

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ARIBURNU 1915

ÇANAKKALE SAVAŞI'NDAN BELGESEL ÖYKÜLER

HALUK ORAL

HALUK ORAL

ARIBURNU 1915

ÇANAKKALE SAVAŞI'NDAN BELGESEL ÖYKÜLER

İNCELEME

§

§

HALUK ORAL

1957'de doğdu. 1978'de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Bölümü'nü bitirdi. Boğaziçi Üniversitesi'nde Yüksek Lisans yaptıktan sonra 1989'da Kanada'da Simon Fraser Üniversitesi'nde doktora öğrenimini tamamladı. Bir yıl ABD'de konuk öğretim üyesi olarak çalıştı. 1990-2010 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. 2015'te Çanakkale Savaşı çalışmaları dolayısıyla Avustralya Hükümeti'nden Onur Madalyası (OAM) aldı. *Bir Roman Kahramanı Orhan Veli* adlı kitabıyla 2016'da Sedat Simavi Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Haluk Oral'ın bir oğlu ve bir kızı vardır.

Kitapları: *Bir İmzanın Peşinden* (2003), *Erol Güney'in Ke(n)disi* (M. Şeref Özsoy ile; 2005), *Arıburnu 1915: Çanakkale Savaşından Belgesel Öyküler* (2007; 2022, Everest Yayınları), *Şiir Hikâyeleri* (2008; 2021, Everest Yayınları), *Çanakkale 1915* (Peter Pedersen ve Julian Thompson ile; 2015), *Bir Roman Kahramanı Orhan Veli* (2015; 2022, Everest Yayınları) ve *Nâzım Hikmet'in Yolculuğu* (2019).

Haluk Oral

ARIBURNU 1915
ÇANAKKALE SAVAŞI'NDAN
BELGESEL ÖYKÜLER

Yayın No **2155**

İnceleme **92**

Anıburnu 1915: Çanakkale Savaşı'ndan Belgesel Öyküler
Haluk Oral

Editör: Selahattin Özpabalıyıklar

Kapak Tasarımı: Kardelen Akçam

Sayfa Tasarımı: Gelengül Erkara

Düzeltilen: Nihal Boztekin

© 2007, Haluk Oral

© 2022, Everest Yayınları

Kaynak belirtilerek yapılacak kısa alıntılar dışında
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. Basım: Aralık 2007, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Everest Yayınları'nda 1. Basım: Mart 2022

ISBN 978-605-185-738-1

ISBN 978-605-185-739-8 (Ciltli)

Sertifika No: 43949

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık

Matbaa Sertifika No: 45099

Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8

Bayrampaşa/İstanbul

Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI

Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İSTANBUL

Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76

e-posta: info@everestyayinlari.com

www.everestyayinlari.com

www.twitter.com/everestkitap

facebook.com/everestyayinlari

Everest Yayınları, Alfa Yayın Grubu'nun tescilli markasıdır.

ARIBURNU 1915

ÇANAKKALE SAVAŞI'NDAN

BELGESEL ÖYKÜLER

İÇİNDEKİLER

Teşekkür • 11

Bir Çağa Damgasını Vuran Savaş: Çanakkale Harbi / Zafer Toprak • 13

Giriş Yerine... • 35

Kanlı Bir Harita. Patterson'ın Öyküsü • 51

Balıkçı Damları'ndan Açılan Ateş. İbradılı İbrahim • 77

Kabatepe Baskını. Binbaşı Saip Yüzbaşı Leane'e Karşı • 97

Üsteğmen Saffet. Şehitler Tepesi Baskını • 111

Bir Yitik Öykü. Plevne Ryan • 127

Aubrey Herbert. Eski Dost Düşman Olmaz • 147

Propaganda • 159

4/5 Haziran Siper Muharebeleri. Şefik Bey ve Bombacılar • 183

Bolayır'da Bir Mezar • 203

Yokluk. Bir Alıntı Bir Belge • 213

Lawrence Çanakkale'de • 221

Kanlısirt. Tevfik Bey'i Bulmak • 241

Matara. Burdett Philip Nettleton'ı Aramak • 265

Hüseyin Avni. 57. Alay'a Verilen İki Emir • 279

Binbaşı Halis. Asker, Mühendis, Aydın • 299

Kemalyeri'nden Conkbayırı'na • 315

Mustafa Kemal Olmak • 335

Anıt. Perde Kapanıyor • 355

Kısa Kısa... • 373

Bak, Bu Çanakkale Yadıgâdır... • 401

Ekler-Belgeler • 409

Yer Adları • 435

Dizin • 437

Avni Arbař

Bu memleketin topraklarında kanlarını döken İngiliz, Fransız, Avustralyalı, Yeni Zelandalı, Hintli kahramanlar! Burada, dost bir vatanın toprağındasınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler, Mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Göz yaşlarınızı dindiriniz. Evlatlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve rahat uyuyacaklardır. Onlar bu toprakta canlarını verdikten sonra, artık bizim evlatlarımız olmuşlardır.

Mustafa Kemal ATATÜRK

Teşekkür

Yirmi yıla yakın süren bir hazırlık ve yaklaşık beş yıl süren bir yazım aşamasının ürünü olan bu kitabın oluşumunda pek çok kişi ellerindeki belgeleri, objeleri, hatıratları ve en önemlisi bilgilerini benimle paylaşmak cömertliğini gösterdiler. Bu kadar uzun bir zaman dilimini kapsayan bir paylaşımda unuttuğum bazı isimler olabilir. Bu nedenle, aşağıda ismi geçen herkese bu kitaba yaptıkları dolaylı veya dolaysız katkılardan ötürü teşekkür ederken, ismini saymadıklarımın da beni affetmelerini rica ediyorum.

Gürsel Akingüç	Cem Doğu
Şahin Aldoğan	Hülya Ede
Selçuk Altun	Prof. Dr. Edhem Eldem
Sermet Atacanlı	Erol Ercan
Serdar Halis Ataksor	Erol Şadi Erдің
Beşir Ayvazoğlu	Nejat Eralp
Emekli Orgenal Aydoğan Babaoğlu	Turgay Erol
Melike Bayrak	Dr. Kim Fortuny
İsmail Bayramoğlu	Eric Goossens
Ali Berktaş	Dr. Oryal Gökdemir
Serdar Boztaş	Özay Gündoğan
Orhan Bursalı	Alptekin Gürsoy
Hadiye Cangökçe	Demet Haselçin
İzzeddin Çalışlar	Bora Hırsova
Kenan Çelik	Doğan Hızlan

Uğural Van Hoft
Bahtiyar İstekli
Yetkin İşcen
Emin Nedret İşli
Sefa Kaplan
Serpil Karacan Sellars
Candan Kirişçi
Burhan Kum
Prof. Dr. Ali Nesin
Necmettin Özçelik
M. Şeref Özsoy
Dilek Pamukçuoğlu
Jeff Pickerd

Saffet Pozantı
Ahmet Salcan
Hasan Saltık
Bill Sellars
Amy Spangler
Sermet Taktak
Karaca Taşkent
Prof. Dr. Zafer Toprak
Hüseyin Tulgar
Ahmet Uslu
George A. Webster
Kim Winter
Attila Yıldırım

Haluk Oral

Bir Çağa Damgasını Vuran Savaş: Çanakkale Harbi

Zafer Toprak

İngilizce “warfare” sözcüğünün hemen hemen hiçbir dilde, nedense, karşılığı yoktur. Birçok dilde İngilizcedeki “war” anlamına gelen bir karşılık kullanılır. Almancaya “Kriegführung”, kimi zaman da “Krieg” diye çevrilir. Fransızcada “guerre” ya da “conflit” olarak geçer. Bunlar da tam karşılığı sayılmaz. Türkçede de “warfare”in karşılığı yoktur. “Warfare” bir anlamda her türlü teknoloji, strateji, taktiği içeren savaş biçimidir. İşte bu İngilizce sözcüğün ifade ettiği savaş stratejisi, tekniği ve anlayışı çağlar boyu değişime uğramış, hemen her ülkede stratejik kaygılarla yazan askeri tarihçiler kadar, makro tarih yazarlarını da ilgilendirmiştir. Ordu donanımları ve lojistik, ast-üst ilişkisi, savaş stratejileri ve teknikleri insanlık tarihi kadar eskidir. Zaman içinde tüm toplumsal olgular gibi savaşlar da “çağdaş” bir görünüm kazanmıştır. Ancak savaşın “çağdaş” evreye geçişini dönemlendirmede tarihçilerin bir uzlaşya varamadıkları da gerçek.

Kimi tarihçi “çağdaş savaş”ı Kırım Harbi’ne kadar geri çekiyor. Kırım Harbi’nde özellikle telgrafın gündeme gelişi, savaş muhabirlerinin cephede bizzat bulunuşu ve kamuoyunun savaş sahnelerini günü gününe izleme olanağı elde edişi savaş olgusunu cephe gerisine yayıyor. Bir sonraki aşama, 1870 Fransız-Alman çekişmesi. Bu savaş kırım noktası olarak görenler sanayi

devriminin artık savaş teknolojilerini ileri bir noktaya taşıdığı kanısındalar. 19. yüzyılın ikinci yarısında, kara orduları ve donanma köklü dönüşümler geçiriyor. Devlet bütçelerinde ordu giderleri o güne kadar görülmedik ölçüde artış gösteriyor. Özellikle zırhlılardan oluşan deniz gücü ülke bütçelerine bariz bir yük getiriyor. 19. yüzyılın ikinci yarısında birçok ülke dolaylı vergiler ihdas edip bu tür bir ihtiyacı karşılama yoluna gidiyor. Silahlanma yarışı ülkeler arasında giderek kızışıyor.

Ancak 19. yüzyıl savaş sanayiinin sonuçları asıl 20. yüzyılda sınanıyor. Çağdaş savaş söylemi 19. yüzyılın son çeyreğiyle birlikte gündeme gelse de “modern savaş” büyük ölçüde 20. yüzyılda şekilleniyor. Cihan Harbi ise, hem kapsamı hem de savaş teknolojisine ve yöntemine getirdiği dönüşümler açısından savaşların en büyüğü. 19. yüzyılı sona erdiren, 20. yüzyılı açan bir dönüm noktası. Siyasette, iktisatta, toplumsal yapılanmada, kültürde, sanatta köklü dönüşümler bir anlamda Cihan Harbi’nin geriliminden esinleniyor ya da kaynaklanıyor. Cihan Harbi’nin bir diğer önemli sonucu da, imparatorluklar sona ererken, ulus-devletlerin yaygınlaşması oluyor. Cihan Harbi, tarihe dünya savaşları diye geçen bir sürecin başlangıcını oluşturuyor. Cihan Harbi’nin diğer önemli yönü, “total” yani topyekün bir savaş oluşu. Bu savaşla cephe gerisi, ileriye tarihe karışmış. Bundan böyle savaş esintisi ülkenin dört bir yanını kuşatıyor. Asker, sivil tüm beşeri unsurlar savaşın bilfiil içinde yer alıyor.

20. yüzyıl iki dünya savaşına sahne oldu. Ancak nedenleri ve sonuçları değerlendirildiğinde, her iki savaş da bir anlamda bütünün parçalarıydı. Türkiye’de 1914’ten beri “Harb-i Umumi” adıyla tanımlanan savaşa daha 1920’li yılların başında “birinci” sıfatını ekleyen Ludendorff zımnen ikincisinin müneccimliğini yapmıştı. İkinci Dünya Savaşı birincisinin bir anlamda devamıydı. İlkinin neden olduğu çöküntü ve çözümsüzlükler kısa sürede önce Avrupa’yı, ardından dünyayı yeni bir savaşa sürüklemişti. Bir başka deyişle Hitler’i iktidara getiren Alman militarizmi olduğu kadar, Cihan Harbi’nin sonucunda oluşan amansız bir cezalandırma politikasına başkaldırı güdüsüydü. Galipler mağluplara altından kalkılamayacak harp tazminatları yüklemiş, mağlup ülkeler de, Türkiye örneğinde olduğu gibi ya anında tepki vermiş ve kendi çözümünü bulmuş, ya da Almanya’daki gibi zaman içinde savaş psikozunu işleyerek tüm dünyayı yeni bir ateş çemberi içine sürüklemişti.

Bu bağlamda 1914’te başlayıp 1945’te sona eren tek bir dünya savaşından söz etmek mümkündü. 1919-1939 arası yirmi yıllık bir dönem ise kısmi bir

silah bırakışmaydı. İki dünya savaşı arasında taraflar açık ya da gizli militarizmi hiçbir zaman bir kenara bırakmamış, militarizmi yaşamlarının bir parçasına dönüştürmüşlerdi. Tarih sayfaları bundan böyle 20. yüzyılın ilk yarısında özellikle Avrupa için, savaşılsın ya da savaşılmıyın, otuz yılı aşan bir kâbusa yer verecekti. Bu kâbus sonucu Avrupa dünyadaki üstünlüğünü ABD'ye kaptırmış, yanı başında SSCB'nin hızla yükselen yıldızı karşısında sönük kalmıştı. 1929 buhranı her ne kadar ABD'de başlamışsa da sonuçları açısından Avrupa için çok daha yıkıcı olmuştu. Avrupa, ancak İkinci Dünya Savaşı ertesi, bir ölçüde ABD'nin Marshall planı sayesinde belini doğrultabildi; otuz yıllık kâbusu yine otuz yıllık "altın çağ" diye nitelenen bir evre izledi. Savaş sonrası 1970'lerin ortalarına, tam tarih vermek gerekirse 1974 petrol krizine kadar Avrupa görülmedik bir başarı göstermiş, bütünleşme girişimi somut sonuçlar vermiş, Avrupa yepyeni bir veçhe kazanmıştı. İşte bu nedenle Cihan Harbi birçok tarihçi için 20. yüzyılın başlangıcı olarak görülmüştü. 1789'da Fransız Devrimi ile başlayıp 1914'te Cihan Harbi ile sona eren uzun bir 19. yüzyıldan sonra, kısa bir 20. yüzyıl öyküsü gündeme gelmişti. Bugün artık 20. yüzyıl 1914'le başlatılmakta, 1991'de Sovyetler Birliği'nin çözülüşüyle sona erdirilmektedir.

Cihan Harbi dört imparatorluğu tarihten silmişti. Almanya'da Weimar Cumhuriyeti doğmuş, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu çözülmüş, Çarlık Rusyası yerine Bolşevik Rusya'ya bırakmış, Osmanlı Devleti'nden ise Cumhuriyet Türkiye'si doğmuştu. Bu imparatorlukların kalıntıları içinde birçok ulus kendi kaderini çizmiş, ulus-devletler, kimi zaman mikro milliyetçiliklere de yol açarak, yeni bir siyasi coğrafya oluşturmuşlardı. Bu arada birçok ülke manda ve benzeri yöntemlerle yapay olarak inşa edilmişti. 20. yüzyıl kapanırken Güneydoğu Avrupa'da, Kafkasya'da, Ortadoğu'da patlak veren siyasi sorunlar büyük ölçüde bu mikro milliyetçiliklerin, ya da yapay siyasi coğrafyaların çözümünden ne denli uzak olduğunu kanıtlıyordu.

Fiili savaş açısından Türkiye'nin Cihan Harbi diğer savaşan ülkelere oranla çok daha uzun sürdü: Balkan Harbi ile başladı; Milli Mücadele ile sona erdi. On yılı aşkın süren savaş sonucu Osmanlı Devleti tarihe karıştı; yerini Türkiye Cumhuriyeti'ne, Balkanlar'da yeni siyasal yapılanmalara ve Ortadoğu'da mandater devletlere bıraktı. Bu on yılı aşkın savaşın en yoğun yaşandığı evre ise Çanakkale Harbi idi. Kasım 1914-Ocak 1916 arası süren bu savaş İtilaf güçlerinin, İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale Boğazı'nı geçme girişimiydi. Bu savaş Osmanlı'nın zaferiyle sonuçlandı. Ama büyük bir beşeri sermaye pahasına...

1908 Bosna-Hersek buhranından sonra Avusturya-Sırbistan ilişkileri giderek gerginleşmişti. 28 Haziran 1914 günü, Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük Ferdinand ve eşinin, Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesi Cihan Harbi'nin çıkış nedeni oldu. Avusturya Sırbistan'a savaş ilan etti. Rusya Sırbistan'ın, Almanya Avusturya'nın arkasında yer aldı. Kısa bir sürede Avrupa topyekün bir savaşa sürüklendi. İngiltere, her ne kadar Almanya nezdinde girişimde bulunarak uluslararası bir konferans toplamaya çalışsa da Almanya'yı ikna edemedi. Rusya 31 Temmuz'da seferberlik ilan etmişti. Almanya Rusya'ya bir ultimatom vererek seferberliği durdurmasını istediysen de, Rusya'dan cevap alamayınca 1 Ağustos'ta Rusya'ya savaş açtı. Keza Fransa'nın da seferberliği durdurulmaması üzerine 3 Ağustos'ta Almanya Fransa'ya da savaş açtı. Bir gün sonra Belçika'ya savaş ilan etti ve bu ülkeyi işgale başladı. İngiltere Alman ordularının Belçika'ya girmesini kendisi için bir tehdit olarak gördü ve aynı gün Almanya'ya savaş ilan etti. 6 Ağustos'ta da Avusturya Rusya'ya savaş açtı. Almanya'nın Avrupa'da savaşa tutuşmasını fırsat bilen Japonya, Çin denizindeki donanmasını geri çekmesini ve Kiaochow'u kendisine teslim etmesini istedi. Cevap alamayınca da 23 Ağustos'ta Almanya'ya savaş açtı. Böylece Avrupa savaşı bir kar topunun yuvarlanarak çığa neden olması gibi dünya savaşına dönüştü.

Tüm bu gelişmeler Osmanlı'nın dışında oluyordu. Ama, Balkan Harbi'nin acı deneyimi ve siyasal yalnızlıktan kurtulma özlemi Osmanlı'yı da savaşa sürükledi. Avusturya'nın Balkan politikası nedeniyle ilk ittifak girişimini İngiltere nezdinde yaptı. Ne de olsa 19. yüzyıldan kalma bir dostluk vardı. İngiltere buna yanaşmadı. Ardından Bulgaristan ve Fransa ile ittifak girişimlerinde bulundu. Rusya faktörünü gerekçe gösteren Fransa yan çizdi. İtilaf devletleri nezdindeki girişimler sonuç vermeyince, Osmanlı ister istemez Almanya safinâya geçti. Heyet-i Vükela'da Almanya'dan yana tavır alanlar Sadrazam Sait Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver, Dahiliye Nazırı Talat ve Meclis Reisi Halil beylerdi. Üçlü İttifak'a katılma önerisi Avusturya'dan geldi. Osmanlı 22 Temmuz'da ittifak için Almanya'ya başvurdu. 2 Ağustos 1914'te Osmanlı-Alman ittifakı imzalandı. Bu ittifaka göre, iki devlet Avusturya ile Sırbistan arasında çıkacak bir anlaşmazlıkta tam bir tarafsızlık gösterecek; Rusya ile Avusturya'nın savaşa tutuşması halinde Almanya Avusturya'ya yardım etmek durumunda kalırsa, Osmanlı Devleti de savaşa katılacaktı. Osmanlı Devleti'nin bir tehdit altında kalması halinde ise Almanya, Osmanlı Devleti'ni silahla savu-

nacaktı. Başta Maliye Nazırı Cavid Bey ile Bahriye Nazırı Cemal Paşa olmak üzere birçok kabine üyesi gizli görüşmelerden haberdar edilmemiş, oldu bitti ile karşı karşıya bırakılmıştı.

Osmanlı savaş karşısında önce tarafsızlığını ilan etmişti. Ancak Ağustos ayı gelişmeleri ve Almanya'nın çabaları Osmanlı'yı savaşa sürüklemişti. Bu sürüklenişin öyküsü de Çanakkale ile başlamıştı. İki Alman savaş gemisinin Çanakkale Boğazı'nı geçerek Osmanlı'ya sığınması, Osmanlı'nın tarafsızlığın gereklerine uyup bunları enterne etmek yerine satın alması onu ister istemez Almanya safında savaşa soktu. Gemilere Osmanlı bayrağı çekilmiş, tayfalarla fes giydirilmiş, *Goeben'e Yavuz*, *Breslau'a Midilli* adları verilmişti. Bundan böyle her iki gemi Osmanlı donanması bünyesinde yer aldı ve donanma bu iki geminin kumandanı olan Amiral Souchon'un kumandası altına verildi. Babıâli'de şahinler biran önce savaşa girmekten yanaydı. Enver Paşa'nın emriyle Amiral Souchon 29-30 Ekim gecesi Karadeniz'e çıkıp, Odessa ve Sivastopol limanlarını topa tuttu. İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş açmakta gecikmediler. Bu arada Mehmed Reşad halifelik sıfatı ile Cihad-ı Mukaddes ilan etti ve Şeyhülislam 23 Kasım 1914 tarihli fetvası ile Kırım, Türkistan, Hindistan, Afganistan ve Afrika Müslümanlarını İngiltere, Fransa, ve Rusya'ya karşı savaşa çağırdı. Osmanlı-Alman ortak savaş planına göre, Osmanlı ordusu Doğu Anadolu ve Kafkasya üzerinden Rusya'ya darbe vuracak, Süveyş Kanalı ve Mısır'a karşı harekete geçerek İngiltere'nin Hindistan yolunu kesecek, Çanakkale'yi Akdeniz'deki ve Ege'deki İngiliz ve Fransız donanmalarına karşı korumak üzere Trakya'da önemli sayıda asker bulunduracaktı.

İtilaf devletleri ise Osmanlı'nın saf dışı edilmesinin en kolay yolunun payitahtı ve Boğazlar'ı ele geçirmek olduğu kanısındaydılar. Ama yine de Bahriye Bakanı Winston Churchill'in kabineyi ikna etmesi kolay olmadı. Askerler karaya asker çıkarmaksızın Çanakkale'nin geçilebileceğine inanmıyorlardı. Çanakkale'nin yanı sıra Güney Irak'ta da Osmanlı'ya karşı cephe açmayı gerekli görüyorlardı. Böylece Osmanlı Devleti, Cihan Harbi ile birlikte dört ayrı cepheye savaşmak zorunda kalacaktı.

Çanakkale Harbi, genellikle dünya tarihinin en engebeli siper savaşı diye bilinegelmiştir. Oysa Çanakkale Harbi'nin savaş teknikleri ve yöntemleri açısından başka özellikleri de vardı. Bu denli yoğun bir çıkarma ya da amfibi harekâtı tarihte ilk kez yer almaktaydı. İtilaf donanmasının Boğaz'da büyük kayıp vermesi ve kara harekâtının kaçınılmaz olması Gelibolu Yarımadası gibi

sarp bir kesime topçu desteğiyle asker çıkarıp yığmayı gerektirmişti. Siper savaşları geliştirilmekte olan diğer savaş tekniklerini gölgede bırakmıştı. Denizde ise denizaltı savaşı her iki tarafın korkulu rüyası olmuştu. Çanakkale Harbi hava gücünün de sınındığı bir savaş oldu. Uçak gemilerinden sabit balonlara, savaş uçaklarından hava bombardımanlarına hava gücü her yönüyle Çanakkale’de sınav verdi.

Goeben ve *Breslau*’ın Çanakkale Boğazı’na girdiği 10 Ağustos günü, Boğaz İtilaf devletlerince abluka altına alınmıştı. Bu arada Amiral Souchon’un Rus limanlarını bombardımanı üzerine İngiliz ve Fransız donanmasına bağlı gemiler Kasım ayı başlarında Boğaz girişindeki topçu bataryalarını ateşe tutmuş ve *Seddülbahir* tabyasını önemli ölçüde hasara uğratmıştı. Keza 13 Aralık 1914’te bir İngiliz denizaltısı, gizlice Boğaz’a sokularak Kepez Burnu önlerinde *Mesudiye* zırhlısını batırmıştı. Bu olay üzerine Nara Burnu hizasında bombalı mayınlı ağlar gerildi ve denizaltılara karşı önlem alındı.

Savaşın ilk evresinde bilindiği gibi İngilizler Boğaz’ı yalnız donanma ile zorlayıp geçmeyi planlamıştı. Mısır’daki İngiliz güçleri başlangıçta Süveyş Kanalı için alıkonmaktayken, 4 Şubat 1915’te Osmanlı Kanal saldırısının başarısızlıkla sonuçlanması sonucu buradaki 50 bin askerin Çanakkale’ye sevk edilebileceği görüldü. Harekât için Mısır’dan 50 bin asker ve İngiltere’den 29. Tümen’in Çanakkale’ye kaydırılmasına karar verildi. Bu arada Fransa’dan bir deniz piyade tümeni Selanik’e gönderilmek istenmiş, Yunanistan’ın buna razı olmaması üzerine bu tümen de Çanakkale seferine katılmıştı. Çanakkale Savaşı 19 Şubat günü Fransız ve İngiliz donanmasının Boğaz’ı zorlaması ve girişteki istihkâmları bombardıman etmesiyle başlamıştı. 12 zırhlı, 18 muhrip, 7 tarama gemisinden oluşan İtilaf devletleri filosu, *Seddülbahir* ve *Kumkale*’deki dış savunma hatlarını yoğun top ateşine tuttu. İtilaf donanması iç hatlara doğru ilerlediyse de, gerek iç tahkimatın oldukça güçlü, gerekse Boğaz’ın mayın döşeli oluşu nedeniyle on saat kadar süren saldırı sonuç vermedi ve İtilaf donanması geri çekildi. Bir hafta sonra yeni bir saldırı başladı. Boğaz dış tahkimatı aşıldı ve bir kısım gemi *Seddülbahir* fenerinin bulunduğu koya girerek demirledi. Bu arada karaya birkaç yüz askerden oluşan bir İngiliz birliği çıkarıldı. Ancak 4 Mart’ta karşı saldırıya geçen Osmanlı birlikleri bunları geri püskürttüler.

İtilaf donanması dış tahkimatın düşüşünden sonra iç tahkimatın da fazla direnemeyeceği kanısındaydı. Ancak Boğaz sırtları on beş gün boyunca topa

tutulmasına rağmen sonuç alınamadı. İngiliz Savaş Kabinesi Boğaz'ın biran önce geçilmesi için bastırıyordu. Savaş Kabinesi'nin buyruğu doğrultusunda 18 Mart sabahı Çanakkale Boğazı'na genel bir saldırı düzenlenmesi kararlaştırıldı. Bu arada *Nusret* mayın gemisi Mart ayının 7'sini 8'ine bağlayan gece İtilaf donanmasının güzergâhı üzerine gizlice mayın döşedi.

18 Mart sabahı önce İtilaf donanmasının mayın tarama gemileri Boğaz'a girdiler. Bu gemilerin bir kısmı kıyı bataryasının salvolarıyla batırıldı, diğerleri dağıldı. Fransız *Bouvet* zırhlısı bir mayına çarparak battı. İngiliz *Irresistible* ve *Inflexible* zırhlıları yine mayın nedeniyle hareketsiz kaldılar. Onları kurtarmak için yanaşan *Ocean* zırhlısı da bir mayına çarptı ve kısa sürede sulara gömüldü. Gerek mayınların yol açtığı tehlike, gerekse kıyı bataryalarının yoğun ateşi karşısında Amiral de Robeck kumandasındaki İtilaf donanması geri çekilmek zorunda kaldı. O kargaşada iki Fransız gemisi, *Gaulois* ve *Suffren* zırhlıları da mayına çarparak savaş dışı kaldı.

Salt deniz harekâtının yetersiz olacağı görülmüştü. Kara harekâtı zorunluydu. Boğaz sırtlarındaki sahra topları en az mayınlar kadar etkiliydi. Bu nedenle çıkarma kararı alındı. Saldırıyı yürütecek askeri güçlerin başına İngiliz Generali Sir Hamilton getirildi. İtilaf askerleri İskenderiye'de sıkı bir amfibi eğitimi gördüler. Buradan askeri güçler Limni adasının Mondros limanına kaydırıldı. Plana göre, önce Kumkale'ye bir aldatma saldırısı düzenlenecek, Osmanlı birlikleri bu noktaya çekilecek, ardından 75.000 kişilik askeri gücün bir bölümü Kabatepe üzerinden Kilitbahir'e yönelirken, başka bir birlik Seddülbahir'e çıkacaktır.

25 Nisan 1915 günü sabaha karşı çıkarma harekâtı başladı. Kumkale, Beşike ve Bolayır çıkarmaları Osmanlı kuvvetlerini şaşırtmaya yönelik harekattı. Altıncı Fransız sömürge alayı Kumkale çıkarmalarını üslendi. Akşama kadar göğüs göğüse savaşıldı. Kumkale bu arada birkaç kez el değiştirdi. Yenik düşerek buradan çekilen İtilaf kuvvetleri Seddülbahir harekâtına katıldılar. Seddülbahir çıkarması 24-25 Nisan gecesi torpido botlarının bombardımanı ile başladı. Sabah saat beşte çıkarma filosunun Sığındere'den itibaren Seddülbahir bölgesini sarmış olduğu görüldü. Saat altıda duba ve kayıklar sahile yanaştı. Ancak tahrip bombardımanından sonuç alındığını sanan İtilaf güçleri büyük bir sürprizle karşılaştılar. Osmanlı siperlerinden güçlü bir ateş başladı. Çıkarma kayıkları sahile varmadan devriliyor, asker can havliyle kendini denize atıyordu. Ertuğrul koyuna çıkmak isteyen İtilaf askeri duraklatılmıştı. Akşam bir

kez daha girişimde bulundular. Artık iş süngü savaşına dönüşmüştü. Bir süre sonra bu bölgedeki çarpışmalar siper savaşlarına döndü. İtilaf güçleri savaşın sonuna kadar ne Alçıtepe'yi alabildiler, ne de kıyıdan ancak dört kilometre içeride bulunan Kirte köyüne varabildiler.

İtilaf güçleri kara gücünün tek başına sonuç alamadığını görmekte gecikmedi. Bu nedenle Arıburnu çıkarması gözetleme balonları ve uçaklarla düzenlenen bombardımanla desteklendi. Osmanlı savunma hatları sürekli döğüldü. Karada tutunan İtilaf güçleri, bir kolu ile Kılıçbayırı'na, bir kolu ile de Çataldere doğusundaki sırtlara kadar ilerledi. Çıkarma güçleri yarımadanın en yüksek noktası olan Kocaçimen tepesini hedefliyorlardı. Osmanlı için bu tepenin kaybı bütün Boğaz savunma sisteminin çökmesi anlamına geliyordu. 19. Tümen kumandanı Mustafa Kemal, Kocaçimen tepesinin İtilaf güçlerinin eline geçmesini engellemek için Conkbayırı'nda mevzilendi. Cephanesi kalmayan erata süngü savaşı emri verdi. Bu arada takviye birlikleri yetiştirdi. İtilaf güçlerinin ilerleyişi durduruldu. Anzaklar büyük zayıat verdiler ve donanma ateşi koruması altında kıyıyı örten son sırtlarda tutunabildiler. Mustafa Kemal, o günden itibaren Arıburnu kuvvetleri kumandanlığını fiilen üstlendi. 1 Mayıs'ta Osmanlı birlikleri taarruza geçti. Boğaz boğaza kanlı savaşlardan sonra Anzaklar geri çekilmek zorunda kaldılar. İki tarafın askeri, yirmi otuz metre mesafe ile siperlendiler. Bu durum aylarca devam etti. Siperler arasında mesafe yer yer sekiz metreye kadar indi. Birinci siperlerde bulunanlar kısa sürede ölümle kucaklaşıyor, ikinci siperlerde bulunanlar öleceklerini bile bile göz kırpmadan onların yerlerini alıyorlardı. Bu durum dünya savaş tarihine, en yakın mesafe siper savaşları olarak geçti.

İtilaf devletleri hava kuvvetleri savaşın başlangıcından itibaren Çanakkale Harbi'nde görev üstlenmişti. Bombardımandan bir gün önce, iki kara uçağı ile beş deniz uçağı taşıyan 7000 tonluk *Ark Royal* uçak gemisi Bozcaada'ya yanaşmıştı. Osmanlı topçu mevzilerini keşif ve tespit edecek olan bu uçak gemisi, hava koşulları nedeniyle görevini tam yerine getirememişti. O yıllarda uçaklar ancak uygun hava koşullarında uçuşa çıkabiliyorlardı. Boğaz tahkimatı İngilizlerce bir ölçüde biliniyordu. Savaş öncesi Osmanlı topraklarında bulunan İngiliz deniz heyeti bu bilgilere sahipti. Ayrıca İngiliz ve Fransız kara ve deniz ataşeleri ve Çanakkale'deki İngiliz konsolosu Boğaz'ı birçok kez dolanmıştı. Bu kadrolar Çanakkale Harbi'nde bilfiil görev almış ve harekâtın yönlendirilişinde etkin rol oynamışlardı. Çıkarmada kıyıların keşfi ve çıkarma yerlerinin

en ince noktalarına kadar belirlenmesine karşın, kıyıdaki tahkimat, savunma gücünün miktarı ve yerleri, sahilinden içeri doğru arazinin konumu hakkında İtilaf güçleri yeterli bilgiden yoksundu. Savaşın başlangıcında 26 Şubat ve 4 Mart günleri İngiliz deniz bölükleri Çanakkale Boğazı'nın girişinde sahile çıkarılmış, susturulmuş toplar tahrip edilmiş, bir yandan da denize yakın olan sahil ve arazi keşfedilmişti. Bu arada 25 ve 26 Şubat bombardımanlarının sonuçları da havadan uçaklarla tarassut edilmişti. Osmanlı ordusu bu sırada sürekli hareket ediyor; Boğaz ve dolaylarında yeni batarya mevzileri oluştuyordu. Bunlar uçaklardan bariz bir şekilde izleniyordu. 7 Mart 1915 günü *Queen Elizabeth* zırhlısı uçakların tarassutuyla Kilitbahir bataryalarına 15 inçlik toplarıyla dolaylı ateş açmıştı. Bu ateş etkili olmuşsa da, sonuç yeterince izlenemediğinden, hava gücünün desteğiyle ateş devam etmemiştir.

Çanakkale Harbi'nin savaş tekniği açısından bir diğer yeniliği mayınlamanın ne denli etkin bir yöntem olduğunu kanıtlamasıydı. 18 Mart günü İtilaf donanmasının genel bir taarruza geçeceğinin anlaşılması üzerine 7/8 Mart gecesi Erenköy Koyu yakınında denize mayın dökülmüş, 18 Mart sabahı keşfe çıkan İtilaf uçakları bu mayınları görememişlerdi. O yıllarda uçakların uçuş yüksekliği bin metre dolayındaydı ve bu yükseklikten sekiz metre derinliğe kadar mayınların görülebileceği düşünülüyordu. Oysa uçak keşfinde deniz yüzeyine yakın olanlar fark edilebiliyor, özellikle denizin dalgalı ve çırpıntılı olduğu durumlarda bunlar bile gözden kaçıyor. Bu nedenle 18 Mart saldırısı bir hezimetle sonuçlanmış, bel bağlanan İngiliz ve Fransız uçaklarının keşif ve tarassut görevlerini yerine getirememeleri sonucu, *Bouvet*, *Ocean*, *Irresistible* ve *Inflexible* zırhlıları torpille çarparak batmışlardı.

Hava gücünün öneminin anlaşılması üzerine 24 Mart günü Binbaşı Samson'un emri altında on sekiz uçaklık bir birlik Bozcaada'ya gelmiş ve adanın kuzey bölgesinde hazırlanan uçak pistinde mevzilenmişti. Adaya daha önce de iki Fransız uçağı gelmişti. Binbaşı Samson donanma ile eşgüdüm içinde çalışmaya başlamıştı. *Ark Royal* uçak gemisi kara uçaklarının da desteğiyle görece serbestiyet kazanmış, Gelibolu ve Biga yarımadası sahillerini, kimi kez güneye İzmir'e doğru, kimi kez kuzeye Bolayır ve dolaylarını keşif ve tarassut etmişti. Boğaz saldırısı sırasında sürekli İtilaf donanmasına refakat eden *Ark Royal*'in uçakları Mart ayında İzmir'e doğru, Nisan ayında ise Saroz körfezinde görev yapmışlardı. 15 Nisan 1915'te *Ark Royal*e ait iki uçak *Turgutreis* zırhlısını bombardıman etmişlerdi. Ancak, alınan sonuçtan pek hoşnut olmayan İtilaf

donanması bu kez alelacele İngiltere'den *Lemanika* gemisinin içindeki sabit balonu getirtmişti.

Kara harekâtı 25 Nisan günü başlamıştı. Çıkarmaya kara, deniz ve hava olmak üzere üç kuvvet katılmıştı. Kara kuvveti İngiliz ve Fransız olarak 80 bin kişi ve 40 batarya top; deniz kuvveti 18 savaş gemisi, 13 kruvazör, 38 muhrip, 1 uçak gemisi, 1 balon gemisi, mayın tarayıcı gemiler ve 108 taşıt gemisi; hava kuvveti ise İngilizlerin 20, Fransızların 8 kara uçağı, *Ark Royal*'in 12 ve Fransızların 2 deniz uçağı olmak üzere toplam 42 uçaktan oluşuyordu. Fransız uçakları Kumkale'ye çıkan Fransız kuvvetlerine destek veriyordu. Bozcaada'daki uçaklar Seddülbahir'de İtilaf güçlerini destekliyordu. *Ark Royal* gemisindeki uçaklarla *Lemanika* gemisinin sabit balonu Arıburnu çıkarmasına iştirak etmişlerdi. Bir deniz uçağı Bolayır ve Saroz körfezini gözetlemekle görevlendirilmişti. İtilaf güçleri uçaklardan daha iyi sonuç alabilmek için sahile çıktıktan sonra Seddülbahir burnuna, kumlar arasına bir uçak pisti kurmuşlardı.

Aslında hava harekâtından beklenen sonuç elde edilememişti. Osmanlı birlikleri sürekli yer değiştiriyor ve bu harekât geceleri, son derece dikkatle yapıldığından havadan da olsa İtilaf güçlerince izlenemiyordu. Bu nedenle uçakların keşif görevleri sınırlı kalıyordu. Etkin olan son kertede uçaklardan çok sabit balonla tarassuttu. İtilaf donanmasındaki *Lemanika* gemisinin üstünden yükselen sabit balondan gemi ve kara topçusunun ateşi yönlendiriliyordu. 5. Ordu bunun farkındaydı ve kumandanlıktan genel karargâha sabit balonla ilgili ivedi önlem alınması ve Osmanlı hava gücünün bu balona saldırması öneriliyordu.

Çıkarma başladığı sırada Osmanlı'nın Çanakkale'de hava gücü üçü kara, biri de deniz uçağını kapsayan bir uçak bölüğünden oluşuyordu. Bunlar Çanakkale civarında bir pistte konuşlanmıştı. Bölük müstahkem mevki emrindeydi. Ancak kalenin direktiflerine göre hareket ediyordu, 5. Ordu'nun emrinde hava birliği yoktu. Bu nedenle de çıkarma sırasında savunmaya yönelik olarak hava gücünden yararlanılamadı. Osmanlı hava gücü Çanakkale Harbi'nin son kertesine kadar savunma konumunda kaldı. Savaş sırasında Çanakkale'deki Osmanlı uçaklarının sayısı en çok sekiz kara ve bir deniz uçağıydı.

İtilaf topçusunun ateşini tanzim ederken ve Osmanlı ordusunun yan ve gerilerini yoğun ateş altında tutarken İtilaf hava kuvvetleri uçak ve sabit balondan etkin bir şekilde yararlanıyorlardı. Tarassut büyük ölçüde havadan yapılıyordu. Ancak, tüm bu donanım üstünlüklerine karşın Çanakkale'de İtilaf saldırısı kanlı savaşlardan sonra durdurulmuş, hatta karşı saldırılarla İtilaf güc-

leri hırpalanmıştı. Bu arada Osmanlı ordusu büyük kayıp vermişti. Arıburnu cephesi Kuzey grubu adıyla Esat Paşa'nın, Seddülbahir cephesi de Güney grubu adıyla Vehip Paşa'nın kumandasındaydı. Bir süre sonra 5. Ordu birçok tümenle takviye görmüş, Boğaz bölgesi savunması yeniden düzene sokulmuştu.

Çanakkale Harbi'nde savaş tekniği ve yöntemleri açısından bir başka yenilik denizaltılardı. Mayıs ayında Alman denizaltıları Çanakkale bölgesinde faaliyete geçmişti. Bu denizaltı filosu kısa sürede İtilaf donanmasının korkulu rüyasına dönüştü. O güne kadar serbestçe kuzey Ege'de dolaşan İtilaf deniz kuvvetleri aldığı darbelerle kısa sürede serbestisini yitirdi. Otto Hersing kumandasındaki bir Alman denizaltısı 25 Mayıs günü *Majestic*, iki gün sonra da *Triumph* adlı zırhlıları torpilleyerek batırdı. Bu gelişme *Ark Royal* adlı uçak gemisinin Ege sahilleri boyunca dolaşarak keşif görevini sürdürmesini engelledi. Gemi bir ağla korunan İmroz'daki Kefalo limanında diğer gemilerle birlikte koruma altına alındı. O güne kadar Osmanlı birliklerinin keşif ve tarassutu ile görevli olan *Ark Royal* bundan böyle İtilaf donanmasının Alman denizaltılarından korunması görevini üstlendi. Alman denizaltıları savaşın kaderini büyük ölçüde etkiledi. İtilaf donanması artık sürekli Mondros'ta bulunuyor, ancak Fransız ve İngiliz hafif kruvazörleriyle torpido muhripleri sahil boyunca seyredebiliyorlardı. Adalarda birçok gözetleme noktası oluşturuldu. İmroz, Bozcaada, Limni, Sakız, Sisam, Midilli ve Rodos adalarına küçük hava pistleri inşa edilmiş ve buralara uçak gurupları yerleştirilmişti. Ege adaları bundan böyle kısmen savunmaya yönelik tarassut merkezlerine dönüştürülmüş, gemiler adalardan kalkan uçaklardan alacakları işaretlere göre hareket etmeye başlamışlardı. İtilaf devletleri bu yeni strateji doğrultusunda uçak bölüklerini takviye ettiler. Mayısın ilk haftasında, Yüzbaşı Sezar kumandasında altı uçaktan oluşan bir Fransız uçak bölüğü Bozcaada'ya geldi. İki Fransız deniz uçağı Portsait'teki kıtalarına döndüler. Haziran ayında Fransız hava gücü üç M. F. ve üç Moran parasol uçağı ile desteklendi. Bu birlik savaş sırasında gerek kara gerekse deniz kuvvetleriyle eşgüdüm içinde etkinliğini sürdürdü.

İngilizler Çanakkale Harbi'nde hava gücünün giderek artan önemini görüyorlardı. 12 Haziran'da ikinci bir uçak gemisi Midilli'ye geldi. Bu gemide üçü torpil atabilen beş uçak vardı. Gemi aynı zamanda Çanakkale İngiliz Hava Kuvvetleri Kumandanlığı'na atanmış olan Albay Sykes'ı getirdi. O güne kadar ayrı ayrı çalışan hava birliklerinin tek kumanda merkezinden yönetilmesi amacıyla hepsi İmroz adasının Kefalo limanı yakınlarında bir araya toplandı

ve Albay Sykes'in kumandasına verildi. Bu arada Çanakkale'deki İngiliz hava kuvvetlerine İngiltere'den yirmi iki uçak daha katıldı. Bozcaada'daki üste ise yalnız Fransız hava birliği kaldı.

Osmanlı Devleti 1914 Ekim sonunda Almanya safında savaşa girdiğinde henüz savaş yeteneğine sahip bir hava gücü yoktu. Askeri havacılık çok yeniydi. İlk kez 1911 yılında, Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın kumandasında kurulmuştu. 1912'de Yeşilköy'de bir Hava Uçuş Okulu açılmış, iki pilot öğrenim için Fransa'ya gönderilmişti. Bu arada Fransa'dan birkaç uçak satın alınmış, Fransa ve İngiltere'ye uçak ve balon siparişleri verilmişti. Enver Paşa'nın 3 Ocak 1914'te Harbiye Nazırı oluşuyla hava gücü önem kazanmış, Cihan Harbi başlar başlamaz başkumandan vekili sıfatını da taşıyan Enver Paşa Alman Başkumandanlığı'na başvurarak personeliyle birlikte Osmanlı ordusuna iki uçak bölüğü verilmesini istemişti. Bunlar, Suriye ve Kafkaslar'daki orduların emrine verilecekti. Almanya, müttefiki Osmanlı Devleti'ne 12 sivil pilot, 32 sivil montör, 24 Rumpler ve Albatros B uçağı tahsis etti. Sivil uçak personeli gönüllü olarak görev aldı. Grubun başına 1911'den beri Alman Hava Kuvvetleri'nde görev yapan pilot Serno getirildi.

Serno Ocak 1915 sonunda İstanbul'a geldi ve yüzbaşı rütbesiyle Osmanlı ordusuna katıldı. Kurulmakta olan Osmanlı uçak birliklerinin kumandanlığına getirildi. Balkanlar'da Romanya ve Bulgaristan'ın tarafsızlığı nedeniyle uçakların sevki zaman almış, ilk dört Alman uçağı ve bir miktar uçak montörü ancak Mart 1915'te, yani Çanakkale Harbi başladığı bir evrede Osmanlı topraklarına ulaşabilmişti. Bu uçaklar Osmanlı hava birliklerinin çekirdeğini oluşturdu. Mart ayında Osmanlı topraklarına ulaşan dört uçaktan üçü Çanakkale'ye gönderilmişti. Daha Şubat ayında Boğaz'ın Asya yakasında uçaklara pist hazırlanması için Çanakkale'ye bir ön heyet gelmişti.

Almanya, aynı zamanda hava birliğini düzenlemek üzere bir miktar servis personeli İstanbul'a göndermişti. Donatım ve eğitim merkezi olarak, Yeşilköy'de, o günkü adıyla San Stefano ya da Ayastefanos'ta bir uçak parkı kuruldu. Osmanlı uçak bölükleri için gelen Alman personel Osmanlı üniforması giyiyor ve Osmanlı ordusu bünyesinde yer alıyordu. Savaşın sonunda cephe-lerde Osmanlı ve Alman personelinden kurulu on altı Osmanlı uçak bölüğü vardı. Osmanlı uçak birliklerinin yanı sıra Osmanlı cephelerinde Alman ordusu hizmetinde kalan uçak birlikleri de vardı. Bunlar Alman üniformasıyla savaşa katıldılar. Çanakkale Harbi başlayınca, Temmuz 1915'te Alman bah-

riyesi, Çanakkale ve İstanbul boğazlarını savunmak üzere bir Alman deniz uçak müfrezesi kurmuş ve birkaç Alman deniz uçağıyla bunlara ait personeli İstanbul'a göndermişti. Müfreme, özel bir kumandanlık olarak Osmanlı donanması bünyesinde yer almıştı. Bu birlik Alman deniz makamları tarafından sürekli genişletildi; savaşın sonuna kadar Osmanlı ülkesinde savaştı. Birliğin esas üssü, İstanbul Boğazı'nın kuzeyindeki Anadolukavağı ve Çanakkale idi. Güney'de Mersin ise zaman zaman geçici olarak kullanılıyordu.

Cihan Harbi yıllarında Almanya destekli Osmanlı hava kuvvetleri 415 uçaktan oluşuyordu. Bunlardan 230'u doğrudan Osmanlı uçak birlikleriydi. 30'u Osmanlı hizmetinde Alman İmparatorluk Donanması'nın Deniz Uçak Bölüğü, 155'i Alman "Paşa" uçak birliğiydi. Çanakkale, İstanbul boğazları ve Mersin Körfezi, Alman İmparatorluk Donanması'nın Deniz Uçak Bölüğü sahasına giriyordu. Sina, Filistin ve Suriye'yi Alman "Paşa" uçak birlikleri, diğer savaş alanlarını ise Osmanlı uçak birlikleri denetliyorlardı. İlk Alman hava bölüğü 1916 ilkbaharında geldi. 1917 sonbaharı ve 1918 ilkbaharında bir avcı bölüğü, bir Alman hava kumandanlığı karargâhı, bir ordu uçak parkıyla birlikte beş bölük daha gönderildi. Bu birlikler 1916 ve 1917'de Sina ve Filistin için gönderilen Paşa I ve Paşa II sefer kolları bünyesinde yer aldılar.

İtilaf güçlerinin balonla ve uçaklarla yaptıkları tarassutlar Çanakkale'de Osmanlı ordusuna büyük kayıplar verdirmişti. Osmanlı ordusu topçu ateşlerini uzun süre kara keşfi ile tanzim etti. İtilaf topçusunun üstün ateşi altında keşif görevi çok zor şartlarda gerçekleştirilebiliyordu. Nihayet Osmanlı da hava gücünden yararlanmaya karar verdi. Kilya tepeye sabit bir balon müfrezesi getirildi; uçak pisti yapıldı; tarassuta başlandı. Ancak balonun ve hava meydanının düşman uçaklarından korunması gerekiyordu. Temmuz ayında bu yöreye hava saldırılarına karşı seri ateşli sahra bataryaları yerleştirildi. Böylece Boğazlar Umum Kumandanlığı emrindeki uçak bölümünün yanı sıra 5. Ordu emrinde de Gelibolu'nun batısında Galata köyünde bir uçak bölüğü oluşturulmuş oldu. Bu arada bir sabit balon, düşmanla savaşan birliklerimize keşif hizmeti veriyordu.

İlk ağızda çıkarmaların sonuç vermemesi, siperlerde iki tarafın mihlanıp kalması üzerine İngilizler Anafartalar'a asker çıkarıp Osmanlı ordusunun gerisine düşmeye ve böylece Gelibolu Yarımadası'nı bölmeye kalkıştılar. 6 Ağustos gecesi Anafartalar çıkarması başladı. Saldırı kısa sürede durduruldu ve siper savaşına dönüştü. Arıburnu cephesini tutan Esat Paşa karşısında İngilizler

büyük kayıp verdiler. Bu arada İtilaf güçlerinin denizaltıları karşı taarruza geçti. Yarımadanın değişik yörelerindeki Osmanlı birlikleri deniz yoluyla takviye ediliyordu. 5. Ordu'nun cephane ve diğer temel ihtiyaçları denizden sağlanıyor, hasta ve yaralılar yine aynı yoldan İstanbul'a sevk ediliyordu. Marmara'da yoğun bir trafik vardı. İtilaf devletleri bu trafiği kesmek ve 5. Ordu'yu cephanesiz ve yiyeceksiz bırakmak amacıyla Marmara'ya denizaltı soktular. İngiliz ve Fransız denizaltıları Çanakkale Boğazı'ndan sızmış ve Marmara'daki taşımacılık etkinliklerini vurmaya başlamıştı. Özellikle İngiliz *E-11* ve *E-14* denizaltıları etkin oluyorlardı. Bir süre sonra İtilaf hava kuvvetleri de denizaltı saldırılarını desteklemeye başladı. 12 Ağustos günü İngilizlerin *Ben-my-Chree* uçak gemisi Saroz körfezine kuzeyden sokuldu ve bu gemiden havalanan uçak Bolayır berzahını aşarak İngilizlerin *E-11* denizaltısının torpillediği bir Osmanlı gemisine saldırdı ve gemi İnecburun dolayında battı. Marmara iki ucundan müstahkem boğazlar sayesinde kapalı bir deniz konumundaydı. Ama gizlice giren denizaltılar ve hava gücü yüzünden savaş meydanına dönmüştü. Kısa sürede Osmanlı donanması karşı taarruza geçti. Fransızlar dört, İngilizler dokuz denizaltı yitirdi. Marmara denizaltı savaşında Osmanlı donanması da *Barbaros Hayrettin* zırhlısını, *Peleng-i Derya* topçekerini, *Yarhisar* torpidosunu ve birçok küçük gemiyi yitirdi.

Marmara denizi tekin olmaktan çıkınca Osmanlı ordusu bu kez karadan asker, silah ve mühimmat sevkiyatına başlamıştı. Demiryoluyla Uzunköprü'ye gelen malzeme Uzunköprü-Bolayır arasını karayoluyla katediyordu. İngilizler kısa bir süre sonra kara güzergâhını havadan sekteye uğratmayı denediler. Karayolu Bulgaristan'ın Ekim 1915'te savaşa girişiyle önem kazanmıştı. İstanbul-Berlin demiryolu üzerinde, sahilden 100 kilometre içerde kalan Uzunköprü istasyonu hedeflerden biriydi. Diğer, Saroz körfezinin yakınlarındaki Dedeğaç-Selanik demiryolu üzerindeki Firecik kavşak noktasıydı. İngiliz amiralliği Kuleli Burgaz köprüsünün biran önce tahribini istedi. 8 Kasım günü İmroz'dan kalkan bir uçakla, Saroz körfezinde bulunan *Ben-my-Chree* uçak gemisinden kalkan iki uçaktan oluşan bir filo köprüyü tahrip etmek üzere hareket ettiler. Bunlardan İmroz'dan kalkanı hedefe ulaşabildi. 13 Kasım günü bu köprüye yeni bir taarruz düzenlendi. Firecik istasyonu ise yine 13 Kasım ve 1 Aralık'ta saldırıya uğradı.

Bulgaristan'ın harbe girmesi, Sırbistan'ın Almanlar tarafından istilası doğrudan Berlin-İstanbul demiryolu hattının açılması anlamına geliyordu. Al-

manya'dan topçu cephanesi, uçak ve uçak yedek parçası gelmeye ve ordunun noksanlarının giderilmesine başlanmıştı. Uzunköprü önem kazanmış, savunulması kaçınılmaz olmuştur. Düşman uçak filolarının saldırısı karşısında Uzunköprü'de ufak bir birlik oluşturulması kararlaştırıldı. İlk ağızda bir savaş uçağı Uzunköprü'ye gönderildi. Bu uçak kısa sürede ikinci bir savaş uçağı ve nihayet bir keşif uçağı ile takviye edilecekti. Uçaklar 2. Ordu'nun emrindeydi ve Uzunköprü'yü korumakla yükümlüydüler. Keşif amacıyla kullanılmayacak ve istasyondan elli kilometreden fazla uzaklaşmayacaklardı. Ayrıca düşman uçak filolarından korunmak üzere Uzunköprü'ye sahra topçusu tahsis edilecekti. Uzunköprü'den Gelibolu'ya mühimmat sevki sırasında, alçaktan uçan düşman uçaklarının makineli tüfek ateşine karşı bu kafilelere birer müfreze refakat edecekti. Nihayet düşman hava saldırılarını önceden Uzunköprü'ye bildirecek bir haberleşme hattı kurulmuş, hava saldırısı hedefe ulaşmadan Uzunköprü'den Osmanlı uçaklarının havalandırılması ve uçaklara karşı konulmuş topların hazır bulunması öngörülmüştü.

Bu arada, İtilaf devletleri Balkanlar'daki gelişmeler karşısında Fransız hükümetinin de ısrarı üzerine Selanik'e asker çıkarılmasına karar verdiler. Fransız tümeni Ekim ayının ilk günlerinde Çanakkale'den ayrıldı ve Selanik'e çıktı. 24 Kasım günü altı uçaktan oluşan Fransız deniz filosu Mondros'a geldi ve doğrudan Selanik'e kaydırıldı. İngilizler başlangıçta buna sıcak bakmadıysa da Harbiye Nazırı Lord Kitchener'in kararıyla Çanakkale'nin tahliyesine karar verdiler. 19/20 Aralık gecesi Arıburnu, Suvla cephesi boşaltıldı. Güney cephesi 8/9 Ocak günü Gelibolu'yu terk etti. Bu geri çekilme İngiliz ve Fransız hava kuvvetlerince desteklendi. Çekilme büyük ölçüde zayıf vermeksizin gerçekleştirilmişti. Ancak bu sıralarda Osmanlı ordusuna yeni katılan Alman uçakları arasında senkronize makineli tüfeklerle donatılmış üç Foker uçağı Çanakkale'ye getirildi. Çanakkale Harbi'nin sonlarında Osmanlı hava gücü İtilaf devletleri hava gücüyle havada çarpışmaya başladı. Nitekim Teyyareci Üsteğmen Ali Rıza ile râsı, yani gözcüsü Teğmen Orhan, güney grubu bölgesinde bir düşman uçağını havada çarpışarak düşürmüşlerdi.

İtilaf devletleri için Çanakkale Boğazı'nın ele geçirilmesi ve İstanbul'un düşmesi Osmanlı Devleti'ni barışı kabule zorlama açısından çok önemliydi. Osmanlı Devleti'nin savaştan çekilmesi ve İtilaf devletlerinin Boğazlar'a yerleşmesi, Balkan devletleri üzerinde de etki yapabilecek ve henüz savaşa girmemiş bu devletler Almanya'nın başını çektiği İttifak'tan uzak tutulacaktı.

Her iki saftaki askerlerin direnci ve kayıplarıyla tarihte destanlaşan Çanakkale Harbi, Türkiye'nin de tarih boyunca yaşadığı en yoğun ve "teknolojik-stratejik" savaştı. Öte yandan dünya savaş tarihi açısından da ilklerle doluydu. Belki de tarihin o güne kadar kaydetmediği bir teknoloji ve savaş biçimini gündeme getirmişti.

Dünya tarihinde kara, hava ve deniz güçlerinin yoğun koordinasyonuna ilk kez bu savaşta tanık olundu. Bölgenin doğal yapısı nedeniyle daha önceki amfibi harekâtlarına oranla çok daha çetin çatışmalar izlendi. Kara uçaklarının yanı sıra deniz uçakları devreye sokuldu. Uçak gemileri ve sabit balonlar kara harekâtını sürekli desteklediler. Denizaltılar donanmanın ayrılmaz bir parçası oldu. Tüm bu yenilikler "siper savaşı" ile ünlenen Cihan Harbi'nin diğer veçhelerini oluşturdu. Donanma ve ordu o güne kadar büyük ölçüde bağımsız hareket eden iki savaş gücüydü. Çanakkale Harbi savaşta koordinasyonun önemini ilk kez kanıtlamış oldu. Donanma ve ordu harekâtında hava gücünün önemi yine bu savaşla gündeme geldi. Savaş teknolojisi ve yöntemi, yani "warfare" açısından Çanakkale Harbi yeni bir sayfa açtı.

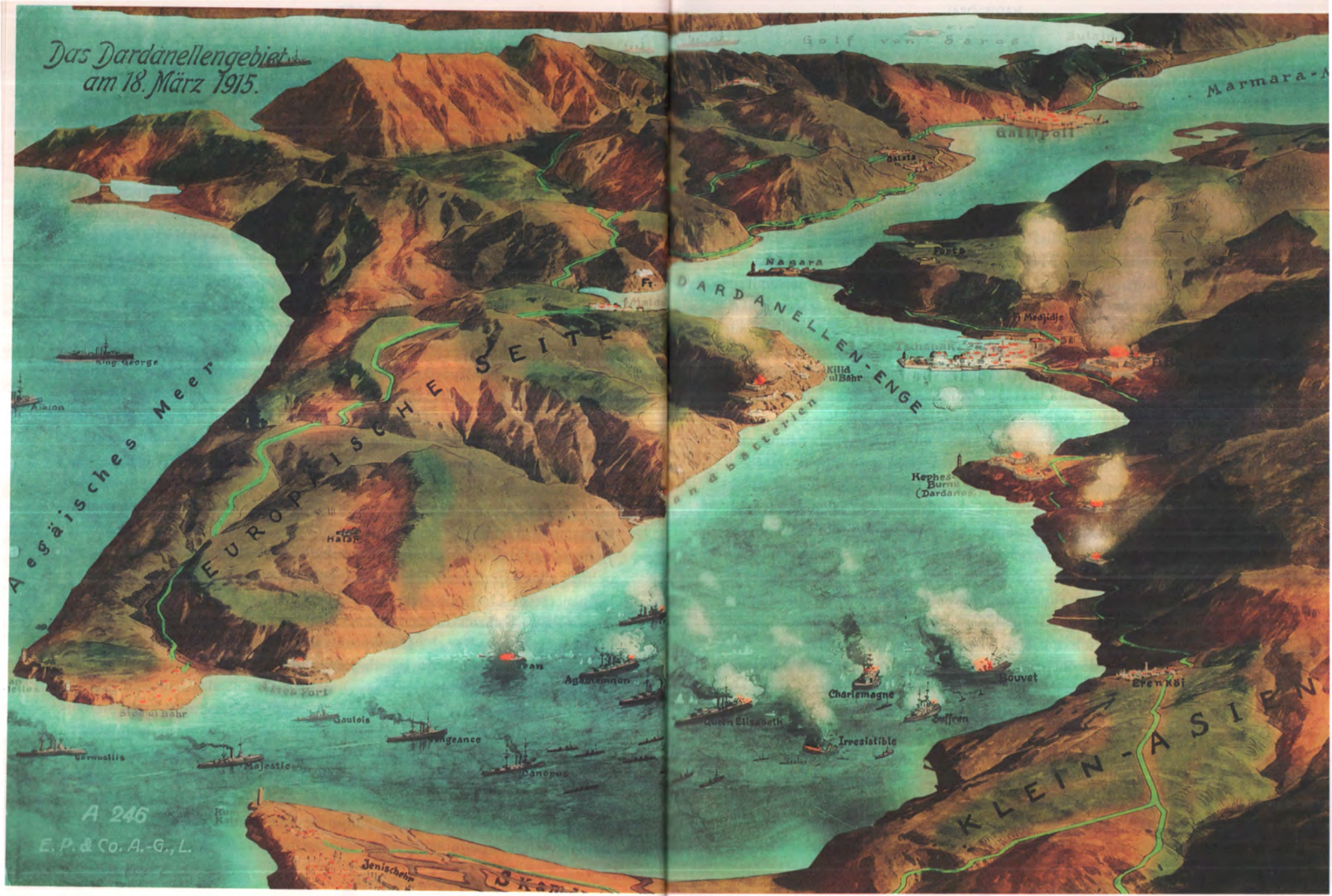
Çanakkale Harbi'nin en büyük özelliği geçmişin savaşları gibi bir meydan muharebesi olmayışydı. Savaşılan mevki saldırgan açısından coğrafyaların belki de en engebelsiydi. Ne Kanal harekâtı, ne de Filistin cephesi benzer bir konumdaydı. Buna karşılık, Boğazlar'ın son derece stratejik bir anlamı vardı. Payitahtın gerçek kapısı olan Çanakkale düşerse İstanbul'un da düşmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi kaçınılmazdı. İtilaf devletleri için ise Osmanlı'yı çökertmenin, Balkanlar'ı kendi safına katmanın, Rusya'ya silah ve mühimmat göndermenin ve karşılığında buğday almanın, (bu arada dolaylı bir biçimde Bolşevik devriminin önüne geçmenin) tek koşulu Çanakkale'yi geçmektir. İşte bu nedenle savaşan iki kutbun lider ülkeleri Almanya ve İngiltere, savaş yıllarında Çanakkale'ye ayrı bir önem atfetmişlerdi. Almanya Çanakkale'nin Osmanlı Devleti'nin savunulması için ne denli önemli olduğunu görmüş ve buranın "müstahkem" bir mevki olması gereğini savaşın ilk gününden itibaren kabul etmişti. İngiltere ve özellikle Churchill ise, savaş başlar başlamaz ilk düşürülmesi gereken yerin Çanakkale olduğunda ısrar etmişti.

Çanakkale Harbi'nin bu denli yoğun yaşanması, her iki tarafın da Çanakkale'nin önemi konusundaki bu fikir birliğinden kaynaklanıyordu. Aslında Çanakkale, daha doğrusu her iki boğaz, Cihan Harbi'nden önce de, yüzyıllardır uluslararası ilişkilerin ana konularından birini oluşturmuştu. Boğaz-

lar, denizyollarının kolaylıkla denetlendiği geçitler olarak bilinegelmişti. Bu nedenle dünya denizcilik tarihinde ayrı bir “boğazlar tarihi”nden söz etmek mümkündü. Süveyş, Le Sund, Cebelitarık bunların somut örnekleriydi. Osmanlı Devleti eski gücünü yitirmeye başladığı andan itibaren her iki boğaz Düvel-i Muazzama’nın iştahını kabartmış, yüzyılı aşkın bir süre, görünürde de olsa, Boğazlar’ın Osmanlı egemenliğinde kalması uluslararası denge sonucu mümkün olmuştu. Oysa 19. yüzyılda ahşap gemilerin yerini zırhlı savaş gemilerinin almasıyla birlikte Boğazlar’ın savunusu giderek güçleşmişti. Boğazlar, ancak top teknolojisindeki gelişmeler ve mayın, çelik ağ ve benzeri yeni savaş teknolojilerinin gündeme gelişiyle tekrar savunulabilir bir konuma gelmişti. Osmanlı 19. yüzyıla birlikte Boğazlar’ın kaderini Düvel-i Muazzama’nın aralarındaki denge oyunlarına bırakmıştı. Abdülhamid döneminde Osmanlı donanmasının Haliç’ten pek dışarı çıkmadığı düşünülürse bu denge oyununun ne denli önemli olduğu ortaya çıkıyordu. Osmanlı klasik döneminde Osmanlı kadırgaları Akdeniz’in dört bir yanını denetlerken, teknolojinin deniz gücünü hızla dönüştürmesiyle bu olanaktan yoksun kalınmış, 20. yüzyılda Osmanlı donanması büyük ölçüde Marmara’ya hapsolmüştü. Balkan Harbi sırasında İmroz ve özellikle Mondros yenilgileri donanmanın önemini bir kez daha kanıtlamıştı. Yunan *Averof* zırhlısı Cezayir-i Bahr-i Sefid, yani Akdeniz vilayetinin tüm adalarını teker teker ele geçirirken, Osmanlı bu gelişmelere seyirci kalmanın dışında bir şey yapamamıştı.

Savaş tarihinde denizle karanın bu denli bütünleştiiği bir başka coğrafya bulmak güçtü. Çanakkale hem denizdi hem de kara... Ve üstelik doğuya açılan pencereydi. Orayı ele geçiren, tüm Karadeniz’i, Rusya’yı, Kafkasları, Orta Asya’yı, hatta Trabzon-Tebriz yolu üzerinden İran’ı denetleyebilirdi. Çanakkale’nin en az Süveyş Kanalı kadar önemi vardı. Savaşın bu denli yoğun yaşanmasının temel nedeni de işte burada yatıyordu. Hiçbir saldırgan güç savaşmak için bu denli engebeli bir coğrafyayı stratejik önemi dışında başka bir gerekçeyle seçmiş olamazdı. Aradaki mesafenin yedi, sekiz metreye kadar indiği “siper savaşı” dünyanın başka herhangi bir yerinde görülmemişti. Ayağı kayan askerin düşman siperine düştüğü tek cephe Çanakkale’ydi. Siper savaşı Çanakkale’de bir kıyımdı; ölümün bir yazgıya dönüştüğü ortamdı. Savaş zayıatının bu denli yüksek olmasının nedeni de buydu. Siper savaşları tam anlamıyla bir ölüm kalım savaşıydı; bile bile ölüme meydan okumaktı. Çanakkale’de her iki taraf için de siperin gerisi yoktu. Bir tarafta deniz, öbür tarafta yalçın sırt;

Das Dardanellengebiet
am 18. März 1915.

siper tam bir kapandı. Bu nedenle asker yerinde mihlanmıştı. 1 Mayıs ve onu izleyen günlerde 16.000 Osmanlı, 14.000 İngiliz siperlerde yaşamlarını yitirmişti. İşte bu ortam düşman safları kader birliğine sevk etmişti. Çanakkale’de savaşmış güçler arasında bugün oluşmuş dostane ilişkilerin zeminini, orada paylaşılan ortak kader hazırlamıştı. Ölüme bu denli yakın insanların birlikteliği başka bir cephede gözlemlenmemişti. Dünyanın iki ucundan karşı karşıya gelen insanlar o güne kadar bu denli yakın hissetmemişlerdi kendilerini. Atatürk’ün Çanakkale’de düşen İtilaf askerleri ile ilgili sözleri, ya da Çanakkale’de yaralı Anzak askerini taşıyan Mehmetçik anıtı bunun somut kanıtlarıdır. Savaş bir ölüm kalım savaşı olmanın ötesinde bilinmeden yazılan destanların öyküsüne dönüştü.

Çanakkale Harbi tarihi Osmanlı beşeri sermayesinin hızla tüketildiği bir savaş alanı olarak geçti. Bu tüketiş on yıllarca etkisini göstermiş, Cumhuriyet Türkiye’si yeni bir ulus devlet inşa sürecinde bu yitirilen sermayenin yokluğunu her an yaşamıştı. Harbiyelinin yanı sıra Mülkiyelisi, Tıbbiyelisi, Sultani öğrencisi, silah altına alınmış aydın bir zümre bu cephede şehit düşmüştü. Cihan Harbi Anadolu’yu da tüketmiş, on yıl içinde 18 milyon dolayında tahmin edilen bir coğrafyanın nüfusu 13 milyona inmişti. Bu tüketişte nitelik ve nicelik açısından en yoğun cepheyi Çanakkale oluşturmuştu.

Çanakkale Harbi’nde kabaca 400.000’i İngiliz (kısaca Anzak olarak bilinen Avustralya ve Yeni Zelanda kuvvetleri de bu sayıya dahildir), 79.000’i Fransız olmak üzere 500.000 dolayında İtilaf devletleri gücü yer almıştı. Cephede devamlı surette bulunan Osmanlı askerinin sayısı 310.000 kadardı. İngilizler 115.000’i ölü, yaralı, esir ve 90.000’i memleketlerine gönderilen hasta olmak üzere toplam 205.000; Fransızlar ise 47.000 kayıp vermişlerdi. Osmanlı cephesinde ise ölü, yaralı ve hasta sayısı 200.000’i aşıyordu. Bunlardan 60.000 kadarı şehitti. İngilizlerde ölü sayısı 43.000, Fransızlarda ise 10.000 idi. Cihan Harbi yıllarında bundan daha yüksek kayıpların yer aldığı cepheler vardı. Ancak, Osmanlı’nın verdiği kaybın niteliği farklıydı. Gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki didişmede cephede bilfiil çarpışanlar o ülkelerin işçisi, köylüsü, bir başka deyişle alt katmanlarıydı. Bu nedenle kumanda ile cepheye sürülen askerın “sınıfsal” nitelikleri ileriki yıllarda en azından edebiyatta işlenen konulardan biri olmuştu. Kimilerine göre “aristokrasi” askerini bozuk para gibi harcamış; gözü kara cepheye sürmüştü. *The Paths of Glory* filmi işte bu nedenle uzun yıllar Fransa’da gösterime girememişti. Oysa Çanakkale’de Osmanlı

cephesinde beşeri unsurun bileşimi son derece “demokrat”tı. Toplumun her katmanı, okumuşu, aydını, çiftçisi, köylüsü silaha sarılmıştı. Bu denli nitelikli insanın kırıldığı bir başka cepheden söz etmek olanaksızdı. Bu, Osmanlı gibi okuryazarlık oranı düşük bir ülke için ayrı bir önem arz ediyordu.

Çanakkale Harbi’nin bu denli yoğun ve şiddetli yaşanmasının nedeni her iki tarafta çarpışan askerin gerisinde deniz oluşuydu. Bir başka deyişle çekilecek bir kara parçası, sığınılacak bir derinlik yoktu. Savaş dar bir coğrafyada yaşanıyor, çoğu kez çaresizlik hat bir safhaya varıyordu. Bu yoğunluk her iki safta da kimlik oluşumunu pekiştirdi. Savaş, bir ölüm kalım mücadelesi olmanın ötesinde, bilinmeden yazılan destanların öyküsüne dönüştü. Osmanlı neferi artık padişahı adına değil bilfiil kendi toprağı, yurdu için savaşıyordu. Anzak ise, bu savaşla kimlik arayışı içerisindeydi. Büyük Britanya İmparatorluğu’nu sorgulamaya başlamış, uzak diyarlarda kendi kimliğini oluşturmuştu.

Haluk Oral’ın yazdığı bu kitap bir “mikro” tarih çalışması. Ana hatlarıyla yukarıda verdiğimiz arka planın belirli bir mekâna ve zamana indirgenmesinde ne denli gizil gerçekleri ortaya çıkardığını kanıtıyor. Çanakkale Harbi’nin ana direniş noktalarından Arıburnu Savaşları’nın belleğini oluşturmaya yönelik bu girişim, yazılı birincil kaynaklar dahil somut kanıtlarıyla, geniş bir ikonografik birikimle, bizlere nefis bir görsellik sunuyor. Tarih açısından bakıldığında, dünü kurgulamakta yazının yanı sıra görselin de ne denli etkin bir konuma sahip olabildiğı bu kitapla bir kez daha kanıtlanıyor. Kitapta yer alan bağımsız öykücükler, dünü anlamakta bizlere “makro” tarihin göremediğı önemli ipuçlarını, “mikro” tarih anlayışıyla sunuyor. Tarihin ayrıntılarda gizli yönünü, ayrıntının bütünü kurgulamaktaki işlevini kanıtıyor. Haluk Oral’ın yirmi yılı aşkın bir süredir devam eden tutkusunun ürünü olan bu eser, farklı bir perspektifle dar bir sahil şeridinin tarihin akışını nasıl değiştirebileceğini bir kez daha gösteriyor, Cumhuriyet Türkiye’sine yönelen bir kimlik arayışında, kitlelere direniş azmi vermede 25 Nisan-20 Aralık 1915’in oynadığı kilit rolü tüm ayrıntılarıyla sergiliyor.

عَسْكَرِ اَوْلَانِ سِلَاحِ اَلِنَه
 سَفَرِ بَرَكَاتِ رَحْمَتِ كُونِ

Giriş Yerine...

Elinizdeki bu kitap klasik anlamda bir tarih çalışması sayılamaz; yani bir savaş başlangıcından sonuna kronolojik bir düzen içinde ve tarihsel, ekonomik, toplumsal, koşullara dayandırarak anlatmak kaygısı taşıyor. Alışılmış (ve çok değerlileri mevcut olan) “Çanakkale Savaşı” kitaplarına da benzemiyor; olayları, harekâtları art arda sıralayan, askeri bakış açısını öne çıkaran bir “harp tarihi” sunmuyor.

Yaklaşık 20 yıllık bir belge, obje ve hatırat derleme çabasının ürünü olan bu kitap, Çanakkale Savaşı’nın can alıcı bölümlerinden birini oluşturan “Arıburnu Savaşları”na belgelere, objelere ve hatıratlara dayandırılarak kurgulanmış “insan manzaraları” açısından yaklaşıyor; 20. yüzyıl tarihinin en çalkantılı ve kanlı kesitlerinden birinde, Çanakkale bölgesindeki daracık bir sahil şeridinde karşı karşıya gelen Türk ve Anzak askerlerinden seçilmiş kimisi meşhur, kimisi hiç tanınmamış portreler ve öyküler sunuyor.

Her biri bağımsız birer öykücük oluşturan bölümlerin sıralanmasında, kimi zaman dönem dışı gezintilere çıkılmış olsa da, Arıburnu Savaşları’nın kronolojisine elden geldiğince uyulmaya çalışıldığını da eklemekte yarar var.

Bu kitaptaki yazıların yerleştiği mekân, Gelibolu Yarımadası’nın Arıburnu diye bilinen küçük bir bölgesi; öykülerimizi kuşatan zaman ise, 1915 yılının 25 Nisan-20 Aralık tarihleri arasındır; Birinci Dünya Savaşı başlayalı bir seneye yakın bir süre geçmiştir. Öykülerimize başlamadan o günlere bir göz atacak, ama bunu da klasik bir tarihsel ve kronolojik giriş bölümüyle değil, o günlerin elimizdeki belgeler ve resimler galerisine yansıyan görüntüleriyle, izleriyle yapacağız.

شَفِيعَتِ بَرِّكَتِ اَوْرَانِ
عَمَّ سَكْرَتِ اَوَّلَانِ سَلَامِ اَلنَّبَا

سفر بر لکے برنجی کون

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ağustos 1914'te Genel Seferberlik ilan edilir ve duvarlara yapıştırılan afişlerle halka duyurulur.

Seferberlik Var. Asker Olanlar Silah Altına.

Phot. Anastasiades

SMYRNE
Rue Franque

İktidarda İttihat ve Terakki Cemiyeti vardır, Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi Cemiyet'in güçlü adamları olan Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa'nın elindedir.

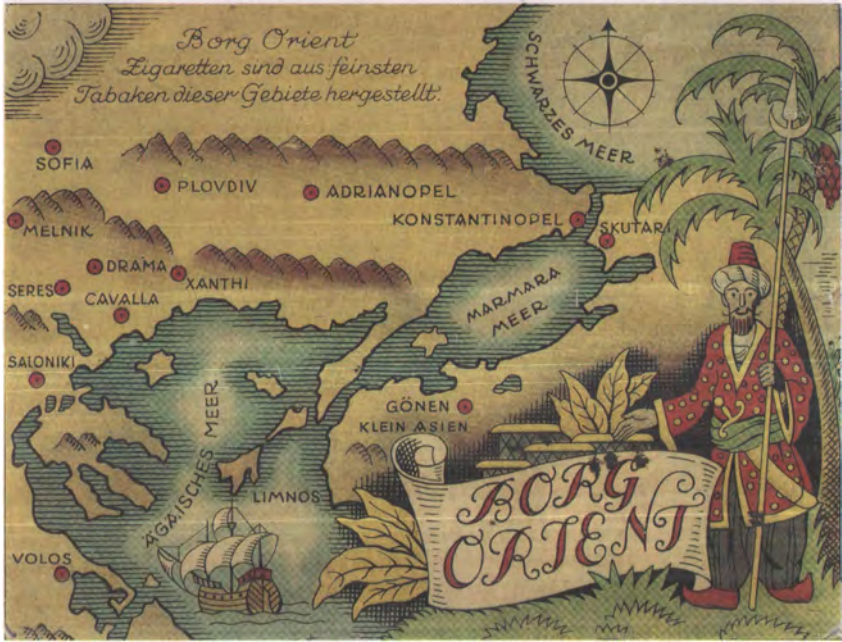

Özellikle Enver Paşa tam bir Alman hayranıdır. Almanlar da Enver Paşa'yı onurlandırmaktan geri durmazlar. Alman kartpostallarında, kitaplarda ve gazetelerde resmi sık sık yer alır. Birinci Dünya Savaşı sırasında, adına sigara imal edilir, gümüş madalyon basılır.

İtilaf kuvvetleri hem Rusya'ya yardım etmek hem de İstanbul'u işgal ederek Osmanlı İmparatorluğu'nu savaş dışı bırakmak düşüncesiyle, Çanakkale Boğazı'nı geçmenin iyi bir fikir olduğuna karar verirler.

19 Şubat 1915'te Çanakkale Boğazı'ndaki Türk tabyalarını bombalamaya başlarlar.

Türk tabyaları da ateş menziline giren gemilere ateş açar.

Boğaz'ın mayınlanmış olması ve Türk tabyalarının etkili atışları, İtilaf donanmasının sadece deniz harekâtıyla Boğaz'ı geçmesine imkân tanımaz. 18 Mart 1915'teki teşebbüsleri başarısızlıkla biter. Türkler için zafer günüdür o gün.

Müstahkem Mevki Kumandanı Albay Cevat (Çobanlı) Bey, Çanakkale Deniz Savaşı'nın muzaffer kumandanı ilan edilerek, daha önce indirilen rütbesinin iadesiyle paşa olur.

Alman kartpostallarına da konu olur zafer. 5 Mart 1331 (18 Mart 1915) zaferinin hatırası olmak üzere, Boğaz'ı savunan askerler için mektup kâğıtları basılır.

Gelibolu Yarımadası'nı savunma görevi, Liman von Sanders Paşa kumandasındaki V. Ordu'ya verilmiştir.

25 Nisan 1915'te iki bölgeye, yarımada'nın güney ucunda Seddülbahir'e ve Kabatepe'nin biraz kuzeyinde Arıburnu'na yapılan çıkarmalarla kara harekâtı başlar.

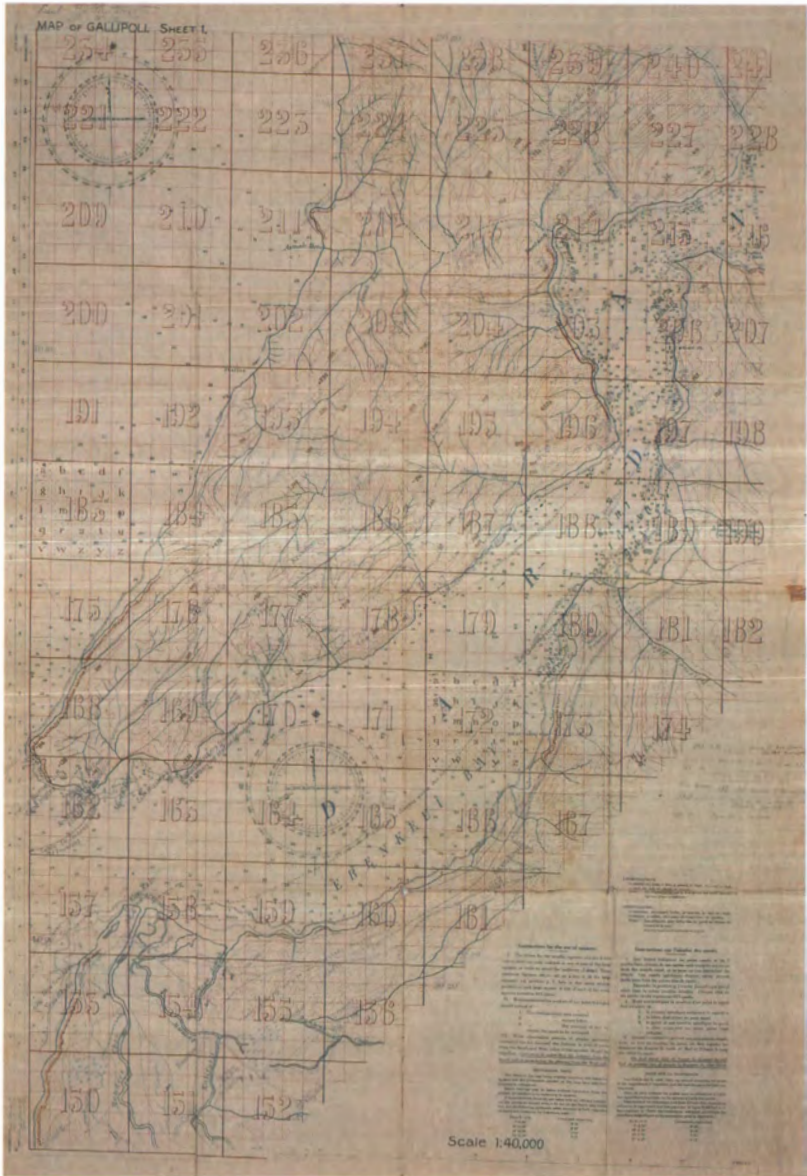
Arıburnu Bölgesi'ndeki savaşı iki aşamalı olarak düşünebiliriz.

İlkinin başlangıç tarihi 25 Nisan; ikincisinin 6 Ağustos'tur.

Çanakkale Savaşı'ndan sonra "Gazi" unvanını kullanmaya başlayan zamanın padişahı Mehmed Reşad, Birinci Dünya Savaşı sırasında İspanya'da çıkarılan çikolata kartlarında.

Patterson'ın haritası. Şimdi Harp Akademileri arşivindedir.

Kanlı Bir Harita Patterson'ın Öyküsü

Bu yazı yanda gördüğünüz haritanın olduğu kadar, onu cebinde taşımış, üzerine kanını dökmüş, onu bulmuş, dokunmuş, arkasına notlar yazmış insanların da öyküsü...

Çanakkale Savaşı'nda "esir alındıktan" sonra araya giren zamanın ve ufak bir dikkatsizliğin neden olduğu çelişkilerin odak noktasında yer alan bu harita, anlatılacak öykünün fonunu oluşturuyor. Bu fonun önünde de İtilaf kuvvetlerinin Çanakkale'ye yaptıkları çıkarma harekâtının ilk gününde karşı karşıya gelen öykümüzün kahramanları yer alıyor:

Teğmen Penistan James Patterson:

Avustralya 3. Piyade Tugayı 12. Tabur'dan; haritanın sahibi ve
öykünün başkahramanı.

Binbaşı Hüseyin Avni:

Efsanevi 57. Alay'ın destanlaşan kumandanı.

Esat Paşa:

3. Kolordu kumandanı.

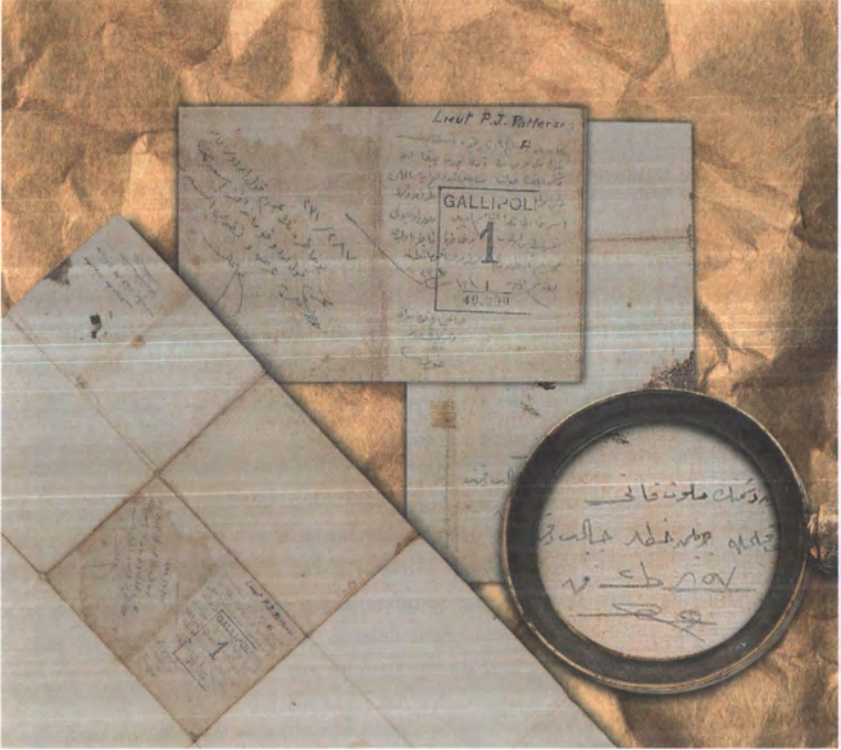
Mustafa Kemal [Atatürk]:

19. Tümen kumandanı. Yakın geleceğin "Anafartalar Kahramanı".

Tarih: 25 Nisan 1915.

Yer: Gelibolu yarımadası, Arıburnu yakınları.

Patterson'ın haritasının arka yüzündeki notlar.

Arıburnu'nda Çıkarmanın İlk Günü: İtilaf Cephesi

25 Nisan sabahı, saat 04.30...

İtilaf kuvvetlerinin çıkarma harekâtı başlıyor... Fransızlar Kumkale'ye, İngilizler Seddülbahir'e çıkarken, Anzaklar planlanan çıkarma noktasının 1 mil kuzeyinde Arıburnu yakınlarında karaya ayak basacaklar. İlk birlikler, Avustralya 3. Piyade Tugayı'nın 9., 10., 11. ve hemen arkalarından gelen 12. taburlarından oluşuyor. Kahramanlarımızdan biri de karaya ilk çıkan 1500 kişilik grubun içinde: Teğmen Patterson.

Yaşamının son gününde öykümüze konu olan bu teğmenin, vatanından binlerce kilometre uzakta, Arıburnu sahilinde karaya nasıl ayak bastığını bir arkadaşının, Teğmen Ivor Margett'in günlüğünden okuyalım:

Gelibolu yarımadasına yaklaşırken destroyerin kaptanı sigara içilmemesi ve sessiz olunması emrini verdi. Sessizliğin ve karanlığın içinde karaya doğru ilerliyorduk. Biraz sonra orada Avustralya'nın şanı ya lekelenecelik ya da yücelecekti. 3. Tugay'ın geri kalanını taşıyan diğer destroyerlerin iki yanımızda ilerlediklerini hayal meyal görebiliyorduk. Eminim pek azımız birazdan ilk silahlı çatışmayla tanışacağımızın farkındaydık, sanki gece manevrasındaydık. Ancak çok geçmeden bunun ne bir sürpriz parti ne de mehtapta çıkılmış bir piknik olduğunun farkına vardık. Sabah yaklaşık 04.00 civarında ilk silah sesleri duyuldu ve 04.10'a doğru kıyıda 180-200 metre uzaklıkta ateş altındaydık. Destroyer kaptanı "Herkes sandallara" emrini verdi. En ufak bir tereddüde yer bırakmadan ilk sandal dolduruldu, küreklere uzanıldı, mermiler, şarapneller ve makineli tüfek takırtıları ortasında, sandal karaya doğru ilerlemeye başladı. Albay Clarke, Albay Hawley, Yüzbaşı Northcott, Binbaşı Elliott, Yüzbaşı Burt, Teğmen Patterson, Teğmen Room, Teğmen Jorgenson, Teğmen Rafferty; hepsi bu ilk filikadaydı. Römorklarla çekilecek sandalların çekme iplerini toplamakta bazı gecikmeler olsa da sonunda kıyıya doğru yol almaya başladılar. Ben de dönüp ikinci ipi hazır tutmak istediğimde önümdeki asker yere düştü, başından vurulmuştu. Bu ilk kaybı kısa bir süre sonra başkaları izledi. Çekilecek ikinci grubun hazırlanmasında bazı zorluklar yaşıyordu, nihayet bir filika yanımıza geldi, bindik ve kıyıya doğru yöneldik, daha kıyıya varamadan 3 kişi vurulmuştu. Filika kıyıya vardığında askerlere dışarı çıkmalarını emrettim, hemen indiler, bazı-

ları gırtlaklarına kadar suya batmıştı, kıyıya ulaşıp ayağa kalkana kadar epeyi kulaç atmak zorunda kaldılar. Tam yürüyüş düzeni içinde devam etmek neredeyse imkânsızdı, sırlıslıklam olmuştuk. Kıyıya, kuru toprağa varana kadar pek çok kez düştükten sonra, sonunda bir kum tepeciğinin arkasına siper aldım. Askerlere çantalarını bırakmalarını, tüfeklerini doldurmalarını söyledim ve soluklanabilmeleri için birkaç saniye bekledim. Güneş doğmak üzereydi; silah seslerinin nereden geldiğini anlamak için çevreye bakındığımızda, deniz seviyesinden 60-70 metre yukarıda hemen hemen dikey denebileceğimizde yükselen kayalıklar gördük; silah seslerinin oradan geldiği fikrindeydik, oraya doğru saldırmamız gerektiği kesindi. Dolayısıyla bir iki dakika nefesimizi toparlayıp, tırmanmaya başladık.¹

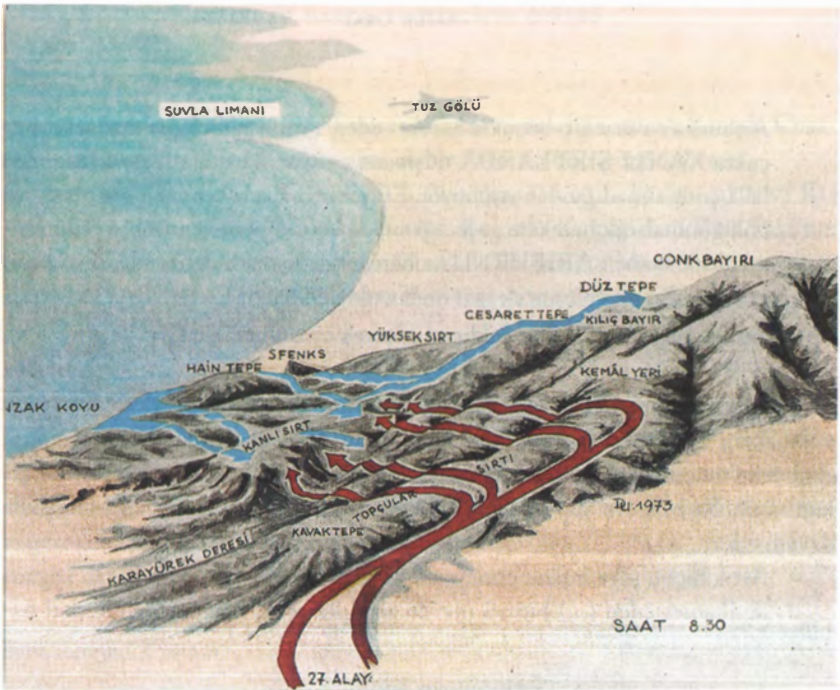
Arıburnu'nda Çıkarmanın İlk Günü: Türk Cephesi

Karaya çıkan İtilaf kuvvetlerini, 9. Tümen'e bağlı 250 kadar Türk askeri karşılar. Çıkarma yapanlara ateş açmalarına rağmen doğal olarak fazla etkili olamazlar.

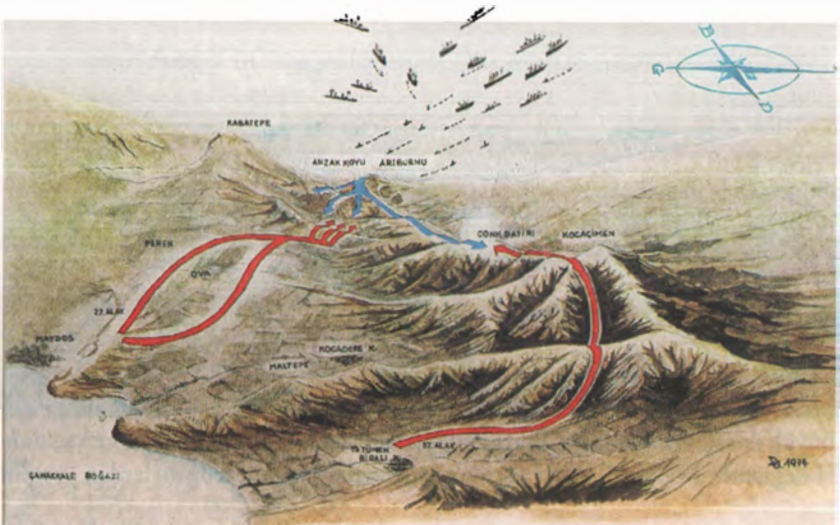
İlk grubun ardından saat 06.00'da 4.000 ve saat 08.00'de 8.000 Anzak askeri daha karaya ayak basmıştır. Conkbayırı'yla Kabatepe arasındaki sırta doğru ilerleyen bu kuvvet, bu arada üç dağ topunu da ele geçirir. Türk cephesinde ise, Maydos'taki 27. Alay 05.45'te aldığı emirle yola çıkarak 07.55'te, düşman kuvvetler bu sırta oldukça yaklaşmışken saldırıya geçer. Bu alayın kumandanı Yarbay Şefik (Aker)'dir. Saat 11.00'e doğru 57. Alay yardıma yetişir ve Conkbayırı'na iyice yaklaşan Anzak kuvvetlerine karşı saldırıya geçer. Alay kumandanı Binbaşı Hüseyin Avni'nin yanında, bağlı olduğu 19. Tümen'in kumandanı da vardır: Yarbay Mustafa Kemal...

Mustafa Kemal ve İnisiyatif

Şefik Aker anılarında Mustafa Kemal'in kolordu kumandanından emir beklemeksizin yardıma geldiğini yazar.² Liman von Sanders ve Esat Paşa da dahil olmak üzere pek çok kaynak da bunu aynı şekilde aktarır. O sırada Kolordu Kumandanı Esat Paşa'nın kurmay subaylığını yapan Fahrettin (Altay)'ın anlatımı ise daha farklıdır:

25 Nisan 1915, saat 08.30: 27. Alay savaşa katılıyor. Prof. Dr. Demir Uğur'un çizimi.

Arıburnu'na saat altı buçukta hareket eden Yirmiyedinci alay saat sekiz buçukta KANLI SIRTLARDA düşmana çatıyor. Mustafa Kemal bu sırada hâlâ emir almadığından sızlanıyor. Elliyedinci alayla bir bataryayı ve süvari bölüğünü alarak harekete geçeceği sırada kolordudan kendisinin bütün tümenlerle hemen ARIBURNU'na hareketle düşmanı denize dökmesi emri geliyor... Bu sebeple ancak saat on buçukta düşmana CONKBAYIRI taraflarında tesadüf ediyor ve saldırıya geçerek onları geri sürüyor.³

Mustafa Kemal ise, Ruşen Eşref (Ünaydın) ile yaptığı söyleşide o günü anlatırken, 9. Tümen Kumandanı Halil Sami'den sabah 06.30'da düşmanın Arıburnu'na çıktığını bildiren bir rapor aldığını belirtir. Zaten kendisi de çıkarmanın bu bölgeye yapılmasını beklemektedir. Mustafa Kemal söze şöyle devam eder:

Artık hiçbir şeye intizar etmeyerek karargâhımın bulunduğu Bigalı köyünde ikamet eden (...) birinci piyade alayı ile cebel bataryasının derhal harekete geçmek üzere amade bulundurulmalarını, kumandanlarının da emir almak üzere yanıma gelmelerini bildirdim.⁴

Çeşitli kaynakların karşılaştırılmasından anlaşılan o ki, Mustafa Kemal bir süre emir beklemiş ve sonunda, emir gelmeden, 57. Alay'la harekete geçmiştir.

Avustralya Kaynaklarında Teğmen Patterson'ın Son Anları

Sahilde, siper aldığı kum tepeciğın ardında, silah seslerinin geldiğı tahmin edilen yükseltiye tırmanmaya hazırlanırken bıraktığımız Teğmen Patterson'a dönelim. C. E. W. Bean'ın 1941'de 11. basımı yapılan *The Story of Anzac* adlı kitabında da, Teğmen P. J. Patterson'dan söz edilir. Bu kaynağı göre, Patterson arkadaşı Teğmen Margett'le birlikte "Sfenks"ın güneyindeki çok dik bayırı tırmanır. Kılıçbayırı'nın aşağı kısmı olan Cesarettepesi'ne (The Nek) kadar gelirler.

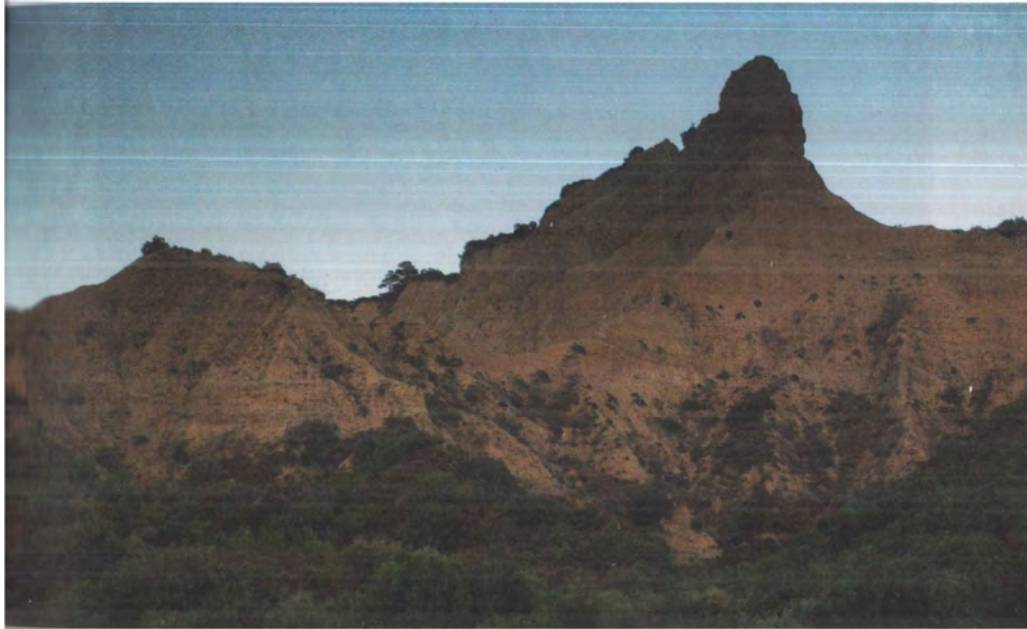
Margett sol, Patterson sağ taraftan sorumludur; emirlerinde toplam elli asker vardır. Savaş alanına hâkim konumdaki Kılıçbayırı, İtilaf kuvvetleri için büyük önem taşımaktadır. Bu mevzi, saatlerce süren çarpışmalarda birkaç defa el değıştirir. Margett'in ileri geri koşuşturmalardan ve çarpışmalardan yorgun

düşmesi üzerine, Patterson, 2. Tabur'a destek olmak için otuz adamıyla Cesa-rettepesi'ne giden dere yatağını aşar ve bir daha da onu gören olmaz.

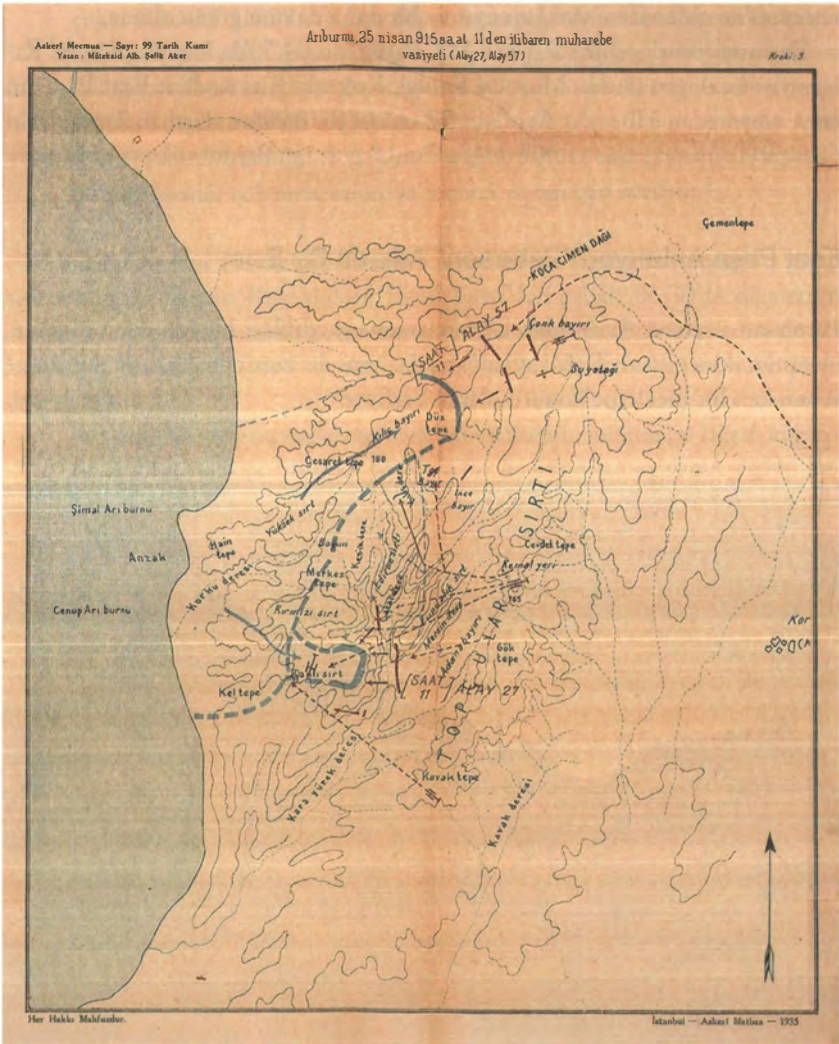
Durumu özetleyelim: Teğmen P. J. Patterson 04.30'da karaya çıkar ve Kılıçbayırı'na doğru ilerler. Mustafa Kemal, Kolordu Kumandanı Esat Paşa'nın emri ulaşmadan Hüseyin Avni'nin 57. Alayı'yla birlikte düşman kuvvetlerin üzerine yürüyerek, saat 11.00'e doğru Conkbayırı taraflarında çarpışmaya girer.

Esat Paşa Anlatıyor: "Paterson" Adında Bir Esir

Patterson üzerine Avustralya kaynaklarının yazdıkları burada sona ererken, öykünün ikinci kısmı Türk kaynaklarında, hem de üzerinde dikkatle durulması gereken bir inceleme konusu olarak başlıyor.

Mısır'da Sfens'i gören Avustralyalı askerler Sarıbayır'daki bıçak kenarı şeklindeki yükseltiye bu adı vermiştir.

Şefik Aker'in Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay adlı eserinin eklerinden 25 Nisan sabahı Türk ve Anzak kuvvetlerinin durumlarını gösteren harita.

3. Kolordu Kumandanı Esat Paşa anılarında şöyle bir olaydan söz ediyor:

Mustafa Kemal Bey esir aldığı bir İngiliz subayını bir ata bindirerek bana göndermişti. Karargâhıma geldiği zaman, benzi sapsarı ve tirtir titremektedir. Attan indirilmesini ve iyi davranılarak konyak ve çay verilmesini söyledim.

Almanca bildiği için kendim sorgusunu yapmak istedim. Adı Paterson, rütbesi de teğmendi. Neden titrediğini sordum: “Beni öldüreceksiniz, onun için titriyorum. Öğrendiğimize göre Türkler esirlerini öldürüyorlar!” demesi üzerine kendisine: “Biz Türkler esirlerimizi hiçbir zaman öldürmemişizdir. Kendi askerimize nasıl davranırsak, esirlere de aynı davranışı esirgemeyiz. Bu bakımdan endişeniz olmasın, şimdi size yiyecek ve içecek versinler, sonra görüşürüz” dedim.

Heyecanlı bir anında sorguya çekmeyi faydalı görmemiştim. Bir saat kadar dinlendikten sonra yanıma getirttim. Benzi yerine gelmiş ve titremesi durmuştu. Karaya çıkan birlikler hakkında bilgi vermek istemediğini anlamış-

Esat Paşa Hayat Tarih Mecmuası'nın kapağında. Tablo 1915'te Wilhelm Victor Krausz tarafından yapılmıştır. Die Türkei Im Weltkrieg- Bildnisse und Skizzen von W. V. Krausz (Viyana, 1916) adlı albümden.

Hayat'ta yayımlanan anılardan bir sayfa: Esat Paşa, sorguya çektiği esiri anlatıyor. Büyük bir olasılıkla adını unuttuğu esire haritanın arkasında gördüğü adı vermişti: Patterson.

tım. Yalnız ne kadar tümenin karaya çıkmış olduğunu sormakla yetindim. Avusturalyalı ve Yenizellanda'lı dört tugayın çıkarılmış olduğunu söyleyebilirdi. Sıkıştırmak istemedim. 5 nci ordu karargâhına Liman Fon Sanders Paşa'ya adanmış olarak gönderdim.⁵

Öncelikle, o dönemle ilgili anıların çoğunda Anzak askerlerinden de "İngiliz askeri" diye bahsedildiğini anımsatalım. Dolayısıyla Esat Paşa'nın söz ettiği "İngiliz subay"ın bir Anzak subayı olmasının önünde bu açıdan herhangi bir engel bulunmuyor. Diğer yandan, Patterson ya da "Paterson" adının, Paşa'nın anılarının yalnızca bu bölümünde geçtiğini görüyoruz. Anı metninde söz konusu edilmese de, 76. sayfada bir haritanın arkasının fotoğrafı var, sağ üst köşesinde "Lieut. P. J. Patterson" yazıyor. Fotoğrafın alt yazısı şöyle:

19 ncu Tümen Komutanı Kur. Yb. Mustafa Kemal'in düşman esirinden aldığı Çanakkale haritasını Kolordu Komutanı Esat Paşa'ya takdimi...

Sorular... Sorular...

Bütün bu verilere baktıktan sonra, “Demek ki, Patterson esir düşmüş” diye kestirilip atılsa, bu öykü yazılmasa da olurdu. Ama, http://www.anzacs.org/index_nopqr.html adresli sitede aşağıdaki bilgiyi okuyunca sorular peşpeşe sıralandı:

Lieutenant Penistan James PATTERSON, 12th Battalion, AIF. Born Swan Hill, Victoria. Single; Soldier / Cadet, Royal Military College, Duntroon, Federal Territory, of 608 Ligar Street, Ballarat, Victoria. Next of kin: Father; Rev. James Patterson. Mother; Annie W.H. Patterson (nee Penistan), of same address. Killed in action on Baby 700, central Anzac, on 25-28 April 1915, aged 20. No Known Grave.

Duntroon askeri okulunu bitirmişti. 25-28 Nisan arasında savaşırken ölmüştü, mezarı da bilinmiyordu. Verilen bilgiler, Bean'in kitabında anlatılan Patterson'ın da aynı teğmen olduğunu, hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak bir şekilde ortaya koyuyordu.

O halde ne olmuştu? Patterson gerçekten esir alınarak Esat Paşa'nın karşısına mı çıkarılmıştı? İsmi esir listesine kaydedilerek Kızılhaç'a verilseydi, bu bilgi Charles Bean'in yazdıklarıyla çelişirdi.

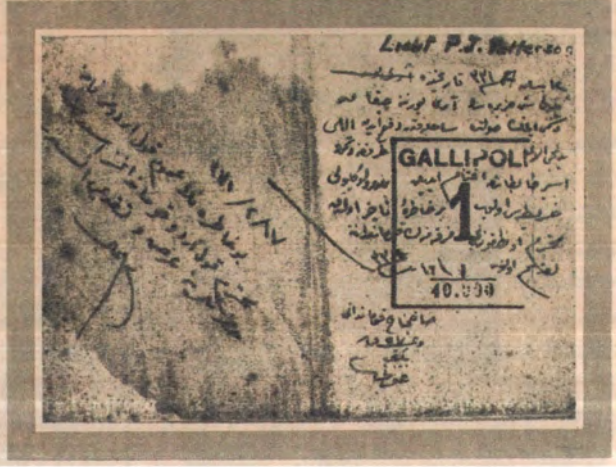
Yoksa... Esat Paşa'nın karşısındaki esiri titreten düşünce gerçekleşmiş, Patterson öldürülmüş müydü?

Çanakkale'de esir alınan hiçbir Anzak subayının esareti sırasında ölmediğini yazan Avustralya kaynakları acaba yanılıyorlar mıydı?

Esat Paşa'nın Yayınlan(ma)mış Anıları

Yukarıdaki alıntıyı, İhsan Ilgar tarafından hazırlanarak, *Esat Paşa'nın: Çanakkale Anıları* adıyla 1975'te yayınlanan kitaptan yaptık. Bu aslında tam bir anı kitabı sayılmaz; çünkü Esat Paşa'nın anılarının tamamını kapsamaz. Ayrıca metinde, diğer anı kitaplarından alıntılarının yanı sıra İhsan Ilgar'ın açıklamalarına da yer verilmiştir.

malin İthaf Harita

Kâzım Bey, Liman von Sáros'a girmekte oldukları düşman taşıt gemilerine hemmîyet verdiğini ve gö-
rin de bizzat Bolayır tepesi-
ni söyledi. Bir taraftan du-
erek bir emir ve talimat ılgını anlamak, diğer taraf-
ı Maydos'a varabilmek için
temek motazası ile oturmab-

KANLI HARİTA — Ölen bir düşman subayı elinde ele geçen bu kanlı harita (kam çekimleri, fotoğraflama koyduğumuz haritanın day yüzünde görülmektedir). M. Kemal tarafından Esat Paşaya hediye olarak ithaf edilmiştir.

Önce gidip kumandayı ele alabilmek çılgıncı iyi olmuştur. Çünkü Kilya, Arı-

Haritanın fotoğrafı ilk defa Hayat'ın 10 Temmuz 1959 tarihli sayısında yayımlandı. Bu haritanın resmi, Harp Akademileri kütüphanesinde daktilo edilmiş olarak bulunan Hatıralar'da da vardır. Daha sonra İhsan Ilgar'ın hazırladığı hatıralarda ve Örgün Yayınevi'nin yayımladığı Esat Paşa Çanakkale Savaşı Hatıraları ve Mustafa Kemal Arıburnu Savaşları adlı kitaplarda da basılmıştır. Metnin içindeki çevirinin biraz farklı olduğu görülebilir. Atlanan "Gelibolu" kelimesi bütün hatıraların her baskısında aynı eksikle aktarılır. Bu eksik Harp Akademileri kütüphanesindeki nüshada da vardır.

1952'de ölen Esat (Bülkat) Paşa'nın yeğeni Kâzım Taşkent'e emanet ettiği anıları, şimdi Kâzım Taşkent'in hediyesi olarak Harp Akademileri arşivindedir. Bazı bölümleri *Hayat* ve *Hayat Tarih* dergilerinde yayımlanmıştır.

Bu bölümün başında, hareket noktası olarak yer verdiğimiz Patterson'ın haritası, Esat Paşa'nın anılarının dışında, *Hayat* dergisinin 28. sayısında da yayımlanmış, çok daha okunaklı olan bu baskıya şöyle bir alt yazı eklenmiştir:

* *Hayat* dergisinin çıkışına Kâzım Taşkent ile Yapı ve Kredi Bankası'nın öncülük ettiğini, Kâzım Taşkent'in de Yapı ve Kredi Bankası'nın kurucusu olduğunu anımsarsak, anıların niye bu dergide basıldı-ğı da kendiliğinden anlaşılır.

Esat Paşa'nın anıları ilk defa 15 bölüm halinde Hayat'ta basıldı (3 Temmuz 1959, Sayı 27-9 Ekim 1959, Sayı 41). Bu hatıraları kimin yayına hazırladığı belirtilmemiştir. Daha sonra bunların çok kısa bir bölümü Yılmaz Öztuna imzasıyla Hayat Tarih Mecmuası'nda da yayımlandı (Nisan 1965). İki kere de kitap olarak basıldı: Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları (yay.baz. İhsan Ilgar, 1975) ve Esat Paşa Çanakkale Savaşı Hatıraları (haz. İhsan Ilgar-Nur Uğurlu, Örgün Yayınevi, 2003). Harp Akademileri kütüphanesinde bulunan daktilo kopyanın Esat Paşa'nın eski harflerle yazdığı orijinalden yeni harflere geçirildiği anlaşıyor. Ne yazık ki bu çeviri sırasında bazı yanlışların önüne geçilememiş.

KANLI HARİTA- Ölen bir düşman subayı üzerinde ele geçen bu kanlı harita (kan lekeleri, fotoğrafını koyduğumuz haritanın dış yüzünde görülmektedir), M. Kemal tarafından Esat Paşa'ya hâtırâ olarak ithaf edilmiştir.

Kitapta yer alan altyazıyla karşılaştırıldığında, bir çelişki hemen göze çarpmaktadır: Kitapta “esir” diye söz edilen “düşman subayı”, derginin altyazısında “ölmüş” durumdadır. Diğer yandan derginin altyazısında haritanın üzerinde kan lekeleri görüldüğünden söz edilmektedir. Demek ki, Patterson esir düşmüş olsa bile yaralıdır ve bu durumda Esat Paşa'nın esire çay ve konyak ikram edilmesinden çok, onun yaralı olmasından, tedavi edildiğinden bahsetmiş olması gerekir. Fakat çelişkiler bununla da kalmaz. Harp Akademileri arşivindeki anılarda, İhsan Ilgar'ın hazırladığı kitapta yer almayan bir bölüm vardır:

Esir zabitanadan biri 27. Alay'ın eline düşmüş idi; üzerinde bulunan Harita (3) numaralı ve 1/40.000 mikyaslı Gelibolu haritasıdır. Maktûl zabitanadan birinin üzerinde de aynı mikyasta [Lieut. M. L. Reit Hth. Bn. A.I.F] adresli (2) numaralı Gelibolu haritası bulundu.*

Gene 1/40.000 mikyasında (1) numaralı Gelibolu haritasının sahibi Lieut. P. J. Patterson isminde esir bir İngiliz zabiti olup bezli haritanın zahrında [arkasında] iki haşîye [not] vardır. Biri haritayı elde eden 57. Alay Kumandanı Binbaşı Avni Bey'in imzasını taşır. Diğeri 19. Fırka Kumandanı Kaymakam Mustafa Kemal Bey'in, hattı desti [elyazısı] ve imzasıyla bana bir hatırasıdır. Gelibolu Şibhiceziresinin [yarımadasının] üç İngiliz haritası, evimin hususî müzesinde mahfuzdur [saklıdır].⁶

* Burada adı geçen Reit, doğrusu Reid, tam adıyla Teğmen Mourdant Leslie Reid, 11. Piyade Taburu'ndan olup Patterson gibi 25 Nisan'da Kılıçbayırı yakınlarında ölmüştür. Mezarı bilinmiyor. Esat Paşa'nın anılarında Hth şeklinde yazılan kısmın 11th yani 11. olması kuvvetli bir olasılıktır.

Lieut P.J. Patterson

کا بیلده ۲۷۱ تاریخه شوالیه
بلده شوالیه آریا لورن بیلده
کشمایند شوالیه ساعدیه رفوانیه الان
طریقہ و تہ

GALLI POLI

1

40.000

مراغیا و شوالیه
و شوالیه
کشمایند
عبد

Esat Paşa yayımlanmamış anılarında haritanın imzalı olan arka kısmının fotoğrafının basılı olduğu sayfaya şu açıklamayı yazmış:

Bize esir düşen İngiliz zabıtlarından

P. J. Patterson'un üzerinde bulunan (1) NO.lu Gelibolu haritasının bezli zahrına, 19. Fırka Kumandanı Kaymakam Mustafa Kemal Bey'in ve 57. Alay Kumandanı Binbaşı Avni Bey'in yazdıkları haşiyenin ve imzalarını havi tarihî vesikanın fotoğrafıdır.

Orijinal Harita

Şimdi de Harp Akademileri arşivinde bulunan orijinal haritaya bakalım. Önce yine Binbaşı Hüseyin Avni ve Yarbay Mustafa Kemal'in notlarını inceleyelim:

12 Nisan 1331 tarihinde Gelibolu şibhiceziresinin Arı burnuna çıkan düşmanı ilk savlette sahile kadar defeden elliyedinci alay tarafından düşmanın esir zabitanından iğtinam edilen 1 numaralı haritası olup bir hâtırai naçiz olarak muhterem ondokuzuncu Fırkamızın Kumandanına takdim olunur.

16 Nisan 1331 [29 Nisan 1915]*

Sağ Cenah Kumandanı ve 57 nci Alay K.
Binbaşı Avni

Hüseyin Avni de “esir” demektedir ama çoğul kullandığı için ifadesini “esir ve ölü subaylar” olarak algılamak gerekir.

12 Nisan 1331 bugün kullandığımız takvime göre 25 Nisan 1915, yani çıkarma günüdür. Hüseyin Avni çıkarmadan dört gün sonra haritayı Mustafa Kemal'e takdim etmektedir. Hemen yanında da, Mustafa Kemal'in, ertesi günün tarihini taşıyan, bu hatıranın kolordu adına kolordu kumandanı Esat Paşa'ya sunulmasının yerinde olacağını belirten takdim yazısı yer almaktadır:

* Türkçe belgelerde Rumi takvime göre verilmiş tarihler, gerektiğinde köşeli parantez içinde tarafımızdan Miladi takvime çevrilmiştir.

17-2-331 [30-4-1915]

Bu hatıranın umum Kolordumuz namına muhterem Kolordu kumandanımız Esat Paşa hazretlerine arz ve takdimi enseptir

M. Kemal

Şimdi orijinal haritanın tamamını açarak inceleyelim: Arkasında, ne Esat Paşa'nın anılarında ne de diğer yayınlarda hiç bahsedilmeyen bir üçüncü not göze çarpıyor. Benim açımdan bütün düğümü çözen bir not bu:

Melun düşmanın mülevves [kirli] kanı

mavi kalemle çizilen hatlar calib-i dikkat [dikkat çekici]

57. Alay 2. Tabur Kumandanı

Atâ (imza)

Düğümü Çözen Not

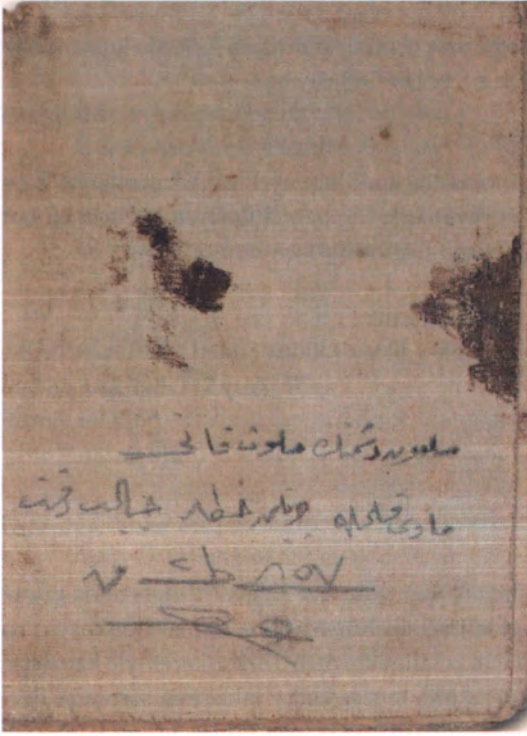
Bu notun ne ifade ettiğini anlamak için, Mustafa Kemal'in raporunda çıkarmanın ilk saatlerinin anlatıldığı kısma bakalım. Mustafa Kemal Conkbayırı'na vardığında, cephaneleri bittiği için çekilmekte olan Türk askerleriyle karşılaşır.

Düşmanın bir avcı hattı 261 rakımlı tepeye kadar yaklaşmış, serbestçe ilerlemektedir.* Mustafa Kemal, bir müfreze kadar olan askere süngü taktırarak yere yatırır ve geriden gelmekte olan 57. Alay'a subaylarla haber göndererek, kendisinin bulunduğu yere yetişmelerini emreder. Kolun başındaki bölük yetiştir, cephanesiz askerleri takviye ederek düşmana ateş açar. O sırada 2. Tabur da gelir. Mustafa Kemal gelişmeleri şöyle anlatır:

Ve yanıma gelmiş olan alay 57, tabur 2 kumandanına (Yüzbaşı Atâ Efendi) bütün taburıyla bir bölüğünü takviye ederek 261 rakımlı tepe üzerinden düşmana taarruz etmesini emrettim.⁷

261 rakımlı tepe şimdi Conkbayırı Mehmetçik Kitabeleri'nin bulunduğu yerdir; *Siperin Ardı Vatan* adlı eserde de bu saptama doğrulanmaktadır:

* Bkz. "Balıkçı Damları'ndan Açılan Ateş" bölümü.

Yüzbaşı Atâ'nın daha önce hiç incelenmemiş notu (Belge 3), hemen yukarısında Patterson'ın kanı.

Alay'ın 2. Taburu, Yüzbaşı Atâ Efendi komutasında, bugünkü Conkbayırı Mehmetçik Kitabeleri'nin kara tarafından; hemen sonra da 1. Taburu Yüzbaşı Zeki Efendi komutasında Suyatağı (254 metre) mevkiinden Düztepe'ye doğru Anzac kuvvetlerine 600 metreden saldırdı. Saat 10.24'tü.⁸

Yüzbaşı Atâ'nın notuna tarih düşülmemiş, sadece "düşmanın kanı"yla ilgili bir ifade konmuştur.

Bu durumda, haritanın ölü bir subayın üstünden alındığı sonucuna varıyorum. Eğer harita esir alınmış bir subayın üzerinden çıksaydı, üstüne ayrıca not düşmeyeceğini ve esirle beraber alay karargâhına göndermekle yetineceğini düşünüyorum. Şu halde, Teğmen Patterson, Yüzbaşı Atâ'nın askerleri tarafından vurulmuş ve harp sahasında ölmüş olsa gerek.

İhsan Ilgar'ın yayına hazırladığı anılarla Harp Akademileri arşivindeki anılar arasındaki en ilginç farklardan biri de esirin sorguya çekildiği zamana ilişkindir: Kitapta esir sanki çıkarma günü sorguya çekilmiş izlenimi uyanırken, orijinal anılarda ise, kitaptakiyle aşağı yukarı aynı kelimelerle anlatılan sorgulamanın tarihi 10 Mayıs olarak gözükmektedir.

Sorgulamanın 10 Mayıs'ta yapılmış olması pek akla yakın görünmüyor; yoksa, söz edilen esirin gerçekten Patterson olduğunu kabul edersek, haritasının sorguya çekilmeden 10 gün önce Esat Paşa'nın eline geçmiş olması gibi bir tuhafılık ortaya çıkıyor.

Ayrıca karaya çıkan asker sayısı hakkında verilen bilgi de [dört tugay] ilk güne ait.

Bu arada yalnızca 30 Nisan'a kadar karaya 23.292 Anzak çıktığını belirteyim. Esirin bu kadar inanılmaz bir yalan söyleyemeyeceğini düşünürsek, sorgulamanın çıkarmanın ilk gününde gerçekleştiği sonucuna varabiliriz.

Mustafa Kemal'in Sorguladığı Esirler

Sorularımıza cevap aramayı Mustafa Kemal'in yazdıklarıyla sürdürelim. Tarih yine 25 Nisan. Güneş batmış. Mustafa Kemal karanlık bastığı için savaş alanını görememektedir. 72. Alay kumandanını haber ve raporları alması için yerinde bırakarak kurmay başkanı, yaveri ve emir subayıyla beraber 57. Alay'ın ateş hattına gider.

Durumu inceler, gerekli emirleri verir. Sonrasını şöyle anlatır:

Esir edilmiş olan bir yüzbaşı, bir mülâzım ve bir küçük zabiti orada yanıma getirdiler. Pek kısa yaptığım isticvapta [sorgulamada] Arıburnu'na beş livanın [tugayın] muhassas [ayrılmış] olduğunu ve bugün üç liva kuvvetin karaya çıktığını ve onun zannına göre ikisinin kâmilen mahv ve kayıklara firar ettiğini, karşımızda ancak daha bir liva işe yarar asker kaldığını ifade etmiştir.⁹

Mustafa Kemal'in kurmay başkanı Binbaşı İzzettin (Çalışlar) da (daha sonra orgeneral olmuştur) anılarında o gece ileri hatları gezdiklerini yazar.¹⁰

Yine bu anılara göre, 29 Nisan'da Mustafa Kemal'e Gümüş İmtiyaz muharebe madalyası verilir; o da, aralarında 57. Alay kumandanı Hüseyin Avni'nin de bulunduğu birkaç subayı nişanla taltif eder.

Esat Paşa'nın anılarında madalyanın veriliş tarihi de farklıdır: 27 Nisan. İzzettin Çalışlar'ın anıları günü gününe tutulduğundan daha güvenilir oldukları kabul edilebilir. Bu taltif sırasında Hüseyin Avni'nin haritayı Mustafa Kemal'e hediye ettiğini düşünebiliriz. Daha sonraki bir tarihte de, yani Esat Paşa esiri sorguya çektikten epey sonra, harita Esat Paşa'ya ulaştırılmış olmalıdır. Mantık yürütmeye çalışalım: Mustafa Kemal ilk gün bir esiri sorguya çekiyor ve daha sonra bu esiri Esat Paşa'ya gönderiyor. Çıkarmanın ilk günü esir alındığı için, ondan elde edilecek bilgiler çok önemlidir. Bu durumda üzerinden çıkan haritanın esirle beraber Esat Paşa'ya gönderilmemesi düşük bir olasılıktır. Dolayısıyla, Mustafa Kemal'in ve Esat Paşa'nın sorguladığı esir veya esirlerin içinde Patterson olamaz, o çıkarmanın ilk günü ölenlerin arasındadır.

Son Nokta

Son olarak Patterson'ın okuduğu askeri koleje de bir mektup yazıp Almanca bilme olasılığını sordum. Anımsarsanız Esat Paşa, Patterson'ı Almanca sorguya çektiğini söylüyordu. Umduğumdan çok daha ayrıntılı ve tatmin edici bir yanıt aldım. Emekli Yarbay John Bullen imzalı mektup şöyle başlıyordu:

Sayın Haluk Oral,

Arkadaşım ve meslektaşım Tuğgeneral Peter Evans sorunuzu bana yönlendirdi. Ben de Duntroon'daki Kraliyet Askeri Koleji'nin arşiv görevlisine danıştım. Bütün Duntroon öğrencilerinin kişisel dosyaları kolej arşivinde tutulur. Bugün arşiv memuru öğrenci numarası 29 olan Penistan James Patterson'ın dosyasını inceledi. Dosyadan anlaşıldığına göre Patterson, Duntroon'da Almanca değil Fransızca dersi almış. Fransızca öğretmeni Patterson'ın, "... sıradan, zayıf hafızalı ve dile karşı kabiliyetsiz" olduğunu yazmış.

Bu uzun mektubun devamında Patterson'ın okuduğu liseden veya çok büyük bir olasılıkla İskoç olan ailesinden dolayı Almanca bilmesinin pek mümkün olmadığı kanıtlarıyla anlatılmıştı.

MCGRAW J.	SPARROW R. J.
MC JANNET F. R. R.	SPARSHOTT F.
MC KELVIE H.	STABLES E. P.
MACKIE R. S.	STATHAM E. H.
MC PHAIL A.	TOSDEVIN R.
MC TAVISH J. A.	TRINGHAM A. R.
MAHONY D.	WALKER E. P.
MARFURT J.	WALTON A.
MARTIN J. H.	WEAVER L. P.
MAYNE W. H.	WHYTE R.
MILLER A.	WILKINS A.
MORGAN R. W.	WILLIAMS A. J.
MORLEY W.	WITTER J.
MUNRO D.	WOOD L.
NISSON C. B.	
RICHARD G. A.	DRIVER
WILL G. E.	BYTHE D. J.
12TH BATTALION	
LIEUTENANT	CORPORAL
BOOTH J. C.	SEAGER L.
MUNRO G. A.	STEPHENS R.
PATTERSON P. J.	STOKES H.
	WHALLEY A.
SECOND LIEUT.	
WILLIAMS J. A.	LANCE CPL.
WOODHOUSE T. J.	BAULDERSTONE P. H.
SERJEANT	CRANE W. J.
FRASER HAY R.	HARRISON H. C.
NEVETT W. H.	MCKENDRICK J. T.
STOTT T. S.	MAJOR A.
	MARTINS A. J.
CORPORAL	WESTON V. E.
BUGGS G. A.	WILLIAMS A. G. H.
LEE C. J.	
REED L. H.	PRIVATE
ROOKE C. W. J.	ADAMS A. J.
	ANDERSON A. L.

Sonuç olarak Teğmen Penistan James Patterson esir alınmamış, çıkarmanın ilk günü olan 25 Nisan 1915'te, 57. Alay'ın karaya çıkan Anzak kuvvetlerini karşıladığı ilk saatlerde çarpışma sırasında ölmüştür. Öldüğü yer (büyük olasılıkla Kılıçbayırı) Türk askeri tarafından geri alındığı için, üzerindeki harita da 57. Alay'ın eline geçmiştir.

C. E. W. Bean yukarıda söz konusu ettiğim kitabında, Türk askerlerini Hintli sanan iki subay ve bir askerin Türkler tarafından esir alındığını yazar.¹¹ Gerçekten de 16. Tabur'dan Yüzbaşı Ronald McDonald savaştan sonra ülkesine döndüğünde verdiği ifadede önce iki subay, sonra da Esat Paşa tarafından sorguya çekildiğini yazmıştır. Bu durumda, Mustafa Kemal'in sorguya çektiği esirlerin bunlar olması mümkündür.

Bir ihtimal Esat Paşa da bu esirlerden birini sorguya çekmiş, yıllar sonra anılarını yazarken de, elindeki haritanın üstündeki ismi sorguya çektiği esirin ismiyle karıştırmış, aslında Kılıçbayırı'nda ölen Teğmen Patterson da bu hata sonucunda onun anılarında yaşamaya devam etmiştir.

Penistan James Patterson, Avustralya Savaş Müzesi arşivi [H15819].

Notlar

1. *Teğmen Ivor Margett'in Günlüğü*, Avustralya Savaş Müzesi, 1DRL/0478.
2. Şefik Aker, *Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay, Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*, 1935, Sayı 99, s. 3.
3. Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yay., 1970, s. 89.
4. Ruşen Eşref (Ünaydın), *Çanakkale, Yeni Mecmua'nın* fevkalade nüshası, 1918, s. 131.
5. *Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları*, yay. haz. İhsan Ilgar, Baha Matbaası, 1975, s. 74-75.
6. Orgeneral Yanyalı Esat Bülkat, "Çanakkale Hatıraları", Harp Akademileri Arşivi, s. 523.
7. Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, yay. haz. Uluğ İğdemir, TTK Yayınları, 1968, s. 22.
8. Gürsel Göncü, Şahin Aldoğan, *Siperin Ardı Vatan*, MB Yayınevi, 2006, s. 42.
9. Mustafa Kemal, *a.g.e.*, s. 29.
10. Orgeneral İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, haz. Dr. İsmet Görgülü, İzzeddin Çalışlar, YKY, 1999, s. 95.
11. C. E. W. Bean, *The Story of Anzac*, C. II, Angus & Robertson, 1941, s. 316.

Balıkçı Damları'ndan Açılan Ateş İbradılı İbrahim

25 Nisan'da sabaha karşı Avustralyalılar Arıburnu sahillerine yaklaşırken, burayı korumak ve gözlemek görevi 27. Alay, 2. Tabur, 4. Bölüğe verilmiştir.

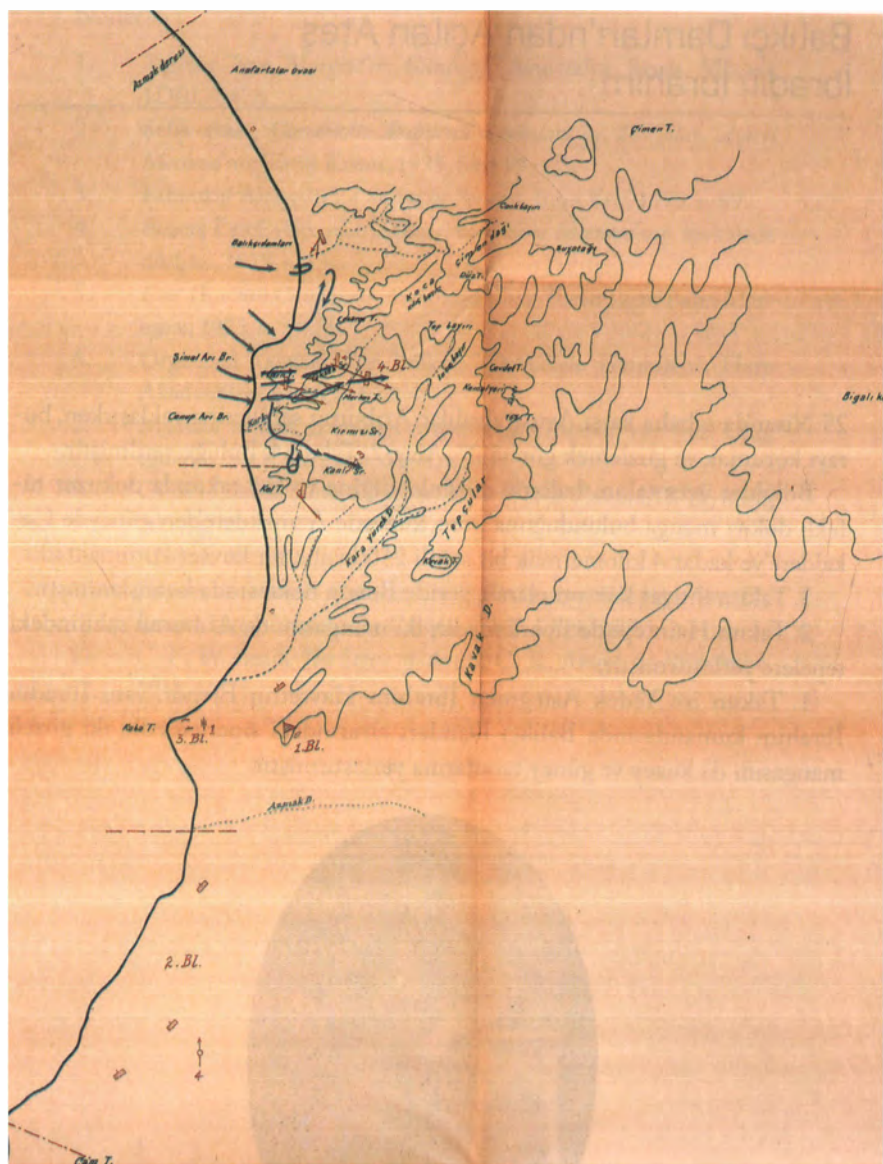
Bölükler üçer takım halinde düzenlendiğine ve her takımda dokuzar tüfekli dokuz manga bulunduğu göre, kuzeyde Azmakdere'den güneyde Çakaldere'ye kadar 4 kilometrelik bir sahili 250 kişilik bir kuvvet korumaktadır.

3. Takım ihtiyat kuvveti olarak, geride Boyun noktasında konuşlanmıştır.

2. Takım Haintepe'de siperlerdedir; iki mangasını da Arıburnu sahilindeki tepelere yerleştirmiştir.

1. Takım ise Yedek Asteğmen İbrahim Hayrettin Efendi, yani İbradılı İbrahim kumandasında Balıkçı Damları civarındaki siperlerdedir, iki gözcü mangasını da kuzey ve güney taraflarına yerleştirmiştir.

Çıkarmanın ilk günü Galeka'nın güvertesinden çekilen fotoğraf. Buharlı bir çatana tarafından çekilen dört filika İbradılı İbrahim ve askerlerinin karşısına çıkacak askerleri Balıkçı Damları'na doğru taşıyor. Fotoğraf çıkarmanın nasıl yapıldığı hakkında da bilgi vermektedir. Avustralya Savaş Müzesi arşivi [PO1287].

bir süre daha vuruşmaya devam eder. Sağ kalan birkaç er düşmanın kendilerini arkadan çevirdiğini fark edince, Balıkçı Damları'ndan yukarı doğru çıkan 1. Takım'a katılırlar.

Çıkarma kuvvetlerine en büyük zayıtı Balıkçı Damları'ndaki 1. Takım verdirir. İngilizler açısından Birinci Dünya Savaşı'nın resmi tarihi sayılabilecek bir kitapta İbradılı İbrahim'in karşıladığı kuvvetin başına gelenler şöyle anlatılmaktadır:

7. Tabur'un bir bölüğü, altı filikaya dolduruldu ve ilk dört filika, daha önce sahile çıkmış kıtaların sol cenahında kalan bir noktaya, Balıkçı Damları'ndaki Türk mevzilerine doğru yöneldi.

Türkler bir süre ateş etmedilerse de, filikalar sahile iki yüz yarda [yaklaşık 180 m] kadar yaklaşıncı, öyle ağır bir yayılım ateş altında kaldılar ki, taşındıkları 140 askerden en az 100'ü sahile varamadan ölü veya yaralı olarak safdışı kaldı.¹

İbradılı İbrahim bu muharebeden 30 yıl sonra yazdığı bir mektupta o günü şöyle anlatmıştır:

24 Nisan 1915 Pazar günü Arıburnu yakınında Ağıldere adıyla anılan yerde denizdeki düşmanı gözlemek üzere iş alan yirmiyedinci alayın üçüncü [ikinci olacak – H.O] taburunun dördüncü bölüğüne bağlı ve 90 er mevcutlu bir takımın içinde bulundum.

O gün sabahın erken saatinde Arıburnu'na asker çıkarmak üzere saldıran İngilizler iki top ve mahdut tüfeklerimizin mukavemeti karşısında, çıkmak daha kolay zannettiği Ağıldere cihetine de sarkmış ve saldırmıştı. Bizler de elimizdeki yegâne silah ve imanımızla karşıladık ve açtığımız kahir ateşle bir saat içinde kıyılarımızı örtecek kadar düşmanı yere serdik ve sahilde yok ettik. Alay kumandanımızın: Ali Şefik [Mehmet Şefik olacak – H.O.] harpten sonra elde ettiği bilgiye göre ve İngilizlerin kendi itirafları ile de anlaşıldığına göre Ağıldere'deki kayıpları 100 asker imiş; gördüğümüze göre daha fazladır.)

Türk Askerinde Makineli Tüfek Var mıydı?

Pek çok yabancı kaynakta Türk askerlerinin makineli tüfeklerinin olduğu yazılıdır. Örneğin Bean, Balıkçı Damları'ndan açılan ateş için "Görünüşe göre iki makineli tüfek ve pek çok tüfek aynı anda ateş ediyordu" diye yazar.² Tom Curran'ın kitabında da 140 askerden yalnızca 3 subay ve 35 erin kıyıya sağlam çıkabilmesinin nedeni olarak makineli tüfekler gösterilir.³

Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Fakat bu kaynaklarda yazılanların doğru olma ihtimali pek yoktur. Şefik Aker anılarında, "O zamanlarda yalnız alaylarda, dört tüfekten müteşekkil birer makineli tüfek bölüğü vardı. Bu sebepten taburlarda ne hafif ne de ağır hiçbir makineli tüfek yoktu" der.⁴

Yaralıların aynı yöntemle hastane gemisine taşınması.

Kaynak: Norman Wilkinson, The Dardanelles, 1915.

Balıkçı Damları'nın 2007'deki görünümü.

İbradılı İbrahim'in samimi bir dille yazılmış mektubu da emrinde makineli tüfek olmadığının kanıtıdır. Basit bir akıl yürütmeyle de aynı sonuca ulaşabiliriz: Çıkarma Kabatepe'ye bekleniyordu, orada sahiller dikenli tellerle kaplanmış ve çıkarma için daha sıkı tedbir alınmıştı. Bu durumda beklenen çıkarma yerinden oldukça uzak kalan Balıkçı Damları'na makineli tüfek konması stratejik açıdan pek de mantıklı olmazdı.

İbradılı İbrahim'in 90'a yakın askerinin her birinin dakikada birkaç mermi attığını ve bunların çıkarma tekneleri üzerinde yoğunlaştığını göz önüne alırsak, karşı taraftakilerin makineli tüfek ateşi altında kaldıkları sanısına kapıldıkları sonucuna varabiliriz.

Tepelere Doğru

İbradılı İbrahim'in mektubunu okumaya devam edelim:

Bundan sonra da harbin icabına uyarak daha yüksek yerleri elde bulundurmak zorunda düşmanın tutunduğu yerlere hâkim Kocaçimen tepeye (buraya sonradan Conkbayırı denildi) çıktıktan sonra eldeki kuvvetten bir kısmını

burada bırakıp geriden yeni kuvvet gelmiş gibi göstererek ileri ve düşmana doğru atıldık ve silahlarımızın şiddetli tesiri olacak kadar mesafeye sokulduk ve bundan sonra da şiddetli ateşimizle düşmanı meşgul edip durdurduk. Ve gerideki büyük kuvvetlerimize lazım olan zamanı kazandırdık. (...) Bizden 100 misli fazla olan bütün ihraç [çıkarma] kuvvetlerine doğru ilerlemekte idik ki az kuvvetle yapılamayacağını bilen bu hareketimizden düşman şaşırılmış ve olduğu yerde durmak zorunda kalmıştı. Böylelikle 4 saat oyalanan, vaziyeti anlayıncaya kadar ne yapacağını kestiremeyen düşman elimizde bulunan yüksek noktaya sokulamamış ve Gelibolu yarımadasının en yüksek noktası olan bu tepenin elimizde bulunması Boğaz'ın aşılması amillerinden birini teşkil etmişti.

Mektubun bu satırları gerçekten çok ilginç bilgiler vermektedir.

Çıkarma sabah 04.30'da yapılmıştır. Takviye olarak gelen 27. Alay'ın düşmana Kemalçeri'nden ilk ateş açtığı saat ise 08.30'dur. İbradili İbrahim'in 1. Takımı gerçekten de 4 uzun saat boyunca çıkarma kuvvetlerini oyalamayı başarmıştır. 27. Alay Kumandanı Şefik Aker yaşananları savaştan 20 yıl sonra şöyle anlatmaktadır:

Balıkçı Damı'ndan denize doğru bakış.

27. *Alay yetişi yor. Kaynak: Kadri Perk, a.g.e.*

(1. Takım) Artık düşmanın kendi tesirleri dahiline kuvvet çıkarmadığını görmüşler ve fakat cephanelerini de tüketmişlerdi. Düşmanın Yükseksırt'ı işgal ettiğini ve Kocaçimen'e doğru ilerlemek istediklerini anlamışlar, bunun üzerine Azmakdere ağzı istikametindeki postalarına, mıntıkalarının tarassud ve emniyet vazifesini bırakarak Sazlıdere izini takiben Düztepe civarına çıkmışlardır. Takım kumandanı; düşmanın burada önünü kesmek çarelerine tevessül etmiş ve elde kalan tek tük fişeklerle düşmana mevcudiyetini hissettirmiş ve teması muhafaza etmiştir.⁵

Şefik Bey çatışmaya girdikten kısa bir süre sonra İbradılı İbrahim'den posta eriyle gönderilen bir rapor alır.

Bu raporda İbrahim Efendi, "Ağıldere gerisindeki sırtlara çekilmeye mecbur kaldığını ve burada mevzi alarak düşmanın ilerlemesini engellemeye çalıştığını ve cephanesi kalmadığından cephane yetiştirilmesini bildiriyordu."⁶ Şefik Bey raporu getiren posta eriyle istenen cephaneyi gönderir. İbrahim Bey'e dayanmasını ve düşmanın Kocaçimen'e ilerlemesini engellemesini de emreder; kısa bir süre önce 9. Tümen Kumandanı Albay Halil Sami'den 57. Alay'ın sağ yanlarına doğru hareket ettiği haberini almıştır. 57. Alay, 19. Tümen'in kumandısıyla, yani Mustafa Kemal'le birlikte yardıma gelmektedir. Cephanenin ulaşip ulaşmadığı kesin olarak belli değildir ama, İbrahim Efendi ve askerleri 261 rakımlı tepenin önünde ve sağında cephe alarak düşmanla muharebeye devam ederler.

İyi Bilinen Bir Sahne

Çanakkale Savaşı'nın en bilinen sahnelerinden biri de, Mustafa Kemal'in Conkbayırı'nın [Kocaçimen Tepe] güneyindeki 261 rakımlı tepeden Conkbayırı'na doğru geri çekilen askerlerle karşılaşmasıdır. Mustafa Kemal bu karşılaşmayı, hem Arıburnu Muharebeleri Raporu'nda, hem de Ruşen Eşref'le 1918'de *Yeni Mecmua* için yaptığı söyleşide aktarmıştır:

- Niçin kaçıyorsunuz?
- Efendim düşman!
- Nerede?

Askerler 261 rakımlı tepeyi gösterirler. Düşman, Mustafa Kemal'e, kısa bir toplanma ve dinlenme zamanı verdiği kendi askerlerinden daha yakındır. Kararını hemen verir ve konuşmayı sürdürür:

- Düşmandan kaçılmaz!
- Cephanemiz kalmadı.
- Cephaneniz yoksa süngünüz var!⁷

Mustafa Kemal, böyle diyerek süngü taktırdığı askerleri yere yatırır. Bu hareket düşmanı duraklatır ve 57. Alay'ın yetişmesi için gerekli zamanı kazandırır.

Şefik Bey'in de belirttiği gibi bu askerler İbradılı İbrahim'in 1. Takım'ındandır. Cephanesizlikten geri çekilirken Mustafa Kemal'le karşılaştıklarında saat 10.00'u geçmiştir; yani yaklaşık 6 saattir savaşmaktadırlar.

Harp tarihimizin bu ünlü sahnesi 57. Alay Kumandanı Yarbay Hüseyin Avni Bey'in savaşın ilk on iki gününü içeren 21 Temmuz 1915 tarihli raporunda da yer almaktadır.⁸ Avni Bey, Mustafa Kemal'in karşılaştığı askerlerin "on beş kişilik bir müfreze" olduğunu yazar. Bu durumda 1. Takım askerlerinin büyük bir kısmı hâlâ aşağıda, İbradılı İbrahim ile birlikte direnmektedir.

1. Takım, bütün yorgunluğuna rağmen, 57. Alay ve Mustafa Kemal'le canlanır bir kez daha. Yine İbradılı İbrahim'in mektubundan aktaralım:

... az sonra 19. fırkanın 57. alayı (Merhum Atatürk beraber) bize yetişmişti. Bu yeni kuvvetlerle yapılan taarruz sonunda düşman sahilde dar bir yere ve zararsız bir halde sıkıştırılmıştı ki ben aldığım ağır bir yara ile savaş dışı edilmiştim. Böylelikle eşsiz kahramanlık gösteren takımına kumanda edemeyerek ayrıldığıma müteessirdim; yalnız bu cesur askere yedek subay ve ikinci mülazım olarak kumanda etmek şeref ve saadetini bana bahşbuyuran Allah'ıma bin şükür etmekle müteselli idim [teselli buldum].

Şefik Bey de anılarında 1. Takım'ın 57. Alay emrinde görevini hakkıyla yaptığını ve İbradılı İbrahim'in yaralanarak hastaneye gönderildiğini belirtir. Çıkarmanın ilk günü katlanılan fedakârlıkları bugün hakkıyla takdir edemeyebiliriz ama, o gün bir takdir eden çıkmıştır:

Ben ayrılıp gittikten sonra vazifemi yaptığım anlaşılmış olacak ki, Atatürk benim olağanüstü birinci mülazımlığa terfiimi ve gümüş liyakat harp maddesiyle da taltifimin yazılmasını lazım gelenlere emir buyurmuşlar. Bu lütuflarına mazhar olmakla bahtiyar ve minnettarım.

İbrahim Hayrettin on gün Biga Hastanesi'nde kaldıktan sonra yine cepheye döner. Haziranda bir kere daha, bu kez bacağından yaralanır. Kısa bir tedavi sürecinden sonra yine siperlerdedir, ta ki Çanakkale Savaşı bitene kadar...

Daha sonra Doğu cephesine gönderilen İbrahim Efendi, Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra evine dönebilir ancak.

Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşı sırasında yapılmış bir portresi. 1915'te Wilhelm Victor Krausz tarafından yapılmıştır. Die Türkei Im Weltkrieg- Bildnisse und Skizzen von W. V. Krausz (Viyana, 1916) adlı albümden.

Mustafa Kemal'in cepbaneleri bittiği için geri çekilen askerlere süngü taktırmasını anlatan anıt.
Bu anıt (Mehmetçik Kitabeleri), Conkbayırı'na doğru, askerlerin süngü taktığı yere yakındır.
(Fotoğrafın çekildiği tarih: Ağustos 2007)

19 NO. PİYADE TÜMEN KOMUTANI
KUR. YB. MUSTAFA KEMAL İNATÜRK
23 NİSAN 1918 GÜNÜ DÜŞMANIN
ARIBURNU'NA ÇIKARMA YAPTIĞINI ÖĞRENDİĞİ
TRENDE İNTERNATİFİLE 67 NO. PİYADE ALAYIN
BÖLGEYE SEVİETMİŞ.
BU ARADA KAYI ÖRTİMESİ YAPAN CEPBANELERİ BİTİRMİŞ.
ÇOK AZ ZARARDAKİ ERLEŞİP APTIRDIĞI
SÜNGÜ HÜCUMUYLA KAZANILAN ZAMAN ÇADE
YETİŞEN ALAYA MEVZİ ALDIRARAK
DÜŞMANI CONKBAYIRINA OLASAMADAN
DURDURMAYI BAŞARMIŞTIR.

27. Alay'ın subayları arasında İbradılı İbrahim
(sol başta başı sarılı olarak oturan).

Resmin arkasındaki yazı: 27'nci
Piyade Alayı'ndan
Artıburnu'nda yaralanan
Biga hastahanesinde tedavi olan
zabitler.
Ön sırada oturanlar:
1- Yüzbaşı Faik Bey
2- Mülâzım Saadet Efendi
3- Mülâzım Mehdi Efendi

İkinci sırada oturanlar:
4- Mülâzım Hayreddin Efendi
5- Mülâzım-ı evvel
Cevdet Efendi
6- Mülâzım
Mubarrem Efendi
7- Mülâzım Süleyman Efendi

Ayakta duranlar:
8- Mülâzım Mustafa
Efendi
9- Zabıt Vekili Ziya Efendi
10- Zabıt Vekili
Selâhaddin Efendi
(Bu fotoğraf Serdar Halis Ataksor
Arşivi'nden alınmıştır.)

Mektup

Radyoda “Kahramanlar Geçiyor” adında bir program vardı. Uzun yıllar boyunca yayınlanan bu programın metinlerini Feridun Fazıl Tülbentçi yazardı. Hıncal Uluç’un şu satırları hiç dinlememiş olanlara program hakkında yeterli bir fikir verecektir:

(Radyoda) En sevdiğimiz program neydi bilir misiniz?..

Kahramanlar Geçiyor!..

Feridun Fazıl Tülbentçi yazardı.. Adil Kürşat da okurdu.. Ama nasıl okurdu.. Nasıl akardı insanın içine o sanki tarihin kendisi konuşuyormuş gibi, dolgun ve vurgulu sesi.. Abdullah Ziya’ları, Nihal Atsız’ları okuyarak büyüyen bizler için, Türk’ün kahramanlık tarihini dinlemekten büyük keyif olur muydu?..

Anlatırdı, anlatırdı Kürşat... Ve heyecanı doruğa vurdurup, sözü bitirirken hep aynı cümleyi ederdi:

“Ve Mehter, cenk havasını vuruyordu...”

Vururdu mehterin davulu ve davudi koro başlardı, o gün anlatılan öyküye uygun şarkıya, ya da marşa...⁹

İbradılı İbrahim’in yazdığı ve benim de alıntılar yaptığım mektup, Feridun Fazıl Tülbentçi’ye gönderilmişti. Değerli sahaf dostum Emin Nedret İşli’nin Feridun Fazıl Tülbentçi terekesinden alıp bana hediye ettiği Çanakkale Savaşı ile ilgili gazete kupürleri ve mektuplar içeren zarftan çıktı.

Kader

Kurtuluş Savaşı yılları... Anadolu’da isyan günleri... Bir yandan “Kutsal İsyan” devam ediyor. Diğer yandan da Anadolu’nun pek çok yerinde değişik kişiler, değişik nedenlerle halkı kandırarak peşlerine takabildikleriyle Ankara’ya karşı ayaklanıyor. Bu ayaklanmalar çoğu zaman milis kuvvetleri tarafından bastırılıyor. Halkı Ankara’ya karşı kıskırtmak için yine propaganda yapıldığını haber alan milis kuvvetleri, Ekim 1920’de İbradı’ya gelirler. Gelenler Demirci Meh-

Ben ayrılıp gittikten sonra vakifı yastığım anlaşılmış
Çünkü ate Turb benim ölümüne göre birinci mülkümün tarafına

[illegible]

92

met Efe ve atlılarıdır. Halkın bir kısmı bilinmezliğin korkusuyla dağa kaçır, İbrahim Hayrettin Bey de onların arasındadır. Belki de hamile karısına ve er-tesi yıl doğacak çocuğuna bir şey olur korkusuyla kaçmıştır dağa. Bilmediğiyse, Çanakkale’de emri altında savaştığı kumandanı Albay Şefik (Aker) Bey’in de Demirci Mehmet Efe’nin yanında olduğudur. Dağa kaçanların hepsinin isim-leri kara listededir artık. Fakat, İbradılı İbrahim durumu değerlendirdikten sonra teslim olur. Önce idam, ardından 10 yıl hapis cezasına çarptırılır.

Kendi teslim olduğu için cezası 6 aya iner. Fakat yarım bıraktığı hukuk eğitimini tamamlayamaz; kamu hizmetlerinden yasaklıdır.

İbradılı İbrahim, Singer’in Konya bayii olarak sürdürür yaşamını. Büyük zaferin beşinci yıldönümünde yani, 30 Ağustos 1927’de doğan oğluna Dum-lupınar ismini vermesi cumhuriyeti ne kadar benimsediğini gösterir.

Soyadı kanunu çıkınca da Ağıldere soyadını alır; Çanakkale’de varını yoğunu ortaya koyarak savaştığı mevkidir Ağıldere.

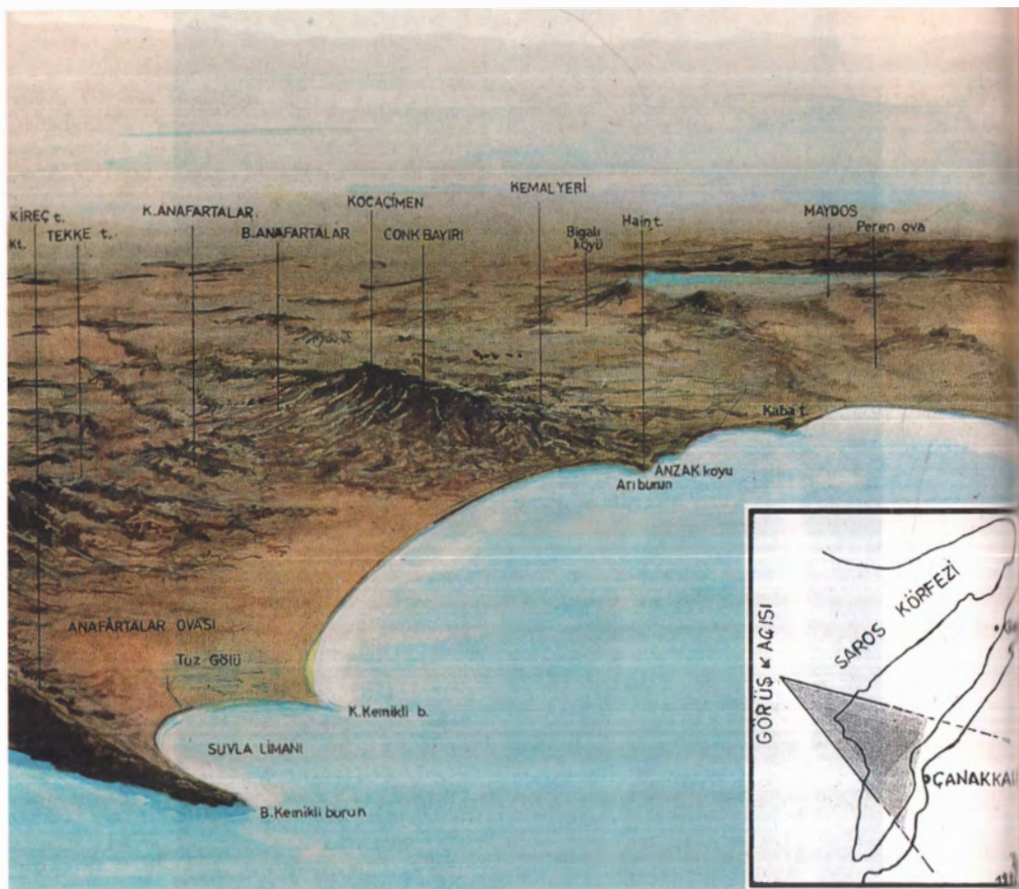
İbradılı İbrahim 1959’da öldü. Suskundu son yıllarında... Kesinlikle küs-kün değildi ama suskundu...

Notlar

1. General C. F. Aspinall-Oglander, *History of the Great War, Military Operations Gallipoli BR.*, William Heinmann Ltd, 1929, s. 183.
2. C. E. W. Bean, *The Story of Anzac*, C. I, 1944, s. 327.
3. Tom Curran, *Not Only A Hero - An Illustrated Life of Simpson, the Man with the Donkey*, Aspley, Queensland, 1998, s. 30-31.
4. Şefik Aker, *Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay, Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*, 1935, Sayı 99, s. 21.
5. Ş. Aker, *a.g.e.*, s. 25.
6. "27. Alay Kumandanı Yarbey Şefik Bey'in Arıburnu Muharebeleri Raporu", *Çanakkale Savaşı*, yay. haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınları, 2006, s. 59.
7. Ruşen Eşref (Ünaydın), *Çanakkale, Yeni Mecmua'nın fevkalade nüshası*, 1918.
8. Sermet Atacanlı, *Atatürk ve Çanakkale'nin Kumandanları*, MB Yayınevi, 2006, s. 406.
9. Hıncal Uluç, *Sabah*, 24.04.2004.

İbradılı İbrahim'in fotoğrafı. Göğsünde gümüş liyakat madalyası. Oğlu Dumlupınar Ağıldere'nin arşivinden.

Prof. Dr. Demir Uğur'un çizimiyle Lalebaba Tepesi ile Kabatepe arasındaki bölge.

Kabatepe Baskını

Binbaşı Saip Yüzbaşı Leane'e Karşı

Bu bölümde arşivimde bulunan iki belgeden yola çıkarak, 4 Mayıs 1915'te Kabatepe'ye yapılan baskını iki tarafın gözünden anlatmaya çalışacağım.

Belgelerden biri, 77. Alay Kumandanı Binbaşı Saip Bey tarafından Sol Cenah Kumandanı Şefik Bey'e yazılmış; diğeri ise Yarbey Mustafa Kemal'in imzasını taşıyan bir fırka emri.

Belgeleri incelemeye geçmeden evvel, yazıldıkları günün ve biraz öncesinin koşullarını ortaya koyalım.

İtilaf kuvvetlerinin 25 Nisan'da başlayan kara harekâtındaki en önemli çıkarma noktalarından biri olan Arıburnu bölgesinde sahile yanaşan teknelerin maruz kaldığı isabetli atışlar, Türklerin topçu için gözlem yaptıklarını göstermektedir.

Gerçekten de bu mevkiye telefon hattı çekilmiş iki gözlem yeri vardır: biri çıkarma bölgesinin yaklaşık altı kilometre kuzeyinde Lalebaba Tepesi'nde (yabancı kaynaklarda Lalababa diye yazılan tepenin savaştan önceki adı budur), diğeri de üç kilometre güneyindeki Kabatepe'de...

Kabatepe

Otuz-otuz beş metre yükseklikte dağlık bir burun olan Kabatepe yalnız bir gözetleme yeri değildir, gerisinde bir topçu bataryası da bulunmaktadır. Tepenin Anzak çıkarma bölgesine hâkimiyeti görülünce buraya sekiz sahra topu

daha getirilerek iyice kuvvetlendirilmiştir. Artık, bölgeye yanaşmaya çalışan İtilaf tekneleri ciddi bir topçu ateşi altına girmişlerdir.

İtilaf kuvvetleri bu noktaya asker çıkarabilmek için, topçu ateşine, dolaısıyla da gözlem noktalarına karşı bir tedbir düşünmek zorundadırlar. 30 Nisan'da küçük bir kuvvet Lalebaba Tepesi'nin yakınında sahile çıkarak buradaki telefon tellerini keser. Gözlem yapan Türkler kayıp vermeden geriye çekilirler.

İki gün sonra, 2 Mayıs'ta şafak vakti Yüzbaşı Cribb kumandasındaki 60 kişilik bir kuvvet yine aynı sahile çıkar. Canterbury Taburu'ndan olan bu Yeni Zelandalı askerler gece Anzak Koyu'ndan teknelere bindirilir. Bir destroyer tarafından çekilerek baskın yerinin yakınına kadar getirilirler. Karaya çıkınca sessizce Lalebaba Tepesi'ni sararlar. Zirveye yakın bir siperde uyuyan 21 Türk gafil avlanır, çok kısa bir çatışma olur.

15 Türk esir alınır, birkaçı şehit olur, iki kişi de kaçıp kurtulmayı başarır.

Yeni Zelandalılar tepeyi iyice araştırır, birkaç kulübeyi ve telefon tellerini tahrip ederler. Öğle vakti de hiçbir müdahaleye uğramadan teknelerine binerek Lalebaba'yı terk ederler.¹ Lalebaba'ya yapılanla aynı zamanda Kabatepe'ye de baskın yapılması planlanmışken, her nedense bu ikinci baskın ertelenmiştir.

Kurtulan iki Türk askeri birliklerine dönerek durumu anlatırlar. Baskının bir faydası da olmuş, Lalebaba'daki gibi gözetleme postaları uyarılmış, saldırılara karşı dikkatli olmaları sağlanmıştır.

77. Alay

Kabatepe'yi Binbaşı Saip kumandasındaki 77. Alay korumaktadır. 25/26 Nisan gecesı meydana gelen çarpışmalarda kendisinden bekleneni yapamayan bu alay, düzenini kaybeder. 27. Alay Kumandanı Şefik Bey, anılarında çıkarmanın ilk günlerinde cephe düzeni alamayan bu alayı suçlayan ifadeler kullanır.² Şefik Bey'e göre bu alay savunma düzeni kurmaya çalışan 27. Alay'ın sol tarafını emniyete alamadığı gibi, Kanlısirt'in doğusunda kalanlar ileri doğru ateş açtıklarında önlerinde bulunan 27. Alay askerlerini iki ateş arasında bırakarak güç duruma sokmuştur.

Mustafa Kemal de alay kumandanının sevk ve idaredeki hatalarını eleştirdikten sonra, alayın kaybolan disiplin ve düzeninin yeniden kurulabilmesi için Arıburnu cephesinden alınarak Kabatepe mıntıkasına gönderildiğini belirtir.³

Baskın

3 Mayıs'ta Kabatepe'yi inceleyen bir gözetleme balonunun görünmesi, bu tepyi koruyan Türk kuvvetlerinin iyice dikkat kesilmesine neden olur.

Ertesi gün Mustafa Kemal sabah 05.30'da Binbaşı Saip Bey'den, Kabatepe baskınına haber veren aşağıdaki raporu alır:

Kabatepe tarafında, karakolun da sağında ve ilerisinde tel örgüleri kesmek üzere iki zırhlı üç torpido himayesinde sandal gönderilerek efrat [asker] çıkıyor. Oradaki efradımız siperlerde mukavemet ediyor. Topçular kaçmışlar. Zabiti aratıyorum. Henüz bulduramadım. Arıburnu tarafından dahi karadan taarruz ediyorlar. Şimdilik mukavemet ve sebat ediliyor.⁴

Mustafa Kemal durumu kolordu kumandanlığına duyurur. Aynı zamanda 77. Alay kumandanına da, düşmanın hangi noktadan karaya çıktığının saptanarak her ne pahasına olursa olsun durdurulmasını emreder. Daha sonra Saip Bey'den, kaçan topçuların geri döndüklerini, zırhlı ve torpido bombardımanının devam ettiğini bildiren iki rapor daha alır. Mustafa Kemal, 77. Alay'ın karaya çıkan kuvvetle baş edebileceğini düşünmektedir, buna rağmen sol cenah kumandanı Şefik Bey'e Kabatepe'deki durumu gözaltında tutmasını, ihtiyat kuvvetlerini 77. Alay'la devamlı irtibat halinde, harekete hazır durumda bulundurmasını bildirir.

Bu tedbirlerin hiçbirine gerek kalmaz; Avustralya kuvvetleri başarılı olmayacaklarını anlayarak geri çekilirler.

77. Alay Kumandanı Binbaşı Saip Bey, bu çekilmenin ardından, Mustafa Kemal'in istediği irtibatı kuran sol cenah kumandanı Şefik Bey'e aşağıdaki raporu yazar:

۹۰
حول ضاع قوتها
شبهه با
قیاسیه دلت

بگویند فعل الزوال در حق مجفوفه یکی از حاکم الیه است که باطل اولی
موردی در حق حاکم است قیاسیه اخراج نشین بولدی
تجسنا بکثره نقد بر قول قوی بویا دوما متعاقب
قوی حقیقه حکم سیره کوسه دلی مقاومت
امریه دیکاه بر مقصد تلفات در دلی لری دونه
بالاخره موردی دیگر بایم تحت قد بویا دوما به ایع الی اثر
کسبایر و خفیه شدای حاکم ایس کرم سرحد
ایه بویا دوما حول جها حاکم کفای تقطع قد مجدا
ادله حقیقه و فی مملواته ویرکس رها ایع بویا دوما
ادله مجروح ادع شبهه وارد

بلیا
صبا

Saip Bey'in baskın günü Şefik Bey'e yazdığı rapor (Belge 4).

Sol Cenah Kumandanı

Şefik Bey'e

Kabatepe'den

Bugün öğleden önce dört buçukta iki zırhlı ile sekize varan torpidoların himayesinde Kabatepe'ye çıkarma teşebbüsünde bulunan tahminen ikiyüz er kadar bir kuvvetin bir kısmı bombardımanın ardından karaya çıktı ve askerlerin siperde gösterdiği karşı koyma üzerine düşman bir miktar ölü vererek geri döndü. Daha sonra torpidolar yarım saat kadar bombardıman ederek ateşi kestiler.

Durum şimdiki halde iyidir gerçi gözetlemelere devam ediliyorsa da sol cenahımızın hangi noktaya kadar sınırlanmış olduğu hakkında açık bilginin verilmesini rica ederim.

Bu harpte on bir yaralı ve üç şehit vardır.

4 Mayıs 1915

77. Alay Kumandanı

Binbaşı Saib (imza)

Avustralya Cephesi

Avustralyalılar dikkatle planlanan Kabatepe baskınına kumanda etmek için Yüzbaşı R. L. Leane'i seçmişler, o da iki günü koşulları inceleyerek geçirmiştir. Kabatepe sahilinde dar bir kumsaldan sonra 3-4 metrelik, duvar gibi bir yükselti vardır.

Çıkarma başlamadan önce bu yükseltinin hemen üst tarafına, kuzey yönünde denize kadar ulaşan dikenli teller yerleştirilmiştir; tepeye bu yönden saldırılması neredeyse imkânsızdır.

Planın ayrıntıları belirlenir: Leane'in kuvveti, iki subay ve 10'u istihkâmçı olan 112 askerden oluşturulur. Bir doktor ve 6 sedyeci de onlarla birlikte karaya çıkacaklardır. Öte yandan, gece yarısı 12 kişilik bir kuvvet çıkarma bölgesinden yürüyerek Kabatepe'nin kuzeyine gelecektir. Görevleri, baskından sonra Leane ve adamlarının çıkarma bölgesine yürüyerek dönebilmeleri için dikenli telleri kesmektir; Saip Bey'in "Arıburnu tarafından dahi karadan taarruz ediyorlar" dediği kuvvet, telleri kesmeye gelen bu 12 asker olsa gerektir.

*Raymond Lionel Leane'in
(1878-1962) George Bell
tarafından yapılan portresi.
Avustralya Savaş Müzesi arşivi
[ART00100].*

Leane ve adamları gece 03.30'da sandallara binerler. Sandallar bir destroyer tarafından Kabatepe'ye kadar çekilir. Bu destroyere ayrıca iki destroyer daha eşlik etmektedir. Sandallardakiler, sahile 500 metre kala destroyerden ayrılıp kürek çekmeye başlarlar. Saat 04.35'te, kıyıya 30 metre kala sandallar dibe sürttüğü için askerler suya atlarken Türklerin ateşi başlar. Yaklaşık bir düzine adam sahile ayak basamadan ölür ya da yaralanır.

Diğerleri dar kumsalı koşarak geçer ve kendilerini kumsalın bittiği yerdeki tümseğin dibine atarlar. Birkaçı da o sırada vurulur; sağ tarafa yerleştirilmiş bir Türk makineli tüfeği bütün kumsalı ateş altına almıştır. Yükseltiye birkaç oyuk açıp korunmaya çalışmaktan başka bir çare bulamazlar.

Çok yoğun ateş altında baskın olasılığının kalmadığını gören Leane, 10 askeri kaçış şanslarını incelemeleri ve mümkünse mevzilenip, geriye kalanları korumaları için kesilen dikenli tellerin olduğu yere gönderir. Fakat gönderilen askerler, ikinci sıra dikenli telin kesilmediğini fark ederler. Dördü denize girerek telin diğer tarafına geçerken, geriye kalanların çoğu yaralı olarak geri dönerler, bu yoldan kaçmanın mümkün olmadığı anlaşılmıştır. 05.15'te dest-

Leane'in askerlerinin Türk ateşinden korunmak için açtığı oyuklar. Bu fotoğraf 1919'da Yarımada'ya gelen C. E. W. Bean tarafından çekilmiştir Avustralya Savaş Müzesi arşivi [GO1965].

Oyuklardan geriye kalan (2007).

Kabatepe'nin kuzeyindeki kumsal. Baskın filikanın biraz daha kuzeyinden karaya çıkılarak yapılmıştır. Bu fotoğraf da 1919'da C. E. W. Bean tarafından çekilmiştir. O yıllarda çekilen nadir renkli fotoğraflardandır. Avustralya Savaş Müzesi arşivi [PO3631].

royerlere sinyal gönderen Leane, yaralıların alınması için tekne ister. Bir motor ve çektiği bir kayık sahile gönderilir. Sedyeciler yaralıları hızla motor ve sandala taşırlar. Bu sırada destroyerler de taşıma işlemi için koruma ateşi açarlar, fakat hemen keserler bu ateşi çünkü, Türklerin taşıma sırasında ne yaralılara ne de onlara yardım edenlere bir el bile ateş etmediklerini büyük bir şaşkınlık içinde fark etmişlerdir.⁵

11. Tabur'un, yani Leane'in taburunun tarihçisi bu hareketin "buradaki Müslüman askerlerin temiz ve mert savaşçılar olduğunu ortaya koyan ve pek çok Hristiyan asker tarafından gösterilmeyecek bir şövalyelik" olduğunu yazmıştır.⁶ Hafif yaralılar sedyelerin ardından topallaya topallaya tekneye binerler. Onlar uzaklaştığında Türklerin ateşi yeniden başlar.

Saat 06.00'ya gelirken kıyıda hiç yara almamış yaklaşık 85 asker kalmıştır sadece. Karadan kaçış imkânı bulunmadığına karar veren Leane, sinyal göndererek destroyerlerden tekne ister. Destroyerlerin Türk siperlerine açtığı yoğun koruma ateşi altında, iki tekne kıyıya yanaşır. Türk ateşi de çok yoğunudur, fakat Kabatepe'yi toza dumana boğan destroyer ateşi, isabetli atışlar yapmalarına engel olur. Bu çekilme sırasında sadece 5-6 asker yaralanır. Gün ağarırken Leane'in kumandasındaki kuvvet kıyıyı artık terk etmiştir.

Mustafa Kemal'in öngördüğü gibi, 77. Alay'ın kuvveti çıkarma yapmak isteyen Avustralyalıları durdurmaya yetmiştir. Mustafa Kemal 77. Alay'ın başarısını o gün yayınladığı fırka emrinin ilk maddesi olarak duyurur.

Filikanın 2007'deki hali.

Fırka Emri

19. Fırka Karargâhı'ndan 4.05.915

Fırka Emri

1- Bu sabah Kabatepeye çıkan (200) kişilik bir düşman kuvveti 77. Alay tarafından püskürtülmüştür.

2- Birlikler dünkü emirle bildirilen görevlerine devam edecektir.

3- Sağ cenah, karşısında ve dere içinde kalan düşman kuvvetlerini uzaklaştıracaktır.

4- Bütün cephelerde ve özellikle sol cenahtan düşman siperlerine süratle yaklaşp elde etmek için yaklaşma yolu çukur inşasına tam verimlilikle çalışılacaktır.

5- Yakın keşfe azami önemle devam edilerek düşmanın makineli tüfek mevzilerini topçu ateşi ile harap etmek için meydana çıkarmalıdır.

6- Topçu tabur ve batarya kumandanları hedeflerini bir an gözetlemekten geri kalmayarak düşmanın faaliyetini kırmak için gündüzleri nöbetleşme yolu ile düşman mevzilerine ve gerilerine ayrı ayrı atış yapacaklardır. Düşmanın bir hücumu halinde piyademizin direnişini derhal artırarak ve düşmanın ilerlemesini süratle engellemek için bütün tabur ve batarya kumandanları her an görevleri başında bulunacaklardır. Savaş durumu topçunun süratle çalışmaya başlamasını gerektirdiği takdirde dayanıklılıkla hareket etmeyen ve zamanında ateş açamayan batarya kumandanlarını şiddetle sorumlu tutacağım.

7- Kabatepe mıntıkasındaki topçu 5. Alay 2. Tabur, 77. Alay kumandanı ile Palamutluk sırtında seçilecek mevzie giderek düşmanın sağ kanadına ve Arıburnu'na atış yapacaktır.

19. Fırka Kumandanı

Yarbay

Mustafa Kemal

Dağıtım Listesi:

Sağ, Sol, Merkez ve Kabatepe Gruplarına

Topçu Kumandanlığına

Baştabipliğe

İdare Reisine

Kabatepe'deki Süvari Bölüğüne

Çanakkale'de İngiliz yaralı esirler bir Türk hastanesinde.

Çanakkale Savaşı yaklaşık sekiz ay daha sürdü, Kabatepe savaşın sonuna kadar Türklerin elinde bir gözlem yeri olarak kaldı.

Çanakkale'deki çarpışmaların sonuna kadar, 77. Alay'ın kayıtlara geçen bir başka hatası görülmedi.

Saib Bey, ateşkes görüşmeleri sırasında Aubrey Herbert'la uzun sohbetler yaptı ve dost oldu.⁷

11 Şubat 1918'de Filistin muharebesinde göstermiş olduğu üstün hizmetlerinden dolayı Muharebe Altın Liyakat Madalyası ile taltif edilen Saib Bey, 31 Mart 1918'de Nablus'ta Tümen cephesini teftiş ederken kalp krizi geçirerek öldü.

Notlar

1. C. E. W. Bean, *The Story of Anzac*, C. I, Angus & Robertson, 1941, s. 556.
2. Şefik Aker, *Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay, Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*, 1935, Sayı 99, s.70-74.
3. Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, yay. haz. Uluğ İğdemir, TTK Yayınları, 1968, s. 94.
4. Mustafa Kemal, *a.g.e*, s. 95.
5. C. E. W Bean, *a.g.e*, s. 561.
6. Nick Fletcher, "The Raid on Gaba Tepe, 4 May 1915", *Australian War Memorial Battlefield Study Tour to Gallipoli*, Eylül 2000.
7. Bkz. "Aubrey Herbert. Eski Dost Düşman Olmaz" bölümü.

Savaş sırasında Türk subayları tarafından kullanılan bir haritada Şebitler Tepesi. İsmi o sırada "Kanlıtepe" olarak yazılmış. Savaştan önce ise ismi yoktu.

Üsteğmen Saffet Şehitler Tepesi Baskını

Mayıs ayının başından itibaren hem İtilaf kuvvetleri hem de Türk askeri, mevzilerini güçlendirmek çabası içine girerler. Bu takviye çalışmalarının gerektirdiği muharebeler de eksik olmamaktadır. Bir fedai müfrezesinin 7-8 Mayıs gecesi Şehitler Tepesi'ne yaptığı baskın bu muharebelerin ilkidir.

Anadolu'da pek çok "Şehitler Tepesi" vardır. Bunların hemen hemen hepsi daha önce başka bir isimle anılırken, üzerlerinde yaşanmış bir çatışmanın ve dökülen kanın ardından orada hayatlarını verenlerin anısına isimleri değiştirilmiştir.

Arıburnu'ndaki Kanlısirt mıntıkasında yer alan bir tepe de bunlardan biridir.

Çanakkale Savaşı öncesinde farklı bir ismi varsa bile unutulmuştur.

Genelde Çanakkale, özelde de bizim konumuz itibarıyla Arıburnu'nda yer alan stratejik noktaların, tepelerin, sırtların, koyların ilginç bir kaderi de genellikle çift isimli olmaları, savaşan tarafların haritalarında, hatırat ve tarih eserlerinde farklı olayların veya gözlemlerin sonucu konmuş farklı adlarla anılmalarıdır.*

Örneğin İtilaf kuvvetleri, bizim Şehitler Tepesi diye isimlendirdiğimiz tepayı ele geçirdiklerinde, buraya “The Pimple” (Sivilce) adını vermişlerdir; tepe de Türk hatlarına doğru gerçekten bir sivilce gibi çıkıntı yapmaktadır.

Bu tepenin karşısına düşen Kanlısirt mevzii İtilaf kuvvetlerinin emniyetli bir hat oluşturmamasını engellerken, Şehitler Tepesi'nden gelecek bir saldırının da Türk kuvvetlerini Karayürek Deresi'nin aşağılarına sürmesi tehlikesi vardır. Bu durumda Şehitler Tepesi'nin zaptı, bir yandan Türk mevziini güvenli bir hale getirirken, diğer yandan da karşı taraftaki hatları daraltıp savunma düzenini zayıflatacağı için büyük önem taşımaktadır. Tepede mevzilenmiş İtilaf kuvvetlerinin askerleri açısından da Kanlısirt'ı ele geçirmek son derece mühim bir hal almıştır.

Mustafa Kemal'in Baskın Emri

19. Tümen Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal, bu durumu derhal fark eder. Düşman kuvvetlerin Yeşiltarla çevresine yerleştirdikleri topraklarla Kanlısirt'taki siperlerimizi ateş altına alması da bu mevziye hücumla hazırlandıklarının göstergesidir. Bu düşünceyle 6 Mayıs sabahı aşağıdaki emri kaleme alır:

* Bu isimleri içeren bir listeye “Ekler” bölümünde yer verilmiştir.

Sol Cenah Kuvvetleri Kumandanlığına

23/2/1331

Saat 8 (Öğleden önce)

Karaya çıkan ve cephenizin ilerisinde yerleşen düşman topçusunun bugün mıntikanızın merkezine ve Sarısırt (Kanlısırt'ın güneydoğusu) tarafına ateş açmasından düşmanın sol cenahımıza ehemmiyet verdiği anlaşılmakta ve ihtimal bir taarruz hazırlığı yapmaktadır. Sol cenah kuvvetlerinin bilhassa Sarısırt'taki kuvvetin daima pek ziyade müteyakkız [tetikte] bulunarak düşmanın taarruz teşebbüsünü katıyen meneylemesi ve mevziinde bire kadar telef etmesi katıyen matlubdur [istenen şeydir]. Bizzat tahkikat yaparak mevziin hiçbir zayıf kısmı kalmaması ve sol cenah kuvvetleri aksamının yekdiğerini himaye edebilecek vaziyetin temini ve bu babda ve hemen bir rapor gönderilmesi himmet-i mütevaliyenizden [sürekli çabanızdan] intizar olunur.

Mustafa Kemal¹

Teftiş ve İzlenimler

Bunun ardından Mustafa Kemal, Şehitler Tepesi'ni bir baskınla almak düşüncesiyle bir fedai müfrezesi oluşturulmasına karar verir “ve 125. Alay'ın 3. Taburu'ndan gönüllü olarak talip olan cesur ve fedakâr zabitanımızdan mülazım-ı evvel [üsteğmen] Saffet Efendi kumandasında 140 kişilik bir müfreze cem ve teşkil” edilir.²

7 Mayıs sabahı Mustafa Kemal, fedai müfrezesini Kemalyeri'ne, yanına çağırarak teftiş eder. Mustafa Kemal'in kurmay subayı İzzettin (Çalışlar) tuttuğu günlüğe o gün şöyle kaydeder:

Bu gece düşmanın sağ cenahına hücum ettirilmek üzere bir fedai müfrezesi tertip edildi. Bu müfreze 137 nefer, 125. Alay'dan mülazım-ı sani [teğmen]* Saffet Efendi'nin kumandasındadır. Cenabı Hakkın avnü keremiyle inşallah muvaffak olacaktır.³

* Müfreze kumandanının rütbesi Mustafa Kemal ve İzzettin Bey tarafından farklı yazılmıştır. Mustafa Kemal'in daha sonra da Saffet Bey'le haberleşmeye devam ettiğini göz önüne alarak, onun yazdığının doğru olduğunu düşünüyorum. Nitekim Genelkurmay'ın yayımladığı kitapta da Saffet Bey'in rütbesi üsteğmen yani, mülazım-ı evvel olarak veriliyor.⁴

Mustafa Kemal, gönüllülerden hoşnuttur, izlenimlerini şöyle anlatır:

Bu erler, manevi gücün anıtlaşmış simgesi olabilecek ölçüde övgüye değer yiğit askerlerdendi. Her birisi yüreğinde bir güven duygusu beslediği ve verilen görevi yapmaya çalışacaklarını sözleriyle ve davranışlarıyla bildiriyorlardı.⁵

Mustafa Kemal, Saffet Efendi'ye vazifesini arazi üzerinde anlatır, işgal edilecek yerleri ve bu baskında nasıl hareket etmesi gerektiğini izah eder ve emrindekilerle beraber sol cenah kumandanı Şefik Bey'in yanına gönderir. Müfrezenin nasıl hareket edeceğini de aşağıdaki emirle duyurur:

Kemalyeri'nden

7 Mayıs 1915

Saat 02.35 (Öğleden sonra)

1-Teğmen Saffet Efendi kumandasında düzenlenen yüz kırk kişilik bir fedai müfrezesi bu gece sol cenahımız karşısında Kanlısirt üzerindeki düşman mevziine hücum edecektir. Bu fedai müfrezesinin kumandanına ne şekilde hareket edeceği hakkında şahsen tarafımdan sözlü olarak talimat verilmiştir. Kendisi bağımsız hareket edecektir. Fedai müfrezesinin hücumu aşağıda olduğu gibi hazırlanacak ve korunacaktır:

a-Topçularımız saat 6'da öğleden itibaren adı geçen hücum noktasını hedef alarak ateşe başlayacak ve düşman siperlerini harap edeceklerdir.

b- Fedai müfrezesi kendisine gösterilen düşman mevziine varır varmaz cephe ve yan taraflara ateş açarak orada yerleşecek ve sol cenah birlikleri derhal adı geçen müfrezeye destek vererek orada yerleşmesini sağlayacaktır.

c- Adı geçen düşman mevziinde yerleştiği anda istihkâm bölüğü ileri sürülerek düşman siperlerinde gerekli düzenleme yapılacaktır.

d- Ele geçirilecek düşman mevziinde tamamen yerleşmek ve adı geçen mevzie yakınlığı bulunmayan düşmanın diğer siperlerini düşürmek için iş bu mevzie sol cenahtan derhal makineli tüfekler yerleştirilecektir.

e- Fedai hücum kolu ateş etmeksizin sükûnetle hareket emrini aldığından ve fakat düşmanın adı geçen kola ateş açması beklendiğinden, adı geçen cephelerimizde bulunan birliklerin hücum anında atış yaparak hücum kolumuzu zarara sokmamak için gerekenlere uyarılar ve özel talimatlar ve-

[illegible]

۴- طوبی در حدیث آمده که هر کس نماز را بخواند و بعد از آن صدقه بدهد و به فقیران تقسیم کند، خداوند او را پادشاه قرار دهد.

۴۔ خانہ مقبرہ کا کتبہ اسی کے لئے لکھا گیا ہے جس پر مذکورہ بالا ہے۔
 مقبرہ آئینہ پر عمارت کے ساتھ ہے۔
 مقبرہ کے دروازے پر ایک کتبہ ہے۔

۵- شکوه و غم و اندوه و اندام خستیده و
تقصیر و نارسایی و خستگی و

فصل اول در بیان احوال و حال
و در بیان احوال و حال

[illegible]

وَقَدْ فَدَا بِنْتُهُ بِمِثْلِهَا وَفِي ذَلِكَ يَوْمٍ قَتَلَتْهُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ وَكَانَ يُقَالُ لَهُ الْغَزْوِيُّ

والتفويض في فروعها

تفريع بنیسی : [باید به صورت قون اور و قونایه]

مقام ہوں مرکز و قباہ و مریض

طريقه تصحيح النسخه

مجلس شورای ملی
تاریخ ۱۳۰۲

سید طیارہ

rilmelidir. Sol cenah kumandanı fedai hücum kolunun harekete başladığı andan itibaren bana telefonla her safhasını derhal bildirecektir.

Ondokuzuncu Fırka Kumandanı

Yarbay

M. Kemal (imza)

Dağıtım Listesi: [Bilgi vermek için Kolordu Kumandanlığına]

Sağ, Sol, Merkez ve Kabatepe Guruplarına

Topçu Kumandanlıklarına

Süvari 1, 2, 5. Bölük Kumandanlıklarına

13. Alay Kumandanlığına

Baştabipliğe

Baskın

Baskın şeklinde planlanan saldırının gece saat 10.00'da yapılmasına karar verilmiştir. Karşı tarafın dikkatini başka yöne çekmek için saat 09.00'da 57. Alay'ın 2. ve 3. Taburları, 72. Alay'ın 3. Taburu'yla beraber karşılarındaki düşman hatlarına önce bomba, arkasından süngü hücumuyla saldırırlar. Düşman ön siperleri işgal edilir, tüfek ve kazma kürek gibi aletler ele geçirilir. Siperler, birbirine nispeten güvenli geçişlerle bağlı paralel hendekler şeklindedir. Saldırının arka siperlere doğru devam ettirilmesi düşünülür, fakat onlar oldukça kuvvetli tahkim edildiği için vazgeçilir. Ayrıca ele geçirilen düşman siperlerinin büyük bir kısmının Korku Deresi'ne bakan yamaçlarda bulunması ve burasının denizden rahatlıkla bombalanabilecek bir konumda olması da alınan kararda etkili olur. Bu düşüncelerle düşman siperlerinin küçük bir kısmı hariç boşaltılarak askerlerimiz geri çekilir. Bir şaşırtma saldırısı için, elde edilen başarı hiç de azımsanacak gibi değildir...

Saffet Efendi'nin müfrezesi, kararlaştırıldığı gibi, saat 10.00'da düşman siperlerine doğru sürünerek yaklaşmaya başlar. Siperlere on metre kadar bir mesafe kaldığında düşmanın uyumadığı anlaşılır. Daha sonra ele geçen esirler de düşmanın o gece uyumayıp tetikte beklediğini doğrulamışlardır. İlk önce tek tük duyulan tüfek seslerinin ardından, yaralanan birkaç askerin inlemesi üzerine müfrezenin yeri belli olur ve karşı mevziden açılan yaylım ateş ve atılan bombalar artık baskın şansının kalmadığını gösterir. Buna rağmen fedai müfre-

zeşi geri dönmek istemez. Bir kısmı siperlere ilerlerken, bir kısmı da siperlerin arkasından dolanıp düşmanı kuşatmaya çalışmaktadır. Bu sırada Saffet Efendi yaralanarak çarpışmayı bırakmak zorunda kalır. Yine de Mustafa Kemal'e –büyük bir ihtimalle yarası henüz sarılmadan– şu raporu yazmayı ihmal etmez:

Ondokuzuncu Fırka Kumandanlığına

Alay 13 sağ cenahından

24/25-2-1331

(7/8 Mayıs 1915)

Efendim! Emr-i âliniz mucibince düşmanın siperlerine taarruz ettik. Askerimin yarısı siperlerin üstüne, bir kısmı da bendenizle siperlerin arkasını çevirdik. Bombaları attık. Düşman siperlerden denize doğru kaçmaya başladı. On kişi şehidimiz, altı kişi yaralımız var idi. Fakat bendeniz sol omzumdan vuruldum. Kurşun arkamdan çıktı. Askerim siperlerin önünde içeriye girmek üzere idi. Beni geriye sargı mahalline getirdiler. Gelirken ihtiyatlara, diğer fedai zabıtana malûmat verdim. Asker bozulmadı. Hücuma devamla ilerdekileri takviye ediniz, diye söyledim. İngilizler kaçıyorlardı. Aman efendim! İleri harekâta devam etsinler. Siperin içinde ölmediğime teessüf ediyorum. Aldığım yara ikinci kurşun yarasıdır. Vaktim yok, ellerinizden öperim sevgili cesur kumandanım.

Alay 125 Bölük 10 Kumandanı

Mülâzım-ı Evvel

SAFVET⁶

Mustafa Kemal, “Pek cesur ve namuslu” olarak tanımladığı Saffet Efendi'nin bu raporuna dayanarak, fedai müfrezesinin takviye almadığı sonucuna varır ve Arıburnu Muharebe Raporu'na şunları yazar:

Sol cenah kumandanı kaymakam Mehmet Şefik Bey tarafından verilen raporda, fedai müfrezesinin takviye olduğundan bahs olunmakta ise de, bu takviyelerin fedai müfrezesinin dahil olduğu hatta kadar gitmemiş olduklarına hüküm veriyorum. Eğer gönderildiği bildirilen takviyeler fedai müfrezesini cidden takviye etmiş olsalardı muvaffakiyet memul [umut edilebilir] idi.⁷

Baskından Sonraki Değerlendirmeler

Mustafa Kemal'in yazılı emrinin üzerinde, bölük kumandanlarının emri gördüğüne dair imzalarının yanı sıra, arkasında da Mehmet Şefik'in eliyle, kurşun kalemle yazılmış şu not yer alıyor:

Sözlü olarak verilen talimat aşağıda olduğu gibidir.

1- İstihkâm bölüğü, 27. Alay Makineli Tüfek takımı, 27. Alay, 2. Tabur, 13. Alay'dan teşkil edilmiş tabur Sol Cenah Kumandanlık karargâhı içinde hazırlanmış olacaktır.

(27. Alay 2. Tabur dahi burada harekete hazır bulunacaktır.) Fedaileri takviye ve art arda mevzi ettirecektir.

2- 33., 125., 72. ve 27. Alay cephelerinden, hücum edilecek düşman siperi istikametine ateş edilmeyecektir. Eğer adı geçen mevzii himaye için düşmanın sair mevziinden ateş açılırsa o vakit o mevzilere (hücum edilecek mevzie değil) ateş açılacaktır.

3- İstihkâm Bölüğü; fedai tarafından mevzi ele geçirilir geçirilmez derhal adı geçen mevzie fırlayıp savunma ve korunması için gerekli araçları temin edecek operasyonu yerine getirecektir.

4- Sol Cenah Grubundan seçilen elli küsur fedai dahi Saffet'in fedai müfrezesini takviye edecek ve onunla işbirliği edecektir.

Mehmet Şefik

Bu nottan Yarbay Mehmet Şefik (Aker) Bey'in fedai müfrezesini takviye için hazırlık yaptığını anlıyoruz. Ayrıca 7 Mayıs 1915 tarihinde yazdığı ve Halis Ataksor'un Çanakkale Raporu'nda yer alan emirde, takviye birliğinin nasıl oluşacağını açıklamaktadır:

Vukuat

7.5.1915 Mahal: Kanlısırt

Sol Cenah Kumandanlığından

27. Alay Kumandanlığına

1- Her alay mevcudunun yüzde biri oranında, en yiğit eratından birer kuvvet seçecek, bu kuvvet en değerli bir zabitin kumandası altında, fırka kumandanlığının emrine verilecektir.

2- Belirtilmiş olan hesaba göre 27. Alay'dan 15 er, 33. Alay'dan 14 er, 72. Alay'dan 13 er, 125. Alay'dan 11 er, 13. Alay mürettep taburdan 5 er seçilip ayrılacaktır. Bu eratin seçiminde gönüllü olursa daha uygundur. Gönüllü çıkmadığı takdirde zabitler tarafından en yiğit erat seçilecektir.

3- İşbu erat içinde küçük zabıt ve onbaşı rütbesinde olanlar da bulunabilecektir.

4- Her alay kendi taburlarıyla mevcudu oranında işbu erati seçip her tabur eratinin birisi onbaşılık vazifesini yapacaktır.

5- Bu erat tabur tabur adlarını gösteren defterler ile beraber bir saate kadar hazır edilecek ve istendiğinde merkeze gönderilecektir.

Sol Cenah Kumandanı

Kaymakam Mehmet Şefik⁸

İstenen er sayısının toplam 58 olduğuna bakarsak bu kuvvetin Mehmet Şefik'in notunun 4. maddesinde bahsedilen "elli küsur fedai"yi oluşturduğu sonucuna varabiliriz.

Sonra? Büyük bir ihtimalle bu bölük saldırıya kalkmış ama, Mustafa Kemal'in de yazdığı gibi fedai müfrezesinin bulunduğu hatta kadar gidememiştir. Nitekim Genelkurmay'ın yayımladığı kitapta söz konusu saldırı şöyle nakledilmektedir:

Müfreme mevcudu 60-70 kişiye indi. Hâlâ ileriye atılmak isteyenler vardı. Fakat, olmayacak mucize beklenemezdi. Hareketler durduruldu ve düşman siperlerine kenetlenen avcılar yattıkları yerde kaldılar. Geriden yetiştirilen bölük ile hücumun yenilenmesine çalışıldı ise de, bu da bir sonuç vermedi.⁹

Ertesi gün Mustafa Kemal, fedai müfrezesinden hayatta kalanları bağlı bulundukları birliklere göndermeden önce Kemalyeri'ne getirtir. Bu kahramanlar kendilerinden istenileni yerine getiremedikleri için büyük bir üzüntü içindedirler:

Teşebbüslerini neticeye kadar erdiremeyen bu kahramanlar teessüf etmekte ve maahaza [bununla beraber] her daim düşman üzerine atılmağa âmade bulunduklarını ve ikinci defasında inşallah muvaffak olacaklarını kemal-i

safvet [tam bir yürek temizliği] ve emniyetle ve bir tevekkül-i dindarane ile söylüyorlardı. Şecî [cesur] zabitlerinin mecruh [yaralanmış] olmasından müteessif idiler. Kendilerine ifa ettikleri hizmet ve gösterdikleri fedakârlıktan dolayı beyan-ı takdirat ederek Kemalyeri'nde karınlarını doyurduktan sonra, kendilerine teşekkürat-ı mahsusada bulunarak kıtalarına iade eyledim.¹⁰

Mustafa Kemal'in baskından sonra yazdığı raporda, Üsteğmen Saffet Efendi ve fedailerinden sitayişle bahsettiği görülmektedir. Bu satırların en önemli yönü, Mustafa Kemal'in sadece başarıyı alkışlayan bir kumandan olmadığını, hem bu askerlere karşı davranışıyla hem de yazdıklarıyla göstermesidir. Anlamak isteyenlere ders verircesine...

Türk kaynaklı Çanakkale Savaşı kitaplarının çoğunda Saffet Bey'in Şehitler Tepesi baskınından bahsedilir, ama yalnızca birkaç satırla. Ulaşabildiğim yabancı kaynaklarda ise bu baskınla ilgili hiçbir şeye rastlanmaz.

*Damar Arıkoğlu'nun Saffet Bey'den
bahseden hatıraları.*

İstiklal Savaşı'nda Saffet Bey

Üsteğmen Saffet Bey'i Çanakkale Savaşı'ndan sonra İstiklal Savaşı'nda görüyoruz. Bu savaşa Kilikya bölgesinden katılan ve ilk meclise milletvekili olarak giren Damar Arıkoğlu anılarında Yüzbaşı Saffet'in kumandasındaki bir müfrezenin Ulukışla'dan Çiftehah'daki Fransız ileri karakoluna hücum ettiğini yazar.¹¹ Bu kahraman subayın kaderi ne yazık ki Çanakkale'den beri pek değişmemiştir:

Çiftehah'a yaklaştığımız zaman silâh sesleri işitilmeye başladı. Yolun bir tarafında bir adam upuzun yatıyordu ve yanında çetelerden biri vardı. Kamyonetten atlayıp yanına koştuk. Bizim müfreze kumandanımız Yüzbaşı Saffet Bey ağır yaralı uzanmış yatıyor. Çok müteessir olduk, yavaşça incitmeden kamyonete aldık. Konuşmaya takati yoktu. (...) Saffet Bey'i dikkat ve itina ile Niğde'ye götürüp askeri hastaneye teslim ettik.¹²

Niğde'ye vardıktan birkaç saat sonra Çiftehah'ın zaptedildiği haberini alırlar. Saffet Bey hastanedeyken, müfrezesi görevini yerine getirmiştir. İstiklal Savaşı'nı İstiklal Madalyası alarak bitiren Saffet Bey ordudaki görevini sürdürür. 29 Ağustos 1940 tarihli *Vatan* gazetesinin birinci sayfasında generalliğe terfi eden albayların arasında Saffet Pozantı adı da vardır.

Ek

Bu yazıya bir ekleme yapmam gerekiyor. Saffet Efendi'yle ilgili aylar süren araştırmadan sonra yazımı bitirdiğimde, isim benzerliğinin yardımıyla genç bir Saffet Pozantı'ya ulaştım; Çanakkale kahramanının torunuydu. Birkaç gün sonra da Yüzbaşı Saffet'in oğlu Suphi Pozantı'yla buluştum. Garip bir duygu: 80 yaşlarındaki Suphi Bey sanki arkadaşımın oğlu gibi geldi bana. Aylardır babasının gece hücumunu araştırmış, İstiklal Savaşı anılarında izini sürmüştüm. Şimdi karşımda babasının o çağından çok daha yaşlı bir beyefendi oturuyordu:

General Saffet Pozantı Cumhuriyet yıllarında. / General Saffet Pozantı ve eşi Refika Hanım.

Mülazım-ı Evvel Saffet Bey'in oğlu Suphi Pozantı. Babasıyla ilgili dosyayı çıkardım. Mustafa Kemal'in fırka emrini, sonra Arıburnu Muharebeleri Raporu'nda Saffet Efendi'den bahseden sayfalarını okuduk. Babasının Mustafa Kemal'e yazdığı mektubu okurken Suphi Bey gözyaşlarını tutamadı. Sanırım o da beni babasının bir arkadaşı yerine koyabiliyordu artık.

Babasından kalan pek çok belge ve eşya, depremde yıkılan Yalova'daki evinde enkaz altında kaybolmuştu ama belleğine kazınmış bir sürü anısı vardı babasıyla ilgili...

Suphi Pozantı Anlatıyor

Saffet Efendi, Balkan Savaşı başladığında Edirne Harbiyesi'nin son sınıfındadır. Okulu bitirmeden bu savaşa katılır.

Çanakkale'de yaralandıktan sonra Kasımpaşa Deniz Hastanesi'nde tedavi edilir. Sonra Irak cephesinde savaşa devam eder. Süngüyle kafasından yaralanır, esir düşer.

Birinci Dünya Savaşı bitip yurda dönünce İstiklal Savaşı'na katılır. Pozantı'nın kurtarılması için verilen mücadele sırasında yine yaralanır. Suphi bey anlatıyor:

Adana hastanesine kaldırılan babamın, o günkü koşullarda hastaların çokluğu ve imkânların yetersizliği dolayısıyla ameliyat yapılamadan kolunun kesilmesi söz konusu olur.

Babam, derhal Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çeker ve şöyle yazar:

"Ben Çanakkale'de 16. Fırka'nın kahraman subayı ilan ettiğiniz Yüzbaşı Saffet Efendi'yim, kolumu kesecekler, alkanızı bekliyorum..."

Mustafa Kemal'in derhal yıldırım telgrafi gelir, telgrafta şöyle denmektedir: "Saffet Efendi'nin koluna sanki benim koluma bakar gibi bakıp, gerekeni yapın."

Bunun üzerine babamın kolu kesilmekten kurtulur, 45 derece açıyla kaynatılır ve o şekilde kalır.

Zannedersem, 1929-1930 yıllarıydı, Mustafa Kemal babamı Ankara'ya çağırır ve "Ordudan ayrıl seni mebus yapalım" der. Babam, "Paşam, teşekkür ederim ama ben askerim, bundan sonra da faal asker olarak devam etmek isterim" cevabını verir.

1942'de tümgeneral olan Saffet Pozantı, 1947'de bu rütbeden emekliye ayrıldı. Girdiği her savaştan aldığı mermi veya süngü yaralarıyla Osmanlı'nın son on yılındaki savaşların izlerini bedeninde taşıyan Saffet Pozantı 1957 yılının bir sonbahar günü öldü.

Ailesi hâlâ Pozantı'nın kurtuluş yıldönümlerinde törenlere çağrılır ve katılır.

Son bir not: Saffet Bey'in temiz hatıralarıyla yaşayan oğlu Sevgili Suphi Pozantı'yı da 18 Şubat 2011'de kaybettik.

Notlar

1. Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, yay. haz. Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1968, s. 98.
2. Mustafa Kemal, *a.g.e.*, s. 99.
3. Org. İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, haz. Dr. İsmet Görgülü-İzzeddin Çalışlar, YKY, 1999, s. 96.
4. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, C. V: *Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, 1978, s. 168.
5. Mustafa Kemal, *Arıburnu Savaşları*, günümüz Türkçesine aktaran: Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, s. 136.
6. Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s. 104.
7. Mustafa Kemal, *a.g.e.*, s. 104.
8. Binbaşı Halis Bey (Ataksor), *Çanakkale Raporu*, Arma Yayınları, 1975, s. 147.
9. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, C. V: *Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap, s. 170.
10. Mustafa Kemal, *a.g.e.*, s. 106.
11. Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961, s. 101.
12. Damar Arıkoğlu, *a.g.e.*, s. 104.

Dr. Charles Snodgrass Ryan. Ressam Burhan Kum tarafından yapılmıştır (2007).

Bir Yitik Öykü Plevne Ryan

Bu yazı bir Avustralyalının öyküsü, Charles Snodgrass Ryan'ın. Bir Türkün bu öyküye duyacağı ilginin bir Avustralyalının duyacağı ilgiden az olmayacağını düşünüyorum; çünkü ona arkadaşlarının taktığı, kendisinin de gururla taşıdığı isim: Plevne.

Plevne Ryan'ın öyküsü Türkçe literatüre birbirinden habersiz birkaç kanaldan girmiştir. Ama izin vererseniz, onun öyküsünü sona doğru bir yerlerden başlayarak anlatmaya çalışacağım.

Kanlısirt'ta Ateşkes

Yıl 1915. Yer Gelibolu Yarımadası'nda Arıburnu'nun yukarıları, Kanlısirt...

19 Mayıs'ta yapılan Türk hücumu birkaç saat içinde verilen, 3.855'i şehit olmak üzere, 10.000 kayıptan sonra durdurulur.¹ Siperler arasında kalan cesetlerin kokması ve az sayıda olsalar da yaralıların inlemeleri, her iki tarafın aklına yaralıları toplamak ve cesetleri gömmek için kısa bir ateşkesi getirir. İlk önce hangi tarafın istediği hâlâ tartışılan ateşkesin 24 Mayıs'ta uygulanmasına karar verilir. O gün sabah 07.30'dan itibaren siperlere sessizlik hâkim olur. Saat 08.00'de her iki tarafın ateşkes komisyonları beyaz bayraklarla siperlerden çıkıp tanışır. Arkasından iki tarafın siperlerinin tam ortasında bir Türk, bir Avustralya askeri şeklinde dizilerek orta hattı teşkil edecek olan askerler yerlerini aldıktan sonra iki tarafın sıhhiye görevlileri kendi taraflarında çalışmaya başlarlar. Anlaşmaya göre her iki grup da kendi taraflarında kalan düşman askerini orta çizgiye kadar taşıyacak ve herkes kendi ölüsünü gömecektir. Silahlar da, mekanizmaları alındıktan sonra orta alana getirilerek bırakılacaktır.

Ceset ve silah toplama işlemi kararlaştırıldığı gibi başlar; fakat cesetlerin hemen hepsi Türk olduğu için, orta alana getirilip bırakılan şehitlerin taşınma işleminin az sayıdaki sıhhiye askeri tarafından zamanında bitirilemeyeceği görülür ve çalışanların sayısı artırılır. Bu arada Avustralyalılarla Türkler arasında sohbetler başlamıştır. Hiç de onlara anlatıldığı gibi canavar değildir Türk askerleri. Kimi sigara ikram eder, kimi tayınıni paylaşır. Buna karşılık Avustralyalı askerler de anı olarak Türk askerlerine üniforma düğmeleri, bozuk para gibi hediyeler verir, yemeleri için de çikolata ikram ederler.

Yaşlı Bir Doktor

Yaşı altmışı geçmiş Avustralyalı bir subay da alanda dolaşmakta ve kısa cümlelerden ibaret emirler vermektedir sağa sola. Üzgün gözleri Türk şehitlerinin üzerinde dolaşırken muhtemelen 40 yıl öncesini hatırlamaktadır.

Elindeki fotoğraf makinesine de ilgi duyan genç Türk subayları yaklaşır yanına. Duraksarlar; yaşlı doktorun göğsünde bir sürü Osmanlı nişanının kurdelesini vardır: Mecidi, Osmani ve bir de, eski bir harbe ait bir Osmanlı madalyası. Türk subaylar üzgün ve öfkeli bir sesle kendi aralarında mırıldanmaya başlarlar:

Ateşkes günü, Toprak 19 Mayıs saldırısının şehitleriyle kaplı. Çok iyi bilinen ve defalarca yayımlanmış bu fotoğraflar Charles S. Ryan tarafından çekilmiştir. Avustralya Savaş Müzesi arşivi [PO2649-025].

Dr. Ryan Çanakkale'de.

– Kim bilir hangi şehidimizin madalyalarıydı bunlar? Kimin üzerinden aldılar acaba?

Yaşlı doktor konuşmanın geldiği tarafa döner. Üzgün, yorgun ama gururlu bir ses ve aksanlı bir Türkçeyle konuşur:

– Kimseden çalınmadı onlar. Plevne Muharasası'nda Gazi Osman Paşa'nın yanında savaştığım için taktılar onları göğsüme.

Böyle bir açıklamayı beklemeyen genç Türk subayları ürperirler, doktora daha bir yaklaşıp bakarlar. Hem yaşlı doktorun hem de subayların gözleri dolmuştur. Kırık dökük birkaç cümle daha konuştuktan sonra, subaylar yaşlı doktorun elini öpmek isterler. Olup bitenler iki tarafta da şaşkınlıkla seyredilmektedir.

Plevne ve Gazi Osman Paşa üzerine birkaç cümle daha söyleyen yaşlı doktorun üzgün gözleri önce çocuğu yaşındaki subayların, sonra da toprakta binlercesi yatan gencecik askerlerin kanlı cesetleri üzerinde gezinir.

Bu yaşlı doktor, Charles S. Ryan'dır. Yukarıdaki sahneyi incelediğim kaynaklarda verilen bilgilere göre kurguladım. Bu duygulandırıcı olay ne bizde ne de Avustralya'da yeterince bilinmektedir. Plevne Ryan, Türklerin belki de tek Avustralyalı kahramanıdır. Bunun için kısa bir menkıbe şeklinde anlatılmaktan çok daha fazlasını hak ettiğini düşünüyorum.

Şimdi biraz daha gerilere gidelim.

Genç Bir Doktor

Charles Snodgrass Ryan 1853'te Victoria'da (Avustralya) doğmuş. Melbourne Üniversitesi'nde başladığı tıp eğitimini 1875'te Edinburgh Üniversitesi'nde tamamlamış, mezuniyetinden sonra da Bonn ve Viyana'da çalışmalar yapmış.

Ryan, Roma'da bulunduğu sırada *London Times*'da Türk hükümetinin askeri cerrah aradığına dair bir ilan görür. Başvurusu kabul edilen Ryan 1876'da İstanbul'a gelir.² 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Plevne'dedir. Aylarca kaldığı Plevne ve daha sonra yine doktor olarak gittiği Erzurum'daki anılarını 20 yıl sonra *Under the Red Crescent* adı altında yayımlayacaktır.

Charles Ryan, Plevne müdafaası sırasında çok zor şartlar altında mesleğini icra eder: Bir seferinde dört süngünün ucuna takılmış mumların ışığı altında, sekiz saati aşan bir süre boyunca hiç dinlenmeden onlarca yaralıyı ameliyat eder. Başka bir gün hastane haline getirilmiş bir camide üst üste yığılmış vücutların arasındaki yaralıları ölümlerden ayırmak için saatlerce uğraşır. Türk askeri hakkındaki gözlemlerini söz konusu kitabında şöyle anlatmaktadır:

Bütün doktorluk hayatımda en büyük acılara, azaplara tahammül eden Türk askerlerine benzeyen insanlar görmediğim gibi, korkunç, ağır yaralardan onlar kadar olağanüstü tarzda iyi olup kurtulan adamlara da rastlamadım. Türk erleri doktorun, operatörün üzerinde çalışacağı, çok elverişli, muhteşem materyaldiler, yani içki, ispirto ve başka sefahatlerle bozulmamış, mükemmel vücutlu, tam sıhhatli insanlardı.³

Genç Doktor Charles Snodgrass Ryan. Bu gravür kitabında yayımlanmıştır. Dördüncü Dereceden Mecidi Nişanı göğsünde görülmektedir.

Ryan ileri hatlara gitmekten de çekinmemiştir. Bir gün Ruslardan zaptedilen küçük bir toprak tabyaya kadar gider. Tabya şehit ve yaralı Türk askerleriyle doludur. Gazi Osman Paşa da ateşin tam içindedir. Ryan'ın anlattığına göre, o gün üç at vurulup ölür Osman Paşa'nın altında. Rusların tabyaya yaptığı hücum üzerine askerlerimiz geri çekilirken Ryan'ın yaptıkları bir Türk doktorun yapacaklarından az değildir:

Tabyaya girip yaralıları buldum, bunlardan biri tüfek kurşunu ile boynundan vurulmuştu. Yarası müthiş surette kanamakta olup rengi şimdiden ölüm beyazlığını almıştı. Ötekinin sol kalçasına bir top mermisi parçası vurup kemiği dağıtmıştı. İkisini de tabyadan

çıkardım ve boynundan vurulmuş olanı atıma bindirmeye muvaffak oldum. Onu eyere yerleştirdikten sonra kalçası kırık olanı da arkaya oturttum. Sağ elimle bu ikinci yaralıyı düşmesin diye tutuyor, sol elimdeki dizginle de hayvanı sürmeye çalışıyordum. Kalçası parçalanmış olan pek büyük acılar içinde ise de bu halinde önündeki arkadaşını elleriyle tutuyor, onu yere yuvarlanmaktan koruyordu. İşte bu durumda olarak askerlerimize yetişmek üzere ilerlemeye başladık. Bizim kıtalar yarım mil kadar bizden ilerde ağır ağır çekiliyorlar, çekilirken de düşmana ateş ediyorlardı. İki yaralı atımın üstünde ve ben yürüyerek tabyadan çıktığımız zaman geri gelmekte olan Ruslar ile tabyanın arasında dört yüz yarda kadar mesafe kalmıştı.

Ruslar geri çekilmekte olan kıtalarımızın üzerine pek şiddetli bir ateş yağdırmakta idiler. Bizimkiler de aralıklı olarak Ruslara ateş etmekte olduklarından şimdi iki tarafın ateşi arasında kalmış bulunuyordum. Geriye doğru yürürken Rus top mermilerinin başımın üstünden cıgıllarla geçtiğini duyuyordum. Bu yürüyüşümüz tabii pek yavaş oluyordu. Çünkü yürürken hem atı idare ediyor, hem de yaralıları attan düşürmemeye çalışıyordum.⁴

Yaralıların biri ölürse de, Ryan diğer yaralıyı Türk mevzilerine sağ salım getirir. Ryan'ın Plevne anıları iç burkan ayrıntılarla uzayıp gidiyor.

Bir yıllık sözleşmesi olmasına rağmen on yedi ay savaş alanlarında doktorluk yapan Ryan, yaralıların Sofya'ya taşınması kararından sonra işinin azalmasından da yararlanarak iki haftalığına İstanbul'a gitmek için izin alır.

Ne var ki o Osmanlı başkentindeyken dönüş yolu kapanmış ve Plevne'nin dış dünyayla ilişkisi kesilmiştir. Bunun üzerine Erzurum'da çalışma teklifini kabul ederek yola çıkar. Yine savaş, yine aynı düşman vardır Ryan'ın karşısında. Osmanlı Devleti bu arada ona önce Dördüncü Derece'den Mecidi, daha sonra da yine Dördüncü Derece'den Osmani nişanı ve Plevne harp madalyası verir. Bir de hastalık geçirir Ryan Erzurum'da: Hem Türk hem de Rus askerlerinin en büyük ölüm sebeplerinden biri olan tifüse yakalanır, on iki gün yarı baygın yattıktan sonra atlatır bu hastalığı.

Ruslarla barış anlaşmasının imzalanmasının ardından Ryan önce İstanbul'a, oradan İngiltere'ye gider, 1878'in Haziran ayında Avustralya'ya döner.

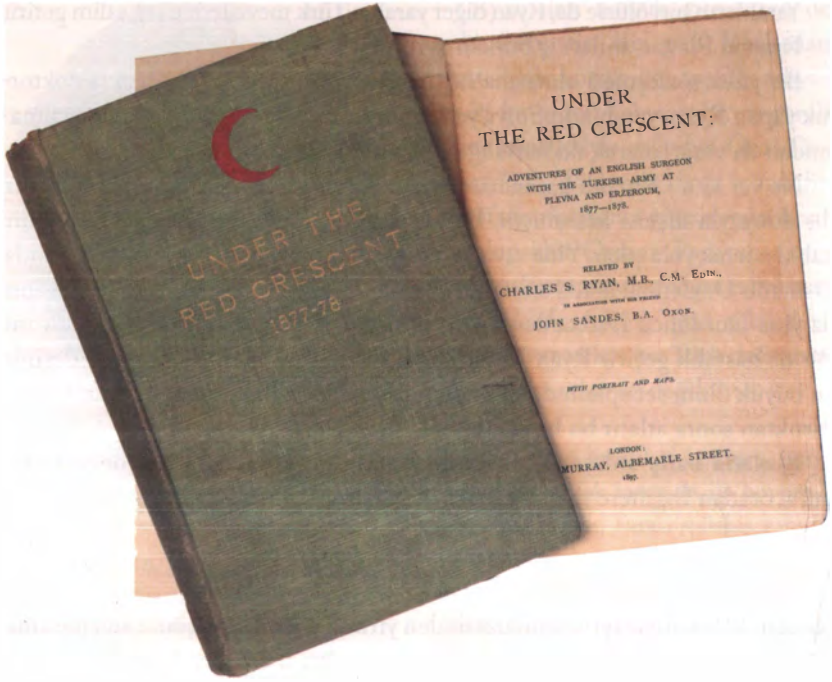
Geçmişî Anarak

Ryan'ın Plevne'den ayrılışının üzerinden yirmi yıl geçtikten sonra kaleme aldığı anıları 1897 yılında Londra'da yayımlanmıştır: *Under the Red Crescent: Adventures of an English Surgeon with the Turkish Army at Plevna and Erzeroum, 1877-1878*. Kitap Ryan'ın Türk Ordusu'yla görev yaptığı sırada başından geçenleri uzun yıllar anlattığı, ona "Plevne Ryan" adını takan arkadaşlarının ısrarı ve yazım sırasında yardım eden John Sandes sayesinde ortaya çıkmıştır.

Ryan kitabını şu cümlelerle bitirir:

Bununla beraber, bugün Türkiye İmparatorluğu üzerine çökmüş olan kara bulutun içinden hâlâ uzak yıldızlar seçiyorum. Çünkü bundan evvelki ve daha parlak günlerde silah arkadaşım olan insanların sahip oldukları yüksek şeref ve namus duygusunu, pervasız yiğitliklerini ve sadakatleri ile gerçek vatanseverliklerini gönülden bir gurur ile hissetmekteyim.⁵

Ryan'ın Türklerle ilişkisi bitmemiştir: Uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun Melbourne (Victoria) konsolosluğunu yapar. Ve evinin bahçesinde, Plevne'nin kanlarla sulanmış toprağında yetişen yıldız çiçeklerinin tohumlarından büyüttüğü çiçeklere bakarak, gençliğinin maceralı günlerini tekrar tekrar yaşar.

Ryan'ın 1897'de yayımlanan kitabının kapağı ve başlık sayfası: Kızılay Altında. Plevne Ryan Plevne'yi anlatıyor. Başlık sayfasında yayımcının soğuk damgası olan bu kitap Selçuk Altun tarafından yazara hediye edilmiştir.

Yine Savaş

Charles Ryan, 1879'dan, 1913'te emekli olana kadar Melbourne Kraliyet Hastanesi'nde cerrah olarak çalışmıştı. 1914'te Avustralya birlikleriyle Mısır'a gitmek üzere gemiye bindiğinde 61 yaşındaydı. Gelibolu çıkarması başladığında General Sir William Birdwood'un kumandası altındaydı. Yaklaşık kırk yıl önce yanında savaştığı askerlerin karşısındaydı şimdi. 24 Mayıs'ta yapılan bir günlük ateşte o da cesetlerin toplandığı sahadaydı.

Ryan aynı zamanda iyi bir fotoğrafçıydı. O gün yüzlerce fotoğraf çekti. Yerli ve yabancı pek çok kitapta yer alan ve 19 Mayıs hücumunda verdiğimiz şehitlerin gömülmesi için ilan edilen ateşkes gününde Kanlısirt ve civarında çekilen

Sir Charles Snodgrass Ryan'ın mütevazı mezarı. Fotoğraf Avustralyalı dostum Jeff Pickerd tarafından çekilmiştir.

resimlerin hemen hepsini Plevne Ryan çekmiştir. Bu fotoğrafları Avustralya Harp Müzesi'nin sayfasında görebilirsiniz (www.awm.gov.au).

Ryan, sağlık problemleri yüzünden Haziran 1915'te Gelibolu'yu terk eder; tifüse yakalandığı savaştan kırk yıl sonraki savaşta da tifoya yakalanmıştır.

1917'de Avustralya Silahlı Kuvvetlerinin Sıhhiye Komutanlığı'na atanır. Mayıs 1919'da da general rütbesiyle emekliye ayrılır.

Doğal hayatın ve özellikle de kuşların korunması için çalışmalar yapan Charles Snodgrass Ryan, 23 Ekim 1926'da gemiyle Avrupa'dan dönerken kalp krizi geçirerek ölmüş, Melbourne Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

Ryan Çanakkale Kitaplarında

Charles Ryan'ın adı Aubrey Herbert'in 1919'da basılan kitabında⁶ geçer. Herbert, Lutsow adlı hastane gemisinde 7 Mayıs'ta gördüğü Ryan'dan "Türk

Charlie” diye bahsetmiş, bunu da Plevne Muhasarası’nda bulunup madalya alması ile açıklamıştır.

Yine 1919 yılında basılan *Yeni Zelandalılar Gelibolu’da* adlı kitapta 24 Mayıs ateşkes günü anlatılırken Charles Ryan’dan şöyle bahsedilir:

Türklerle müttefik olduğumuz daha önceki bir savaşta kazandığı Mecidi ve Osmani nişanlarının şeritlerini taşıyan Melbourne’lü bir doktor Türk askerlerinin büyük bir ilgi odağıydı.⁷

Melbourne’lü doktorun ismi verilmemesine rağmen, Ryan olduğu apaçıktır. Fakat yine aynı kitapta ateşkes günü Ryan’ın çektiği pek çok fotoğrafa yer verilmiştir. Bu arada Plevne’de İngilizlerle müttefik olduğumuz pek söylene-
mez, ama kitaba bu şekilde yazılmıştır.

Plevne Ryan’ın Türkçe Literatüre Girişi

Plevne Ryan’ın Türkçe literatüre giriş serüveni de kendi başına çok ilginç bir öyküdür.

Bulabildiğim kadarıyla bizde Plevne Ryan’dan ilk bahseden, *Vatan* gazetesinin sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman’dır. Yalman 1942’de Kahire’ye gider. Buradan gazetesine yazılarını yazmayı sürdürür. 1943’te yayımladığı üç ciltlik kitabının son cildinin birkaç sayfası Plevne Ryan’la doludur. Ahmet Emin Yalman anlatıyor:

Kahire’de ilk yapmak istediğim iş İngiliz kabinesi azasından olmakla beraber kabineyi Şimali Afrika ve orta şarkta temsil eden B (Bay) Casey ile tanışmaktı. Bu hararetili arzunun başlıca sebebi, bir taraftan bu İngiliz nazırının Avustralyalı olması bir taraftan da yaman ve hoş bir insan olduğuna dair işittiğim hikâyelerdi.⁸

Yalman yazdıklarına Avustralyalıları ve Casey’yi överek devam eder. Casey bir gazeteci ile değil de, bir dostla sohbet eder gibi konuşmasını sürdürür. Yalman şöyle devam ediyor:

Türkiye'yi ziyaret edip etmediğini sordum. İmkân ve fırsat bulamadığını, fakat Türkiye'ye hususi bir sebeple bağlılık duyduğunu söyledi. Ben merak gösterince şu izahatı verdi:

– Kayınbabam Ryan adında bir doktordur. Kendisine Avustralya'da Plevne Ryan ismi verilir. Kayınbabam Charles Ryan, doktor sıfatile mektebi bitirdiği sene, Türkiye ile Rusya arasında 1877 muharebesi kopmuştu. (...) Türkiye'ye gelir, Türk sıhhi hizmetine girer. Gazi Osman Paşa'nın maiyetine memur edilir ve bütün dünyayı hayran bırakan Plevne müdafaasının şanlı sayfalarını beraberce yaşar. Neticede Plevne kahramanları için hususi bir Plevne madalyası ihdas edilince bunun bir adedi kayınbabama lâyük görülür.

Doktor Ryan bu heyecanlı gençlik macerasından sonra memleketine döner, yerleşir, hayatta ilerler, Sir Charles Ryan diye unvan sahibi olur. Fakat bütün hayatına hâkim olan hâdise Plevne'dir, en sevdiği insanlar Türklerdir. Her vesile ile Plevne'deki büyük kahramanlık efsanesinden bahseder. Bunun üzerine bütün Avustralya'da kendisine Plevne Ryan lâkabı verilir.

– Hangi Doktor Ryan?

yolunda bir sorunun tabii cevabı şu olur:

– Canım, Plevne Ryan...

Günün birinde Cihan Harbi kopar, Türkiye harbe girer, müttefik kuvvetler ve bu arada Avustralyalı kıtalar Çanakkale'ye gelir, dayanır. Tesadüfün garipliğine bakın ki Plevne'de halis bir Türk ruhuyla mücadeleye karışan, Türklere hizmet eden Doktor Ryan, şimdi Avustralya kıtalarının sıhhiye reisi sıfatile karşı tarafta bulunuyor ve dostu Türklerle doğuşüyor.

Yıl 1943; Plevne Ryan Türkçe literatüre ünlü gazete sahibi ve yazar Ahmet Emin Yalman'ın bu kitabıyla girişi.

Fakat Plevne Ryan muhitine öyle telkinlerde bulunmuştur ki her Avustralyalı Türk dostu olmuştur. Çanakale'de Türklerle Avustralyalılar arasında başlayan muharebe, gitgide birbirine karşı sevgi ve saygı duyan mert insanlar arasındaki bir düello halini alıyor, bütün harp tarihi için örnek sayılacak insanca tezahürlere, dostça münasebetlere yol açıyor. Türkler karşılarındaki düşmanın vekarlı ve insanca muamelesine aynen mukabelede hiç geri kalmıyorlar, fakat başka kimseden görmedikleri bu yakınlığın hikmetini birdenbire anlayamıyorlar.

Günün birinde Avustralyalıların bulundukları sahada ölüleri gömmek için mahalli bir mütareke yapılıyor. Her gün karşılıklı siperlerde döğüşen dostlar, siperlerden fırlayarak karşılaşıyorlar. O zaman büyük rütbeli Türk subayları hayretle görüyorlar ki karşılarında düşman üniforması taşıyan yüksek rütbeli bir subayın göğsünde Türk Plevne madalyası var. Nereden nereye? Bir Avustralyalıda Plevne madalyası bulunsun!

O zaman eşine pek nadir tesadüf edilir bir hâdisе oluyor. Çanakale'nin karşılıklı siperlerinin tam ortasında bir düşman subayı Türk askerine Plevne'deki Türk kahramanlığının canlı, heyecanlı bir hikâyesini anlatıyor. Herkes hayretle dinliyor, bütün gözler yaşıyor, Plevne Ryan, dünkü silah arkadaşı sıfatile Türk subaylarıyla kucaklaşıyor. Türk-Avustralya dostluğunun sarsılmaz temeli; tam muharebe siperlerinin ortasında kuruluyor...

Bu eşsiz hikâyeyi Sir Charles Ryan, yani Plevne Ryan'ın damadının ağzından dinlerken, bir taraftan derin bir haz duydum, bir taraftan da böyle güzel bir hâdisenin memleketimizde duyulmamasına acıdım. Türkiye ile Avustralya'yı birleştirmek üzere 66 sene evvel Plevne'de köprü kuruyor, sonra iki millet harp meydanlarında birbirini vurup ezerken iki taraf arasındaki dostluk ve sevgi geliştiriliyor. Bunlar tarihin ne müstesna cilveleri!⁹

Ahmet Emin Yalman kitabının Plevne Ryan'dan bahsettiği bölümünü şöyle bitiriyor:

Bir Plevne köprüsile bağlı olduğumuz Avustralya gibi bir memleketle münasebetlerimizin bu kadar az olması yazık değil mi? Bu güzel ve ileri memleketten öğreneceklerimiz yok mu?

Avustralya ile Diplomatik Bağlar

Yalman'ın dileği geç de olsa gerçekleşir. 1967'de Baha Vefa Karatay ilk Türk büyükelçisi olarak Avustralya'ya gönderilir. Tarihin yine garip bir cilvesi, 26 yıl önce Kahire'de Ahmet Emin Yalman'a Plevne Ryan'ı anlatan Casey, şimdi Lord Casey olarak Avustralya Genel Valisi'dir. Karatay'ın tanıştığı ilk Anzak olur Lord Casey. Yalman'ın yazılarında bahsedilmemesine rağmen kendisi de Gelibolu'da bulunmuştur. Nitekim diplomatik olmayan bir öğle yemeğinde Çanakkale anılarını Baha Vefa Karatay'a anlatır. Konu yine Plevne Ryan'a gelmiştir:

Limni'de çıkarma hazırlıkları tamamlanmış, gemiler her an emre intizar halindeydi.

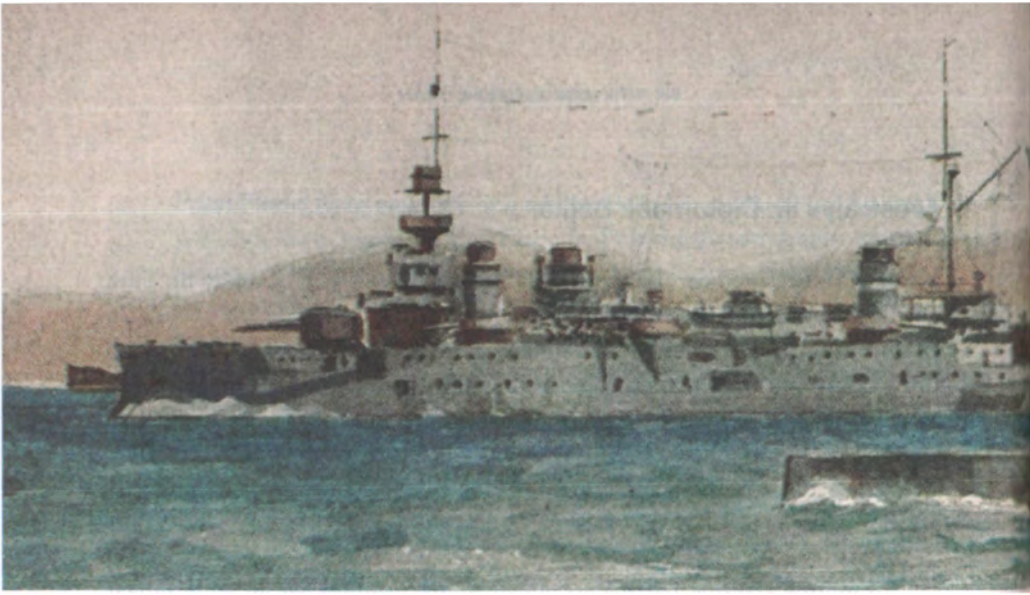
Ben 1'inci Avustralya Tümen Komutanı'nın emir subaylığını yapmaktaydım. Son akşam, komutan üst rütbeli komutanları gemide yemeğe davet etmişti. Böylece karşılıklı görüşmeler de yapılacak ve gerekli direktifler verilecekti. Komutan gemisinin güvertesinde toplanılmaya başlandığı sırada Tümen Baştabibi General Charles Royan'ı göğsünde büyük bir Osmanlı Madalyası ile gördüğümüzde hayretler içinde kalmıştık.

Bunun anlamını soranlara ve nihayet bu gece sonunda fiilen savaşa gireceğimiz bir devletin madalyasını taşımanın uygun olmadığını söyleyenlere Doktor Royan gayet sakin ve kararlı bir tutum içinde şöyle cevap vermişti: Diyordu ki, (Ben bu madalyayı, o ünlü Plevne savunmasında, Osman Paşa'nın emrinde ve kahraman Türk askerleriyle omuz omuza savaşıarak kazandım.

Aradan geçen kırk yıla yakın bir zaman sonra bugün onlara karşı savaşmaya gidiyorsam, bu Plevne'de silah arkadaşlığı yapmaktan daima iftihar duyduğum Türklere karşı bir düşmanlık nedeniyle değil, sadece bir asker olarak aldığım emrin gereğini yerine getirmek içindir.)

Doktor General Charles Royan böylece yapılan ikazlara karşı da direnerek, madalyasını tüm savaş boyunca göğsünde taşıdı.¹⁰

Lord Casey daha sonra Karatay'a da ateşkes gününde yaşananları aşağı yukarı Ahmet Emin Yalman'a anlattığı kelimelerle aktarır.

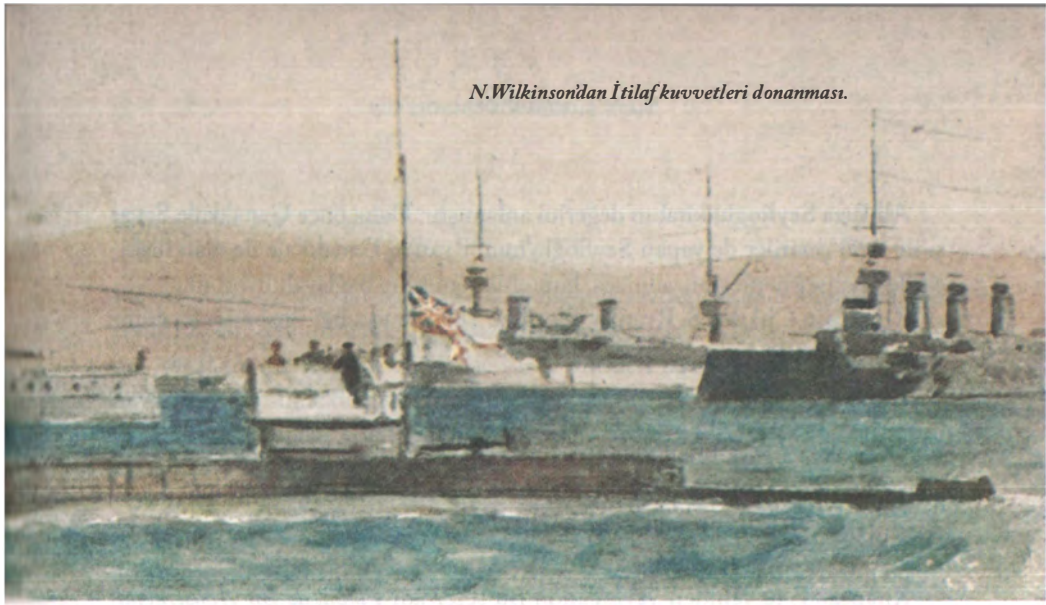
Eşinin anlattıklarına geçmeden bir parantez açarak birkaç yanlış düzeltmek istiyorum: Karatay'ın kitabında Ryan yerine Royan yazılmış. Buradan alıntı yapan başka Türk kaynaklarında da "Plevne Royan" yazılışı görülebilir ama doğrusu "Ryan"dır. Ayrıca Charles Ryan Gelibolu'ya geldiğinde albaydı, generalliğe daha sonra yükselmiştir.

Lord Casey'den sonra eşi Ethel Marian (Ryan) anlatmaya başlar:

"Sefir Bey biliyor musunuz, o Doktor General Charles Royan benim babamdır. Ben babamdan yaşadığı sürece Türk askeri ve Osman Paşa hakkında çok büyük övgüler duymuşumdur. Kitabında da anlattığı gibi, babam Osmanlı-Rus Savaşı sırasında askeri doktor olarak Türk Ordusu'nda hizmete girmiş ve Plevne'de görev yapmıştır. Gösterdiği yararlıklar sonucu aldığı Harp Madalyası onun büyük iftiharını idi. Gerçek bir Türk dostu idi. Ölünceye kadar da öyle kaldı. Görüyorsunuz ya, babam da, eşim de, Anzak'tırlar lakin, biz ailece Türk dostluğunu Gelibolu savaşlarından çok önce, babamızın Plevne anılarıyla benimsemiştik."

Leydi Casey bu açıklamaların sonunda bana (Babamın Plevne konusundaki bu ilginç kitabını bilmem okumak fırsatınız oldu mu?) diye de sormuşlardı.

İtiraf etmeliyim ki, o güne kadar Charles Royan'ın adından da, büyükçe bir cilt halindeki (Under the Red Crescent) adındaki kitabından da haberdar olmuş değildim. Birkaç gün sonra kızının lütfedip gönderdiği bu kitabı okuduktan sonra; Türk askeri, Plevne savunması ve Gazi Osman Paşa ile

ilgili birçok konuya ışık tutucu olduğu kadar, bunlara duyduğu derin hayranlığı da açık ve kesin ifadelerle dile getirmiş olduğu bu samimi Türk dostunu ve eserini Türk kamuoyuna tanıtmayı daha o zaman bir görev olarak kabul etmiştim.¹¹

Karatay daha sonra seçtiği alıntılarla, *Under the Red Crescent* adlı kitabı tanıtır.¹²

Büyük bir olasılıkla Baha Vefa Karatay'ın Ahmet Emin Yalman'ın yazdıklarından haberi yoktu. Yine büyük bir olasılıkla Plevne Ryan'ın kitabının Türkçeye 1962'de çevrilerek basıldığını da bilmiyordu.

Charles S. Ryan'ın kitabı Ali Rıza Seyfioğlu'nun çevirisiyle 1962'de Türkçe olarak yayımlandı.¹³

Seyfioğlu bu kitaba yazdığı "Mütercim Önsözü"nde şöyle der:

Kitabın, korkunç felâketli bir harpte Türk Ordusu ile silâh arkadaşlığı ve mukadderat ortaklığı yapmış bir yabancının kalemıyla yazılmış olması ona büsbütün müstesna bir değer vermektedir. (...)

Hayatımın sonuna pek yaklaşmış olduğum şu sıralarda, senelerden beri mevcudiyetini bildiğim bu kitabı da dilimize çevirmeyi ve gençliğimize hediye etmeyi vazife bildim. Bu sayfalar gençliğimizin gönlünde millet sevgisini, Türk gururunu dalgalandırdıkça büyük muradıma ermiş olacağım.¹⁴

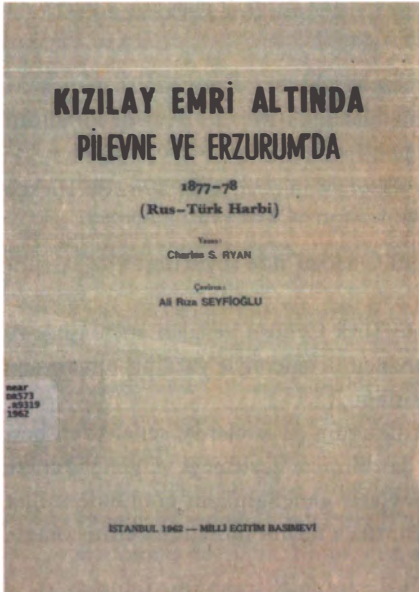
Ali Rıza Seyfioglu kitabın değerini anlamıştır. Daha önce Çanakkale Savaşı ile ilgili çeviriler de yapan Seyfioglu'nun, Ryan'ın Çanakkale ile olan ilişkisinden bahsetmemesini, yalnızca, bunu bilmemesine bağlayabiliyorum.

Kitap için Charles S. Ryan'ın Temmuz 1897'de yazdığı önsöz ise şu cümleyle bitmektedir:

Şark Meselesi'nin kocaman bir gölge gibi Avrupa'nın üstünde kendini gösterdiği ve Türk İmparatorluğunun varlığının bile tehdit olunduğu böyle bir zamanda Osmanlı erlerinin Askerlik faziletlerini anlatan bu kitabın gerçekten ilgi uyandırmasını ümit edebilir miyim?¹⁵

Kitap 2005'te yeniden yayımlandı. Bu sefer adı *Plevne'de Bir Avustralyalı* oldu. Bu basımda da Ryan'ın 1908'de yapılmış bir tablosuna, alt yazı olarak, hayatı hakkında şu satırlar eklenmiş:

1876-1878 yılları arasında Osmanlı ordusunda cerrah olarak görev alan Sir Charles S. Ryan, Avustralya ordusunda hızla yükselerek 1917-1919 arasında Avustralya ordusu Tıp Merkezi Başkanlığı'nı yaptı.

Bu basımda da Çanakkale ile ilgili bilgi verilmemektedir.

Çeviri bahsini ilgi çekici bir bilgiyle noktalayalım: Ryan'ın kitabı yayımlandıktan sadece dört yıl sonra, 1901'de Almancaya çevrilerek basılmıştı.

Adı *Unter dem roten Halbmond*, yani yine Kızılây Altında idi. Fakat 1914'e gelindiğinde Almanca başkının adı değişti: *Mit den Türken gegen Russland 1877/78* yani, Türklerle beraber Ruslara Karşı.

Sonuç

Plevne Ryan gerçek bir Türk dostu olduğunu yazdığı kitapla kanıtlamış bir Avustralyalı. Arıburnu'nda bir Anzak askerini taşıyan Mehmetçik heykelini her gördüğümde Ryan'ın Plevne'de yaralı Türkleri taşıması gelir aklıma. Ve o heykelin kaidesinde de Ryan'ın damadının sözleri kazınmıştır.

Bu yazıda defalarca kullandım ama buna “tarihin bir cilvesi” denmez de ne denir?

Türkçe literatüre birkaç kere değişik giriş yapan, ama çok da ismi anılmayan bu dostun ismi bir yerlerde hiç olmazsa bir sokağa verilemez mi? Ya da Türk askerlerinin tedavi edildiği bir revire “Plevne Ryan Reviri” denilse, ne iyi olur!

Under the Red Crescent *Almanca*da, yıl 1901 ve 1914. 1901 basımı Unter dem Roten Halbmond (Kızılay Altında) başlığını taşıırken 1914'te Mit den Türken Gegen Russland (Türklerle beraber Ruslara Karşı) adıyla iki kez basılmış.

Dr. Ryan, 1914. Avustralya Savaş Müzesi arşivi [H00111].

Notlar

1. Gürsel Göncü, Şahin Aldoğan, *Siperin Ardı Vatan*, MB Yayınevi, 2006.
2. Frank M. C. Forster, "Ryan, Sir Charles Snodgrass (1853 - 1926)", *Australian Dictionary of Biography*, 11, Melbourne University Press, 1988, s. 491-492.
3. Charles S. Ryan, *Plevne'de Bir Avustralyalı*, çev. Ali Rıza Seyfioğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s.112.
4. Charles S. Ryan, *a.g.e.*, s.165.
5. Charles S. Ryan, *a.g.e.*, s.323.
6. Aubrey Herbert, *Mons, Anzac and Kut*, Hutchinson & Co.
7. (Albay) Fred Waite, *The New Zealanders at Gallipoli*, Whitecombe and Tombs, 1919, s. 146.
8. Ahmet Emin Yalman, *Havalarda 50000 Kilometre Seyahat*, Vatan Matbaası, 1943, s. 188.
9. A.E. Yalman, *a.g.e.*, s.190-191.
10. Baha Vefa Karatay, *Mehmetçik ve Anzaklar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 1987.
11. B.V. Karatay, *a.g.e.*, s. 66.
12. *A.g.e.*, s. 68-76.
13. Charles S. Ryan, *Kızılai Emri Altında Plevne ve Erzurum'da 1877-1878 (Rus-Türk Harbi)*, çev. Ali Rıza Seyfioğlu, Milli Eğitim Basımevi, 1962.
14. *A.g.e.*, s. IV.
15. *A.g.e.*, s.V.

Çanakkale Savaşı sırasında Avustralya'da basılmış bir si gıara kartı. Arkasında Çanakkale'de yaralı bir askeri kurtarmanın İngiliz Milletler Topluluğunda en değerli cesaret madalyası olan Victoria Cross'u kazandırdığı anlatılıyor. Aubrey Herbert bu madalyayı almadı; çünkü onun kurtardığı bir Türk askeriydi.

Aubrey Herbert

Eski Dost Düşman Olmaz

29 Haziran'ı 30'a bağlayan gece...

18. Alay, Cesarettepesi üzerinden düşman hatlarına saldırır. Ön siperlere ulaşırlarsa da daha fazla ilerleyemezler. Geri siperlerden açılan yoğun makineli tüfek ve piyade ateşi hem siperlerdeki askerlerimize hem de onlara yardıma gitmeye çalışan takviye birliklerine ağır kayıplar verdirir. Birliklerimiz geri çekilmek zorunda kalırlar.

Bu saldırı Türklerin Arıburnu bölgesinde ağustos ayına kadar yapacağı son büyük saldırı olacaktır. Güneş doğduğunda siperler arasındaki alanda yüzlerce şehit ve kimsenin yardım edemediği yaralılar yatmaktadır.

Bu sırada yıllarca Türklerin arasında yaşamış bir İngiliz subayı çıkar sahneye. Yanına bir Türk esir alarak kendi ileri siperlerinin Türk hatlarına en yakın olanlarına gelir. Türk esir, İngiliz subayın ne yapmak istediğini Türk siperlerine bildirerek anlatır.

Sonra subay siperden çıkar ve ağır yaralı bir Türk askerini kucaklayarak sipere taşır. Ertesi gün de birkaç yaralıyı taşır siperlere.

Bu subay Yüzbaşı Aubrey Herbert'dir.

Bir Sözlü Propaganda Ustası

Aslında Aubrey Herbert siperlerdeki askerlerin yabancıları sayılmaz. Çünkü savaşın en önemli isimlerinden biri olan Herbert, aynı zamanda Çanakkale'deki sözlü propagandanın da ustalarındandır. Anılarında siperden sipere nasıl propaganda yaptığını anlatır. Günlüğüne düştüğü 7 Mayıs tarihli nota göre, Türk siperlerine en yakın siperlere gidip, esir alınan Türk askerlerine iyi davranılacağı ve İtilaf kuvvetlerinin asıl sorununun Türklerle değil, Almanlarla olduğu yolunda propaganda yapma emrini almıştır. Herbert'ın yazdığına göre böyle bir propaganda ihtiyacı duyulmasının nedeni, ele geçirilen Türklerin, İtilaf kuvvetlerinin esirleri vahşice öldürdüklerine inandıklarını söylemeleridir. Aynı inanç karşı taraf için de geçerlidir. Esat Paşa'nın sorguya çektiği bir esir de öldürülme korkusunu dile getirmiştir.¹ Askerlerin esareti bir kurtuluş yolu olarak görmemesi için, iki tarafın da hasımlarının esirlere hiç de iyi davranmadığı propagandası yaptığı anlaşılmaktadır.

Emir aldığı gün, yani 7 Mayıs'ta, Aubrey Herbert öğleden sonra Bombasırtı'na çıkar.

Türk siperlerine yalnızca birkaç metre uzaktaki Anzak siperlerinden propagandasını yapmaya başlar: Onların Türklerle alıp veremediği yoktur, Türkler Kırım Savaşı'ndan beri onların dostudur, sorun Almanlarla İtilaf kuvvetleri arasındadır vs. vs. Sözlerini bir Türk atasözüyle bağlar: "Eski dost düşman olmaz". Bu konuşmaları önce sessizce dinleyen Türk tarafı biraz gecikmeyle de olsa cevabını verir:

Herbert'ın konuşma yaptığı mevziler uzun ve ağır bombardımanların hedefi olur. Nitekim iki gün sonra yine aynı yere konuşma yapmaya gittiğinde Avustralyalı askerlerden şöyle bir inilti yükseldiğini işitir: "Aman Tanrım, işte yine geliyor. Bombalara hazırlanın."² Askerlerin, her konuşması kelimenin gerçek anlamıyla büyük bir gürültü koparan bu subayı gördüklerinde hissettikleri memnuniyetsizliği gizlemek ihtiyacı duydukları söylenemez.

Herbert konuşmalarını sürdürür. Bunların birinde yanında Charles Bean de vardır. Bean bu konuşmayı oldukça ayrıntılı olarak kaydetmiştir:

“Kardeşler, sizi seviyoruz!” (atılan bombaların sesleri)

“Biz İngilizler bütün Müslümanların dostuyuz!!” (kurşun vınlamaları)

“Eğer teslim olursanız karnınızı doyurup sigara veririz!!!” (şarapnel patlamaları)³

Aubrey Herbert, tam adıyla, **Aubrey Nigel Henry Molyneux Herbert**. Yazar, şair, milletvekili, diplomat ve istihbaratçı... Kısa sayılabilecek, 43 yıllık bir ömre pek çok insanın çok daha uzun yıllara sığdıramadıklarını sığdırmış.

Aubrey Herbert ve Türkiye

Aubrey Herbert Gelibolu si perlerinde. Margaret FitzHerbert'in kitabından.

3 Nisan 1880'de doğan Herbert, Carnarvon Kontu'nun oğluydu. Oxford'da tarih eğitimi aldı. 1903-1905 yılları arasında önce Tokyo sonra İstanbul'da onursal ataşe olarak bulundu. 1908'de yeniden İstanbul'a geldi; Talat ve Enver paşalarla tanıştı. Türklere duyduğu yakınlığı hiçbir zaman gizlemedi. 1910'da evlendi, bir yıl sonra parlamento üyesi seçildi. Birinci Dünya Savaşı'nın daha ilk haftasında Fransa'da savaşa katıldı ve yaralandı. 1915'te çıkarma kuvvetleriyle Gelibolu'ya geldi.

Ateşkes Görüşmeleri

30 Haziran'da Türk yaralıyı kucaklayıp sipere taşıyan Herbert, bu olayı kitabında ayrıntılara girmeden birkaç kelimeyle anlatırken, savaş alanında dahi üstünü kirletmemek için titizlenen bir doktoru Türk esirlerinden birinin toz toprak içinde bırakmasını uzun uzun, neredeyse neşeyle aktarır.⁴

Çanakkale hakkında yazılan kitapların hemen hepsinde ismi geçer Aubrey Herbert'in. Bunun nedeni 24 Mayıs'ta yapılan bir günlük ateşkeste oynadığı roldür. Daha sonra kitap haline getirdiği günlüğünde, ölümlerin gömülmesi ve "su" diye inleyen yaralıların toplanması için 6 Mayıs'ta General Birdwood ile konuştuğunu yazar. İncelemeler Herbert'a, Türkler ve Avustralyalılara olduğundan iki kat daha dayanılmaz gelmekte, çünkü her iki dili de anlamakta ve iki taraf için de üzülmektedir. Karısına yazdığı bir mektupta, "Winston'a gelince, burada eziyet içinde ölüp giden birçok kişinin çektiği azabın, hiç olmazsa bir kısmını çekerek ölmesini isterdim" der.⁵

20 Mayıs'ta General Hamilton'la ateşkesi konuşmak üzere İmroz'a gider. Generalin karargâhının bulunduğu *Arcadian*'da bir gece kalan Herbert, konuşmaların içeriğinden pek bahsetmez anılarında. Evine yazdığı mektuplardan Hamilton'ı çok takdir etmediği bellidir. Hamilton'ın da bu sıra dışı subayı sevdiği pek söylenemez.

Herbert henüz Hamilton'ın yanından dönmeden, siperlerdeki subaylar karşılıklı anlaşmalarla küçük çapta bir ateşkes yaparak yaralı toparlar.

Genel bir ateşkesin yapılmasının önündeki en büyük engel, Hamilton'ın ateşkes isteğinin Türklerden gelmesi konusunda direktmesidir. İtilaf kuvvetlerinin ateşkes istemesinin propaganda konusu yapılacağından çekinmektedir. General 20 Mayıs'ta günlüğüne şu satırları yazar:

20 Mayıs 1919. H.M.T. "Arcadian". Aubrey Herbert yemekten önce beni gördü. Birdie'den [Birdwood] ölümlerini gömmek için ateşkes isteyen düşmanla bu konuda bazı müzakereler yapıldığını bildiren bir mesaj getirdi. Herbert, Türklerle yarı yolda buluşmakta ısrarcı.

Birdie'nin, kolordu kumandanlarının kendi başlarına ateşkes ilan edemeyeceğini iyice anlaması ve karşı tarafın ateşkes için bize yalvarması, bizimse isteyen değil, bunu onlara bahşeden taraf olduğumuzun sarih olması koşuluyla ben de aynen onun gibi düşünüyorum.⁶

Torunun kızının yazdığı kitapta da ateşkeste en önemli rol anlatılırken Compton Mackenzie'den şu alıntı yapılır:

Bu ateşkesi kimin istediği tam olarak hiç anlaşılamadı. Liman von Sanders bizim istediğimizi, Sir Ian Hamilton ise karşı tarafın istediğini söylüyor. Bence bu işten tek başına Aubrey Herbert sorumluydu.⁷

22 Mayıs'ta tam istediği gibi sahil boyunca ilerleyip tel örgüleri geçerek 77. Alay Kumandanı Saip Bey ve yanındaki teğmenle buluşur.

Oturup sigara içerler. Biraz sonra Kuzey Grubu Karargâh Kurmay Subayı Ohrili Kemal gelir. Kemal Bey, İngiliz İstihbarat Subayı Sam Butler'la Anzak Karargâhı'na giderken Herbert rehine olarak kalır. Onun da tıpkı Kemal Bey gibi gözleri bağlanır ve Binbaşı Saip Bey'in çadırına götürülür. Kemal Bey karargâhta ateşkes koşullarını konuşurken Herbert ve Saip Bey sohbet ederler.

"Defn-i envât"ın (ölülerin gömülmesi) 23 Mayıs'ta yapılması kararlaştırılırsa da, daha sonra bir gün ertelenerek 24 Mayıs'ta yapılır. İzzettin Çalışlar günlüğünde Osmanlı heyet-i murahhasa [yetkili temsilci heyeti]

reisi olduğunu belirttikten sonra bu heyetin üyelerinin, 16. Tümen'den Yüzbaşı Mehmet Nâzım, tümen baştabibi Hüseyin, 14. Alay'dan tabip Ziya, tercüman Teğmen Ziya ve bahriyeli Tahir beylerden oluştuğunu yazar. Bir gün sonra yani, ateşkesin olduğu gün İtilaf heyetindekilerin isimlerini de verir: "İngiliz Erkânıharbiye Reisi Kaymakam Sisskin [Skeen olacak - H. O.], Erkânıharbiye Binbaşısı Demedhem, Doktor Heber". Bu son ismin yanına İzzettin Çalışlar, "Osmanlı menfaatine çalıştığını bana söyledi" diye not düşmüştür.⁸ Bu "Doktor (!) Heber" çok büyük bir olasılıkla Aubrey Herbert'dan başkası değildir. Nitekim Aubrey de bu tanışmayı kitabında^{*} anlatır:

Aubrey Herbert, Margaret FitzHerbert'in kitabından.

Saat 7.30'da Türklerle buluştuk. Cana yakın ve biraz sert görünümlü ufak tefek bir adam olan Miralay İzzeddin ile Ahmed Paşa'nın, bana üzerinde "Heykeltıraş ve Ressam" ve "Şiir Talebesi" yazılı bir kartvizit veren oğlu Arif.⁹

* Aubrey Herbert'in kitabı taranarak internete konmuştur, <http://www.gwpda.org/wwwi-www/Mons/mons.htm> adresinden ulaşılabilir. Fakat tarama sırasında "pleasant" kelimesi "peasant" şeklinde çıktığından, kitabın bu bölümünün Türkçe çevirisinde Aubrey Herbert'in İzzettin Çalışlar'ı tarifi "kaba saba" şeklinde değişmiştir. Diğer bir fark da Arif'in ismidendir.

İtilaf Kuvvetleri Kumandanı General Ian Hamilton, gençlik yıllarında.

Gözleri bağlı Kemal Ohri Sam Butler'la beraber Anzak Karargâhı'na giderken. Bu fotoğraf Charles S. Ryan tarafından çekilmiştir. Avustralya Savaş Müzesi arşivi [A05615].

İnsanın Kanını Donduran Manzara

24 Mayıs gününden söz eden hemen her kitapta, Aubrey Herbert'tan alıntı yapılmıştır. O günün hüznü, düşman askerlerin birbirlerine sigara ikram edip hediye vermeleri Herbert'ın kitabından yararlanılarak anlatılır. Herbert, binlerce şehidin arasında dolaşırlarken bir Türk subayının söylediklerini kitabına şöyle aktarmıştır:

Yüzbaşı Mehmet Nâzım Bey (daha sonra albay, 1886-1921).

Yanımızdaki Türk yüzbaşı şöyle dedi: “Bu manzara karşısında, en medeni insan bile kendini bir vahşi hissetmeli, en vahşi insan bile ağlamalı.”¹⁰

Günlüklerden doğrudan alıntı yapan başka bir kitaptan yararlanarak, Herbert’in adını vermediği bu Türk subayının Yüzbaşı Nâzım olduğu sonucuna vardım.¹¹ Bu anlamlı cümleyi bütün ağırlığıyla Herbert’a söyleyerek hem onun anılarında hem de pek çok Çanakkale Savaşı kitabında yer alan Nâzım Bey, İstiklal Savaşı’nda 4. Tümen Kumandanı iken, 15 Temmuz 1921’de Eskişehir-Kütahya Muharebesi’nde şehit olmuştur.¹²

Herbert, Türklerin ağustosta yaptığı Conkbayırı hücumunu bir düşman subayı olarak şöyle değerlendirir:

Gün bizim için kötü gitti. Conkbayırı’nı kaybettik. Onsuz savaşı kazanamayız. Türkler çok iyi savaştı. Herkes onların cesaretini övüyor. Şarapnel fırtınası içinden ve beyaz hayaletler gibi havada asılı duran duman halkaları arasından tepeden aşağı hücumlarını izlemek olağanüstü bir şeydi.¹³

Çanakkale’den Sonra

Aubrey Herbert’in Türklerle olan ilişkisi Çanakkale’de sona ermez. 1916’nın Nisan ayında Kutülamare’de kuşatılan General Townshend ve askerlerini serbest bırakması için Halil (Kut) Paşa’yla anlaşma yapmak için gönderilen heyette, Lawrence’la birlikte yer alır. Herbert’in işe yaramayacağını söylemesine

Aubrey Herbert'in Margot Howard de Walden tarafından yapılan ve aşırı miyopluğunu vurgulayan karikatürü. Margaret FitzHerbert'in kitabından.

rağmen, İngiliz askerlerinin serbestçe Kut'tan ayrılması için Halil Paşa'ya para teklif edilir. Halil Paşa iki milyon sterline kadar yükseltilecek teklifi kabul etmeyince, anlaşma hayalleri –Herbert'in de öngördüğü gibi– suya düşer.

Aubrey Herbert, Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine, Avam Kamarası'nda Yunanlıların İzmir'de İngiliz savaş gemilerinin gözü önünde esir Türkleri öldürmelerini protesto eden konuşmalar yapmıştır.

1904'ten beri tanıdığı Talat Paşa'yla da son konuşmalardan birini yapan Aubrey Herbert'dir. 1921'in Şubat ayında Talat Paşa'nın isteği üzerine Al-

many'a'da onunla buluşur. Bu görüşme üzerine kaleme aldığı yazı, *Blackwood's* adlı derginin Nisan 1923 tarihli sayısında yayımlanmıştır.

Çocukluğundan beri ileri derece-de miyop olmasına rağmen Oxford Üniversitesi'nden tarih diploması aldıktan sonra maceralı bir yaşam süren Aubrey Herbert, savaş anılarını *Mons, Anzac and Kut* adlı kitapta toplamış, bu kitabın yalnızca Çanakkale ile ilgili bölümü Türkçeye çevrilmiştir.¹⁴

Diğer kitabının adı ise *Ben Kendim*'dir.¹⁵ İstanbul'da İngiliz Büyükelçiliği'nde görevli olduğu sırada

İngiliz gazetelerine yazı yazarken kullandığı takma addır "*Ben Kendim*". Bu kitap Türkçeye çevrilmiştir.¹⁶

Herbert, roman kahramanı da olmuştur: İngiliz yazar John Buchan, ünlü kitabı *Greenmantle*'ın kahramanı için Aubrey Herbert'dan esinlendiğini söyler.

Aubrey Herbert 26 Eylül 1923'te, 43 yaşında ölmüştür.

Notlar

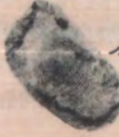
1. Bkz. “Kanlı Bir Harita” bölümü.
2. Aubrey Herbert, *Mons, Anzac & Kut*, Hutchinson & Co., 1919, s. 123.
3. Peter Stanley, *Quinn's Post*, Allen & Unwin, 2005, s. 58.
4. Aubrey Herbert, *a.g.e.*, s. 153.
5. Margaret FitzHerbert, *The Man Who Was Greenmantle, A Biography of Aubrey Herbert*, John Murray, 1983, s. 155.
6. The Project Gutenberg EBook of Gallipoli Diary, C. I: Ian Hamilton.
7. Margaret FitzHerbert, *a.g.e.*, s. 159.
8. Orgeneral İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, haz. Dr. İsmet Görgülü-İzzeddin Çalışlar, YKY, 1999, s. 100.
9. Aubrey Herbert, *a.g.e.*, s. 138.
10. Aubrey Herbert, *a.g.e.*, s. 139.
11. Margaret FitzHerbert, *a.g.e.*, s. 161.
12. Orgeneral İzzettin Çalışlar, *a.g.e.*, s. 136.
13. Aubrey Herbert, *a.g.e.*, s. 181-182.
14. Aubrey Herbert-Henry Morgenthau, *Devler Ülkesinde Devler Savaşı, Çanakkale*, çev. Seyfi Say, Ataç Yayınları, 2005.
15. Aubrey Herbert, *Ben Kendim: A Record of Eastern Travel*, Hutchinson & Co., 1924.
16. Aubrey Herbert, *Ben Kendim. Osmanlı Ülkesine Son Seyahatler*, çev. Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, 1999.

عثمانی عسکرلی انگلیز اسرا قرارگاهلارنده

9. T

الای ۱۶۲

محمد زید

یوب ایچوب یا تمقده بشقه هیچ ریشیز یوزده راعت وصحنه بیم انتم

موسا

یوب ایچوب یا نه یوزده راعت

عبدالرحمن بیلیمان

راحت اولدینم کبی آتام کبی بیلا باقه یوزده راعت

جیب جیب

فوق العاده ایوم و راعتیم یوق کوزل باقه یوزده راعت

محمد زید

یوب ایچوب او طوره یوزده راعت

اسکندر جیب

سحتم برکات و راعت اولدینم کبی هیچ برکونا سکنوز یوزده راعت

سالم عطفی

راعتیم کبی ای باقه یوزده راعت

Propaganda

Çanakkale Savaşı'na ve genelde Birinci Dünya Savaşı'na dair ilginç konulardan biri de siperden sipere yapılan sözlü ve yazılı propagandadır. Bu yazıda konuyla ilgili birkaç ayrıntıyı anlatırken bazı belgeler sunacağım.

Sözlü propaganda, düşmanın dilini bilen bir subay tarafından doğrudan veya daha evvel esir alınan bir asker aracılığıyla yapılırdı. Propagandayı yapacak kişi diğer tarafa sesini duyurabileceği ön siperlere gelir, savaşta esir düşenlere ne kadar iyi davranıldığını anlatarak, onları teslim olmaya çağırırdı. Siperlerin birbirine ses duyuracak kadar yakın olması, haliyle oldukça az rastlanan bir durumdur. Bu tarz propagandanın ustalarından Aubrey Herbert'ı anlattığımız “Eski Dost Düşman Olmaz” başlıklı bölümde Çanakkale Savaşı sırasında bunun sık sık yaşandığını gördük.

Propaganda Broşürleri

Biraz da yazılı propagandadan bahsedelim. Daha önce teslim olan askerlerin fotoğraflarının, parmak izlerinin ve özellikle belli alay numaralarının yer aldığı broşürler hemen her cephede kullanılmıştır.

Müttefiklerin hazırladığı karikatürlü, hikâyeli broşürler de atılır Türk siperlerine. Bunlardan birinde iki Türk askeri arasındaki kurmaca konuşma verilmiştir:

Mehmed- Allah aşkına müttefik ne demektir?

Ahmed- Müttefik demek ortak demektir.

Mehmed- Öyle ise şu Alman dedikleri domuz ortağımız mı oluyor? Vallahi iyi ortaklık...! Alman dediklerinin karınları tok. Sırtları kavi. Maaş da yerinde; hattı harbin gerisinde keyif yapıyorlar. Mehmedciklere gelindikte sırtta elbise denecek bir şey yok. Ayakta çarık ya var ya yok. Karnı da aç, haydi döğüşe. Yalandan dişi ağrıyan Alman hemen hastaneye. Bizim ise canımız çıkmadan hastalığımıza kimse inanmaz. Ahmed bu ortaklığa ne dersin...?

Ahmed- Ne diyeyim ya kardeşim! Bizleri insan yerine koyan yoktur ki. Enver ve Talatlar memleketi Almanı sattılar ve keselerini doldurdular. Ben, sen burada aç ve çıplak ölmüşüz, kendilerinin umurunda mı?

Aman Yarabbi...! Daha ne vakte kadar sabır edeceğiz...? Söyle Allah aşkına Mehmedciğim söyle..!

Mehmed- Ne vakte kadar sabır edeceğiz... Bana kalırsa Alman kârına yeter döğüşük diyerek haydi savuşup İngilizlere geçmeli. Bize düşman bildirdikleri İngiliz bize bizimkilerden bin kat daha iyi bakıyor.

“BUYURUN”

Bir Bildiri Müsveddesi

Türkler de geri durmaz. Kendi propaganda broşürlerini hazırlarlar. Aşağıdaki metin İngilizce olarak düşman siperlerine atılmak üzere yazılmıştır:

Ey İngiliz, Avustralyalı, Zelandalı, Fransız, Hintliler vs.. Size Türklerin esirleri öldürüp parçaladıklarının söylendiğini, aldığımız esirlerin ifadelelerinden anladık. Bunu şiddetle protesto ederiz.

İttilaf kuvvetlerinin hazırladığı bir propaganda bildirisi. İki Türk askeri arasındaki diyalog. Şişman olansa bir Alman askeri. Kaynak: Binbaşı William "Lauchie" Mc Grath Arşivi (8. Hafif Süvari Taburu'ndan).

Yiyip içip yatmaktan başka hiçbir şeyimiz
yoktur, rahat ve sıbhatteyim efendim.

Mehmed Haydar

Yiyip içip yatıyorum efendim.

Musa Ali

Rahat olduğum gibi anam gibi bana bakıyorlar
efendim.

Abdurrahman Süleyman

Fevkalâde iyiyim ve rahatım, çok güzel
bakıyorlar.

Habib Receb

Yiyip içip oturuyorum efendim.

Mehmed Osman

Sıbhatim berkemal ve rahat olduğum gibi
hiçbir günâ müşkülâtımız yoktur efendim.

İskender Habib

Rahatım pekiyi, bakıyorlar efendim.

Salih Mustafa

الای ۷۷ قیامت

۱۲

کویتاننده انقیزه‌لر برهنه صابونده
رشته‌سیرینه آینه‌لر

ای انقیزه، دست‌ایاله دزدلر، قاتلر
دولت‌لر، الحی، سده زقندر اسلای اولور
بار، سدرتقن سولتقی آلتین اسیرلر، قاتلر
اقدارده لوی شیدا جوروشنولر، قاتلر
اسدره رافت و سادری یکن محمد...
اشیایه مملد اقدارده سید الله حق موافقه دیله

سفر یولده...
فرانسه...
یه هفته مندرینه اغرادیه...
عالمیه...

Bir Türk propaganda bildirisinin müsveddesi. İngilizceye çevrilerek düşman siperlerine atılmak üzere hazırlanmış (Belge 8).

Bizdeki esirlerin rahat ve huzuru pek mükemmeldir. Onlara ettiğimiz muamele uluslararası hukuka tamamen uygun ve pek konuksevercedir.

Fransa, İngiltere, Rusya bu günlerde Avrupa'da yine dehşetli mağlubiyetlere uğradılar. Ruslar Galiçya'da yeniden yüz bin esir verdi. Dunkirk bombardıman edilip Varşova düşmek üzeredir.

Kale (Calais) tehdit altındadır. Liav Almanların eline geçmiştir.

Osmanlı Askerleri

Bu bildirinin arşivimde bulunan Osmanlıca müsveddesinin altındaki notta Şefik (Aker) Bey, el yazısıyla bu metnin 13 Mayıs 1915 gecesi düşman siperlerine atılması emrini vermektedir. Onun altında da Binbaşı İsmet Bey'in bu bildirilerden sekizinin düşman siperlerine atılacağını belirten notu yer almaktadır.

Kanlısırt

30 Nisan 331 [13 Mayıs 1915]

Sureti balaya çıkarılan İngilizce yazılmış beyannamelerimiz bu gece tertip edilecek cesur keşif kollarımızla düşman siperlerinin içerisine atılacaktır. Her alay kaçır tane attığını yarın sabah raporunda beyan edecektir.

Sol Cenah Kumandanı

Kaymakam

(İmza) Mehmet Şefik

Tarzı tebliğ:

27. Alay, 33. Alay, 72. Alay, 125. Alay Kumandanlıklarına 27. Alay namına gönderilen sekiz beyanname alınmış ve bu gece düşman siperlerine atılacaktır.

27. Alay Kumandanı namına

Binbaşı

İsmet

ENGLISH SOLDIERS TAKEN PRISONERS BY US
state they HAVE BEEN TOLD THAT EACH SOLDIER
WHO HAS FALLEN INTO OUR HANDS WILL BE KILLED

Don't believe that we only told to PERSUADE YOU
to prefer being killed than to surrender. BE
convinced that everybody of you who HAS BEEN
taken prisoner will be treated just AS
well as the international law commands

France, England and Russia have BEEN
beaten and they have suffered tremendous LOSSES
during the last few days. More than 100,000
Russians have been taken prisoners BY THE
Germans in Poland. Viborg, a Russian HAR-
bour in the Baltic Sea has been TAKEN
by the Germans. Dunkerque has been bom-
barded with the heaviest guns. Calais and
Warsaw are in danger. The very next days
will bring new losses to the allied forces of
the Entente. There is no chance for you to
get the narrow.

Osmanlıca bildirinin düşman siperlerine atılan bir örneği. Bu bildiri şimdi Avustralya Savaş Müzesi'nde bulunmaktadır. [J06099]

Avustralyalıların Elindeki Bildiri

Bu sekiz bildiriden biri, Avustralyalı tarihçi Peter Stanley'in savaştan doksan yıl sonra yazdığı kitapta karşıma çıktı.¹ 14 Mayıs gecesi Avustralya siperlerine atılan bildirinin yukarıdaki bildiri olduğu, bu kitapta aktarılan metinden kesinlikle anlaşılıyor. Stanley'e göre, bu bildiri Yüzbaşı Gilbert Birkbeck tarafından yeniden yazılmıştır. Şimdi Avustralya Savaş Müzesi'nde J06099 kod numarasıyla kayıtlıdır. Aynı kitapta bu propagandanın etkisiz kaldığı ve birkaç kişiden başka kimsenin teslim olmadığı belirtilmektedir.²

Bazen de değişik yöntemler denenir: Bir Türk esir siperlere getirilir, karşıdaki arkadaşlarını teslim olmaya çağırır. Türk siperlerinden bir subayın sesi duyulur: "Kimsin? Esir misin? Öyleyse git buradan ve konuşma."³ Esir bu emre boyun eğerek susar.

Tevfik Bey, yayımlanmamış anılarında* 31 Mayıs 1915 akşamı saat 6'da uçaklardan atılan propaganda bildirisinin metnini verir (sadeleştirilmiştir):

Sureti tevfik Allah'tan sevgili arkadaşlar, Osmanlı'ların kulaklarını yalanlarla dolduran Almanların sözüne inanmayınız. Biliniz ki aşağıda ismi yazılı arkadaşlar, İngilizlerin elinde bulunuyoruz. İngilizler her ne kadar Almanya ile muharebede ise de, Padişahımız aleyhinde muharebe ediyorlarsa da, pek uzun bir zamandır Osmanlılara karşı olan muhabbet ve hüsnü tevecühleri hatırlarından çıkmamıştır. İngilizler bizleri iyice giydirip, hastalığa karşı koruyorlar. Mükemmel sigaralar dahi veriyorlar ve bizi emin bir yerde koydular ve bundan başka buraya geldiğimizde yaralı veyahut hasta olanları hekimleri tarafından tedavi altına aldılar. Kazma işine tayin ettikleri neferleri dahi emeklerini mukabil ücretlerini veriyorlar. Bu muharebe Devlet-i Aliye'nin menfaati için olmayıp, ancak sırf Almanların menfaat ve faydası için olduğundan, bu muharebeden çekilip beyhude kanımızı nahak yere dökmeyesiniz. İmzalar: Ali Rıza, Hasan, Mustafa, Hüseyin, Ali, Abdülislah Hüseyin, Abdullah Hasan, Mehmet Ali, Mehmet oğlu Hasan, Osman.

* Tefik (Hasköy) Bey (1891-1979) Çanakkale Savaşı'nda 15. Tümen'de topçu olarak görev yapmıştır. Daha askerliğinin ilk günlerinden itibaren ufak bir deftere günlüklerini yazmaya başlamış, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar tuttuğu bu notlar henüz basılmamıştır.

Bean, Avustralyalı askerlerin bu tarz savaştan hiç de hoşlanmadığını belirttikten sonra bir seferinde Türk siperlerinden gelen yanıtı aktarır:

Hiç gerçek Türk kalmadı sanıyorsunuz. Ama Türkler var ve Türklerin oğulları var!⁴

Fazla eklenecek bir şey yok bu sözlere.

Diğer Cephelerde Propaganda

Bildiri savaşı diğer cephelerde de sürer. Kimi zaman Almanların Türke dost olmadığına inandırmaya yöneliktirler, kimi zaman askerlerin dini inançlarına hitap ederler. Savaşın sonuna doğru ise, yorgun ve bitkin askerlerin teslim olmaları durumunda ne kadar rahat edecekleri, ne kadar konforlu bir esaret sürecekleri anlatılır bildirilerde.

Kolaylıkla tahmin edebileceğiniz gibi, düşman bildirilerinin okunması, taşınması ve bir asker tarafından üzerinde bulundurulması kesinlikle yasak olup, askerin herhangi bir şekilde eline geçen bildiriler hemen toplanıp yakılırdı. Dolayısıyla bugün ele geçirilmesi oldukça zor olan bu belgeler, o günlerde propaganda amacıyla kullanılan noktaları göstermeleri açısından da bir o kadar ilginçtirler. Savaşın ilk yıllarında kullanılan bildirilerde genellikle esirlere iyi davranıldığı vurgulanırdı.

Şimdi Suriye ve Filistin cephesinde kullanılmış birkaç bildiri örneğini inceleyelim. Savaşın ilerleyen yılları... İlk bildiride ifade edilenler, esirlere iyi davranıldığını anlatmaktan çok öteye geçiyor.

MASUM OSMANLI ASKERİ NİÇİN HARP EDİYORSUN?

Ey asker! Seni bir an silâhına dayanarak ve başını iki elinin arasına alarak düşünmeye davet ediyoruz. Evet! Düşün bir az! Niçin harp ediyorsun? İslamiyet için mi? Hayır! Bin kere hayır! Çünkü Müslümanların çoğu bugün bizimle beraber harp ettiği gibi Hazreti Peygamberin sülâlesinden Mekke Emiri Şerif Hüseyin dahi Alman ve Mason Cemiyeti aleyhine harp ederek

İslam dinini müdafaa ediyorlar. Şeyhülislam Efendi, İttihatçıların dine aykırı hareketleri ve işlerinden dolayı istifaya mecbur kalıyor.

Yoksa Padişah ve Osmanlı sülâlesi için mi harp ediyorsun? Yine hayır! Çünkü sarayın bir köşesinde hapsedilmiş olan padişah Mason Cemiyetinin dışları arasında titrediği halde gözyaşları dökmektedir. Sultan Mehmed Reşad, hakikaten çok kötü talihli bir hükümdar imiş! Abdülhamid zamanında hayatını hapis içinde ve ölüm tehditleri altında geçirdiği gibi şimdi de saraylarında bile sözü geçmiyor. İttihatçıların en adisi kendilerinden ziyade güç sahibidir. Zavallı padişah, onların izni olmaksızın kızlarından birini istediğine nikâhlamak yetkisinden bile mahrum bırakılmıştır. Cemiyete muhalefet eden Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi eziyet edilerek öldürülmüş ve cemiyetin hareketlerini beğenmemeye kalkışacak saltanat üyelerinin hayatları tehlikede kalmıştır.

O halde ey asker niçin harp ediyorsun? Acaba memleketin kurtuluşu için mi? Hayır, bunun için de değil! Zira senin memleketinin kurtuluşuna kastedenler onu bir Alman sömürgesi haline getirenler, hükümet dairelerini, nezaretleri, orduyu sözün kısası bütün varlığını Almanların haris ellerine teslim edenler sınır boylarında değil içtedir. Evet, memleketini bir Alman sömürgesi haline getiren, çoluk çocuğunuz aç ve sefil olduğu halde ürünlerinizin zorla elinizden alınmasına göz yuman ancak İttihat ve Terakki zorba cemiyetidir.

Yoksa sonunda Almanların galibiyetine kanaat getirdiğin için mi harp ediyorsun? Olmaz ya, bu kanaatin doğru olsa! Memleketin için ne büyük bir belâ? Ne acı bir felâket? İşte o vakit seni, hükümetini ve padişahını Almanlar haraca bağlayacaklar ve varlığını ortadan kalkacaktır. Fakat emin ol. Bugün itilâf hükümetleri gerek asker ve gerek mühimmat ve zenginlik kaynaklarıncâ Almanlardan kat kat üstündürler. İki buçuk seneden beri gözlerini "Paris'e" dikmiş olan Almanlar, bugün İngiliz ve Fransız ordularının şiddetli baskısı altında yönlerini ümitsiz olarak "Berlin'e" çevirmeye mecbur kaldılar. "Amerika" hükümeti Almanlarla münasebeti kestiği gibi "Çin" hükümetinin dahi Amerika'yı örnek aldığı dün (yani Mart'ın 14'ünde) resmen bildirildi. Almanlar Osmanlı ittifakını Türkiye'nin saadet ve yükselmesi için değil fakat düştükleri girdaptan kurtulmak için aramışlardır. Son olaylar bunu açık olarak göstermektedir:

Van, Trabzon, Erzincan elinizden gitti. Tek kaleniz "Erzurum" düşmüş, burçlarında Rus bayrakları dalgalanmakta, Basra'ya iki buçuk sene evvel

معصوم عثمانی عسکری نیچون حرب اید ییورسک؟

[illegible]

لوحاهه ای عسکر یونان حریف لیدیومک "بجا استقلال ملکه لیونیو" "عزیز یونان ایرونده دکل" زیرا سبک حکومتک استقلال ضد لیدیو آن بران
ستلسکی حالت کیکرت، دایر سکین، قطاری، اردو، و حامل یون و افکار ملالوک روض الفیه نسیم لیدیو سرحدله ایلیوپ دادخده. اوت ملکی
المان، یونانیه افراخ اید، اولاد و عیانک آج و سبیل ایدیچی حله عسکرلارک چرا غیب آیلنه کز یونان بیتن قضا و رقی جهت تنظیمه .

[illegible][illegible]

Mart 1917'de eski harflerle Türkçe hazırlanmış 2/TA kodlu bir İngiliz propaganda bildirisi (Belge 9).

elveda dediniz. Şimdi ise “Kûtü'l-amare”de ordunuz yenilgiye uğrayarak binlerce esir, silâh ve yüzlerce top terk etmiştir. Kûtü'l-amare yenilgisinden on beş gün sonra yani Mart'ın 11. günü Bağdat şehri de düşmüştür. Bugün Bağdat'ın işgaliyle Irak topraklarının büyük bir kısmını elde etmiş olan İngiliz ordusu kuzeye doğru ilerlemekte ve yenilgiden yenilgiye uğrayan

Osmanlı ordusunu Musul'a doğru amansız takip etmektedir. Mısır'a karşı hareket eden ordunuza gelince: (İçinizden birçoklarının gözleriyle gördüğü şekilde) açlık ve susuzluktan büyük bir bölümü çöllerde ölmüş ve binlerce esir ve harp ganimetlerini bırakarak Kudüs'e doğru çekilmiş ve Ariş'i ele geçiren İngiliz ordusuna, Filistin kapıları açılmıştır. İran'a giren ordunuz dahi Hemedan ve Kirmanşah'da perişanlığa uğrayarak adı geçen eyaletlerden uzaklaştırılarak yenilmiş ve bozguna uğratılmış olarak Ruslar tarafından sınır dâhilinde takip edilmektedir.

Memleketin her tarafından tehdit edildiği şu buhranlı kavgada müttefikiniz bulunan Almanlar imdada yetişecekleri yerde kendi varlıklarını kurtarmak için Türk tümenlerini Dobruca, Tuna, Galiçya ve Riga cephelerine sevk etmekte ve neslinizi kökünden sökmek ve sizi mahv ve yok etmek için "İttihat ve Terakki" partisini istediği gibi alet etmektedir. O halde niçin harp ediyorsun? Yoksa servet ve çoluk çocuğunu muhafaza için mi? Hayır! Yine bin kere hayır! Zira yukarıda anlatılan olaylardan çıkarılacak neticelere göre, sen harp ettikçe çoluk çocuğunun sefaleti artacak ve en nihayet felâketin şiddetine dayanamayarak yeryüzünden göçecektir. Ve sen ey masum asker! Bu acı dolu sahneye duygusuz kalarak o dinsizlerin kara gözleri için halen kanını dökmekte devam edecek misin? Mason Cemiyetinin ve "Volf" ajansının yalanları hâlâ seni aldatacak mı? Ey asker! Gel bulunduğun bu perişan duruma bir son ver, Alman zorbalığından kurtul, bizim kucakımıza gel.

Sana elimizde bulunan binlerce arkadaşlarınıza yapıldığı gibi iltifatla muamele edilecektir. Bu nasihat bir düşman nasihati değil, bir dost nasihatidir. Bu hareketinle hem harbin bir an evvel sona ermesine, hem de çoluk çocuğuna çabuk kavuşmaya sebep olacaksın. Senin hayatın Almanlardan ziyade gözyaşlarıyla dönmeni beklemekte olan sevgili ailen için elbette daha aziz ve daha kıymetlidir.

Yazıda ismi boş bırakılan şeyhülislamın da Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi olduğunu ekleyelim. 1914'te göreve başlayan Mustafa Hayri Efendi, bütün Müslümanları Osmanlı bayrağı altında cihada çağıran Fetva-yı Şerife'yi veren şeyhülislamdır. 1916'da istifa etmiştir; Talat Paşa'yla anlaşmazlığa düştüğü söylenir.

Bildiride bahsedilen Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi ise yine aynı yıl intihar etmiştir.

فتاویٰ شریفه

«اسلامت علیہ تاج اعدا واقع و عاتق اسلامیتک نسب و غارت و توسل اسلامیتک سی و لیس»
 «اندلسی مستحق اولونجه پادشاه اسلام حضرت علی قیام سوریه جهادی ابراهیم کده» اقروا خفاً
 «و قتلاً و ماعدوا باسوالکم احکم» آیت طلیعی حکم مینجه کافه مسلمان اوزرجه جهاد فرض
 «اولوب کتخ داشار پادشاه و سواروی اولوق باطله القادریک مسلمینک مالا و دینه جهاد مسامت»
 «ایضری فرض عین اولور»

«الجواب : اولور»

«یوسورکده الیوم مسلم خلافت اسلامیه و عاتق عروبه شاعجه سانی حربه و عاکر پرچمیه»
 «حرم ایاتک سوریه خلافت اسلامیه عدو و قود باطله تعالی نور علی» اسلامیتک ایضا و اجماعه سانی
 «بولو تعالی مستحق اولان روسیه و انگلتره و فرانسه ایله اکثره مین و طهر اولان حکومتلرک تحت»
 «ادار برادره بولونان کافه مسلمینک دینی مذکور حکومتلرک علیه اعلان جهاد ایدمک باطله عین مسامت»
 «ایضری فرض اولور»

«الجواب : اولور»

«یوسورکده مقصودک حصول جمع مسلمینک جهاد مسامت ایضری متوقف لیکن بعضری»
 «لور باطله تعالی تحلف ایضری مقصودک نصیب ایدمک» روسیه و فرانسه و غیره
 «مستحق اولور»

«الجواب : اولور»

«یوسورکده حکومت اسلامیه ایله محاربه ایضری حکومت مزبور اعلانی اسلامیتک کتدیق قتل»
 «و دینی جمع عاتق عین اولور» اگر ایدمک اولونجه حکومت اسلامیه عاکرجه محاربه ایضری
 «شرعاً حرام قتل ایضری اولور» قتل اولونجه عاتق عین اولور»

«الجواب : اولور»

«یوسورکده حرب باشره انگلتره و روسیه و فرانسه و قود طاع حکومتلرک طهر لیکن»
 «تحت اداره اولان مسلمینک حکومت سنی اسلامیه مین بولونان آفتابا و اوسترا علیه حرب»
 «ایضری خلافت اسلامیتک مشرق موجب اولونجه ایدمک» ایدمک علیه عذاب ایدمک مستحق اولور»

«الجواب : اولور»

کتیبه مقبره ایه تعالی

خیری بن مونی الازکونی

عفی عنها

Bildiride (Belge 9) adı geçen Veliabt Yusuf İzzeddin Efendi Çanakkale Cephesi'nde.

Yusuf İzzeddin'in cenaze töreni.

Bildiri metninin İngilizlerin Bağdat'a girmesinden birkaç gün sonra, 15 Mart 1917'de yazıldığı anlaşıyor. Peygamber soyundan gelen ve Haziran 1916'da Osmanlı hükümetine karşı Arap İsyanı'nı başlatan Mekke Şerifi Hüseyin,⁵ Osmanlı askerinin dini duygularına hitap ederken araç olarak kullanılıyor.

Cephelerden verilen haberler de doğrudur; savaşın sonucu yavaş yavaş belli olmaktadır.

İngilizlerin bundan sonra hazırladıkları bildiri de aynı yöndedir; Mekke Şerifi'nin kendilerine katıldığı daha kuvvetle vurgulanmaktadır.

MASUM OSMANLI ASKERİ NİÇİN HARP EDİYORSUN?

Ey asker! Seni bir an silâhına dayanarak ve başını iki elinin arasına alarak düşünmeğe davet ediyoruz. Evet! Düşün biraz! Niçin harp ediyorsun? Belki İslâmiyet'in, bizim veya müttefiklerimiz tarafından tehdit edildiğini zan ederek onun korunması için bize karşı harp ediyorsun? Bu doğru mudur? Hayır! Bin kere hayır! Bu hataya düşüyorsanız Allah sizleri af etsin. Bununla ilgili olarak size birkaç kanıt sunacağız. Bunları evvelâ dinleyiniz ve sonra karar veriniz. Samimiyetimizi Allah bilir. Biz İslâm dininden olanlara karşı harp etmiyoruz. İslâmiyet ne bizden ne de müttefiklerimiz tarafından tehdit edilmektedir. Şimdiki durumda bizimle birlikte ve kendi arzuları ile düşmanlarımıza karşı harp eden yüzbinlerce Müslümanın bize karşı sadakati bununla ilgili en ikna edici bir kanıttır. Milyonlara ulaşan Müslüman arkadaşlarımızın tamamı dini vazifelerinin yerine getirilmesinde tam özgürlüğe sahip oldukları gibi bizim tarafa geçmek ile İslâmiyet'i korumakta olduklarına gönülden inanmış durumdadırlar. Bunlar, İslâmiyet'i tehdit edenlerin biz değil hâlâ Almanlar ve onların müttefikleri olduğunu iyice bilirler. Almanlar ve hatta özellikle İttihatçılar tarafından yazılan birçok belgeler ve bildiriler bu olayı doğrulamıştır. Hazreti Peygamber'in sülâlesinden Mekke Emiri ve Hicaz Meliki Şerif Hüseyin'in bizimle beraber düşmanlarımız aleyhine ayaklanarak onları kâfir diye lânetlemesi İslâm'a karşı hiçbir kötü niyetimiz olmadığına en doğru bir kanıttır. Peygamber torunu, İslâmiyet ve İslâmiyet'in kurucusu olan Peygamber namına ayaklanarak onun korunması için bütün Müslümanları silâhlı olarak kendisine katılmaya davet etmiştir. Eğer kendileri İttihatçıların Allahsızlığına, onların peygamberler hazretlerine küfürlerine emin olmamış olsalardı onların

aleyhine ayaklanmazlardı. Bunun aksini iddia edenler ya kandırılmış veya hor görülmüşlerdir. Cinsiyetleri bilinmeyip cahil gençlerden kurulmuş bir çeteden ibaret olan ve din ve memleketlerini Alman altınına karşılık satan ve Almanların iradeleri üzerine sebepsiz bize ve müttefiklerimize hücum eden İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin emel ve hareketlerini protesto ederek istifaya mecbur kalan Şeyhülislâm -o hakiki Müslüman'ın- hareketi bildirimizi doğrulamaya yeterlidir.

Yoksa padişah ve Osmanlı sülâlesi için mi harp ediyorsun? O halde şüphesiz İttihatçıların, Sultan Reşad'ı kendi sarayı içinde bile bütün kuvvet ve yetkiden mahrum bıraktıklarını bilmiyor olmalısın. Zavallı Padişah, İttihatçıların izni olmadan kızlarından birini istediğine vermek yetkisinden bile mahrum bırakılmıştır. Hakikaten Sultan Mehmed Reşad gayet kötü talihli bir hükümdar imiş! Abdülhamid devrinde hayatını hapis içinde ölüm tehditleri altında geçirdiği gibi şimdi de hiçbir yetkiye sahip değildir; İttihatçıların en adisi kendisinden fazla güç sahibidir. Eğer kendisinde Mekke Emiri'nin emelleri derecesinde faaliyette bulunacak kadar güç bulunsaydı 1241 senesinde Sultan II. Mahmud'un yeniçerilere yaptığını şimdi İttihatçılara uygulamakta kesinlikle tereddüt etmezdi.

Almanlar İttihatçılara sözlerini dinletmekle bütün Osmanlı İmparatorluğu'na hükmetmişlerdir. Tabii bunun ispata gereği yoktur. Zira şahsen gördünüz ve her gün görmektesiniz. Her nezaretin, her şubenin ve özellikle Harbiye Nezareti'nin amirleri Almanlardır.

Yoksa vatanın ve ailenin menfaati için mi harp ettiğini sanıyorsun? Vay avanaklar vay! Siz onların tamamen yok edilmesi için harp ediyorsunuz da haberiniz yok. Almanlar aklıktan kırıldıklarından memleketinizi her türlü yiyecek ve içecekten mahrum bırakarak kendi ahalisinin beslenmesi için çocuklarınızı, zevcelerinizi ve ihtiyarlarınızı aklıktan ölüme mahkûm ediyorlar. Akraba ve hısımlarınızdan birçokları dehşetli salgın hastalığın kurbanı olmuşlardır. Harp devam ettikçe onların hali fenalaşacak ve nihayet siz de aklıktan perişan olacaksınız. O halde hangi maksada dayanarak bu sefalete katlanıyorsunuz; hangi gayeye dayalı olarak bize karşı harp ediyorsunuz? Harbin bizim ve müttefiklerimizin lehinde neticeleneceği açıkça görülmektedir. İşte bu nedenden Almanya barış imzalanmasını teklif etti fakat biz red ettik. Çünkü biz pekiyi biliyoruz ki Almanya'nın kendi düşmanlarını vakitsiz bir barış yapılması için ikna etmeye çalışması özellikle kendi cinayetlerinin sonuçlarından kaçmak maksadına dayanmaktadır.

Şu son aylar zarfında meydana gelen olaylar, yani Mısır'a karşı taarruzun neticesini, daha sonra sınırdan öteye Şu son aylar zarfında meydana gelen olaylar, yani Mısır'a karşı taarruzun neticesini, daha sonra sınırdan öteye çekilmeye mecbur olup birliklerimiz tarafından takip edilmenizi, arkadaşlarınızdan binlercesinin esir düşmesini ve birçoğunun da mahvedilmesini hep kendi gözle rinizle gördünüz; bu kanların boş yere heder edilmesine ziyadesiyle acımaktayız. Bir taraftan Hicaz Meliki (Hak Allah kendisiyle beraber olduğundan), zafer kazanmış bir halde ilerlemekte ve Medine'yi doğrudan tehdit etmekte, diğer taraftan bizim birliklerimiz, Gazze ve Bırr-i seb'a'yı işgal etmiş olarak bugün tam galibiyetle Filistin topraklarında ilerlemektedirler.

Baharda Irak'ta Kûtü'l-amare'yi geri alarak binlerce esir elde ettik ve ondan sonra firar eden Türk ordusunu takip ederek Bağdat önünde kahredici bir yenilgiye uğrattık ve nihayet Mart'ın 11'inde Arap kavminin eskiden beri baş tacı olan bu tarihi şehre Arap emirleriyle birlikte girdik. Bu zaferden sonra Türk ordusunu takibe devam ederek Bağdat'ın 100 kilometre kuzeyinde Samara şehrini de ele geçirdik.

Sonbaharda askeri harekâtımıza tekrar başlayarak Remadiye'deki Türk askeri kuvvetlerini çevirdik ve mahv ve dört bin kadar da esir elde ettik. Daha sonra Samara'nın kuzeyinde yer alan Tekrit'te [Tikrit] mevcut bulunan iki tümenlik bir askeri kuvvete hücumla onu tamamen bozguna uğratarak Musul'a doğru geri attık. İlâveten yüzlerce esir ve külliyyetli malzeme elde ettiğimizi de unutmayalım.

Şimdiki halde hemen bütün dünya Almanya'nın mezalimine karşı birleşmiştir. Yeniden birçok hükümetler Almanya'ya karşı harp ilân etmiş ve çeşitli devletler dahi bu medeniyet süprütüsüyle siyasi ve ticari ilişkilerini kesmişlerdir. Bu kabilden yerkürenin batı bölümünde, Amerika Birleşmiş Cumhuriyetleri, Brezilya, Küba, Panama, San Salvador hükümetleri Almanya'ya harp ilân etmişlerdir. Aksa-yı şerif'te bulunan Çin ve Siyam büyük hükümetleri, yaradılıştan barışsever oldukları halde barış düşmanı olan Almanya'ya karşı harp ilân etmeğe mecbur olmuşlardır; Honduras, Uruguay, Nikaragua, Kostarika ve Bolivya ve Liberya hükümetleri Almanya ile siyasi ilişkilerini kesmişlerse de harp sahnesinden uzak bulundukları için fiili olarak harbe girmemişlerdir. Biz İngilizler, Osmanlı ordusunun Almanlar tarafından aldatılan İttihatçılar tarafından zorla harbe sevk edildiğine ve bize karşı kendi isteğinin dışında harp ettiğine eminiz. İşbu hitabemizi okuyunca sizin de bizim kanaatimize iştirak etmeğe başlayacağınız şüphesizdir. Şahsen size karşı harp

بیاننامه

ای زل فردا نمر !

انکارون القدری اسرار سوامه ابتکاری و حتی کدکاری مقننه اشاعه

ایمانیه روایتی که محض کذب در !

سری قودقود مقصده المانم طرفه جیقایله شوریا انارون نکذینه ان

ای دلیل مصر دارمچنده آناه اسرای عثمانیه بدگوی حالی در

اسیر دوشدکاری زمانه الح، جیلان و پربشاه اوله عاکر عثمانیه

انکار حکومتی طرفه فوه العاده ای باقلدینی و هر درلو اسباب

استراحتی تأییدیه دیه اجماباته دخی رعایت ابدلیکی صالده بودکوه

بیانه مخوفیه ایتکده درلر.

بنام علی مذکور بالانامه قولان ویرمیوی ده اسیر دوشمه اوله

ارقد اشکرکون رفاه مالارینه اشتران ایتکه سزده شتابان اولک !

etmiyoruz. Ancak vatanınızı harap bir bahçeye çeviren ve onu sefaletle boğan Almanlarla İttihatçıları memleketinizden atmak için harp ediyoruz. Yumruğumuz daima onlara çevrilmiş olacaktır. Onların sonları yaklaşmıştır. Şimdi bizim nasihatimizi dinleyiniz. Bu nasihat bir düşman nasihati değil bir dost nasihatidir.

Şu sefil duruma son veriniz. Yeterli derecede idrak kuvvetine sahip iseniz bunu kolayca yapabilirsiniz. Geliniz bize teslim olunuz. Size beraberimizde bulunan ve muhtelif cephelerde birbirini çağırarak bize katılan binlerce arkadaşlarınıza yapıldığı gibi tam nezaketle davranacağız. Bizim iyi muamelemizi kimse inkâr edemez.

Bu hareketinizle hem zaten neticesi muayyen olan harbin sona ermesine ve hem de çocukunuza bir an evvel kavuşmağa sebep olacaksınız. Sizin hayatınız, Almanlardan çok gözyaşlarıyla dönüşünüzü beklemekte olan sevgili aileleriniz için elbette daha aziz ve daha kıymetlidir. İşte size anlatmak istediğimiz şeyler bundan ibarettir. Eminiz ki anlatılan hususları bütün dikkatle önemseyeceksiniz. Bundan sonrasını sizin kararlarınıza bırakıyoruz.

Allah sizi Hak yoluna sevk eyleye âmin.

El ilanı şeklindeki beyannameler de kullanılmıştır bu savaşta. Bir anlamda basit askere hitap etme çabası sezilen bu belgelerde, ne politik durumdan bahsedilir ne de zaferlerden. Onun yerine esir olmaları durumunda ne kadar rahat edecekleri anlatılır. Aşağıdaki bildiri savaş başından beri hem Osmanlı hem de İngiliz bildirilerinde kullanılan bu noktayı vurgulamaktadır:

BEYANNAME

Ey Türk Kardeşlerimiz!

İngilizlerin aldıkları esirlere kötü muamele ettikleri ve hatta kestikleri hakkında yayılan söylentiler tamamen yalandır.

Sizi korkutmak maksadıyla Almanlar tarafından çıkarılan şu yalanların tekzibine en iyi kanıt Mısır harbinde alınan Osmanlı esirlerinin bu günkü durumudur. Esir düştükleri zamanda aç, çıplak ve perişan olan Osmanlı askerlerine İngiliz hükümeti tarafından olağanüstü iyi bakıldığı ve her çeşit istirahat gereçleri temin ile dinlerinin gereklerine dahi riayet edildiği halde bugün memnuniyetlerini bildirmektedirler.

Bundan dolayı söylenen yalanlara kulak vermeyip de esir düşmüş olan arkadaşlarınızın refah hallerine katılmağa siz de acele ediniz!

48. Alay için hazırlanan
Türkçe broşür.

79. Alay için hazırlanan
Arapça broşür.

Bu refah hallerini göstermek için fotoğrafı ve belli alaylara hitap eden bildiriler de hem Türkçe hem de Arapça olarak hazırlanmıştır.

Vereceğimiz son örnek tam anlamıyla bir otel ilanı havasındadır; ne siyaset vardır içinde ne de savaşın gelişimiyle ilgili herhangi bir haber...Yorgun argın askerin bezmişliğine güvenilerek hazırlanmıştır bu bildiri. İçeriginden yanında birtakım resimlerin de bulunduğu anlaşılmaktadır.

1

Osmanlı esirleri Kahire'den birkaç mil uzak Nil kenarında (Miadi) adlı yerde gayet düzenli ve iç açıcı bir bahçede oturuyorlar.

Adı geçen esirler olağanüstü rahat olup bulundukları tuğla daireler gayet havadardır ve elektrik ile aydınlatılmış ve sağlığa uygun bulunmuş olduğu gibi her biri için ayrı ayrı yataklar da verilmiştir.

Esirlerin yiyeceklerinin teminine son derecede dikkat ve itina olunmakta ve tamamına ayrı ayrı tabaklarda yemekler verilmekte olduğu gibi her gün sigaralar, sabun, sair zorunlu ihtiyaçları dahi verilmekte ve dağıtılmaktadır. Sultan Hazretleri başmabeyincisi vasıtasıyla esirlere sigaralar, şekerlemeler, hediyeler bağışlamakta ve göndermekte ve dağıtımıyla adı geçen esirlerin gönüllerini okşamaktadırlar.

Adı geçen esirler ulusal âdetleri tarzında sazlar ve sazendeler bularak ve düzenleyerek zamanı hoş geçirmek için 9., 10. resimlerde gösterildiği üzere her gün eğlenmektedirler.

2

Adı geçen esirlere Mısırlı dostları tarafından sazlar, satranç ve sair oyun takımları hediye edilmiştir.

Esirleri ziyaret için her gün müracaat eden ziyaretçilerin kabulüne izin verilmekte ve adı geçen esirler ile görüşen işbu ziyaretçilerin ziyaret defterine yazdıkları hatıradan dahi anlaşılacağı şekilde esirlerin gördüğü muameleden dolayı gerek esirler ve gerek adı geçen ziyaretçilerin memnuniyetleri çok iyi anlaşılıyor.

۱
عثمانی اسرایی قاهره دن بر قاج میل اوزاق میل کنارنده (میدادی) نام محله غایت
منظم و مفع بر بانه ده اقامت اید یور لر .

اسرای مرقومه فوق العاده راحت اولوب اقامت ایملکلی کار کیم دانه غایت هوادر در
والکترین ایلر تنور ایلرله و حفظ ایلرله به موافق بونفسه اولدینی کی هر بری ایچون آیری
آیری یا قلدره تحفیف ایدلندر .

اسرائیلک تانین اعاشه لرینه فوق العایه دقت و اعتنا اولمقده و محله سنه یکان یکان
طیاق دروننده بیکار و بیکله اولدینی کی هر کون سیقاره لر ، صابون ، ساز و سنج ضروری
دعای اعطا و توزیع ایدلکده در .

سلطان حضرتلی بئاس مایجیسی والی سیله اسرایه سیقاره لر ، شکرله لر ، عطیه لر
احسان و ارسال و توزیعله اسرای مرقومه لی تطیف و تطیب بیورشد در .

اسرای مرقومه عادت طیه لر و بیله سازلر و سازنده لر تدارک و ترتیب ایدرک
زمانی خوش کیمرک ایچون ۹ ، ۱۰ نجی رسکرده کوسترلدیکی اوزره هر کون
اکشکده در لر .

۲
اسرای مرقومه به مصری دوستلری مرقوم سازلر ، طریخ و سازلر اویون
طاقدری هدیه اولمندر .

اسرای زبیرت ایچون هر کون مراجعت ایدن زوارک قبوله مریده ایدلکده و اسرای مرقومه ایلله
موقوفات ایلین اسبوزوارک و بزینه و فتریه قید و تحریر ایدلری عالمده دن دعای منفعم اوله منی وجه
اوزره اسرائیلک کوریک سائل دن طولوبی کرک اسرا و کرک زوارک قبوله و فتره ایلرله ایچون ایدلر
اسرای ضابطان ایچون آیری دانه لر تحفیف ایلرله و موسی ایلرله قاروبله لر و بطان و چار شاکلر

و عتایله و قایبه و نایله لر و لایزم سائلر اعطا اولمندر .

اسرای مرقومه ملک اکل و شرابه صورت فوق العاده ده اعتنا ایدلکده اولوب بوندره تحفیف
ماهر و تجار تدارک اولنه رتطاملدی مکتور ایچیم لر فترت اعضاء و طبع اولمقده بولمندر .

اسرای مرقومه به بومیه عرتا درت ایچون شیلین اعطا اولمقده در .

اسرائیلک اقامت ایلکده اولدقلری باکیجه دروننده کشاد ایدر بیلین خصوصی دکانه هر قوج
میوه و طایله و سازلر اعضاء و اهوان فیشاکله فروخت ایدر بیکله در .

اسرای ضابطان و فترت ایلله محافظه لرینه ، نور اولدر بونده فوق العاده محبت و معیت موجود در .

Subay esirler için ayrı daireler verilmiş ve bunlara karyolalar ve battaniye ve çarşaf lar ve sandalye ve kanep e ve masalar ve diğ er gerekli malzemeler verilmiştir.

Adı geç en esirlerin yeme ve içmelerine olağ anüstü bir şekilde itina edilmekte olup bunlara hususi becerikli iş çiler bulunarak yemekleri bu iş çiler tarafından hazırlanmakta ve piş irilmektedir.

Adı geç en esirlere g ünlük d ört, d ört buçuk ş ilin verilmektedir.

Esirlerin oturdukları bahç e içinde aç ılan hususi dükkânda her türlü meyve, tatlılar vesaire hazırlanmakta ve uygun fiyatla sattırılmaktadır.

Subay esirler ve erler ile muhafazaları için görevlendirilen memurlar arasında olağ anüstü muhabbet ve samimiyet mevcuttur.

Notlar

1. Peter Stanley, *Quinn's Post*, Allen & Unwin, 2005, s. 58.
2. P. Stanley, *a.g.e.*, s. 59.
3. C. E. W. Bean, *The Story of Anzac*, C. II, 1944, s.162.
4. C. E. W. Bean, *a.g.e.*, s. 162.
5. Bkz. "Lawrence Ç anakkale'd e" bölümü.

4/5 Haziran Siper Muharebeleri Şefik Bey ve Bombacılar

4/5 Haziran gecesi Arıburnu'nda 57. Alay siperlerine yapılan saldırının uzun ve belgesel bir öyküsüdür bu yazı.

4 Haziran 1915, Çanakkale Savaşı kronolojisinde 3. Kirte Savaşı'nın tarihidir. O gün Seddülbahir bölgesinde İngilizler ve Fransızlar Türk siperlerine karşı saldırıya geçerler. İlerlemeleri 9.000 kayıp (şehit ve yaralı) pahasına durdurulur. Aynı gün 5. Ordu'nun ihtiyatlarını Seddülbahir cephesine kaydırmasını önlemek için Arıburnu'nda da saldırılar başlar. Zaten, en azından ilk aylarda, Anzak bölgesindeki saldırılar Seddülbahir cephesindeki saldırılara göre düzenlenmiştir.

Saldırının yapıldığı 31 ve 32 numaralı siperler. Kaynak: Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, 1980).

31 ve 32 No'lu Siperler

Arıburnu bölgesindeki saldırılar Türk kumanda heyeti için sürpriz olmamıştır. Mustafa Kemal 4 Haziran tarihinde, "Düşman Seddülbahır'de taarruza başlamıştır, muharebe şiddetle devam ediyor. Cephemizde de taarruz etmek olasılığı vardır. Dikkatli olunuz" anlamındaki fırka emrini vermiştir.¹ 27. Alay Kumandanı Yarbay Şefik Bey, bu emri kendisine bağlı tabur kumandanlarına duyururken, ani durumlarda ihtiyat kuvvetlerle ileri hattın takviyesi gerektiğinde, "emir alınması gibi zaman kaybettirecek hususlara bakılmaksızın yardımın yapılması"nı ekleyerek, durumun ciddiyetini idrak ettiğini kanıtlamıştır.²

Anzak saldırıları 4 Haziran gecesi saat 11.00'de 64., 27. ve 57. Alayların cephelerine karşı yapılır, hemen hepsi geri püskürtülür. Yalnızca 57. Alay'ın 31

...arrying back to his own party in the first trench,
...them along it southwards against the Turks who
...g the trouble. These
...under some head-
...their courage had
...and, having sur-
...on demand, they
...ek to Quinn's.
...e minutes following
...a scattered fighting
...the trenches, odd
...ing round various
...from the heads of
...on saps. These
...illy shot, and the situation became clearer. The
...ne Auckland party on the left was still unknown,
...became certain that the first trench entered and
...men was the Turkish "firing line" which the

Yeni Zelandalıların 31 ve 32 no'lu siperlere saldırısı.

Kaynak: C. E. W. Bean, The Story of Anzac, C. II.

ve 32 numaralı siperlerinde kısmen başarılı olan saldırı, siperlere giden bağlantı yollarının bombardımanı ile başlar. Amaç, Türk mevzilerine yeni kuvvetlerin gelmesini engellemek, en azından zorlaştırmaktır. 57. Alay siperlerine saldırılar nöbeti iki gün önce Avustralyalılardan devralan Yeni Zelandalılardır.

Saat tam 11.00'de 60 kişi 29 Mayıs'ta patlatılan Türk lağımının açtığı kraterin sağından ve solundan hücumla kalkarlar. Siperler arasındaki 20 metrelik mesafe çabucak aşılar. Üstü açık siperlerde hücumla karşı koymaya çalışan bir düzine Türk askeri süngülenerek ya da vurularak şehit edilir. Bir kısım Yeni Zelandalı da ilk hattaki üstü kapalı siperleri fark etmeden geçip arka siperlere atlar. Buradaki askerleri de öldüren Yeni Zelandalıların birkaçı da kendi askerlerinin onları Türk sanarak ateş açması sonucu öldürülür.

İkinci siperle bağlantı sağlayamadıkları için buradaki askerleri geri çekmeye hazırlanırken, birinci ve ikinci hattı birbirine bağlayan bir tüneli keşfedince bundan vazgeçerler. Tünel kraterin tam karşısında siperin kapalı kısmında başlamaktadır ve buradaki 28 Türk askerinin esir alınmasıyla meydana çıkarılmıştır. Böylece düşman kuvvetleri ilk siperin 90, ikinci siperin de 50 metrelik bir kısmını ele geçirirler. Hemen krater kadar giden bir bağlantı yolu kazarlar. Bir yandan da siperlerinden taşınan kum torbaları, kereste ve saçla ele geçirdikleri siperleri daha korunaklı bir hale getirmeye çalışmaktadırlar. Saat 02.25'te siperlerde 120 düşman askeri vardır. Ellerindeki mevzii güçlendirmek için sürekli kum torbası taşınmaktadır.³ Yeni Zelandalılara işgal ettikleri siperleri "her ne pahasına olursa olsun" elde tutma emri verilmiştir. Bu emir, Türklerin bu siperleri "her ne pahasına olursa olsun" geri alma kararlılığıyla karşı karşıyadır.

Geç Alınan Bir Haber

Şimdi biraz da Türk tarafına bakalım. Saldırının başlaması üzerine durumu soran Tümen Kumandanlığı'na, yani Mustafa Kemal'e, 27. Alay Kumandanı Yarbay Şefik (Aker) 23.15'te aşağıdaki bilgiyi arz eder:

Düşman, korku sonucu olacak, siperlerimize önce bomba atmış ve sonra da bütün cephemizde şiddetli piyade, mitralyöz, şarapnel ve büyük bombalarla ateş açmıştır. Halen devam etmektedir. Durumda şimdilik başka olağanüstülük olmadığı arz olunur.⁴

Fakat bu bilgi verilmeden 15-20 dakika öncesinde Türk siperlerine hücum başlamış ve Yeni Zelandalılar 57. Alay'ın 31 ve 32 numaralı siperlerine girmişlerdir. Şefik Bey kısa bir süre sonra durumla ilgili bilgiyi 3. Tabur Kumandanı Yüzbaşı Halis'ten alır. Yüzbaşı Halis kendi emri altında bulunan siperlere yapılan hücumu başarıyla durdurduktan sonra, hemen solunda bulunan 57. Alay siperleriyle de ilgili bilgi verir Şefik Bey'e. 57. Alay'ın Halis Bey'in siperine bitişik olan 31 numaralı siperinde, üstü kapalı bir yere girmiş altı askerden başka kimse yoktur. Anlaşılan o ki, burası Peter Stanley'in kitabında anlattığı, esir alınan 28 Türk askerinin bıraktığı boşluktur.⁵ Nitekim 57. Alay Kumandanı Albay Hüseyin Avni Bey uzun bir süre bu siperlerin düşman eline geçtiğini kabul etmemiştir. Bunun nedeni, büyük bir olasılıkla, siperlerdeki askerlerin hemen hepsinin ya şehit ya da esir olmasından dolayı Alay Kumandanlığı'na bir haber gönderilememiş olmasıdır. Durum ancak gün ağarırken anlaşılabilir. Yüzbaşı Halis düşmanın 57. Alay'dan ele geçirdiği siperlerle kendi siperleri arasında gidip geldiğini görüp Şefik Bey'e haber verir.⁶ Bu sırada Şefik Bey, Avni Bey'le telefonla devamlı irtibat halindedir. Saat 04.00'e kadar süren bu konuşmadan sonra komutayı ele almak için Halis Bey'in yanına gider.

Karşı Saldırı

Halis Bey, uygun düzeni çok önceden almış, tüfek ve bomba ateşini 03.30'da başlatmıştır. Patlamaların etkisiyle havaya uçan kum torbaları, keresteler, insan uzuvları dört yana dağılır. Pope Tepesi'nden bakan Anzaklar, siperlerin içinden işgal edilen bölgeye doğru yürüyen Türk askerlerinin süngülerini seçerler: Türkler kendilerini göstermeden siperleri geri almaya gelmektedir. Daha yakında olanlarsa, siperlerin yapısını, köşe bucağını çok iyi bilmenin avantajını kullanarak köşelerden Yeni Zelandalıları bomba ve kurşun yağmuru tutarlar.

Şefik Bey, 25 numaralı siperin düşman eline geçmiş 31 numaralı siper çok yakın bir noktasına gelerek durumu inceler, bu noktaya bir makineli tüfek koydurtur. Böylece hem düşmanın ele geçirdiği siperler hem de karşı siperler ateş altına alınır. Sonra yanında bulunan Yüzbaşı Halis'ten üç bombacı er ister. Seçilen üç er 31 numaralı siperin arkasındaki toprak sütte boyunca sürünerek ellerindeki bombaları siperin içine peşpeşe bırakırlar. Bu bilgi, aynı muhare-

beyi anlatan Avustralya kaynağıyla da örtüşmektedir: “Üç-dört Türk bombası sık aralıklarla ve peş peşe aynı sipere atılıyordu.”⁷

Bombaların etkili olduğu bu siperlerden açılan ateşin kesilmesinden anlaşılır. Hemen bunun ardından 3. Tabur’un 4. Bölüğü, işgal edilen kısmı Türk askerlerinden ayırmak için kum torbalarıyla yapılmış barikadı yıkarak siperleri geri almaya başlar. Bu sırada 27. Alay karargâhına telefonla aşağıdaki emir gelir:

5 Haziran 1915 (saat 05.15)

27. Alay Kumandanlığı’na,

Düşman 57. Alay’ın sağ cenahındaki siperleri işgal etmiştir. Adı geçen alaya icap ederse tamamen mahvolarak siperlerin geri alınmasını emrettim. Siz de ihtiyat taburunuzu sol cenahınıza yanaştırarak iştirak ettiriniz. Ben 57. Alay nezdine gidiyorum. Be-nimle oraya ulaşınca kadar telefonla irtibatla bulununuz.

Ondokuzuncu Tümen Kumandanı

Albay

M. Kemal⁸

Şefik Bey, o ana kadar yapılanları bildiren bir yanıt yazar. Siperler santim santim geri alınırken karşı taraftaki düşman siperleri ile karşılıklı bomba ve tüfek ateşi de tüm şiddeti ile devam etmektedir. O sırada 57. Alay yaveri Alaaddin Efendi yanına gelir, işgal edilen siperleri geri almak için süngü hücumuna kalkacaklarını söyleyerek, alay kumandanının destek istediğini bildirir. Şefik Bey, böyle bir hareketin makineli tüfek ve bomba atışları altında askeri boşuna kırıdacağını belirterek, onlara sol taraftan siperleri bombayla temizlemelerini önerir. Düşman işgal ettiği siperlerin kendi siperlerine bakan tarafındaki toprak yükseltiyi yayarak ortadan kaldırdığı için, bu siperlerin düşman ateşine karşı tamamen korunaksız kaldığı düşünülürse, Şefik Bey’in önerisinin ne kadar yerinde olduğu anlaşılır.

O sırada 57. Alay’ın topçu gözetleme mevziine gelen Tümen Kumandanı Mustafa Kemal’den başarı ve gayretlerine teşekkür eden ve aynen devam edilmesini isteyen emir de ulaşır.

Muharebe Şefik Bey’in önerdiği gibi cereyan eder. Sol taraftan 57. Alay da düşmana saldırır ve iki alayın askerleri düşmandan tamamen temizlenen siperlerde birleşir. Düşmanın 32 numaralı siperde açılmış bir lağım deliğinin ağzını kum torbalarıyla tıkmak suretiyle hapsettiği üç asker de kurtarılır.

آی روق
۱۳۴۰ / ۴ / ۱۳۴۰

بسمی بنیادی ترماد لفته

مايك كچى كچى بعد از اول سفت او ندرده و ندره بوزره جبهه ده شمشى رفته آجيه و الله بنى ادى جبهه سده بوسا الله آجيه
اولين كيدنده ۱۰ دعه نوزده سيزى اشغال ايله خط اعلى يارعه موقه ايلند - الله بنى ادى جبهه سده
دول جبهه جبهه ايله و خوتانه وقف و گل ايسه سه شمشى نقرض ادرينه ۱۰ ندرولى سرك حياغ جبهه اوشى
قبالى محمد النجى ايله الله ندرده ۱۰ دعه سفت كچه كورلر سده و ندره بوزره سده طوبى بزرگ دول جبهه اوشى آفته ايلند
جبهه زمانه ايله بوقت ۱۰ ۱۰ ۱۰ ۱۰ ندرولى سيزى آره سده كه دره دره بوسوت ايسه سده ۱۰ دعه
نوزده سيزى ايله بر سارله بورده كه دنده نقرض ايلند - آره ديه ايجى بزياده كچى حاله الله بنى آلايجى
خط اعلى بار بولنده ايا ندرسه و درنه له آغا سده باشكدره حفيف حالت بوزره اولين كوج حال ايله
الكتيبه ييشه - ۱۰ ندرولى سيزى ده خوت و جبهه محافظ ايلت سليله احتياط بوزره سده شمس سده
حاضر سده فائى ندرينه امانه ايلند و بولنده ۱۰ ندرولى سيزى ايله و گل سفت جبهه سده ايلند
ايلند - رعت بديه سيزى كاكو دنده طوبى ايله و اوله حاله بولنده الله بنى آلايه نيم اوله و سيزى
ادرده آفته - دنده سيزى خطه سوزره اولين سماره كاكو و ليه سده بده فوج طوبى له طوبى جبهه سيزى
ادرج نقرض ايلند - بر سارله ده ۱۰ سارله ايله ۱۸ مجوده بولدى - رعت ايله بر خطه طوبى خابده - ۱۰ نفث
الله ۱۰ خطه طوبى سفت سده ۱۰۰۰ جبهه جبهه ايله ۱۰۰۰ عده بوسا عرض ايلند - دنده سوزره مجوده
سفت بنى نيمه ايله سيزى سده -

۱۳۴۰ / ۴ / ۱۳۴۰
شيفيك

Bu muharebede en etkin rolü 27. Alay'ın 3. Taburu oynamıştır. Yüzbaşı Halis, 31 numaralı siperin tamamını ve 32 numaralı siperin bir kısmını kurtaran bu taburun kumandanı olarak siperleri ait olduğu 57. Alay'a teslim ederken, durumu belirten bir belge almayı da ihmal etmez. Ertesi gün yazdığı raporda da bu açıkça görülmektedir:

Arıburnu

5 Haziran 1915

Yirmiyedinci Alay Kumandanlığına;

Haziranın 4/5 gecesı öğleden sonra saat onbirde düşman bütün cephe de şiddetli bir ateş açmış ve Elliyedinci Alay cephesinde bomba ile açmış olduğu gedikten 31 ve 32 numaralı siperleri işgal ile asıl hattı yarmaya muvaffak olmuştur. Elliyedinci Alay cephesinin sol cenahında meydana gelen olaylardan haberim yoksa da düşmanın hücumu üzerine 31 numaralı siperin sağ cenahında üstü kapalı yere çekilen altı askerden [57. Alay 3. Tabur'dan] başka kimse görülmemiş ve düşman bu yönden taburumuzun sol cenahını ateş altına almıştır. Aynı zamanda ufak bir kuvvet 21, 22, 23 ve 24 numaralı siperler arasındaki dereden yürümek istemişse de 23, 24 numaralı siperlerden atılan bombalarla buradaki düşman uzaklaştırılmıştır. Aradan epeyce bir zaman geçtiği halde, Elliyedinci Alayca asıl hattın yarıldığına inanılmamış ve ortalık ağarmaya başlarken gerçek durumun bu merkezde olduğu güç hal ile anlaşılabilmiştir. 25 numaralı siperimizde kuvvet ve cephe korunmak şartıyla yedekteki bölüklerle düşmanın kuzeye doğru sarkmasına karşı gerekli önlemler alınmış ve bir taraftan 31 numaralı siper iki bölük kuvvet ile ve tam şiddetle kısım kısım geri alınmıştır.

Saat yedide siperler tamamen düşmandan temizlenmiş ve evvelce ait bulunduğu Elliyedinci Alaya teslim olunarak askerimiz oradan alınmıştır.

Düşmanın, siperleri ele geçirdiği zaman [57. Alay 3. Tabur'dan] tahrip kılıpları deliklerinden birine kum torbaları tıkayarak hapsettiği üç asker kurtarılmıştır. Bu savaşta 12 şehit ile 68 yaralı verdik. Bir silah ile bir kasatura kayıptır. 32 tüfek ile 12 kasatura sakatlanmış ve 105 sandık cephane ile 250 adet bomba sarf edilmiştir. Düşmanın ölü ve yaralılarının miktarını tespit edemediğim arz olunur.

Yirmiyedinci Alay 3. Tabur
Kumandan Vekili Yüzbaşı Halis

4/6 Haziran Gecesi Düşmanın 57 nci Alay Cephesinde

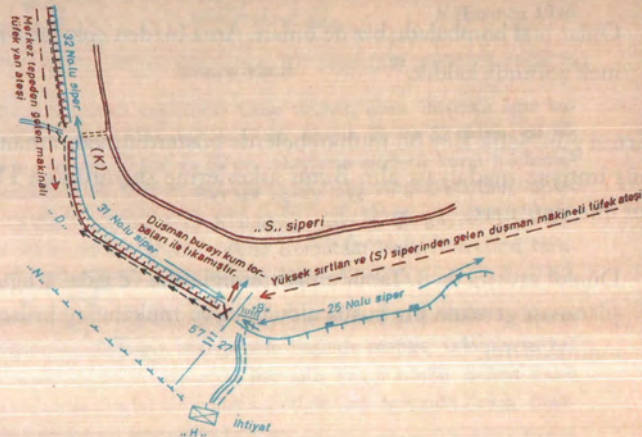
Ele Geçirdiği 31 ve 32 No.lu Siperler ile

Bu Siperlerin Geri Alınışını Gösterir Kroki

(Ek: 2) nin Bağılısı

Gnkur.

As.T. ve Str. E. Bşk.

ÖZEL İŞARETLER:

- Bizim Siperlerimiz ve üstü kapalı hendek.
Düşman Siperleri.
Düşmanın gece keşif ettiği yaklaşma yolu.
Düşmanın eline geçen 31 ve 32 No.lu Siperler.

..1.. Noktası, düşmanı incelediğim nokta. Bu noktadan (→→→) işaretlenen doğrultu üç bombacının

"---"Toprak sütresi arkasından ilerledikleri yön. (Makinalı tüfek ateşlerinden etkilenmeden)

..B. „Noktası, düşmanın eline geçirdiği siperlerden başlarını çıkarmalarına engel olmak üzere Yerleştirilen Makinalı Tüfeğimiz.

..K.Noktası, bir dehlizdir. İngilizler bu dehlizde 3 erimizi dehlizin ağzını kum torbaları ile kapatarak hapis etmişlerdi. Siperi ele geçirince bu Erleri kurtardık.

..H..Noktası, ihtiyatın bulunduğu nokta (Bir Bölük).

(2) (B-H) ve (H-N), hatları, gece 3 ncü tabur komutanınca (Düşmanın 31 No.lu siperi ele geçirmesi üzerine, tutturduğu hatlardır.

(3) 27 nci Alay (K) noktasının ötesine kadar siperleri geri almıştır.

(4) Bu Siperleri aldığımızda pek çok silah, cephane, bomba ve bu güne kadar bizce bilinmeyen gözetleme aynaları vb. gibi şeyler ele geçirdik. Düşmanın belki (K) noktası civarında bulunanları, geriye kaçabilmiştir. Kalanı tümüyle bombalarımızla öldürülmüştür.

27 nci Alay Komutani

Yarbay

Mehmet Şefik

Şefik Bey'in anlatımıyla si per muharebesi. Kaynak: Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, 1980).

Halis Bey'in tayin edemediği düşman kaybı, biri subay olmak üzere 24 ölü ve 7'si subay olmak üzere 89 yaralıdır.⁹

Şafaktan önce işgal edilen siperlere giden takviye grubun kumandanı Colvin Algie bütün muharebeyi en doğru kelimelerle özetler:

Onlar bizi bombaladı, biz de onları. Ama bizden çok daha iyi idiler, çekilmek zorunda kaldık.¹⁰

Ertesi gün Şefik Bey bu muharebelerde gösterdiği kahramanlık dolayısıyla gümüş imtiyaz madalyası alır. Bunu askerlerine duyururken Halis Bey'in 3. Tabur'unu unutmaz:

Dünkü savaşta da 3. Tabur'un gösterdiği çaba ve fedakârlığın takdirle karşılanması gereken bir husus olduğunu ve mükâfatlandırılacağını kuvvetle ummaktayım.¹¹

Bombacılar

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nın yayımladığı Çanakkale Savaşı kitabında Şefik Bey'in bu muharebelerle ilgili raporu yer almaktadır.¹² Şefik Bey 3. Tabur'dan istediği üç cesur bombacının künyelerini verdikten sonra, bunlardan birinin şehit olduğunu birinin de yaralandığını yazmıştır. Fakat Halis Bey'in bu muharebeden 9 ay sonra o tarihlerde 19. Tümen kumandanı olan Şefik Bey'e yazdığı bir not durumun böyle olmadığını göstermektedir. Bu notta, anlaşılan Şefik Bey'in isteği üzerine, Halis Bey söz konusu üç bombacının künyelerini göndermiştir: Şefik Bey'in raporundaki ve Halis Bey'in notundaki künyeler tamamıyla birbirini tutmakta ve Halis Bey, üç bombacının da hayatta olduğunu yazmaktadır:

Ondokuzuncu Tümen Kumandanlığı'na

Yeniköy'den

26 Şubat 916

5 Haziran 1915 savaşında en büyük hizmeti yerine getiren üç bombacının künyelerinin zarf içinde sunulduğu arz olunur.

27. Alay Kumandan Vekili

Binbaşı

(İmza) Halis

Hayatta

27. Alay 10. Bölük Çavuşu İskilip kazasının Lape köyünden

Hatipoğulları'ndan Kadir oğlu Süleyman

Doğumu: 1892

Askere alındığı tarih: 28 Temmuz 1912

Rütbe aldığı tarih: 14 Haziran 1915

Hayatta

27. Alay 10. Bölük Çavuşu Gediz kazasının Arapşah köyünden Mestan oğlu Hasan

Doğum tarihi: 1893

Askere alındığı tarih: 5 Kasım 1912

Rütbe aldığı tarih: 14 Ağustos 1915

Hayatta

27. Alay 10. Bölük Çavuşu Biga kazasının Selvi köyünden Ahmet oğlu Mustafa

Doğum tarihi: 1885

Askere alındığı tarih: 7 Ağustos 1914

Nitekim araştırmacı Cemalettin Yıldız, Şefik Bey'in muharebe raporunda belirttiği üç bombacıyı araştırarak memleketlerindeki kayıtlara ulaşmıştır.¹³

Yıldız'ın yazdığına göre, Çorum'un Bayat ilçesinin Lape köyünün adı Yoncalı olarak değişmiştir. 1308 (1892) doğumlu Süleyman (Kaymaz) Çavuş 1941'de ölmüştür.

Oturanlar sağdan sola: Birinci Tabur Kumandanı Binbaşı Cemil Bey. Alayın harp meydanındaki kumandanı Kaymakam (Yarbay) Şefik Bey. (Şefik Aker) Şefik Bey'in halefi Binbaşı Halis Efendi. (Halis Ataksor) Ayaktakiler sağdan sola: Makineli Tüfek Bölüğü Kumandanı Yüzbaşı Hamdi Efendi. Üçüncü Tabur Kumandanı Yüzbaşı Faik Efendi. Alay Yaveri Cevdet Efendi İkinci Tabur Kumandanı Yüzbaşı Mustafa Efendi. (Serdar Halis Ataksor arşivinden).

Gediz'in Tepepınar (Arapşah) köyü nüfusuna kayıtlı olan 1309 (1893) doğumlu Hasan Çavuş'un askerliği 1923'e kadar sürmüş ve 1933'te ölmüştür.

Biga'nın Selvi köyünden olan 1301 (1885) doğumlu Mustafa (Dereli) Çavuş da 1969'da ölmüştür.

Yıllarca vatanları için değişik cephelerde çarpışan bu kahramanların hayatı çok değişmemiştir kurtuluştan sonra.

Aynalı Tüfek

Düşman askeri geri çekilirken siperlerde pek çok silah, araç gereç bırakır. Şefik Bey raporunda bu araçların içinde o güne kadar bilinmeyen “tarassut [gözetleme] aynaları”nın da bulunduğunu yazar. Bu aynaların sadece gözetleme için kullanılan periskoplar olduğunu sanmıyorum. Periskop, ilkel haliyle de olsa, 15. yüzyıldan beri bilinen bir alettir. Burada söz konusu olan periskoplu tüfek ya da “aynalı tüfek”tir.

Aynalı tüfek, Avustralyalı Çavuş William Beech tarafından Çanakkale Savaşı sırasında icat edilmiş ve ilk defa 22 Mayıs’ta Bombasırtı’nda kullanılmıştı. Burada siperler birbirine o kadar yakındı ki, gün ışığında başını çıkarıp nişan almak neredeyse mutlak bir ölüm anlamına geliyordu. Aynalı tüfekte, biri tüfeğin namlusu hizasında biri de ondan gelen görüntüyü alacak şekilde daha aşağıda bulunan iki ayna eklenmişti. Böylece siperden başını çıkarmadan alt aynaya bakarak nişan almak mümkün oluyordu. Şefik Bey’in yazdığı gözetleme aynaları bunlar olsa gerektir. Çanakkale gazisi Ali Demirel kendisiyle

Çavuş William Beech kendi icadı olan “aynalı tüfek” ile. Avustralya Savaşı Müzesi arşivi [P00600.001].

Bombastrı'nda aynalı tüfek kullanan Avustralyalılar. Avustralya Savaş Müzesi arşivi [H10324].

yapılan söyleşide, “27. Alay’ın o meşhur aynalı tüfeklerini de ben yaptım. Marangozdum” der.¹⁴ Ali Demirel 27. Alay, 2. Tabur, 1. Bölük’te askerdir. Sözlerini şöyle sürdürür gazi asker:

Bizim mevzilerin yanında bir tünel vardı. O tünelin içinde düşmandan ele geçirdiğimiz tüfeğe baka baka bizim tüfeklere de ayna takmıştım. Her mangaya birer tane aynalı tüfek dağıtılmıştı benim yaptıklarım. Tüfeğin namlusuna önlü arkalı iki ayna koyardım. Siperden kafanı çıkarmadan aynalara bakıp düşmanı görürdün.

Demek ki William Beech’in icadı, birkaç hafta içinde Türklerin de eline geçmiştir.

Mehmet Şefik Aker (1877-1964)

1877'de doğdu. Babası Selim Bey'dir. Kara Harp Okulu'nı bitirdikten sonra 1896'da teğmen olarak İstanbul'da III. Ordu'da görevlendirildi. 1897'de Osmanlı-Yunan Savaşı'nda takım komutanıydı. 1900'de üsteğmenliği atlayarak yüzbaşı oldu, iki yıl gönüllü olarak Yemen'de bulundu. Burada aldığı son görev 14. Tümen kurmay başkan vekilliği idi. Daha sonra Ezine ve Edremit'te görev yapan Mehmet Şefik, 1911-1912'de Trablusgarp, 1912-1913'te Balkan savaşlarına katıldı. Çanakkale Savaşı başladığında 9. Tümen'e bağlı 27. Alay'ın kumandanıydı. 25 Nisan 1915'te Arıburnu'na çıkarma yapan Anzak askerleri karşılarında ilk olarak bu alayın bir taburunu buldu. Alay Maydos'ta konuşlanmıştı. Çıkarmanın başlamasından üç buçuk saat sonra 27. Alay'ın iki piyade taburu ve bir makineli tüfek bölüğü düşmana karşı taarruza geçti. Üç saat sonra kendi inisiyatifiyle hareket eden Mustafa Kemal, 57. Alay'la yardıma yetişti. O gün karaya çıkan 15.000 düşman askeri durduruldu ve sekiz ay sürecek kara savaşlarının kaderi bir anlamda belli oldu.

19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal'in Anafartalar Grup Kumandanı olması üzerine Ağustos başında bu tümenin kumandasını devralan Mehmet Şefik, Çanakkale Savaşı bitene kadar bu görevi sürdürdü.

1916'da albay oldu. Birinci Dünya Savaşı'nın geri kalan yıllarında Galiçya ve Halep'te de görev yapan Mehmet Şefik, savaş sonunda bir kurtuluş mücadelesi vermemiz gerektiğini fark eden kumandanlardandı. İzmir'in işgali sırasında 57. Tümen'e komuta etti. 23 Mayıs 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği raporda, bir Kuva-yı Milliye teşkilatının kurulması gerektiğini belirtmişti.

İzmir'in işgalinden bir gün önce, yani 14 Mayıs 1915'te, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye (Genelkurmay) Başkanlığı'na getirilen Cevat (Çobanlı) Paşa, bu fikri desteklemesine rağmen izlenecek yolun seçimini Mehmet Şefik'e bırakmıştı. Şefik Bey, efeleri örgütleyerek düşüncelerini uygulamaya soktu.

30 Haziran 1919'da, Aydın Yunan işgalinden kurtarılırken en kanlı çarpışmalara katıldı. Gökçen Efe ve Yörük Ali Efe'yle çalıştı, Konya ayaklanmasını bastırmaya giden kuvvetin başında Demirci Mehmet Efe ile birlikte bulundu.

Şefik Bey, yaveri ile. Kaynak: Mustafa Aydemir, Ben Bir Türk Zabitiyim..., Denizler Kitabevi.

1931'de kendi isteğiyle emekli olan Şefik Aker, 6 Şubat 1964'te İstanbul'da öldü.

Görevleriyle ilgili ayrıntılı bilgi, *Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar* adlı eserde bulunabilir (Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1983).

Yaşamının çeyrek asrını cephelerde geçiren Mehmet Şefik Aker pek çok nişan ve madalya aldı:

Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı, Yunan Muharebe Madalyası, Gümüş Liyakat Madalyası, Harp Madalyası, Gümüş Muharebe Liyakat Madalyası, Gümüş Muharebe İmtiyaz Madalyası, Alman İkinci Rütbeden Demir Salıp Madalyası, Avusturya-Macaristan İkinci Rütbeden Şövalye Leopold Harp Nişanı ve İstiklal Madalyası.

Ellis Silas, Pope Tepesi'nde si per kazmak, 1920 76.2 x 101.8 cm Avustralya Savaş Müzesi arşivi [ART02435].

Notlar

1. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, C. V: *Çanakkale Cephesi*, 3. Kitap, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, 1980, s. 165.
2. Binbaşı Halis Bey (Ataksor), *Çanakkale Raporu*, Arma Yayınları, 1975, s. 190.
3. C. E. W. Bean, *The Story of Anzac*, C. II, 1944, s. 238.
4. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, C. V: *Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, 1980, s. 565.
5. Peter Stanley, *Quinn's Post*, Allen & Unwin, 2005, s. 95.
6. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, C. V: *Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap, s. 566.
7. C. E. W. Bean, *a.g.e.*, s. 240.
8. Necmettin Özçelik Arşivi.
9. C. E. W. Bean, *a.g.e.*, s. 240.
10. Peter Stanley, *a.g.e.*, s. 95.
11. Binbaşı Halis Bey, *a.g.e.*, s. 200.
12. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, C. V: *Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap, s. 565.
13. *Çanakkale Arıburun Kahramanları*, haz. Nebahat Efe Yıldız, Cemalettin Yıldız, 2006, s. 146-150.
14. *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'ün Silah Arkadaşları. Yaşayan Çanakkaleli Muharipler*, Cahit Önder, İstanbul, 1981, s. 21.

Namık Kemal'in Bolayır'daki mezarı.

Bolayır'da Bir Mezar

İngiliz şair Rupert Brooke (1887-1915) Çanakkale'ye savaşmaya gelirken bir sinek sokması nedeniyle Limni açıklarında öldü.

Cambridge'de öğrenim görmüştü. Savaşı yüceltten şiirler yazmıştı son yıllarında. Ölümü üzerine, 26 Nisan'da *The Times*'da çıkan yazıda, Winston Churchill de üzüntülerini duygusal bir dille belirtiyordu.

Oysa ki, savaşın genç şairi ne hayaller kurmuştu: İstanbul'a gelecekti, haremeleri istila edeceklerdi, savaş alanında şan ve şeref kazanacaktı... Olmadı.

Şimdi Skyros'ta bir mezarı var sadece.

Rupert Brooke ve Namık Kemal

Namık Kemal (1840-1888). Fotoğrafın arkasında Namık Kemal'in el yazısıyla: "Hüsnü Beyefendi'ye mubabbeti mahsusamla yadigarımdır. 28 teşrinisani 300 (11 Aralık 1884) Kemal Rodosdan".

Rupert'ın hayallerini kurduğu ama hiçbir zaman ayak basamadığı Çanakkale'de bir de Türk şairi gömülüdür. O şan ve şeref için gelmemiştii yarımada; zaten savaştan 27 yıl önce ölmüştü ve yarımada'nın en dar yerinde, Bolayır'da sükün içinde yatmaktaydı savaş başlayana kadar. Namık Kemal'den ve onun mezarından söz ediyorum.

Namık Kemal'in yaşamı ve mücadelesi bu yazının konusu değil, yalnızca II. Abdülhamid döneminde yaşadığını, meşrutiyetin ve anayasanın geçerli olduğu bir Osmanlı İmparatorluğu özlemini ifade ettiği eserler yüzünden ömrünün sürgünlerde geçtiğini hatırlatmakla yetinelim. O devirde hürriyet mücadelesi verenler tarafından bayraklaştırılan ismi, daha sonra İstiklal Savaşı sırasında da yükseltildi. "Vatan şairi" denilince ilk akla gelen isim olmayı günümüze kadar sürdürdü.

Namık Kemal'in Mezarı

Servet-i Fünun'un 4 Ağustos 1324 (17 Ağustos 1908) tarihli 901. sayısında Namık Ke-

mal'in Bolayır'daki anıt-mezarının resmi yer alır. Küçük bir türbe görüntüsündeki mezar tamamen mermerden yapılmıştır. Derginin tarihine dikkat edildiğinde, İkinci Meşrutiyet'in ilanından (23 Temmuz) hemen sonraya denk düştüğü görülür. Aynı derginin kapağında iki hürriyet kahramanı Niyazi ve Enver beylerin resimleri vardır; Namık Kemal'in özlediği devir başlamıştır.

Namık Kemal'in mezarı. Tevfik Fikret'in planını çizdiği mezar 8 mermer direk üzerinde duran bir kubbeyle örtülmüştür. Mezar taşında "El-fatiha, Namık Kemal Bey merhumun kabridir. Veladeti 1256'da (1856) Tekfurdag'ında, vefatı 1306 (1888) Sakız'da" yazılıdır.

Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem (Bolayır) Tevfik Fikret'in ölümünün ikinci yıldönümünde yayımlanan *Muallim* mecmuasındaki¹ "Bir Hatıra" başlıklı yazısında çok ilginç bir bilgi vermektedir: Namık Kemal'in türbesinin planını da, resmini de bir başka büyük şair, Tevfik Fikret tanzim etmiştir.

Hicivleriyle ünlü Şair Eşref (1847-1912) bu mezar için iki dördlük yazmıştır. Devrin padişahı II. Abdülhamid mezarın masraflarını karşılamasına rağmen Şair'in sivri dilinden kurtulamaz:

Şeh-i âli-himem Nâmık Kemal'in bilmedi kadrin,
Diyenler nefsinı ifrît-i istibdâda kaptırdı.
Hâyatında küçük bir hâne ihsân etmedi amma,
Vefâtında anınçün muhteşem bir türbe yaptırdı.

Eb-ü'l Ekrem Kemâl'in rihletinde hazret-i Haydar
Şarâb-ı kevseri merhûma attırdıkça attırdı;
Kızıl Sultan anınçün türbe inşa eyledi sanma,
Yine avdet eder havfiyle mermerle kapattırdı.

Namık Kemal'in mezarının bulunduğu tepeden Saroz Körfezi'ne bakış.

Mezarın 2007'deki hali. Kubbesi yok, zemindeki mermer yerini toprağa bırakmış. Mermer mezarın bemen yanına dikilen bitki mezara zarar vererek üzerindeki mükemmel hattı bozmuş.

Heyet-i Edebiye

Şimdi 1915'e gelelim. *Harp Mecmuası*'nın Kânun-i sani 1331 (Ocak 1916) tarihli 3. sayısında Namık Kemal'in mezarının bir resmi daha var, türbe yıkılmış. Alt yazı şöyle:

Heyet-i Edebiye Gelibolu'da düşman mermilerine hedef olan büyük şairimiz merhum Kemal Bey'in mezarını ziyaret ederken.

Savaş sırasında Namık Kemal'in mezarı ve bombardımanın etkisi.

یوقاریده کی سطریری یکری سکز آی اول یازمش ونشر و حظوظات حیاتی هر کسدن زیاده کودمش و طایفیدیکر ،
 انجشم. وطنم او وقتکی یاس و حالیه
 بر قم استابولیلرک تغافل و امانی، بر
 چوق کولکلرکی، بنده قلبیده - نوبت
 بنوبت نالان و جوشان - بر عشر
 افعال اولیوردی. یوسطریری او زمانک
 - او زمان مشکي، بو کون محجوب -
 برعکس اینی ده، اگر روح کبریا قریبکزی
 انجیده جک سوزلی سوادى آرهسته
 قاریشمشه - ایشته دوست استغفاری
 سزک سوزک نظر لریکزی بلغ ایدن
 اقراره طوغری رفع ایدیورم - او
 کتکار قامی عفو ایدیکز ؛ وطنمک
 تختگاهي، قلیکاهي، استابوله قودمش
 اولان اللهک یازکاه غنايشه بر کرده
 سزک وساطت آهانیکز له اعلای شکران
 ایتک ایسترم .

استابولک بیلیم قاچ
 سنیدن وقاچ عصر دیری
 خوابیده سکون اولان
 روح یحیی سزده بردنبه
 او یاندی . یارادان الهی
 بو باده موعوده بی ترک
 الیه اسلامه هدیه ایدرکن
 سوزلری اوکنده نولمش
 و بولدرمش اولانلرک
 یک اسبل، یک مرد و یک

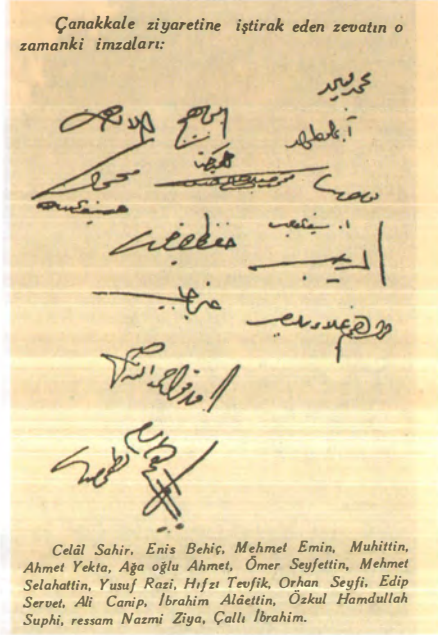
نامیک کمالین مزارینین yanında bulunan ve yine bombardımandan zarar gören Şehzade Süleyman Paşa'nın türbesi, Harp Mecmuası'ndan.

نامیک کمالین مزارینین yanında bulunan ve yine bombardımandan zarar gören Şehzade Süleyman Paşa'nın türbesi, Harp Mecmuası'ndan.

Genelkurmay ATASE Arşivi'nde bulunan bir belgeye göre, bir İngiliz zırhlısı çıkarmadan hemen önce Bolayır'da bulunan Süleyman Paşa Türbesi'ni (dolayısıyla Namık Kemal'in anıt-mezarını) tahrip etmiştir.² İngilizlerin Türkleri çıkarma yeri konusunda şaşırtmak için Saroz Körfezi'ne gemi gönderdiği hatırlanırsa, böyle bir bombardımanın yapılmış olması doğaldır.

Heyet-i Edebiye veya Edebi Heyet Nedir?

1915'in Haziran ayında Genel Karargâh'ın İstihbarat Şubesi, aralarında şair, yazar ve ressamların bulunduğu, otuza yakın sanatçıya yazı gönderir. Çanakkale'deki savaş alanlarını ziyaret ederek izlenimlerini aktarmaları istenmektedir sanatçılardan. Heyet 11 Temmuz 1915'te Sirkeci'den trenle yola çıkar. Davet edilenlerin hepsi katılamamıştır, örneğin büyük şair Tefik Fikret ömrünün son günlerini yaşamaktadır ve hasta yatağından kalkamaz. Katılabilenler: Ağaoglu Ahmet, Ali Canip, Celâl Sahir, Çallı İbrahim, Enis Behiç, Hakkı Süha, Hamdullah Suphi, Hıfzı Tevfik, İbrahim Alâettin, Mehmet Emin, Muhittin, Nazmi Ziya, Orhan Seyfi, Ömer Seyfettin, Selâhattin, Yekta ve Yusuf Razi beylerdir.

Heyet-i Edebiye'yi oluşturan sanatçıların imzaları. İbrahim Alâettin Gövsa'nın Çanakkale İzleri adlı kitabından.

Heyette bulunan İbrahim Alâettin (Gövsâ) bu gezinin izlenimlerini 1922'de kitap halinde yayımlamıştır. 1989'da 3. baskısı yayımlanan kitapta³, Çanakkale'ye giderken Bolayır'dan geçtiklerini yazar. Namık Kemal'in anıt-mezarı, Bolayır'da, Gazi Süleyman Paşa'nın türbesinin bahçesinde. Kitapta yer alan şiirlerin biri de "Süleyman Paşa'nın Kabrinde" başlığını taşır:

Üstünde kayboldu salların izi
Sana geçit veren güzel denizi
Bugün düşman tuttu, kuşattı bizi
Eyvah oldu hatta türben de viran,
Kabrinden öcaldı gölgenden kaçan.

Namık Kemal'in Bolayır'daki mezarı ve arkasında Süleyman Paşa'nın türbesi. Süleyman Paşa, türbesinde lalası ve ölümüne neden olan atıyla beraber gömülüdür.

Edebi Heyet 5. Ordu Karargâhı'nda Liman von Sanders'i ziyaret ederken. Fotoğrafın üst yazısında "Harp muhabirleri Çanakkale'de; 5. Ordu karargâhında" ifadesi görülmüyor. (Yetkin İçsen arşivinden)

Orhan Gazi'nin büyük oğlu ve Rumeli'ye ilk geçen komutanlardan olan Süleyman Paşa'nın (ö. 1357) türbesi de müttefik bombardımanında hasar görmüştü, tıpkı Namık Kemal'in mezarı gibi...

İbrahim Alâettin, "Kemal Bey" başlıklı şiirinde ise Namık Kemal'e şöyle seslenir:

Gönüllerde vatan hissi senin feyzinle nâttır,
Vatan dendikçe nâmınla semâ inlerse lâyıktır;
Bu toprak bir muazzam âbidedir; ey büyük insan!
Makâmın kalb-i millette açılmış bir mezarlıktır.

Edebi Heyet daha sonra Çanakkale'deki savaş alanına gider. Askerler gibi haki keten giysiler giymiş, başlarına da kabalak takmışlardır; sol kollarında ise üzerinde bir çift yeşil defne dalı olan pazubantlar vardır.

TÜRK YAZARLARI DA CEPHEDE — Türk yazarları cephe hatlarına kadar geldiler. Resimde: 1. Şair Celdi Sahir, 2. Kolordu Erkânı Harb Reisi Fahrettin (Altay), 3. Şair Mehmet Emin (Yurdakul), 4. Ahmet Ağaoğlu, 5. Ali Canıp (Yöntem), 6. Yusuf Razi, 7. Enis Behiç (Koryürek), 8. Edip Servet, 9. Orhan Seyfi (Orhon), 10. Rauf Yekta (mûzik öğretmeni) görülmektedir.

Esat Paşa da anılarında Heyet-i Edebiye'den bahseder; 16 Temmuz'da heyetin ordugâhına geldiğini yazar. Hayat dergisinin 4 Eylül 1959 tarihli sayısında Esat Paşa'nın anıları tefrika edilirken yayımlanmış fotoğraf.

Yolculuk, başlangıç ve bitiş günleri dahil, 12 gün sürer. Seddülbahir ve Arıburnu savaş bölgelerini ziyaret eder Heyet-i Edebiye; karargâhları ve siperleri gezerler.

Şehitlikleri, savaş alanında yatan, gömülmemiş cesetleri görürler ve “Harbin ne feci ve ne ulvî bir çılgınlık”⁴ olduğuna şahit olurlar.

Notlar

1. *Nüsha-i Mahsusa*, Şehzadebaşı Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, 1333 (1917), s. 449-460.
2. Klasör 3439, Dosya 24-29, Belge 2-2.
3. İbrahim Alâettin Gövsa, *Çanakkale İzleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1989.
4. İbrahim Alâettin Gövsa, *a.g.e.*, “Başlangıç” bölümü.

Yokluk Bir Alıntı Bir Belge

Bu bölüm 1937'de gotik harflerle basılmış Almanca bir kitabın iki sayfası ve bir Türk teğmeninin yazdığı küçük bir nottan oluşuyor.

Pek çok örnek eklenebilirdi bunlara...

Çanakkale Savaşı'nın en bilinen fotoğraflarından biri: Kanlısırt'ta bir siperin hemen önünde bir şehit, si pere sarkan ayağındaki postal paramparça. Avustralya Savaş Müzesi arşivi [PS1515].

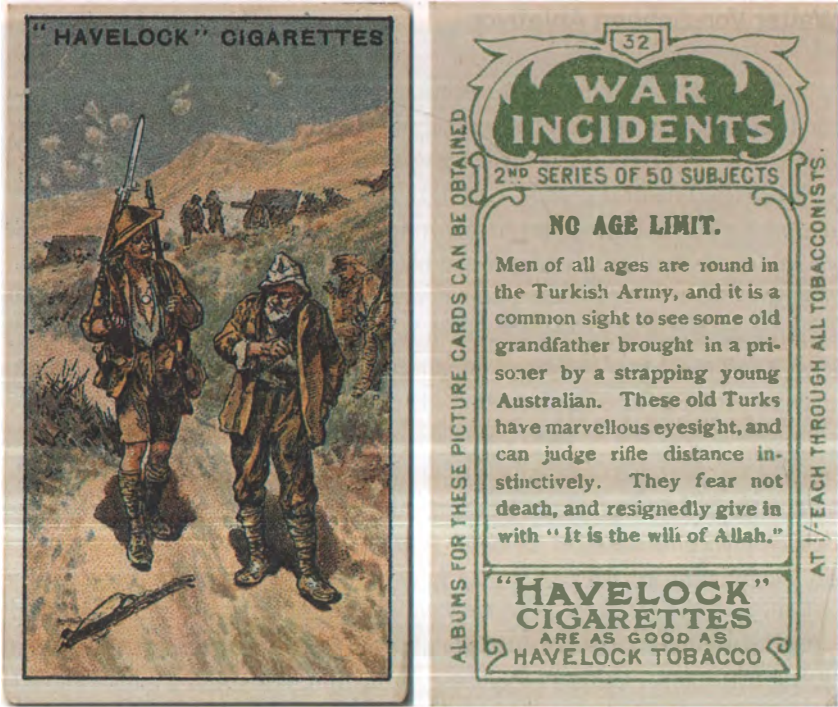

Walter Von Schoen Anlatıyor

... Kıt'aların teçhizatı haftadan haftaya, günden güne azalıyordu. Kısa bir zaman sonra hak ve istihkak davasında bulunmayan mert, cesur askerlerin giydiği sadece paçavraya dönüştü, deri bağların yerini sicim aldı, ayaklardaki bot yerini ayağa dolanmış pöstekiye ve beze bıraktı. Bu eşit olmayan mücadelede redif askerleri cepheye üniformasız gitmek zorundaydılar. Bu yüzden siperde yörelerinin rengârenk giysileriyle kaldılar ve vatanları için son derece kahramanca savaştılar. Bedeninde gömlek, ayağında ayakkabı olmadan savaşmak, kızgın güneşe, kış soğuğuna direnmek ne zor! Siper yapmak için gönderilmiş kum çuvallarının hemen hemen tamamının askerlerce kıyafet amaçlı kullanılması bu şartlarda niye şaşırtıcı olsun ki?

Neyse ki hiç değilse biraz yiyecek temin edilmişti. Osmanlı ne kadar kanaatkâr ve metin olsa bile, nihayetinde devamlı boş mideyle de savaşamazdı. Orduyu çevreleyen arazi çölü andırıyordu. Harekât bölgesine her türlü iâşe denizyoluyla getiriliyor, bu yol da devamlı denizaltı tehdidi altında bulunuyordu. Doğuda bin yıllardır kullanılagelen sonsuz deve kervanları ve kara mandaların çektiği ağır aksak kağnılar, yeni inşa edilmiş ulaşım yolları üzerinden yüklerini cepheye taşıyorlardı. Ordunun süregiden takviyesi ile ortaya çıkan ihtiyaç artışına her zaman ayak uydurulamıyordu. İâşe ihtiyacı günde en fazla dört yüz ton idi, ama büyük çabalara rağmen bunun üstesinden gelinemiordu. Tayınları ve ekmek istihkakını kısma mecburiyeti giderek artıyor, ama asker ses çıkarmadan sabrediyor, helak olmuş vücudu ayakta durmasını sağlayacak kuvveti toplayamasa da dayanıyordu. Dayanıyorlardı. Doğadaki su kaynaklarının Türklere bol ve serin su tedarik etmesi sanki semavi bir lütuftu. Türk küçüklüğünden beri bol bol su içmeye alışmıştır. Her mihnete sabırla tahammül eder, yalnız susuzluğa dayanamaz. Düşmanın durumu ise bunun tam aksi idi. Modern istihkâm tekniğinin bütün araçları ile donatılmış olup, gemilerin koruyucu top ateşi altında rahat rahat mevzilerini kurabiliyordu.

Betondan yapılmış, bombalardan etkilenmeyen sığınaklar yapılıyor, siperlerinin önüne birkaç sıra dikenli tel çekiliyor, ağır toplar karaya çıkarılıp teknik gereklere uygun şekilde monte ediliyordu. Bitmez tükenmez cephane ve sıhhiye malzemeleri, daima temiz çamaşırları ve iyi kıyafetleri vardı.

Çanakkale Savaşı'ndan bir sahne yansıtan sigara kartı. Arkasındaki açıklamada Türk ordusunda her yaşta askerin bulunabileceğini yazıyor. Esir alınmış yaşlı bir Türk askerini anlatırken görme kabiliyetinin mükemmel olduğunu ve tüfeğin atış mesafesini anında tespit edebildiğini yazıyor ve ekliyor: "Ölümden korkmazlar tevekkül içinde 'Allah'ın dediği olur' derler."

Sadece bir hususta Türklere göre dezavantajlıydılar: Suları yoktu ve acımasız güneşin kavurucu ışınları altında korkunç susuzluk çekiyorlardı. Çok uzaklardan buharlı gemilerle getirilen su uzun şebekelere pompalanıyordu.

Düşman askeri yalnızca bir matara ılık ve kötü su alıp, gün boyunca onunla idare etmek zorundaydı. Acımasız siper savaşında iki hasmın durumu böyleydi. Karşı tarafın her türlü savaş malzemesindeki ezici üstünlüğünü, Türk askeri metaneti, sebatı ve fedakârca akıttığı kanıyla dengelemek zorundaydı. Bu cehennemde hiç sarsılmadan dayandı. Kendisinin yerini başkasının alması, bir an olsun dinlenmesi mümkün değildi. Düşman askeri ise yalnızca üç

*Bir Alman kartpostalı.
Türk siperleri önünde
ölmüş bir asker ve ona
bakan Türk subayı.*

gün en ön hatlarda savaşıyor, sonra onun yerini başka bir asker alıyor, birkaç gün yedekte kalıyor ve nihayet kendini toplayıp iyileşsin diye adalara naklediliyordu.

Yaşanacak olayların görkemi hakkında doğru hüküm vermek ve takdir etmek, ancak iki cephenin farklı durumu böyle tanımlanırsa mümkün olur.

Cephede bu sıralarda cereyan eden küçük bir olay, Türk askerinin maneviyatını oluşturan ve onu zafere götüren ruhu aydınlatmaktadır: Bir sabah toz toprak içinde kalmış, yorgunluktan tükenmiş, tam teçhizatlı altı asker Mareşal Liman von Sanders'in karşısına çıkarlar. Bunlar, muharebenin olmadığı Saroz körfezinin yukarısındaki alaylarından kaçmış, geçit vermez arazileri aşarak buraya gelmişlerdir: Cephede savaşmak istemektedirler. İstekleri yerine getirilir.¹

Kağnılarla cepheye sevkıyat.

Genç Bir Teğmenin Yazdığı Not

Kanlısirt'ta karşılıklı hücumların devam ettiği günler. 19 Mayıs Türk hücumunun birkaç gün öncesinde Teğmen Ahmet Kemal'in yazdığı pusulayı okuyalım şimdi de...

1/2.3.1331 [14/15.5.1915]

Sol Cenah Kumandanlığı'na

Kanlısirt

Efendim;

Topun üzerine yapılacak koruma bölümünde kullanılmak üzere (atış anında titremeden dolayı topun üzerine toprak yağmasını önlemek için) cenazelerden kaput tedarik etmek için bir iki adam çıkardıysam da kaput bulamadılar. Şayet var ise beş adet boş çuvalın bu yazıyı getiren ile gönderilmesi için yardımlarınızı rica ederim efendim.

Dağ Şnayderi Teğmeni

(İmza) Ahmet Kemal

(Şefik Aker'in notu)

Verilmiştir.

۵۰۰

صورتی مع قوائد التفت
قائمی حدیث
۱۶ ۱۶ ۱۶

۱۶

اشتم ۵

ملوک اوزرنیه یلده محمد علی
انداخت ایشا سنده آهترانده درلای
ملوک اوزرنیه طوره یاغنه مع ایوبه
خیانه کرده قایوط بدالک انیس
ایوبه بر این آدم حقایق دیه مدد قایوط
بوله مدید . شاید دارایم بیه عدد
نوشته خود ایشا مع تذکره ایلد کونیک
وساطت بویقند موجوده اشتم -
شاید هیل مدد
الاحمد

Teğmen Ahmet Kemal'den Sol Cenab Kumandanı Şefik Bey'e. Birkaç boş cıval için... (Belge 16).

*Bombatepesi'nde bulunmuş bir Türk postalı
(Özay Gündoğan'ın müzesinden).*

Evet, bazen söz biter... Bir sahne canlanır gözlerinizin önünde...
Söz biter.

Not

1. Walter von Schoen, *Die Hölle von Gallipoli*, Im Deutschen Verlag, 1937, s.149-151.

Lawrence Çanakkale'de

Yazının başlığı size Osman Seden'in 50'li yıllarda yazdığı bir kitabın adını anımsatabilir: *İngiliz Kemal Lawrence Karşı*. Bu kitapta Lawrence Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Türkiye'ye gelir, Fransızların işgal planlarını İngiliz Kemal aracılığıyla Türklere duyurur, iki casus çok iyi dost olurlar vs. vs. Tama-mıyla uydurma olan bu hikyenin asıl yazılış nedeni Osman Seden'in bir İngiliz Kemal filmi çekmek istemesidir. İngiliz Kemal'in yayımlanan anılarının haklarını Erman Film satın alınca, o da böyle bir yol izlemiştir.

Bizim anlatacaklarımız ise gerçek. Hikâyemiz, Lawrence'ın, "Arabistan'ın tasız kralı" ya da "Arabistanlı Lawrence" olarak anılmaya başlamasından n-ceye uzanıyor. Henüz bir teğmendir Lawrence ve İngiliz Genelkurmayı için harita yapmaktadır. İki de Çanakkale haritası yapmıştır.

Batı'da bir savaş kahramanı ve efsane haline getirilen Lawrence'ı konu alan ve başrolde Peter O'Toole'un oynadığı Lawrence of Arabia filmi 1962'de 7 Oscar kazanmıştı. Bu da efsaneye bizden bir katkı: Osman Sedeniden bir İngiliz Kemal macerası. Bu kitaba göre Lawrence'la İngiliz Kemal'in dostluğu İngiliz casusunun ölümüne kadar sürer. Tabii gerçek dışı bir öykü bu.

Sahne: Çanakkale... Yıl 1915...

İtilaf kuvvetleri Çanakkale'yi yalnızca deniz harekâtıyla geçemeyeceklerini anlayınca kara harekâtına başlamaya karar verirler. 25 Nisan 1915'te Seddülbahir, Kumkale ve Arıburnu yakınlarına asker çıkarırlar. Arıburnu'na sabah 04.30'da çıkan kuvvetler, Avustralya ve Yeni Zelanda askerleri, yani Anzaklardır. Subayların ceplerinde, Lawrence'ın da çalıştığı harita bürosunda çoğaltılmış haritalar vardır.

İngilizlerin ve Anzakların kullandığı haritalar daha çıkarmanın ilk günü Türk kuvvetlerinin eline geçer. Saat 09.00 civarında Kanlısırt'ta batıdan doğuya doğru ilerleyen düşman kuvvetleri çok etkili olan makineli tüfek ateşimiz altında kalır. 3. Avustralya Tümeni'nin 9. Taburu'na mensup olan bu askerler epeyi kayıp verdikten sonra, bir kısmı Kanlısırt'a, bir kısmı da Edirne Sırtı'na çekilirler. Şefik Aker ilk haritayı bu kuvvetlerden ele geçirir:

Bu çekilen Avustralyalıların verdikleri telefât arasındaki subaylarının üzerinde üç harita bulunmuş ve diğer bazı evrak arasında bana gönderilmişti. Bu haritaların birisinin üzerinde kurşun kalemle çizilmiş bir işaret nazarı dikkatimi celbetmişti (...) Bu harita üzerinde Şimal Arıburnu'nun şimalinde, takriben Balıkçı Damları mevkiinden takriben Conkbayırı'na ve buradan da takriben Topçular Sırtı'nı takiben cenuba yani Kabatepe'ye doğru çizilmiş bir kurşun kalem çizgisi vardı.¹

Böylece, çıkarmanın başlamasının üstünden beş saat geçmeden ilk haritalar ele geçmiş ve düşmanın ilk hedefleri öğrenilmiştir.

İlk Çıkarmada Kullanılan Haritalar

İngilizler 1907'den beri Çanakkale Boğazı'yla askeri planlama açısından ilgilenmişler ve 1908'de haritalarını yapmışlardı. 1915 yılının Mart sonlarına doğru Mısır'a gelen Ian Hamilton'ın ekibinin yanında bu haritalardan vardı: biri 1:250.000 ölçekli Çanakkale Boğazı haritası, diğeri Kırım Savaşı'ndan kalan bir Fransız haritasına dayanılarak yapılmış 1:50.000 ölçekli Gelibolu haritası.

Mısır'da birinci harita aynı ölçekte, ikinci harita da 1:40.000 ölçeğine büyütülerek üç parça halinde basıldı, Hamilton kumandasındaki Akdeniz Seferi Kuvvetleri'nin subaylarına dağıtıldı. Harita mükemmel olmaktan uzaktı.

TURKEY GALLIPOLI

TURKEY 1:250,000

Geographical Section, General Staff, No 2007

Revised at the Turkey Dept. Office, 1915, by permission of the War Office.

REFERENCE

Symbol	Meaning
Blue line	Railway
Blue line with cross-ticks	Railway (Gauge 4 ft 6 in)
Blue line with cross-ticks and dots	Railway (Gauge 4 ft 6 in) (Electric)
Blue line with cross-ticks and dots and a cross	Railway (Gauge 4 ft 6 in) (Electric) (Double track)
Blue line with cross-ticks and dots and a cross and a dot	Railway (Gauge 4 ft 6 in) (Electric) (Double track) (With passenger service)
Blue line with cross-ticks and dots and a cross and a dot and a cross	Railway (Gauge 4 ft 6 in) (Electric) (Double track) (With passenger service) (With freight service)
Blue line with cross-ticks and dots and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross	Railway (Gauge 4 ft 6 in) (Electric) (Double track) (With passenger service) (With freight service) (With mail service)
Blue line with cross-ticks and dots and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross	Railway (Gauge 4 ft 6 in) (Electric) (Double track) (With passenger service) (With freight service) (With mail service) (With telegraph service)
Blue line with cross-ticks and dots and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross	Railway (Gauge 4 ft 6 in) (Electric) (Double track) (With passenger service) (With freight service) (With mail service) (With telegraph service) (With telephone service)
Blue line with cross-ticks and dots and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross	Railway (Gauge 4 ft 6 in) (Electric) (Double track) (With passenger service) (With freight service) (With mail service) (With telegraph service) (With telephone service) (With telegraph and telephone service)
Blue line with cross-ticks and dots and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross	Railway (Gauge 4 ft 6 in) (Electric) (Double track) (With passenger service) (With freight service) (With mail service) (With telegraph service) (With telephone service) (With telegraph and telephone service) (With telegraph and telephone and mail service)
Blue line with cross-ticks and dots and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross	Railway (Gauge 4 ft 6 in) (Electric) (Double track) (With passenger service) (With freight service) (With mail service) (With telegraph service) (With telephone service) (With telegraph and telephone service) (With telegraph and telephone and mail service) (With telegraph and telephone and mail and telegraph service)
Blue line with cross-ticks and dots and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross and a dot and a cross	Railway (Gauge 4 ft 6 in) (Electric) (Double track) (With passenger service) (With freight service) (With mail service) (With telegraph service) (With telephone service) (With telegraph and telephone service) (With telegraph and telephone and mail service) (With telegraph and telephone and mail and telegraph service) (With telegraph and telephone and mail and telegraph and telephone service)

AMMANOPL

Çanakkale Boğaziçi

Çanakkale Boğaziçi

Çanakkale Boğaziçi

Çanakkale Boğaziçi

Çanakkale Boğaziçi

Çanakkale Boğaziçi

Çanakkale Boğaziçi

Çanakkale Boğaziçi

Çanakkale Boğaziçi

Çanakkale Boğaziçi

Çanakkale Boğaziçi

TURKEY GALLIPOLI

İngiliz Genelkurmay'ında 1908'de yapılan haritanın 1915'te Mısır'da yeniden yapılan basımı. Kaynağı 1854'te Kırım Savaşı için çizilen bir Fransız haritası. Büyük bir olasılıkla bir düşman subayının üzerinde bulunmuş, yine büyük bir olasılıkla üzerindeki mühür bir subayımızın mübrü: Eminzade Ali Neşet (?)

Boğaz'ı denizden geçemeyeceklerini anlayan İtilaf kuvvetleri, 28 Mart'tan kara harekâtının başladığı 25 Nisan'a kadar yapılan uçuşlarla yarımada'nın fotoğraflarını çektiler. Edinilen bilgileri haritanın yanlışlarını düzeltmek amacıyla kullandılar. Buna rağmen çıkarmaya katılan subaylar yine de pek çok tutarsızlığın farkına vardılar. Örneğin Sarıbayır'da, haritada bağlantılı görünen yerlerin arasında, bıçak sırtı şeklinde hiç de kullanılamayacak bağlantılar vardı. Kocaçimentepe'ye yüksekliğinin 971 ayak (296 m) olduğu düşünülerek "Hill 971" adı verilmişti. Bu tepenin yüksekliği 1000 ayaktı (305 m). Daha da önemlisi, pusula yönünde iki derecelik bir sapma vardı; dolayısıyla en ince hesaplamalarla atılan top mermileri bile hedefin çok uzağına düşüyordu. Şefik Aker de anılarında 25 Nisan'da ele geçirdiği haritalardan bahsederken, bazı yanlışlara dikkat çekiyor:

...Harita büyük mikyasta Arıburnu, Kabatepe ve havalisini gösteriyordu. Haritadaki sırtlar, dereler vesair tafsîlât her ne kadar aynı aynına arazinin üzerindeki sırtlara ve derelere uygun değildiyse de şöyle böyle takribi olarak bu tafsîlâtı gösteriyordu.²

Bütün bunlara rağmen haritalar aylarca kullanıldı, ta ki İtilaf kuvvetleri bizden harita ele geçirene kadar...

Bizim Haritalar

Bunlar 1915'te basılmış 1:25.000 ölçeğinde Çanakkale haritalarıydı. Sol alt köşelerinde şöyle yazıyordu: Erkân-ı Harbiye-i Umumiye matbaasında tabedilmiştir sene 1331 [1915]. Yarbay Mustafa Kemal'in emrinden bu haritaların Mayıs başında kullanılmaya başlandığını anlıyoruz.³

14 Mayıs 1915
Kemalyeri'nden

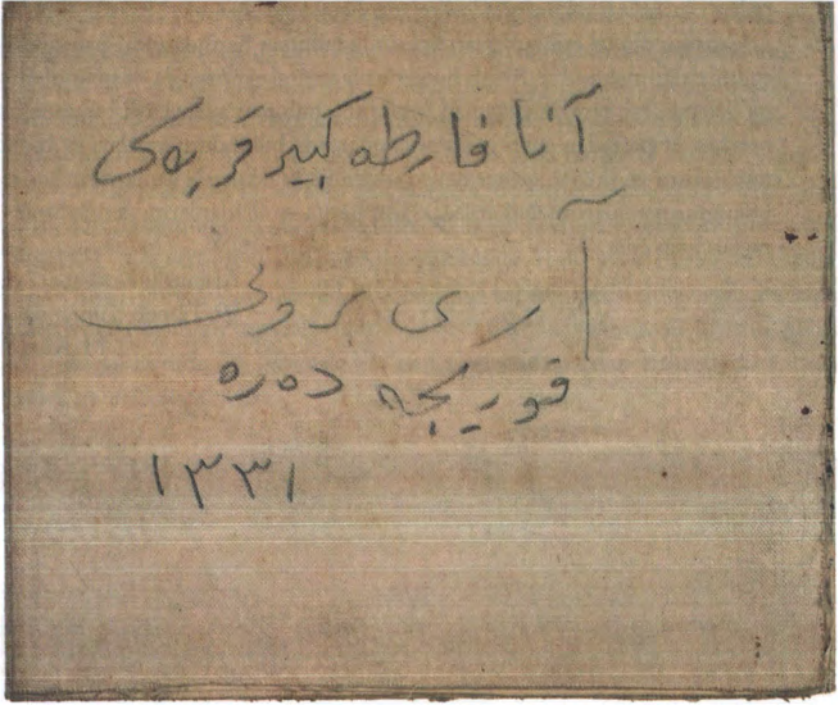
Sağ Cenah Kuvvetleri Kumandanlığına,
Mıntıkamızda olup emriniz altında bulunan alay ve tabur kumandanlarına dağıtmak üzere 1:25.000 ölçeğindeki haritalardan her biri yedişer paf-

tadan oluşan on takım gönderilmiştir. Dağıtımına esas olan pusula ektedir. Düşmanın ölü ve esir subayları üzerinde bulunan haritaların bizi ne kadar aydınlattığı malumdur. Bizim bu ayrıntılı haritalarımızın da düşmanın eli-
ne geçmemesi gerekir. Düşman yakınında bulunan subayların bulunduğu
mekkie ait paftadan gayri paftaları yanlarında bulundurmamaları ve hari-
taya lüzum ve ihtiyaç göstermeyen vazife ve mevkilerde yanlarında harita
bulundurmamaları ve ileri atılacakların harita ve cüzdanlarını geride bırak-
maları icap eder.

Arıburnu Kuvvetleri ve
19. Tümen Kumandanı
M. Kemal

Mayıs 1915'te subaylarımıza dağıtılan 1:25000 ölçekli haritanın Kurucadere paftası.

Haritanın arkasındaki elyazısı: "Anafarta-i Kebir karyesi [Büyük Anafarta Köyü] Arıburnu Kurucadere 1331 [1915].

C. E. W. Bean'e göre, Avustralyalılar Arı-burnu bölgesinin ilk Türk haritasını Kılıç-bayırı'nın aşağı kısmı olan Cesarettepesi yakınlarında bir siperde ölümcül yaralı bir Türk subayının üzerinde bulmuşlardı; tarih 19 Mayıs 1915'ti.⁴

Aşağı yukarı aynı zamanda İngilizler de Seddülbahır'de o bölgenin haritasını ele geçirdiler. Bu haritalar Mısır'a gönderildi. Orada "Survey of Egypt" tarafından 1:20.000 ölçeğine büyütüldü. Bu işlemi gerçekleştiren ekip içinde tanıdık bir isim çıkıyor karşımıza: T. E. Lawrence, yani "Arabistanlı Lavrens".

Lawrence ve Survey of Egypt

Lawrence önce Genelkurmay'ın coğrafya bölümünde çalıştı. 14 Aralık 1914'te Kahire'deki İstihbarat Bürosu'na (daha sonra "Arap Bürosu" adını alacaktır) harita bölümünde görevli olarak gönderildi, rütbesi asteğmendi. 1915 yılının Nisan ayına kadar, yukarıda anlatıldığı gibi, ilk çıkarmanın haritalarını kopyaladılar. Hazirandan itibaren de ele geçen Türk haritaları yeniden fotoğraflandı, çevrildi ve donanmanın bombardımanda kullanabileceği şekilde basıldı.

Defeat at Gallipoli adlı eserde, Yüzbaşı Tressilian Nicholas'ın ağzından şunlar naklediliyor:

Savaşın daha ilk günlerinde üzerinde çok yeni yapılmış harita takımları olan bir Türk subayını yakalama şansına sahip olmuştuk. Bunlar, küçük parçalar halinde tüm Gelibolu yarımadasını ve Asya kıyılarının büyük bir kısmını kapsıyordu. Bir anda harika haritalara sahip olmuştuk. Tabii asıl iş bu haritaların "Survey of Egypt" tarafından bir an evvel yeniden düzenlenmesini ve çoğaltılmasını sağlamaktı. Genelkurmay çıkarma planlarının gizli kalmasına o kadar dikkat ediyordu ki haritanın her parçasının –Asya kıyıları, hatta Kazdağı'na doğru iç kısımlar dahil– aynı sayıda çoğaltılmasını istedi. Doğal olarak bu işlem uzun zaman aldı. Suvla operasyonu planlandığında kurmaylar haritalara bir an önce kavuşmak için sabırsızlanıyorlardı. Haritalar her seferinde bir veya iki tane olarak son derece yavaş bir şekilde gemilerle geliyordu. Görünüşe göre Lawrence doğru taktiğin Asya kıyılarına çıkmak olduğuna karar verdiği için gelen tüm haritalar da bu kıyıların haritalarıydı. Subaylar doğru haritaların gelip gelmediği konusunda daha da sinirli bir hale gelmeye başlamışlardı. Sanki bilecekmişim gibi lanet haritaların ne zaman geleceğini bana soruyorlardı. Her şey tamamen Lawrence'a bağlı olduğu için ben hiçbir şey söylemedim. Nihayet Suvla çıkartmasından sadece birkaç hafta önce geldiler.⁵

Büyük saldırıdan önce haritalar İtilaf kuvvetlerinin eline geçmişti ama, subayların bazıları haritaları ancak harekât gecesi inceleyebilmişlerdi. 6-7 Ağustos'ta İngilizler Seddülbahir'de, Avustralyalılar Kanlısirt'ta saldırıya geçtiler. 8 Ağustos'ta Conkbayırı'nda şiddetli çarpışmalar devam etti. Aynı gün Mustafa Kemal Anafartalar cephesindeki bütün kuvvetlerin kumandanlığına getirildi.

Haritadan bir ayrıntı. Pek çok yer savaş sırasında isimlendirildi: Kanlısirt, Kırmızısirt, Haintepe, Cesarettepesi gibi. Bu isimler haritaya sonradan el yazısıyla eklenmiş.

10 Ağustos'ta Conkbayırı'nda hâkimiyet sağlandı. Ağustos muharebeleri kesin zaferimizle bitti. İtilaf kuvvetlerinin eline geçen haritalar bizi yenmelerine yetmemişti.

Yeniden Esir Alınan Haritalar

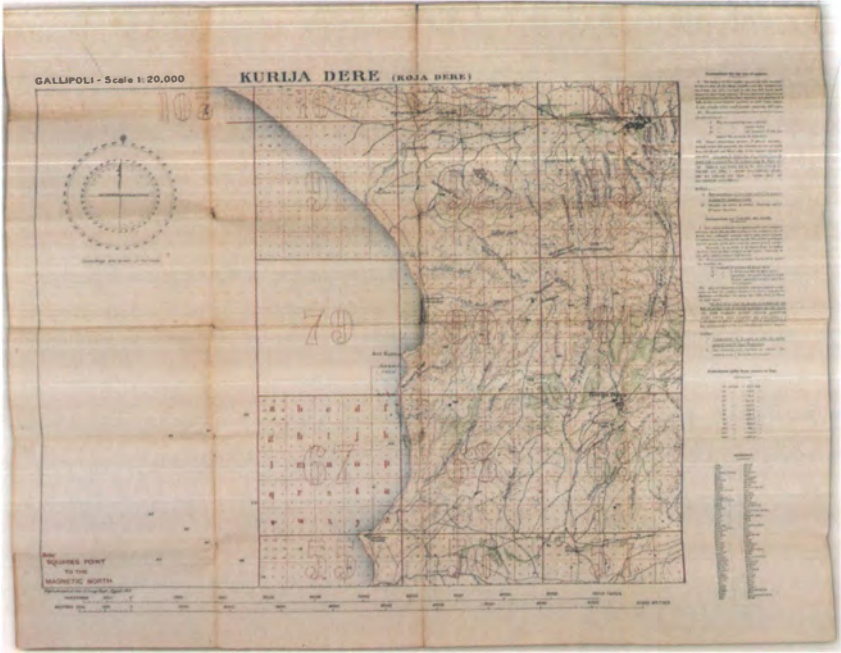
Sonra esir alınan haritalar bir şekilde geri döndü. Şefik Aker anılarında 7 Ağustos'ta Avustralyalıların, 27. Alay'ın bir küçük siperine, içindeki askerlerimizin hepsinin yaralanmasından veya şehit olmasından sonra girdiklerini, hemen yapılan karşı saldırıyla siperin yeniden ele geçirildiğini ve düşmanların neredeyse tamamının öldürüldüğünü anlatır (bkz. "Matara. Burdett Philip Nettleton'ı Aramak" bölümü). Ölülerin hususi bir yere gömüldüğünü belirttikten sonra verdiği dipnot ise esir düşen haritalarımızın geri dönüşüyle ilgilidir:

Bu cenazeler arasında iki subayın da cesedi vardı. Bunların üzerinde iki matbu ve mükemmel harita çıkmıştı. Bu haritalar bizim topoğrafya heyetimizin kara muharebelerinden biraz evvel o havalinin 1:25.000 mikyasında aldıkları mufassal haritanın Mısır'da aynen 1:20.000 mikyasında büyültmek suretile kopya edilmiş birer İngilizce sureti idi. Topçu ateşlerine yaramak üzere çok güzel bir şekilde karelere taksim edilmiş ve her büyük ve bunların içindeki küçük karelere birer numara ve harf konulmuştu. Halbuki bizim 1:25.000 mikyasındaki bu haritalar; alay komutanlarından daha küçük rütbeli komutanlara verilmemiş idi* ve bunların mahrem tutulması ve düşman eline geçmek ihtimalile ateş hatlarına götürülmemesi ehemmiyetle, yukardan emredilmişti. Bizim Arıburnu cephesinde hiçbir alay komutanı esir veya şehid olarak düşman eline geçmemişti ve kara muharebelerinden evvel de bu haritalar İstanbul'da basılmamıştı. Bu takdirde birisi Arıburnu paftasının kopyası olan bu mahrem haritalarımız nereden İngilizlerin eline geçmiş de 1:20.000 mikyasına tahvil edilmiş? Ve burada Avustralyalılar tarafından mevkii istimale [kullanıma] konulmuştu? Buna; bir raporla yukarı makamların nazarı dikkatini çekmiştim.⁶

* Ama, Mustafa Kemal'in emrinde, tabur kumandanlarına da harita dağıtılmasını istediğini anımsayın.

Şefik Aker'in Sorusunun Cevabı

C. E. W. Beans'in anlattıklarını anımsarsak, Avustralyalılar bizim haritayı 19 Mayıs'ta bir siperde can çekişen subayımızın üstünden almışlardı. Şehit subaylarımızın arasında alay kumandanı yoktu ama, tabur kumandanı olan pek çok subayımız o gün şehit olmuştu. Demek ki en az birinin üstünde bu harita vardı. İhtimaldir ki, Mısır'daki harita bürosu –tıpkı Esat Paşa'ya sunulan Patterson'ın haritası gibi– kanlı bir haritanın üzerinde çalışmış, yaptıkları harita da ilk sahiplerinin eline yeni kan lekeleriyle geri dönmüştü.

Aynı haritanın farklı bir baskısı. Pafta adı hem 'Kuruca Dere' hem de 'Koca Dere' olarak yazılmış.

Lawrence ve Tüfeği

Çanakkale'den Lawrence'ın eline ulaşan tek şey harita değildi. İtilaf kuvvetleri Gelibolu yarımadasını boşaltırken, gidişleri belli olmasın diye siperlerde tetiklerine bağladıkları düzeneklerle ateş eden pek çok tüfek bırakmışlardı. Bu düzenekler kum veya suyla çalışıyordu. Damlayan suyun yer değiştirmesiyle tetiğe ağırlık biniyor ve tetik düşüyordu. Onlar gittikten sonra siperlere giren askerlerimiz bu tüfeklerden yüzlercesini buldular. Bunlardan biri daha sonra Irak kralı olan Faysal'a hediye edildi.

Üzerindeki yazı ganimet bir silah olduğunu belirtiyordu: "Çanakkale Muhaberatında iğtinam olunmuştur."

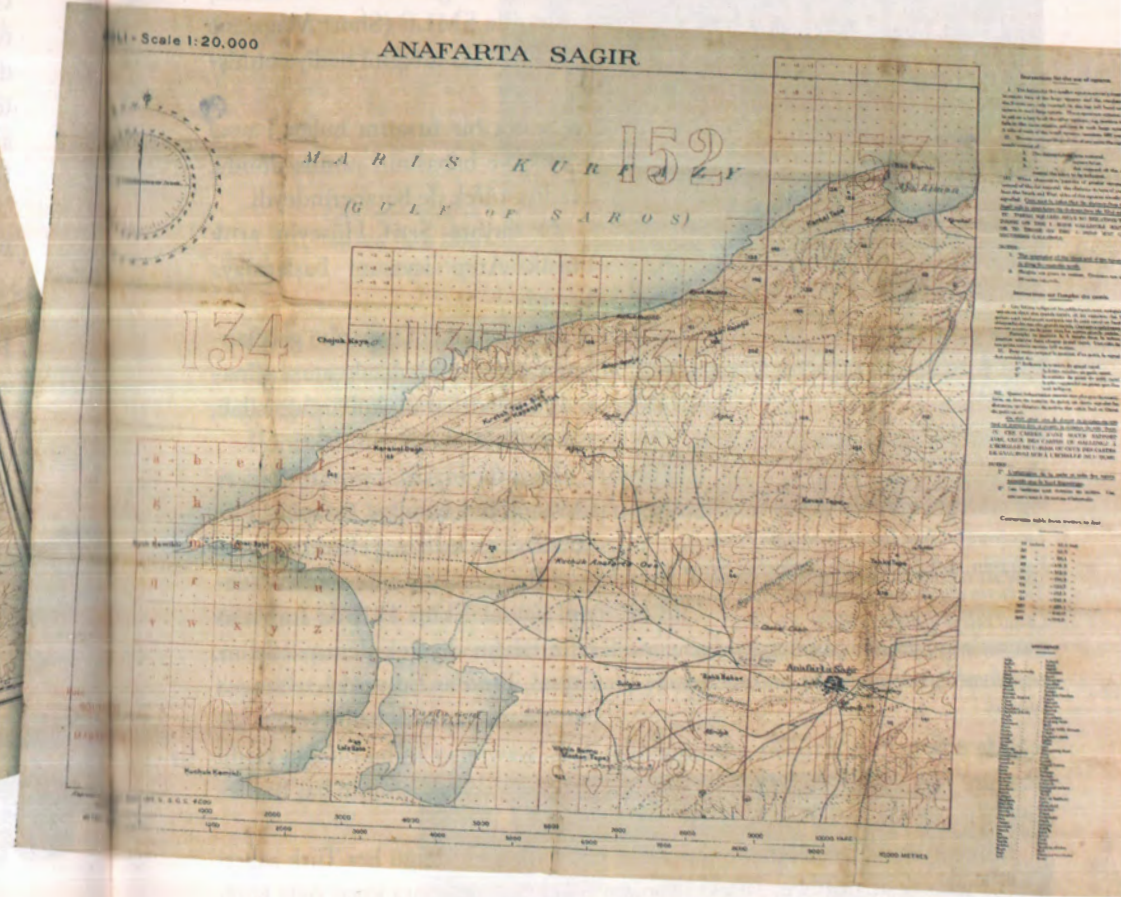
O sırada Faysal Şam'da, Cemal Paşa'nın yanında rehine-konuk olarak kalıyordu. Babası, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Mekke Şerifi yapılan Hüseyin idi. Osmanlı'nın Araplara para ve silah verdiğini pek çok kaynak yazar. Cemal Paşa da Faysal'ın Arap kuvvetleriyle kendisine katılacağını, örneğin Kanal seferinde ondan yardım alacağını hayal ediyor ve bu düşüncelerini

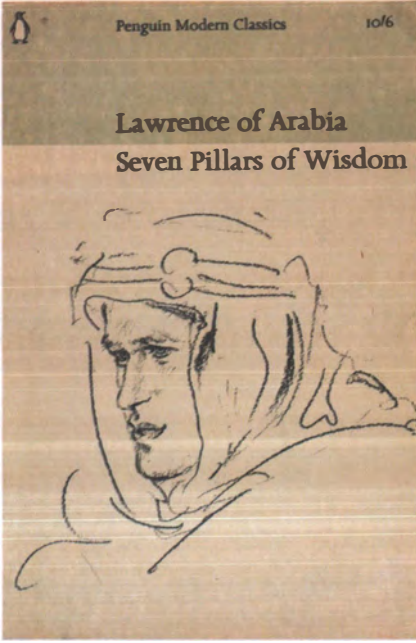

Lawrence'ın tüfeği (IWM, FIR 8255) (Kraliyet Savaş Müzesi)

Türk ve İngiliz haritalarının Anafarta-i Sagir (Küçük Anafarta) paftaları. İngiliz haritası Ağustos harekâtından önce Mısır'da kopyalanmıştır.

Lawrence'ın Arap İsyanı'nı anlatan kitabı: Erdemin Yedi Sütunu. 50. sayfasında Faysal'ın, Türklerin durumunu görmek için savaş sırasında Çanakkale'ye gittiğini anlatır. Bir Türk yenilgisi Arap İsyanı'nın işareti olacaktır. Bu gerçekleşmeyince Araplar isyanı ertelemek zorunda kalırlar.

Faysal'la da paylaşıyordu. Kim bilir, belki de böyle bir konuşma sonunda Faysal'a, Çanakkale'de din kardeşleri tarafından ganimet olarak alınmış bu İngiliz SMLE (Short Magazine Lee Enfield) tüfeğini hediye etmişti.

Sonra bir fırsatını bulan Faysal Mekke'ye babasının yanına döndü. Hediye tüfek de beraberindeydi.

O tarihte Şerif Hüseyin artık büyük Arap isyanını başlatmaya hazırdı.

Mekke'deki Osmanlı garnizonuna sembolik olarak ateş açmasıyla başladı isyan; kullandığı silah, oğluna hediye edilen tüfektir.

İsyanda İngiliz yardımı, rolü ve Osmanlı'nın hataları, sevapları gibi konulara girmek bu yazının gayesini aşar. Bu nedenle, arada olanları atlayıp, Faysal Ekim 1916'da Lawrence'la tanıştı diyerek devam edelim. Faysal, Thomas Edward Lawrence'ı danışmanı yaptı ve bahsi geçen tüfeği de ona hediye etti. Bir arkeolog olan T. E. Lawrence'ın bu tüfeğin tarihi önemini fark etmemesi mümkün değildi. Üzerine yakarak isminin baş harflerini ve tarihi yazdı: T.E.L. 4.12.16

İki yıl kullandı bu silahı ve Suriye'de, Ürdün'de öldürdüğü her Türk askeri için bir çentik attı tüfeğe. Tüfekte toplam 5 çentik var; sonra savaş öyle kanlı bir hale geldi ki, Lawrence çentik atmaktan vazgeçti. 1 Ekim 1918'de Şam'a girdiğinde bu tüfek elindeydi.

Lawrence tüfeği İngiliz Kralı V. George'a hediye etti; bu silah şimdi Kraliyet Savaş Müzesi'nde duruyor.

*Lawrence Faysal ile
birlikte Paris Barış
Konferansı'nda.*

Evet, öykü burada bitiyor. Hepsi bir yana da, çentikler aklıma takıldı kaldı: Birinci çentik acaba köyünden ilk defa askerlik için çıkmış, eline kız eli değmemiş 20 yaşında Erzurumlu bir genç miydi?

İkinci çentik, babası Balkan Savaşı'nda öldüğü için erken evlendirilen 22 yaşında iki çocuklu Memet miydi, Artvinli?

Üçüncüsü, belki Hukuk Fakültesi'ndeki tahsilini yarıda bırakıp cepheye giden İstanbullu genç bir mülazımdı.

Belki dördüncüsü Bingöl'de bir çobandı. Askere alınana kadar, vatan deyince aklına bu kum cehennemi gelmemiştii hiç.

Ve beşinci çentik, Anadolu'nun bilinmeyen bir köyündendi, peygamberinin topraklarını korumayı nasip ettiği için yüce Rabbine şükrediyordu dualarında... Kim bilir?

Faysal Cemal Paşa ile.

Notlar

1. Şefik Aker, *Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay, Askeri Mec-mua'nın Tarih Kısmı*, 1935, Sayı 99, s. 54.
2. *A.g.e.*
3. *57. Piyade Alayı*, T.C. Milli Savunma Bakanlığı, 2003, s. 272.
4. C. E. W Bean, *The Story of Anzac*, C. II, Angus & Robertson, 1941, s. 164.
5. Nigel Steel, Peter Hart, *The Defeat at Gallipoli*, Papermac, 1994, s. 226.
6. Ş. Aker, *a.g.e.*, s. 91.

Kanlısirt Tevfik Bey'i Bulmak

6 Ağustos 1915, Çanakkale kara savaşlarında ikinci perdenin başladığı tarihtir.

25 Nisan'da Seddülbahir'e ve Arıburnu bölgesine çıkarma yapan İtilaf kuvvetleri, her iki bölgede de hedeflerine ulaşamamış ve dar alanlara sıkışıp kalmışlardır. Bu duruma bir son vermek için 7 Ağustos'ta, şafak sökmeden Suvla'ya büyük bir çıkarma yapmaya karar verirler. Hazırlanan plana göre, Türklerin çıkarma bölgesine asker göndermesini engellemek için de, Arıburnu cephesindeki Anzaklar karşılarındaki Türk siperlerine gösteri saldırıları yapacaklardır. İngilizlerin Anzaklara sık sık oynattıkları bir roldür bu. 6 Ağustos'ta akşamüzeri Kanlısirt'ta başlayan saldırı da bu planın bir parçasıdır. Ama, sonuçları ve her iki tarafın verdiği kayıplar göz önüne alındığında bir "gösteri saldırısı"nın çok ötesine geçmiştir.

6 Ağustos 2007'de, akşamüzeri Kanlısirt.
Türk tarafından hücum yönüne bakış.

Yalnız Çam

Avustralyalıların Kanlısirt'taki "Lone Pine" (Yalnız Çam) anıtının bulunduğu alan, 6-9 Ağustos 1915'te Çanakkale Savaşı'nın en kanlı muharebelerinden birine sahne olur. Saldırı akşamüzeri Türk siperlerine yapılan yoğun bir bombardımanla başlar. Tam 17.30'da bombardıman kesilir ve Avustralyalılar dalga dalga Türk siperlerine hücum ederler. İlk siperlerin üstü kalas ve toprakla kapatılmıştır. Bir kısım Anzak askeri bunları açmaya çalışıp içine ateş ederken, bir kısmı da ilk siperleri aşıp ikinci siperlere ulaşır. Muharebe bundan sonra daha da yoğunlaşır. Avustralyalılar gece boyunca çalışarak açtıkları emniyetli bağlantı siperlerini kullanarak, ele geçirdikleri mevkie devamlı takviye kuvvet gönderirler. Türkler açısından durum çok kritiktir. Kanlısirt'ın aşılması du-

*Türk subaylara
1915 Mayıs'ında
dağıtılan
1:25.000
ölçekli haritada
Kanlısirt.
Harita basılırken
Kanlısirt
adsız bir sırttı.
Adı kırmızı
mürekkeple
sonradan
eklenmiş.*

Fred Leist'in Avustralyalıların Kanlısırt'a yaptığı hücumu konu alan tablosu. Kolları beyaz bantlı Avustralyalı askerler üzerleri kapatılmış Türk siperleri önünde. Kanlısırt'ın alınışı, 1921122.5 x 245.5 cm Avustralya Savaş Müzesi arşivi [ART02931].

rumunda arkasındaki Karayürek deresi tehdit altında kalacak, böylece Kanlısırt'tan Süngübayırı'na kadar uzanan Türk hattı yarılabilir. Düşmanın ilerleyişi her ne pahasına olursa olsun durdurulmalıdır.

Mahşer

Düşmanın ilk saldırıyla ele geçirdiği siperler 47. Alay'ın 1. ve 2. Taburlarının sorumluluğundadır. Bombardıman sonucu atış mazgallarının bozulması bu askerlerin etkin bir savunma ateşi açmasına mani olurken, siperlerin üstünün kapalı olması da süngü hücumu yapmalarına imkân tanımamıştır. Siperlerin üstündeki kalasların yer yer çökmesi Türk askerlerinin arasındaki bağlantıyı koparıp birlikte hareket etme imkânını ortadan kaldırırsa da, sağ kalan askerler direnişlerini kişisel olarak sürdürmüş ve sağlam kalan birkaç mazgaldan ateşe devam etmişlerdir.

47. Alay'ın 1. Tabur'unda bu çarpışmalara katılan bir subayın mektubunda bu saldırı anlatılmaktadır:

Düşman bütün vasıtalarını üzerimize çevirdi. Bu olağanüstü bir ateş idi, bir saat kadar devam etti. Karşısında canlı kimse kalmadığına hükmederek tertiplemediği şekilde bütün kademeleriyle saldırıya geçti, kademeler tahata perde gibi çöküyor, arkasından bir başkası çıkıyor, böylece durmadan

Kanlısirt muharebesini konu alan bir Avustralya sigara kartı.

düşman ilerlemeye çalışıyordu. Hiç bırakır mı Mehmet (...) bela mütemadiyen çıkıyor, devriliyordu. Ne yazık ki bu sıralarda askerin elindeki tüfekler kızdı. Ahşap kısmı ile demir kısmı arasından yağlar cızırıyor ve mekanizmalar dönmüyordu. Tüfeğin soğuması lâzımdı, bundan istifade ile düşman yürüdü geldi. Harp artık boğaz boğaza oluyordu, ben bu sıralarda vuruldum, Silifkeli Osman Çavuş'un sırtında sargı mahalline geldim. Tabur mevcudumuz 33'e inmiş, subay yok, bölüğümüzün ikinci takım kumandanı Arap Muhammed Ali ve ikinci bölükten Küçük Subay Tarsuslu Zahid hazırlanmışlardı. Bu Muhammed Ali de bu sıralarda şehit olmuş. Düşman iki siperimizi aldı, fakat daha ileri gelemiyordu, boğuşmayı sargı yerinde seyrediyordum. Mahşer mi, hakikat mahşerdi.

Anlatılan sahnede, yıkık siperlerde boğaz boğaza geçen çarpışmalar sırasında emir komuta zincirinde bir kopma olduğunu, Alay Kumandanı Binbaşı Tevfik Bey'in bu siperlerle bağlantısının kesildiğini düşünebiliriz.

Elimdeki kaynaklarda, Tevfik Bey hakkında Kanlısirt muharebesi öncesine ait fazla bir bilgi yok. Rıza Tevfik (Işkın) savaştan 38 yıl sonra yazdığı mektupta Alay Kumandanı Tevfik Bey'in 19 Mayıs taarruzundaki kahramanlığını anlatıyor.

Avustralyalı askerler Kanlısirt'ta Türklerden ele geçirdikleri siperler içinde. Avustralya Savaş Müzesi arşivi [CO1929].

Tevfik Bey

Şuracıkta alay kumandanımız Tevfik Bey'in kahramanlığından bir parça olsun bahsetmeliyim. Çektiğimiz kum torbalarından çıkışı ve birinci hattımızın düşman siperlerine atlamasıyla uyanan düşmanın aydınlatma tabancalarıyla aramızdaki araziye gündüze çevirip bütün vasıtalarını üzerimize çevirdiği sıra alay kumandanımız siperler üzerinde durmadan dolaşıyor ve her harekâtı şahsen idareye çalışıyordu. Bir aralık alınma isabet eden ve sıyırıp geçen kurşunun tesiriyle siperin içine düşmüştü, başını sardırıp yine siperin üzerine çıktığının şahidiyim.

Bu satırlara dayanarak, Binbaşı Tevfik Bey'in ölümden korkmayan bir asker olduğunu söyleyebiliriz. Kanlısirt muharebesindeyse büyük bir olasılıkla hazırlıksız yakalanmıştır: 47. Alay'ın savunduğu siperlere birkaç dakika içinde dolan düşman askerleri, Tevfik Bey'in bu siperlerle olan bağlantısını kesmiş ve Alay, pek çok askerini daha muharebenin başında kaybetmiştir.

Tevfik Bey'in Harp Mecmuası'nın Aralık 1917 tarihli 24. sayısının "Mübarek Şehitlerimiz" sayfasında yayınlanan fotoğrafı. Altıyazısı: Alay 47 Kumandanı Binbaşı Ahmet Tevfik Efendi; tarih-i şabadet: 24 Temmuz 1331 [6 Ağustos 1915]. Fotoğraf aynı derginin 18. sayısında da yayımlanmıştır.

الای ۴۷ قوماندانی ییکباشی
احمد توفیق افندی
تاریخ شهادتی: (۲۴ تموز ۱۳۳۱)

Saldırının başlamasından kısa bir süre sonra Kanlısırt'a takviye için gönderilen 57. Alay'ın 1. Tabur kumandanı Binbaşı Zeki Bey, Tevfik Bey'i Kırmızı-sırt'taki 125. Alay Karargâhı'nda gördüğünü belirtir.¹ Zeki Bey'in anlattığına göre, kendisine gelen haberleri tam değerlendiremeyen Tevfik Bey, emrinde olduğu 16. Tümen Kumandanlığı'na durumu pek de iyi yansıtamayan bir rapor yazmıştır.

Kuzey Grubu Kumandanlığı Harekât Müdürü olan Yarbay Kemal de sa-vaştan hemen sonra hazırladığı raporda Kanlısırt'a yapılan taarruz için şu sa-tırları yazmıştır:

Adı geçen sırtın savunmasıyla görevli 47. Alay Kumandanı Binbaşı Tevfik ötedenberi güvenilir bir kimseydi. Siperlerin gizli ve korunma mahalli oluşu ve üstelik iki siper hattının bulunması nedeniyle, İngilizlerin oraya yapacağı hücumun başarıyla sonuçlanacağını zannetmiyorduk. Bu zannımızda yanılıya uğradık.²

Tevfik Bey'in hissettiklerini tam olarak bilmemiz mümkün değil, fakat siperlerin kaybıyla, içinde ve çevresinde hissettiği hayal kırıklığı yaşamının son birkaç saatinde yaptıklarını belirlemiştir. Saldırının ikinci gecesi veya üçüncü sabahı, askerlerinin başında, işgal edilmiş siperlere güney yönünden hücum ederken bir bombayla şehit düşer. Hücumu kalkmadan önce son sözleri, "Her ne pahasına olursa olsun bir şeyler yapacağız" olmuştur.³

Rıza Tevfik Işkın mektubunda Tevfik Bey'in sargı yerine getirildiğini yazar:

Geceyi ağır sargı yerinde geçirdim, sabahleyin Alay kumandanımız Tevfik Bey geldi, baştan aşağı şarapnel kurşunuyla yaralanmıştı, o da buradan daha aşağı inemedi.

Rıza Tevfik Bey'in yaralı halde sargı yerinde yatarken gerçekten Tevfik Bey'i görüp görmediği bir sır olarak kalacak. Fakat Tevfik Bey'in şehit olduğu yerde bir zamanlar bir mezarının bulunduğunu da güvenilir bir kaynaktan öğreniyoruz.

Tevfik Bey'in Mezarı

C. E. W. Bean'ın *Gallipoli Mission* adlı kitabında Tevfik Bey'in mezarıyla ilgili, başka bir kaynaktan görmediğim bilgiler var. Önce bu kitabın yazılış koşulları üzerinde biraz duralım.

Çanakkale'de savaş bittikten üç yıl sonra, 1919'un Şubat ayında, Bean bir heyetle birlikte Gelibolu Yarımadası'na gelir.

C. E. W. Bean'in kitabı. Kapaktaki portre Binbaşı Zeki Bey'in olup 1919'da Gelibolu Yarımadası'nda George Lambert tarafından çizilmiştir.

Amacı Avustralya resmi savaş tarihini yazmak için saha çalışması yapmak ve çarpışmaların Türk tarafıyla ilgili bilgi toplamaktır. Bean'e buna ek olarak İtilaf kuvvetleri mezarlıklarının durumunu denetleme görevi de verilmiştir. Binbaşı Zeki Bey, heyete rehberlik etmek ve gereken bilgileri vermekle görevlendirilir. Bean buna sevinir, çünkü Zeki Bey savaşta çok önemli bir yeri olan 57. Alay'da savaşmıştır: Kanlısirt çarpışmalarında 47. Alay'a yardıma gelen 57. Alay'ın 1. Taburu'nun kumandanı da Zeki Bey'dir.

*Tümgeneral Ahmet Zeki Soydemir (1883-1954)
İstiklal Savaşı'na da katıldı. 1934'te emekli oldu. İki
dönem Erzurum Milletvekili seçildi.*

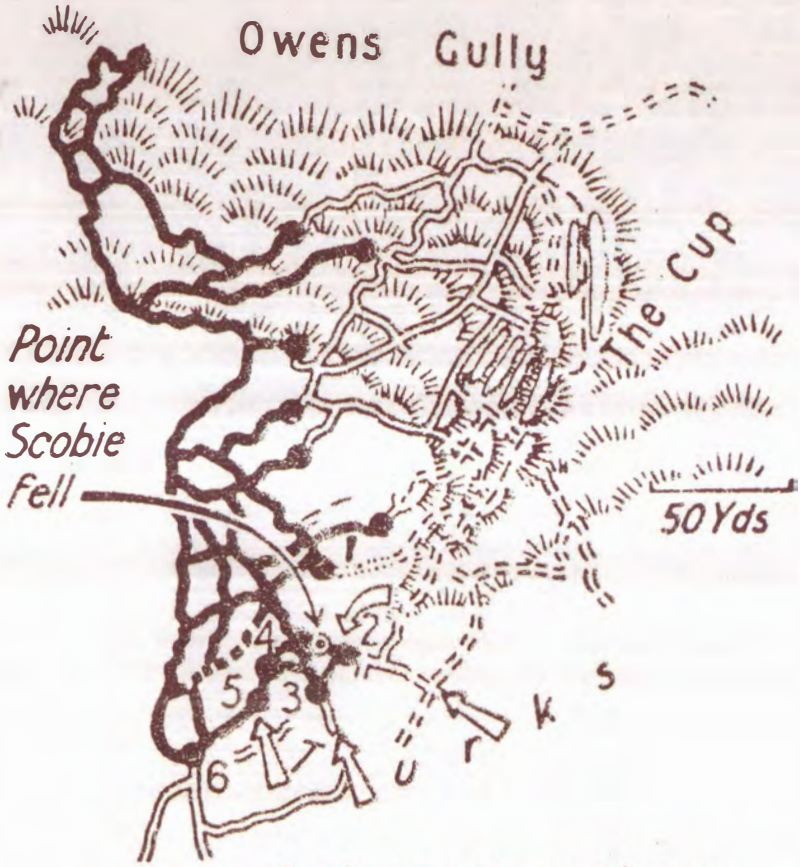
Günlerce Arıburnu'nda savaş alanlarını ve siperleri gezerler. Kanlısirt'taki savaşın iki taraftan nasıl görüldüğünü karşılaştırır, birbirlerinin hikâyelerinin eksiklerini tamamlamaya uğraşırlar.

Kanlısirt'ta çalışırken, Avustralyalıların ele geçirdiği siperlerin güneydoğu kıvrımının bir metre dışında kalan bir mezarı gösterir Zeki Bey: Burası Tevfik Bey'in mezarıdır. Burada Avustralya ve Türk siperleri arasındaki uzaklık birkaç metre bile yoktur.

Bean, Tevfik Bey'in mezarının yerini tarif ederken Avustralyalı Albay R. Scobie'nin öldüğü yere çok yakın olduğunu yazar. Tevfik Bey ve Scobie neredese aynı anda yaşama veda etmişlerdir.⁴

Bean'in diğer kitabındaysa Scobie'nin öldüğü yerin işaretlendiği bir kroki bulunmaktadır.⁵

Şimdi bu krokiye bakarak Tevfik Bey'in mezarının yerini araştıralım. Bean siperler içinde oluşturulan iletişim noktalarını (post) krokide siyah noktalarla göstermiştir. Yine aynı kitapta yer alan 13 numaralı haritada 6 Ağustos'ta gece yarısına kadar oluşturulan iletişim noktaları işaretlenmiştir.

Posts are shown thus ●

1 Tubb's Corner	2 Youden's	3 Cook's
4 Cox's	5 Jacob's	6 Pain's

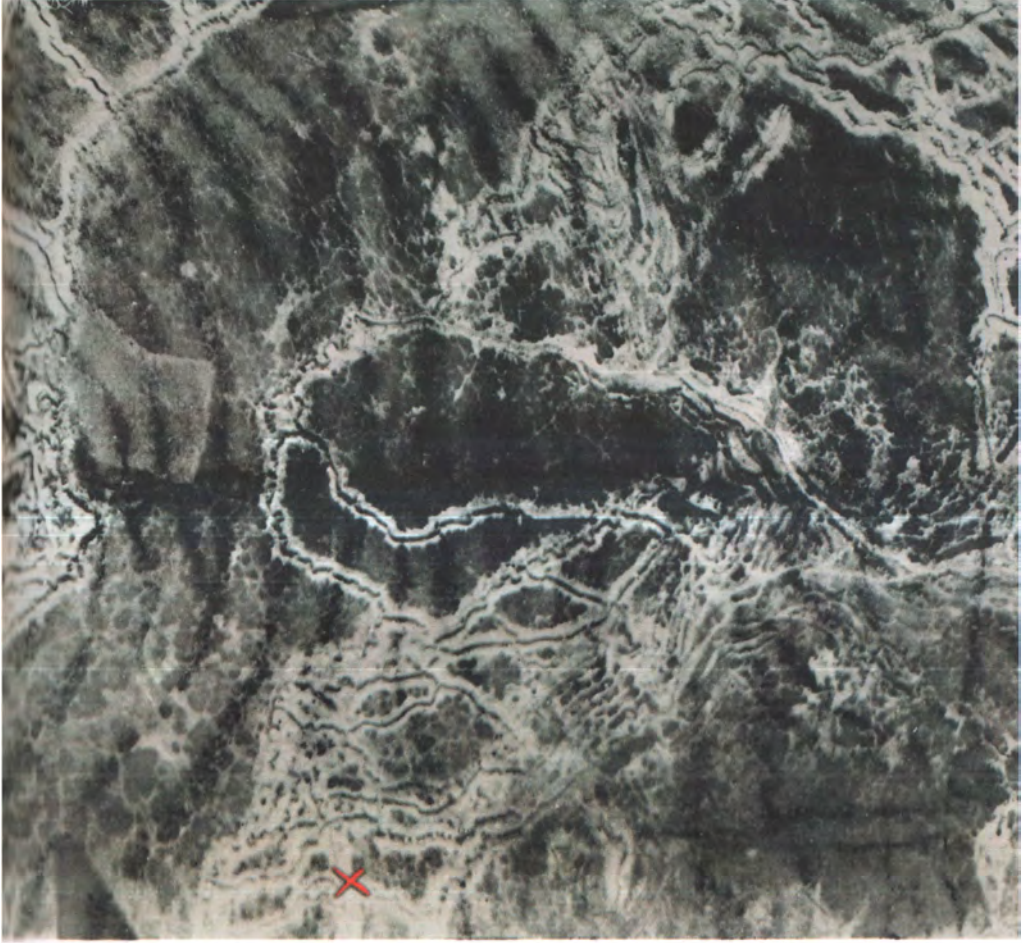
Scobie'nin öldüğü yeri gösteren kroki. Kaynak: C. E. W. Bean, The Story of Anzac, C. II

C. E. W. Bean'in kitabındaki 13 numaralı harita.

Bu harita önceki sayfadaki krokiyle karşılaştırılınca Albay Scobie'nin öldüğü yer ve dolayısıyla Tefik Bey'in mezarı haritada X'le işaretlediğimiz yerde olmalıdır. Büyük bir olasılıkla Tefik Bey, krokide 2 numara ile gösterilen "Jakob'un siperi"ne saldırırken şehit olmuş, savaştan sonra da vurulduğu yere mezarı yapılmıştır.

Kanlısirt'in savaş sırasında havadan çekilmiş fotoğrafında aynı noktayı bulabiliriz.⁶ Sağdaki bu fotoğrafta da yine X'le işaretlenmiştir.

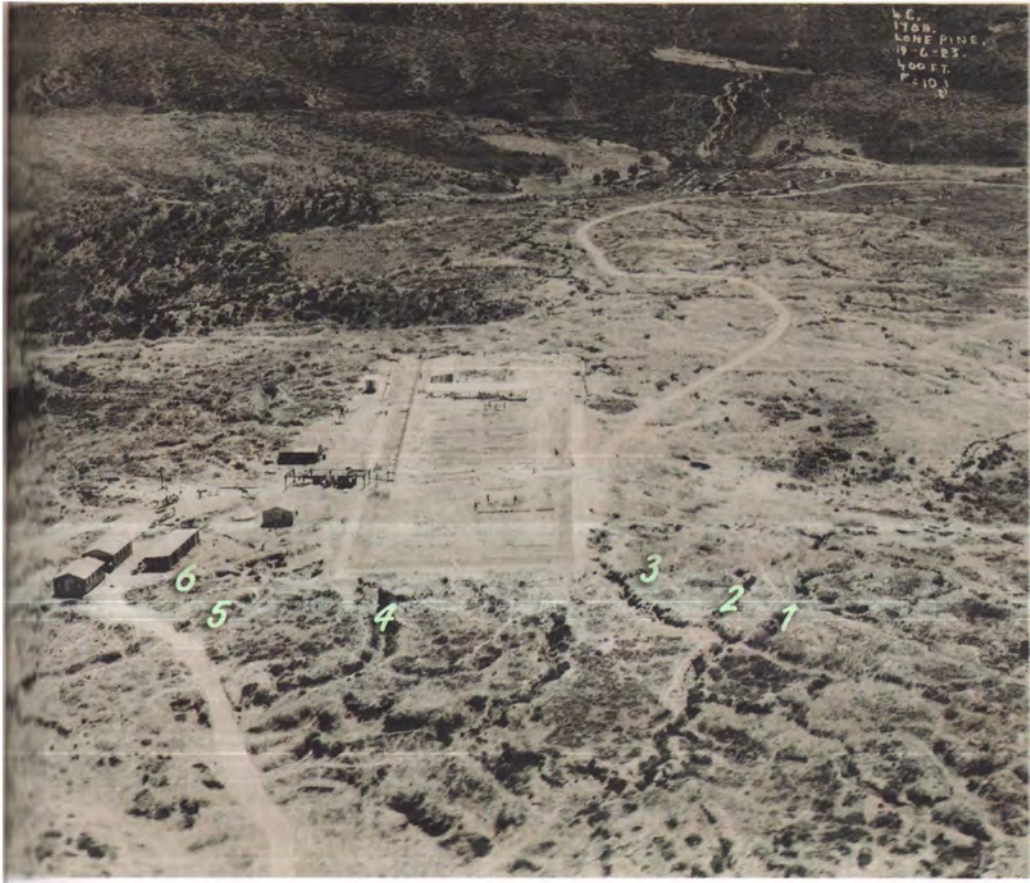
Avustralya Savaş Müzesi arşivi [AO2102].

Mezarın bulunduğu yeri arazide saptamak için Kanlısirt'ta bulunan Avustralya anıtını haritaya yerleştirmeye çalıştım. Çanakkale savaşları araştırmacısı Gürsel Akingüç'ün de yardımıyla, anıtın Şevki Paşa Haritası'nın üzerindeki yeri aşağı yukarı saptanabilmiştir.

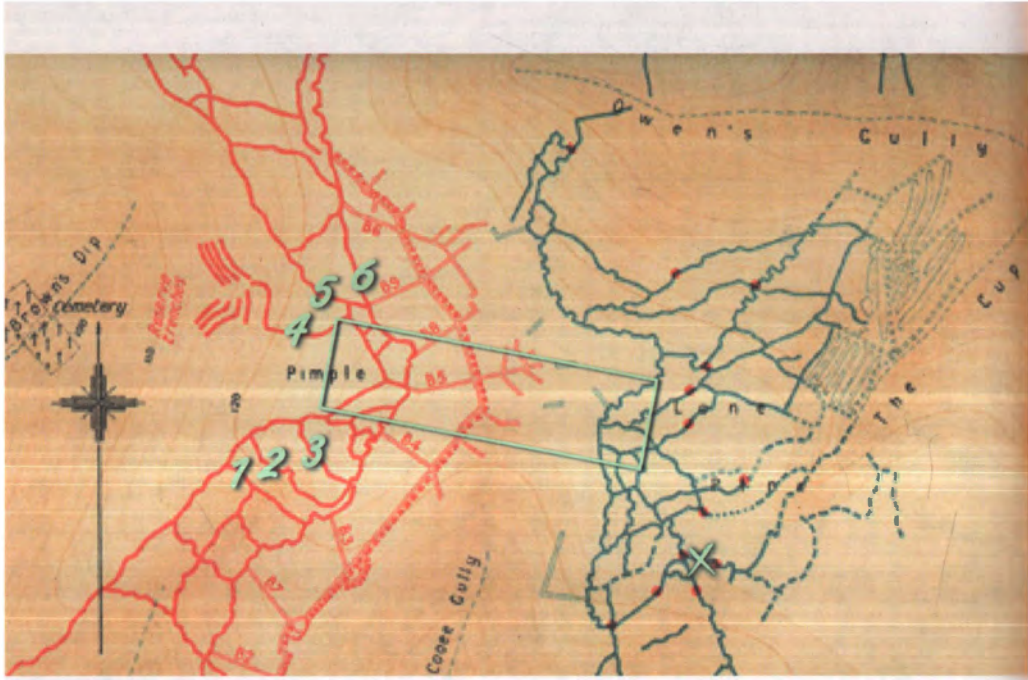
Şevki Paşa Haritası olarak adlandırılan harita 1916'da yapılmış olup Gelibolu Yarımadası'nı savaşın bütün izleriyle gösterir.

Bu yerleşimi yaparken 1923'te çekilmiş bir fotoğraf çok yardımcı oldu. Anıtı inşaat halinde gösteren bu fotoğrafta siper kalıntıları net olarak görülüyordu.

Avustralya Savaş Müzesi arşivi [H18636-3].

Soldaki haritada 1'den 6'ya kadar numaralanmış siperleri fotoğrafta da görebilirsiniz.

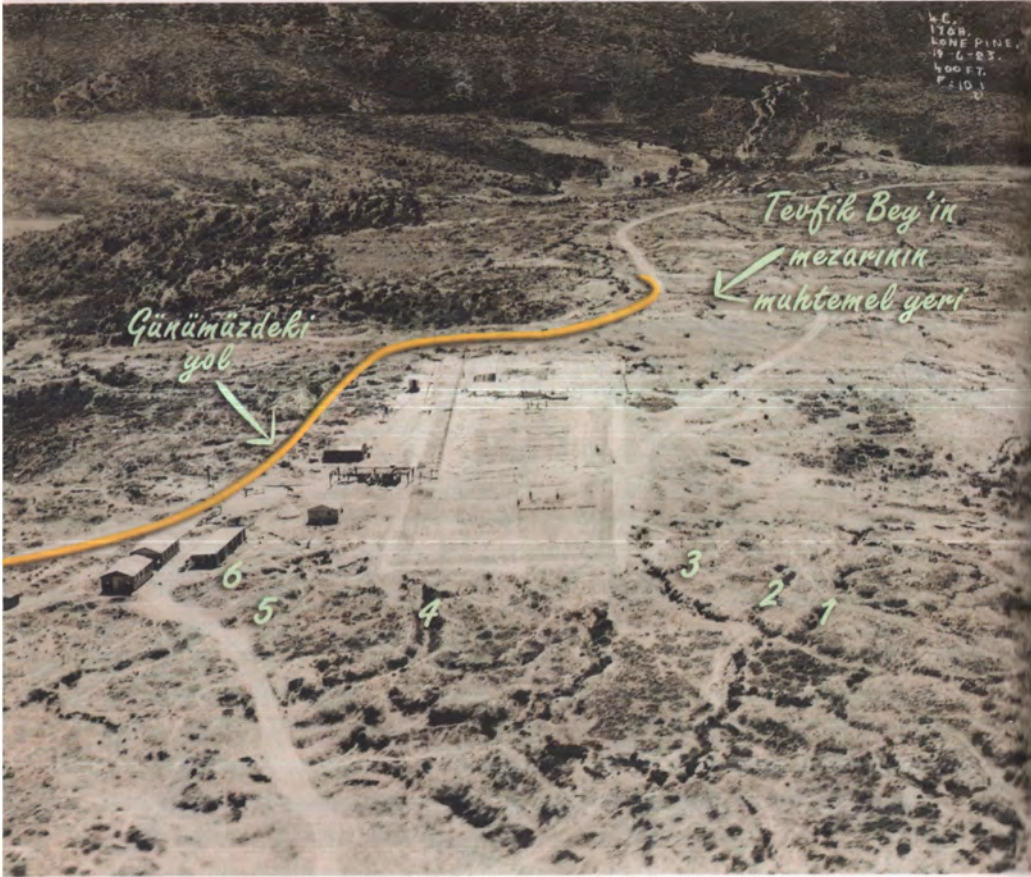

Şevki Paşa Haritası'nın ölçeğini ve Lone Pine Mezarlığı'nın boyutlarını göz önüne alırsak, sağdaki haritadaki beyaz dikdörtgen Lone Pine Anıt ve Mezarlığı'nın konumunu göstermektedir. Bean'in kitabındaki haritaya geri dönersek Avustralya anıtının yerleşimi yukarıdaki şekilde olacaktır.

Uzaklıkları dikkate aldığımızda Tefik Bey'in mezarının yeri Şevki Paşa Haritası'nda sağda görüldüğü gibi saptanabilir. Şevki Paşa Haritası'nda bu noktaya çok yakın yerde bir işaret göze çarpmaktadır.

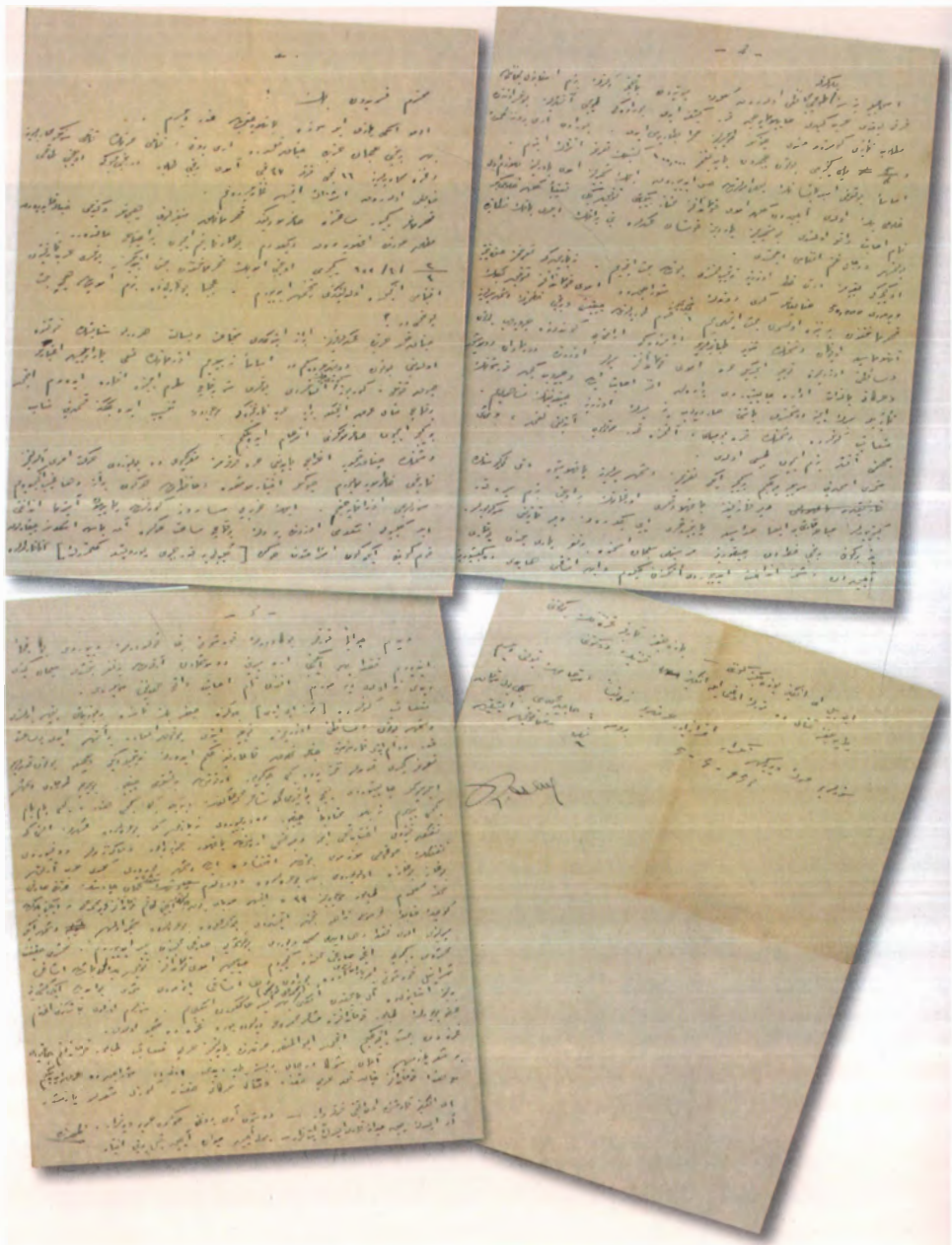
Altyazıda açıklaması bulunmayan bu işaret Tevfik Bey'in mezarını gösteriyor olabilir. Şehit Binbaşı Tevfik Bey'den geriye kalan, bir sürü çizgi arasında kaybolmuş küçücük bir dikdörtgen midir yoksa?

İnşaat fotoğrafına baktığımızda...

2007'de çekilen hava fotoğrafında...

Rıza Tevfik Işık'ın mektubu (Belge 17).

Bir Mektup

Yazıda çeşitli alıntılar yaptığım mektup, tıpkı “Balıkçı Damları’ndan Açılan Ateş” bölümünde yer verdiğimiz İbradılı İbrahim’in mektubu gibi, Feridun Fazıl Tülbentçi’ye yazılmıştır.

Rıza Tevfik Işkın, 47. Alay, 1. Tabur, 4. Bölük, 3. Takım subayıdır. Bu tabur, 2. Tabur’la beraber Kanlısirt’ta ilk siperlerde Avustralyalılara karşı koymuştur.

Rıza Tevfik Bey 47. Alay’ın Makriköy’den (Bakırköy) Çanakkale’ye hareket ettikleri tarihi hatırlayamadığını yazıyor. Bu tarihi yine bir 47. Alay gazisi olan Mehmet Fasih Bey’in (Kaya-balı, 1893-1964) anılarında buluyoruz.⁷

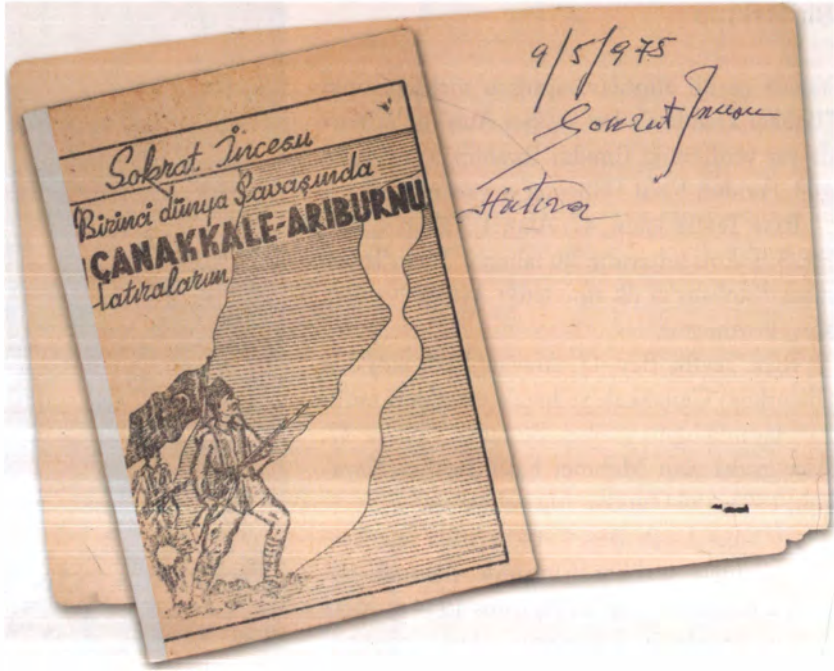
Mehmet Fasih Bey, 1914 yazında seferberliğin ilanıyla birlikte Mersin’de bulunan 47. Alay’a katılır. Bu alay 23 Ağustos 1914’te Mersin’den İstanbul’a doğru yola çıkar. Çanakkale’ye sevk edildiği 27 Nisan 1915 tarihine kadar Bakırköy civarında ikamet eder.

16 Mayıs’ta Kanlısirt siperlerine giren 47. Alay hemen iki gün sonra yapılan hücumu katılır. Bu, Rıza Tevfik Bey’in mektubunda “5/6 Salı gecesi” olarak geçen 19 Mayıs hücumudur. Kayıp sayısı olarak verilen 50.000 rakamı doğru olmasa da, şehit ve yaralı sayısı 10.000 kadardır. Işkın mektubunun sonlarına doğru 47. Alay’ın bir gazisinden bahsetmiştir:

Şimdi bu alaydan iki kişiyiz: Birimiz İstanbul’da albaylıktan emekli Mehmet Ali Orgül, ben ise hâkimlikten emekliyim. Sözlerim uzadı başınızı ağrıttım af buyurun. Tabur kumandanımıza Şair Memduh derlerdi bu da Gazze’de şehit oldu.

Mehmet Ali Orgül de (1897-1977) Mehmet Fasih Bey gibi Harp Okulu öğrencisidir savaş başladığında. Savaştan sonra okulunu bitiren Mehmet Ali Bey İstiklal Savaşı’na da katılmış ve daha sonra ordudaki görevini sürdürerek Albay rütbesinden emekli olmuştur. (Aynı ismi taşıyan yeğeninin arşivinden).

Esat Paşa, Kanlısirt taarruzu başladıktan yarım saat sonra 57. Alay ıhtiyatından bir taburla beraber 13. Alay'ın takviye olarak gönderilmesi emrini verir. İhtiyat Zabiti Sokrat (İncesu) Efendi 13. Alay'ın, 8. Bölük Kumandanıdır. O günkü çarpışmaları hikâye ettiği anıları 1964'te yayımlanmıştır. Kitabı ve imzası.

Birinci Dünya Savaşı, arkasından İstiklal Savaşı... Kanlısirt'ı savunan 47. Alay'ın kaç askeri Cumhuriyet'in ilanını gördü? Bu sorunun cevabını belki hiçbir zaman bilemeyeceğiz ama, hiç olmazsa onların fedakârlıklarını unutmayalım.

Son Söz Yerine...

Gerek Türk gerek Avustralya kaynakları Kanlısirt muharebelerinden bahsederken karşı taraf askeri için saygılı bir dil kullanırlar. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nın yayımladığı kitapta, 16. Tümen'in kahramanlığına değinildikten sonra şöyle denmektedir:

Kanlısirt'taki Türk kıtaları ve karşısındaki Avustralyalıların geceli gündüzlü aralıksız sürdürdükleri bomba ve süngü hücumlarında gösterdikleri yiğitlik, cesaret ve gözü peklik, Çanakkale muharebelerinin birlikte yaşatılması gereken en önemli anıdır.⁸

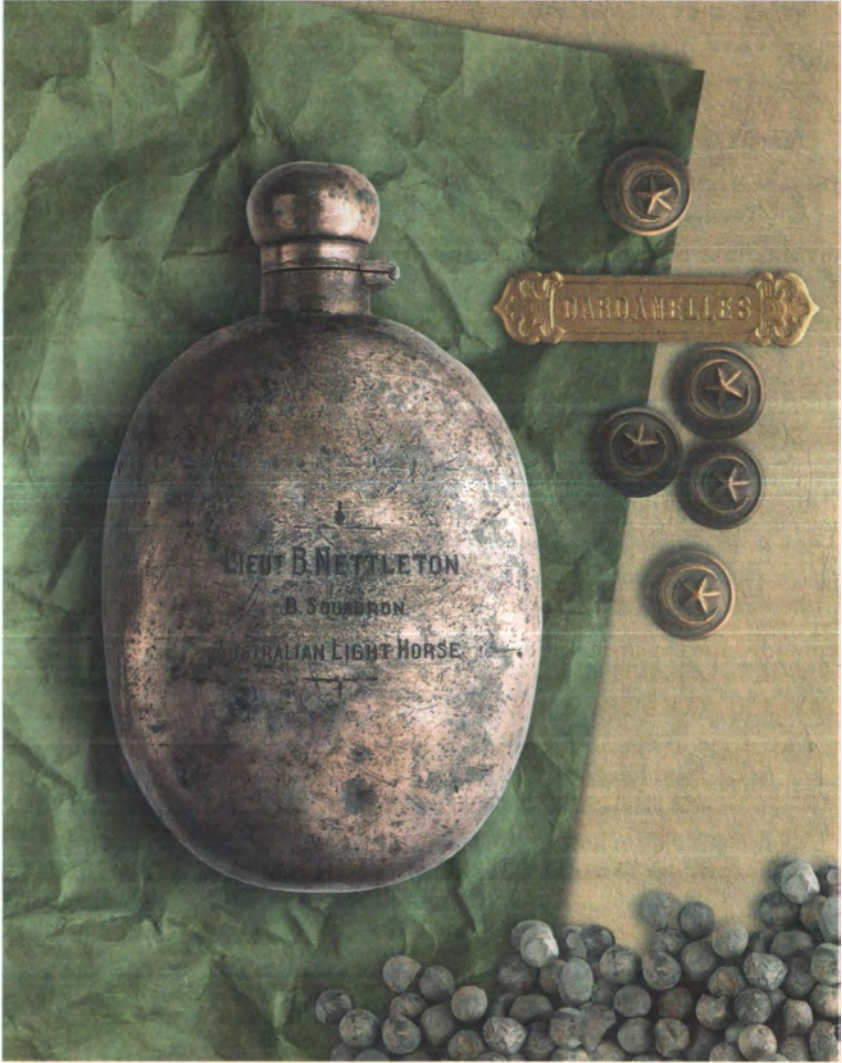
Esat Paşa da anılarında düşmanın tereddütsüz ve cesurane hücum ettiğini yazar.⁹

Öte yandan Avustralya kaynakları da Kanlısirt muharebelerinden bahsederken Türk askerinin hakkını teslim ederler.*

Notlar

1. C. E. W. Bean, *Gallipoli Mission*, Australian War Memorial, 1952, s. 191.
2. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, C. V: *Çanakkale Cephesi*, 3. Kitap, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, 1980, s. 334.
3. C. E. W. Bean, *a.g.e.*, s. 197.
4. *A.g.e.*, s. 198.
5. C. E. W. Bean, *The Story of Anzac*, C. II, Angus & Robertson, 1941, s. 545.
6. Hava fotoğrafları için, bkz. *a.g.e.*, s. 563'ün karşısı; siper çizimleri için bkz. *a.g.e.*, s. 498'in karşısı.
7. *Kanlısirt Günlüğü. Mehmet Fasıh Bey'in Çanakkale Anıları*, haz. Murat Çulcu, Denizler Kitabevi, 2006, s. 20.
8. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, C. V: *Çanakkale Cephesi*, 3. Kitap, s. 340.
9. Orgeneral Yanyalı Esat Bülkat, "Çanakkale Hatıraları", Harp Akademileri Arşivi, s. 689.

* Bunun örneklerini C. E. W. Bean'in *The Story of Anzac* ve *Gallipoli Mission* adlı kitaplarında ve internette www.anzacsite.gov.au adresli Avustralya sitesinde görebilirsiniz. Ayrıca Avustralya Savaş Müzesi'nin (Australian War Memorial) hazırladığı "Lone Pine Diorama"sı Kanlısirt hakkında mükemmel bir görsellik sergilemekle kalmayıp, ayrıntılı bilgilerle o günlerde yaşananları canlandırma konusunda çok başarılıdır: <http://dev.links.com.au/diorama>.

Nettleton'ın matarası. Üstündekiler belki kurşun belki şarapnel izleri.

Matara

Burdett Philip Nettleton'ı Aramak

Bu farklı bir yazı; inanılmaz rastlantıları bir araya getiren yazılış öyküsünü de barındırıyor içinde.

Bu yazının geriye dönüşlerle örülen öyküsünde, genç bir Avustralyalı teğmenle birkaç aşamada tanıştım.

Hatta onunla karşılaştığım bazı kaynaklarda ismi bile yoktu, yitip gitmişliğin içinde buldum onu.

Ve Çanakkale hakkında ilk göz ağrım olan bu yazı çıktı ortaya.

*Burdett Philip Nettleton
(Bryn Ddolan Arşivi'nden)*

1. Hafif Süvari Taburu hücumdan sonra. Avustralya Savaş Müzesi arşivi [H00356].

Matara

Birkaç yıl önce Ege sahillerine yaptığım bir geziden dönerken Çanakkale yakınlarında küçük bir kasabada durdum. Benzin istasyonunun karşısında dar bir vitrinde eğri büğrü harflerle “Antikacı” yazıyordu. Bu sözcüğün cazibesıyla ve biraz da yol yorgunluğunu atmak için dükkâna girdim. Fazla bir şey yoktu. Çanakkale savaşlarında yabancı askerlerin kullandığı rom şişelerinden bir tane aldım. Sonra rafta tozlu matarayı gördüm. Üzerine kazınmış yazıya göre Avustralya Hafif Süvarilerinden Teğmen B. Nettleton’a aitti. İlgilendiğimi gören dükkân sahibi: “Abi o bir Anzağa aitmiş, geçenlerde bir köylüden aldım” açıklamasıyla beni satın almam için yüreklendirdi. Israr etmesine gerek bırakmadım.

İtiraf ediyorum: Koleksiyon dolabımın Çanakkale rafında durdu yıllarca matara. Sonunda, uyku tutmayan bir gece dolaptan çıkarıp masaya koydum. “Kim bilir neler gördü, nerelerden nerelere geldi?” diye düşünürken, çok da ümide kapılmadan internette aramaya karar verdim adamımı: “B. Nettleton, Gallipoli, Anzac” yazıp “Google”da arama yaptım. Çıkan sitelerin biri Gelibolu’da ölen Anzak subayların alfabetik listesiydi.¹ N harfinde şu birkaç satırı görünce gözlerimi uzun bir süre ekrandan ayıramadım:

Lieutenant Burdett Philip NETTLETON, 1st Light Horse Regiment, AIF. Born Sydney, NSW. Single; Merchant, of "Nara", Turramurra, Sydney, NSW. Next of kin: Father; Sam Nettleton. Mother; Emily Nettleton, of same address. Killed in action on Pope's Hill, central Anzac, on 7 August 1915, aged 26. No Known Grave.

Bir ürperti geldi. Tüylerim diken diken oldu. Matarayı tekrar elime aldım. 7 Ağustos 1915'te öldüğünde 26 yaşındaydı... "No Known Grave"... "Mezarı bilinmiyor"...

O gün neler olmuştu? Bizimkiler ne yapmıştı? Ya Teğmen Nettleton?

7 Ağustos 1915

İngiliz ve Yeni Zelanda birliklerinin 7 Ağustos'ta Conkbayırı'na yapacakları saldırıyı desteklemek için Avustralyalıların da saldırarak Kılıçtepe'yi (Baby 700) almaları planlanır. Bu saldırı Cesarettepesi, Pope Tepesi (R Siperi) ve Bombasırtı üzerinden yapılacaktır. Nettleton'ın da mensup olduğu 1. Hafif Süvari Taburu Pope Tepesi'ndedir. Saldırı sabah 04.30'da Binbaşı Glasgow kumandasında 200 adamla başlar. Binbaşı Reid kumandasındaki kuvvet Türk siperlerine ulaşır, fakat kendi kuvvetleriyle ilişkisi kesilmiştir. Sonuç Avustralyalılar için korkunç olur: 15 ölü, 98 yaralı ve 34 kayıp (çoğunluğu ölmüştür).

Ölü ve yaralıların arasında "B" bölüğünün bütün subayları da vardı. Binbaşı Reid ve Teğmen Nettleton'ın cesetleri bulunamadı. (www.lancers.org.au sitesi)

Cemil Conk, *Çanakkale Conkbayırı Savaşları* adlı kitabında, General Oglander'i kaynak göstererek şunları yazar:

Çanakkale Savaşı'ndan kalma bir rom şişesi.

Nettleton'ın öldüğü 21 numaralı si per, fotoğraftaki Türk Askeri beykelinin bize göre solunda kalan ağaçlığın bittiği noktaya yakın bir yerdedir.

Teğmen B. P. Nettleton'ın öldüğü 21 numaralı si peri gösteren harita (Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, C. V: Çanakkale Cephesi, 3. Kitap.

Quinn's ve Pope's mevzilerinden ve Chessboard mevzileri (27. Alayımız siperleri) üzerinden taarruz eden Binbaşı T. W. Glasgow emrindeki birinci hafif atlılar, bidayette [başlangıçta] düşmanın uç hat siperlerini zaptetmek üzere ilerlemişlerse de takviye edilmedikleri için 200 mevcutlarından 154 er ve subay kaybederek eski siperlerine ricat'a mecbur olmuşlar.²

1. Hafif Süvari Taburu 27. Alay'ın siperlerine saldırmıştır. Bu alayın kumandanı Yarbay Şefik (Aker), anılarında aynı olayı şu satırlarla anlatır:

Düşman muvaffak olamamıştı. Komutanı bulunduğum 27. alayın yalnız 21 numaralı bir küçük siperi içine içindeki müdafilerin kâmilten yaralı ve şehid düştüğünden dolayı Avustralyalılar girebilmişler ve siperi zaptettiklerini geriye göstermek maksadıyla bayrak dikmişlerdi. Fakat kısa bir mukabil hamle neticesinde bu sipere girebilmiş olan Avustralyalılar da kâmilten denemek derecede ölüleri ve siperle beraber bayrakları elimize geçmiştir. Bu cesetler hususi bir yere gömülmüşlerdi.³

Ve Şefik Aker bu cenazeler arasında iki de subay bulunduğunu ekler. İki subay!

Avustralya kaynakları Binbaşı Reid'in Türk siperlerine ulaştığını bildirilmektedir.

"B Squadron"dan iki subayın, Reid ve Nettleton'ın cesetleri bulunamamıştır. Büyük bir olasılıkla Şefik Aker'in "hususî bir yere" gömdüğü cenazeler arasındadır Reid ve Nettleton.

7 Ağustos'ta Conkbayırı'nın yarısı, 8 Ağustos'ta da tamamı düşman eline geçer. Nettleton'ın öldüğü gün Anafartalar Cephe Kumandanlığı kurulu ve ertesi gün komutanlığına Mustafa Kemal getirilir. 10 Ağustos'ta onun yönettiği Türk saldırısı sonucu düşman Conkbayırı'ndan tamamen atılır.

Hikâyemiz burada sona eriyor. Şimdi Kanlısırt'ta (Lone Pine) soğuk bir mermer levhanın üstünde bir addır Nettleton.

AUSTRALIAN LIGHT HORSE 1ST REGIMENT

REID J. M.
MAJOR

COX W.
CAPTAIN

NETTLETON B. P.
TINSON G. E. I.
LIEUTENANT

SQD. QMR. SERJT.
CARR R. M.

SERJEANT

BARRY W. J.
GAILLE E.
SERVED AS
ELLIS G.
GIBSON R. W.
GREEN J.
KERR H. Y.
YOUNG F. R. C.

CLUETT E.
MC DONALD K. V.
CORPORAL

LANCE CPL.
CRISP F. G.
WHEATLEY T. C.
D. C. M.

ADULT C.
BAKER H. L.
BOSEMAN J.
BULMER A.
BURNS H. M.
CAMPBELL H.
CLARK A. J.
COOPER C. T.
CRICHTON W. D.
DE LEPPER VANCHE R. C.
FOLLENT J. M.
FRASER D. A.
HAMILTON H. P.
HENDERSON D.
HILLS C.
JEFFREY J.
KANE F. W.
KEMPE R. S.
KOLTS H. F.
LAUNT L. C.
LEE S.
LUTTRELL F.
MCKAY J. L.
MC MASTER A. H.
MACEE E. W.
MACRATH G. W.
MANNING A. G.
MARTIN J.
NEWTON O. E.

TROOPER

AUSTRALIAN LIGHT HORSE 1ST REGIMENT

OAKES A. W.
PEACOCKE G. F.
PEARCE W. M.
PERRAU R. J. J.
PINKERTON W. H.
PRICE J. L.
REED M.
ROBERTS D. J.
ROBERTSON W. T.
SCANLAN C. J.
SELLERS F.
TROOPER

SERJEANT
BOWSER H. L.

CORPORAL
ALEXANDER J. C.

LANCE CPL.
MULVEY F. C.

TROOPER
BUTLER E. R.
DAVIES T.
HANNAH J.
HARMAN H.
HARRIS O.
KEID W.

TROOPER

SHeldon C. J.
SMITH R. E. J.
STEWART R. J.
STINSON A.
TANNER R.
TIGHE E. V.
VILLIS F.
VILLIS S.
WOMACK G. E.
WOODS W. H. R.

2ND REGIMENT

TROOPER

MACFARLANE C. J.
MCLEAN H. A.
MOURITZ L. B.
NORTON W. T.
O'CONNOR W. H.
PHILLIPS T. H.
ROBERTS P. MCD.
ROBERTSON G. H.
TEMPLER F. D.
WRAGGE C. L. E.

DRIVER
CASEY P.
WHITTALL P. G.

Bu yazıyı Mustafa Kemal'in 1934'ten seslenen mesajıyla noktalamak istiyorum:

Bu memleketin topraklarında kanlarını döken İngiliz, Fransız, Avustralyalı, Yeni Zelandalı, Hintli kahramanlar! Burada, dost bir vatanın toprağında-sınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler, Mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız.

Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Göz yaşlarınızı dindiriniz. Evlatlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve rahat uyuyacaklardır. Onlar bu toprakta canlarını verdikten sonra, artık bizim evlatlarımız olmuşlardır.

Zorunlu Bir Ek

Nettleton'ın öyküsünü, Mustafa Kemal'in savaşa ilgili her kitabın sonsözü ve barışla ilgili her kitabın önsözü olabilecek sözleriyle bitirmek istemiştım.

Yazının yayımlanmasının üzerinden iki yıl geçti. Çanakkale'ye gönül vermiş bir araştırmacı olan Yetkin İçcen telefon ettiğinde bu yazıdan söz ettim.

İki dakika sonra genç bir subayın adı ortak bir heyecana neden oluyor, yarım saat içinde Yetkin'i benim evime getiriyordu. Aylardır Avustralya Savaş Müzesi'nin sitesinden hakkındaki bütün belgeleri okuduğım genç adamın hiç görmediğim resmi de Yetkin'in getirdikleri arasındaydı. Acaba dünya gerçekten sandığımızdan küçük müydü?

Yetkin de yıllardır Nettleton'la ilgileniyordu.⁴ Onun karşısına Nettleton ismi Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın günlüklerine bakarken çıkmıştı. Defterlerden birinin kapağının içinde, "Lieut. B.P. Nettleton, BSQN, No.1 L.H. Reg. (A.I.F.), Turramurra, N.S.W. Australia" yazısı okunmaktadı. İzzettin Bey Çanakkale'de Mustafa Kemal'in kurmay subayıydı.

Günü güne tuttuğu notlar Çanakkale Savaşı için en güvenilir kaynaklardan biridir.⁵ Bu kitabın 191. sayfasında 27 Ekim 1916 günü için şu not düşülmüştür:

...Bu senenin hatıratını Arıburnu'nda İngilizlerden alınmış bir defter içine kaydediyorum. Bu münasebetle muvaffakiyet ve hüsnü neticenin bu sene

TURRAMURRA
N. S. W
AUSTRALIA

Calculated.				
W. Bauer	343	27821	} Edwin Cook.	
- Bell	607	28418		} No 5
- Stearns	366	27377		
- Spaul	246	27813		
235. - Grapnels		27828	} General Good	
W. Dickinson	349	27838		} Medical School
- Monas	301	27815		
- Gilled	354	27818		
- Spaul	552	27826	} Back Lane	
- Kent	323	27814		} Church.
K. - Rose	324	27811	} Cyclist.	
- Hagley	306	27824		} Bathman
d. Russell	24300	27837	} Cook.	
Supplies.				
Ed. Hancock	13	27798		
W. Calhoun	243	27818	} 10000	
Mills	847	27839		
53777				

İzzettin (Çalışlar) Bey günlüğünün bir bölümünü Nettleton'ın defterine tuttu. Defterin iç kapağında Avustralyalı teğmenin kendi el yazısı... Deftere yazdığı isimlerin bazıları Avustralya Lone Pine Anıtlı'nda Nettleton'ın ismiyle beraber aynı levhadadır. (İzzeddin Çalışlar arşivinden).

bu harp cephesinde de tecelli etmesini Allah'tan ümit eder ve yalvarırım.
(Defterin Avustralyalı olan asıl sahibi için, defterde şöyle yazılı:

Lieut B. P. Nettleton

B SQN

No 1 REG (A.I.F)

Turramurra

N.S.W

AUSTRALIA)

Yetkin daha sonra yukarıda adresini verdiğim internet sitesini hazırlayanlardan Bryn Dolan'la iletişim kurarak Nettleton hakkında bilgi almıştı.⁶

Türklerin Tarafından Görünüş

Nettleton'la ilgili söyleyeceklerim henüz bitmedi. Bu kitapta ismini sık sık duyduğunuz biri, Binbaşı Halis (Ataksor) tarafından yazılmış bir belge daha geçti elime. Halis Bey, o gün saldırılan ve kısmen de olsa işgal edilen 21. siperden sorumlu 3. Tabur'un kumandanıydı.

Yirmiyedinci Alay Kumandanlığına

Arıburnu

25.5.1331 [7.8.1915]

Ağustosun 6/7 gecesi Yüksesirt'ta Onsekizinci Alay siperlerine yapılan taarruzun ardından sabah 04.30'da R siperinden bir tabur kadar tahmin edilen düşman kuvveti Üçüncü Tabur'un sorumluluğunda bulunan [20], [21] numaralı siperlerle [Ali Çavuş] siperine saldırıya başlamıştır. Düşmanın saldırısı daha gecedan siperlerimize yöneltilen top atışlarından meydana gelen ve R siperi ile siperlerimiz arasındaki sahayı yoğun bir sis tabakası gibi kaplayan barut dumanının oluşturduğu maske altında gerçekleşmiş ve gayet şiddetli bir ateşle karşılaşmıştır.

Öncelikle 20 numaralı siperle Ali Çavuş siperi arasında bir açığı oluşturan sahaya taarruz eden düşman oradaki müthiş ateş altında bir iş göremeyeceğini anlayarak derhal derenin eğimli tarafına çekilmeye mecbur olmuş ve oradan yine büyük bir kuvvet ile Ali Çavuş siperinin sol tarafıyla 21

یہ بھی انکسور سے لیا

۱۲۶۱ / ۵ / ۵۰

قمری ۹۹ کبیسه
 ۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰

$$\frac{2}{2.1}$$

Over.

21 numaralı siperden Ege Denizi.

numaralı siperde tecavüze başlamış ve verdiği büyük kayıba rağmen sekiz, on düşman neferi 21 numaralı siperimiz yakınında kendilerini atabildikleri korunaklı bir yerden durmaksızın yağdırdıkları bombalar sayesinde askerleri tümüyle şehit olduğu için boşalan siperin iki mangalık yerine girebilmiş ve yardım için geriye taşlar atarak işaretler vermişler ise de gerek siperi girenlerden ve gerekse yardıma gelmek isteyenlerden pek azı fırara muvaffak olabiliş geriye kalanların tamamı yere serilmiştir.

Muharebe saat 07.00'de sona ermiş ve şiddetli bir mücadele halinde cereyan etmiş olup 51 şehit ile biri zabıt namzedi [ki takım kumandanı idi] olmak üzere 166 yaralı verilmiş ve [360] bomba ile 132 sandık cephane sarf olunmuş ve düşmanın bıraktığı silahlar ve kazma küreklerle iki çuval bomba ve siperlerin vaziyetini gösteren bir harita ele geçirilmiştir. Ölenlerin arasında biri yüzbaşı olmak üzere iki düşman subayı defnedilmiştir.

Düşmanın atılmasının ardından siperlerimize yöneltilen top atışı siperlerimizi kısmen tahrip etmiş olduğu ve şehitlerin mühim bir kısmı da buradan vuku bulduğu arz edilir.

3/27 Kumandan Vekili

Binbaşı

(İmza) Halis

Yazının ilk kısmında Şefik Bey'den yaptığımız alıntıyı göz önüne alırsanız, bu raporun Şefik Aker'in anılarına kaynaklık ettiği apaçık ortadadır. Ayrıca, Binbaşı Halis Bey'in raporu Bean'in kitabında yer alan saldırının Avustralya tarafının öyküsünü de tamamlamaktadır.⁷ 51 şehit ve 166 yaralı; Türklerin kaybı Avustralyalıların kaybıyla boy ölçüşmektedir bu muharebede...

21 numaralı si perden Cesarettepesi'ne bakış.

Notlar

1. http://www.anzacs.org/index_nopqr.html.
2. Cemil Conk, *Çanakkale Conkbayırı Savaşları*, T.C. M. M. V., Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti, Harp Tarihi Dairesi Yayınları, 1959, s. 42.
3. Şefik Aker, *Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay, Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*, 1935, Sayı 99.
4. Yetkin İşcen de kendi "Nettleton" öyküsünü yazdı. Yukarıda okuduğunuz yazının ilk hali ve Yetkin İşcen'in yazısı *Cumhuriyet* gazetesinin 22 Nisan 2005 tarihli "Bilim Teknik" ekinde yayımlandı.
5. Orgeneral İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, haz. Dr. İsmet Görgülü-İzzeddin Çalışlar, YKY, 1999.
6. Yetkin İşcen'in bu bilgilerden de faydalanarak yazdığı yazıyı www.gallipoli1915.org adresli internet sitesinde de okuyabilirsiniz.
7. C. E. W Bean, *The Story of Anzac*, C. II, Angus & Robertson, 1941, s. 625-628.

Hüseyin Avni

57. Alay'a Verilen İki Emir

57. Alay... Çanakkale Savaşı'nın adı efsanelerle birlikte anılan alayı... Yer: Arıburnu, tarih: 25 Nisan 1915...

Arıburnu Çıkarması'nın başladığı haberini alan 19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal, 57. Alay'ı ve bir dağ bataryasını alarak, düşmanı karşılayan 27. Alay'ın yardımına koşar. Conkbayırı'na vardığında düşman 261 rakımlı tepe yönünden saldırmaktadır. Mustafa Kemal o günü üç yıl sonra şöyle anlatacaktır:

57. Alay'ın Conkbayırı ve Su Yatağı hattından 261 istikametinde ve dar cephe ile kesif olarak düşmanın pek nazik ve mühim olan sol cenahına yüklenmesi, iki taburdan ibâret olan 27. alayın da Merkeztepe istikamet-i umûmîyesinde geniş cephe ile düşmana atılması düşmanı ricata mecbur etmiştir. Fakat bence bu tabiye vaziyetinden daha mühim olan bir amil vardı ki o da herkes öldürmek ve ölmek için düşmana atılmıştı.

Bu öyle alelade bir taarruz değil, herkesin muvaffak olmak veya ölmek azmiyle harekete teşne olduğu taarruzdur. Hatta ben, kumandanlara şifahen verdiğim emirlerde şunu ilave etmiştim:

– Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar kaim olabilir.¹

Mustafa Kemal'in bu “şifahi”, yani sözlü emrinin ilk görüldüğü yazılı kaynak yukarıda alıntı yaptığımız Ruşen Eşref söyleşisidir.*

* Söyleşinin 1918'de *Yeni Mecmua*'da yapılan ilk baskısında alay numaraları verilmemiştir.

Ressam Hayri Çizel'in (1892-1950) fırçasından Hüseyin Avni. Bu suluboya resim Çanakkale Savaşı'na katılan ressam tarafından Hüseyin Avni'nin şehit olmasından 12 gün önce yapılmıştır.

Mustafa Kemal'in, harp tarihimizin en meşhur emirlerinden birini verirken ne kadar haklı olduğunu ilerleyen günler gösterecektir.

İlk gün çıkarma kuvvetlerinin ilerlemesinin her ne pahasına olursa olsun durdurulması şarttır. O günün sonunda İtilaf askerleri ilerledikleri pek çok yerden geri atılarak sağ yönde Cesarettepesi'nden, sol yönde Bombasırtı'nın güneyindeki Boyun noktasına kadar uzanan bir hattın gerisine sıkıştırılır. Bu sınır Ağustos ayına kadar hemen hiç değişmez. Düşman ilk gün daha büyük bir alanı işgal edebilse, özellikle bu hat üzerindeki tepeleri ele geçirebilseydi, muharebeler Türkler açısından çok daha zor ve kayıplı olacaktı. Bu açıdan bakılınca Mustafa Kemal'in emrinin ne kadar yerinde olduğu apaçık ortadadır.

Düşman Kuvvetleri Geri Çekiliyor

57. Alay'ın 2. Tabur'u 261 rakımlı tepeye saldırırken 1. Tabur da Su Yatağı'nın güneyinden hücumla geçer. Öğlene doğru düşman kuvvetleri geri çekilmeye başlar. 180 rakımlı tepeye doğru geri püskürtülen düşman, akşama doğru bu tepenin güneyine kadar çekilmek zorunda kalır.

Taburların çok çabuk yer değiştirmesinin neden olduğu iki sorun vardır:

Birlikler arasındaki irtibatı sağlamanın zorlaşması ve topraklarımızın kendi askerlerimiz üzerine ateş açması.

Hüseyin Avni, öğleden sonra 03.05'te 27. Alay İkinci Kumandanı'na şu pusulayı gönderir:

57. Alay 3. Tabur Kumandanlığı'na Saat 15.05

27. Alay ile irtibatın mümkün mertebe tesisini ve taarruzun teşviki emrini taburlara verdim. Bu alaya malumat veriniz. Onlar da bizimle irtibatın tesisine çalışsınlar.

57. Alay Kumandanı
Avni

Not

Topçumuz ilerideki avcılarımız üzerine ateş açıyor.

Yaralı vardır acele söyleyiniz.

Mustafa Kemal'in en ünlü emrini taşıyan Conkbayırı'ndaki anıt-kitabe.

19 NOU PIVADE TÜMEN KOMUTANI
KUR. YB. MUSTAFA KEMAL İTATÜRK
25 NISAN 1915 GÜNÜ DÜŞMANIN
ARIBURNU'NA ÇIKARMA İHTİŞİNİ ÖĞRENNİÇİ,
TİKENİ İHTİŞİ İLE 57 NOU PIVADE ALAYIN
BÖLGEYE SEVİ ETMİŞ.
BU ARADA İHTİŞİ YAPAN CEPHANESİ BİTİMİŞ.
ÇOK AZ İHTİŞİ ERLETTİ İHTİŞİ.
SUNU HÜCUMU KAZANILAN ZAMAN ÇİNDE,
YETİŞEN ALAYA MEVZİ ALDIRARAK,
DÜŞMANI CONKBAYIRINA ULAKTIRMADAN
DÜŞMANI RUMİTİ RUMİTİ

MUSTAFA KEMAL İTATÜRK, 25 NISAN 1915 SABAH,
CONKBAYIRI'NA DOĞRU İHTİŞİ DÜŞMANA KARŞI,
57 NOU PIVADE ALAYI İLE TAARRUZA BAŞLARKEN,
"BEN SİZE TAARRUZU EMRETTİYORUM,
ÖLMİYİ EMRETTİYORUM. SİZ ÖLÜNCEYE KADAR GEÇECEK
ZAMAN ZARFINDA VERMİZE BAŞKA KUVVETLER
BAŞKA KOMUTANLAR KATIL OLABİLİR"
EMRİNİ VERMİŞTİR.
ÇOŞKU İLE ŞARLANAN MEHMETÇİKLER,
DONANMAMAN YÖĞÜN VE ETKİLİ ATESİ ALAYDA
YILMADAN SÜRÜDÜKLERİ TAARRUZLARIYLA
DÜŞMANI CESARETTİPE'YE KADAR GER. İTİMİŞLERDİR.

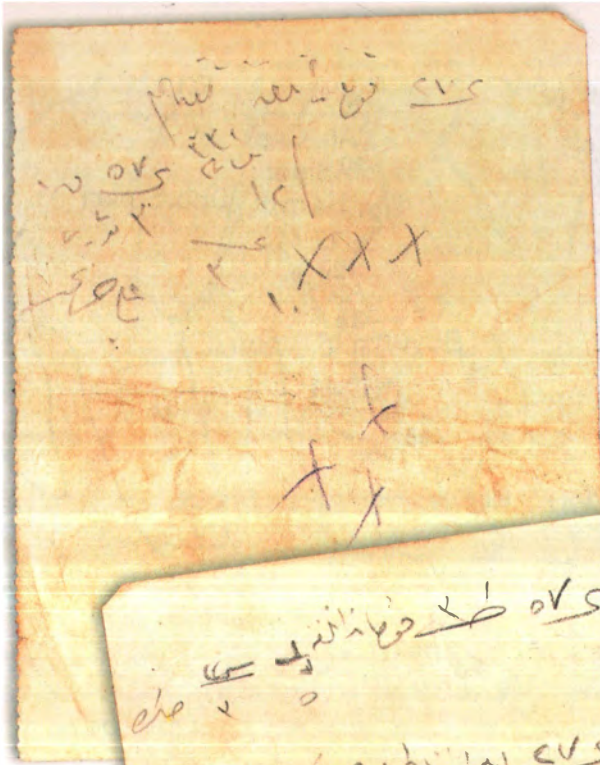
*57. Alay Kumandanı Hüseyin
Avni (Genel Kurmay Başkanlığı
Arşivi'nden).*

Aynı belgenin arka yüzüne öğleden sonra 03.10'da şöyle bir not düşüldüğü görülmektedir:

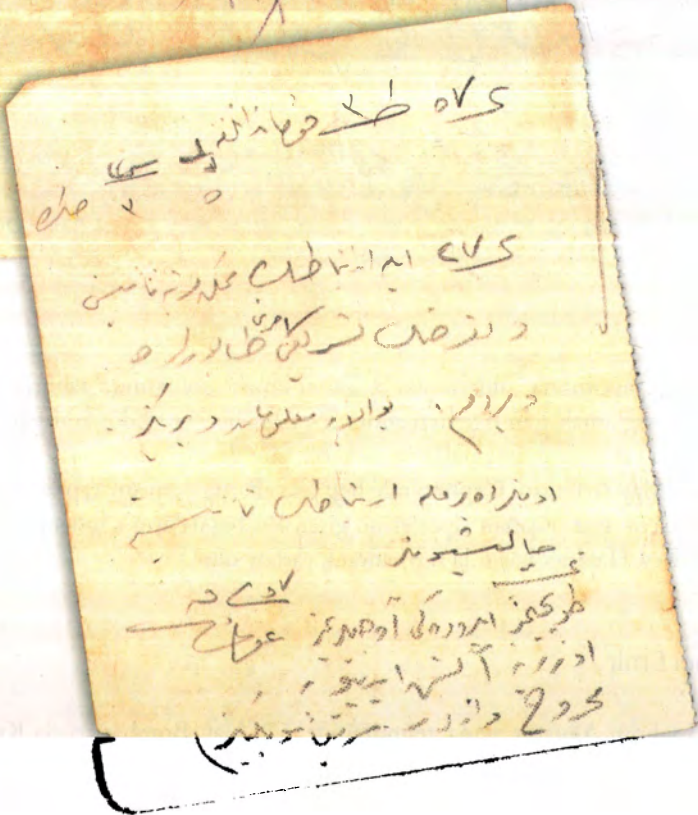
27. Alay Kumandanlığı'na takdim
12 Nisan 331 (25 Nisan 1915)
Saat 15.10

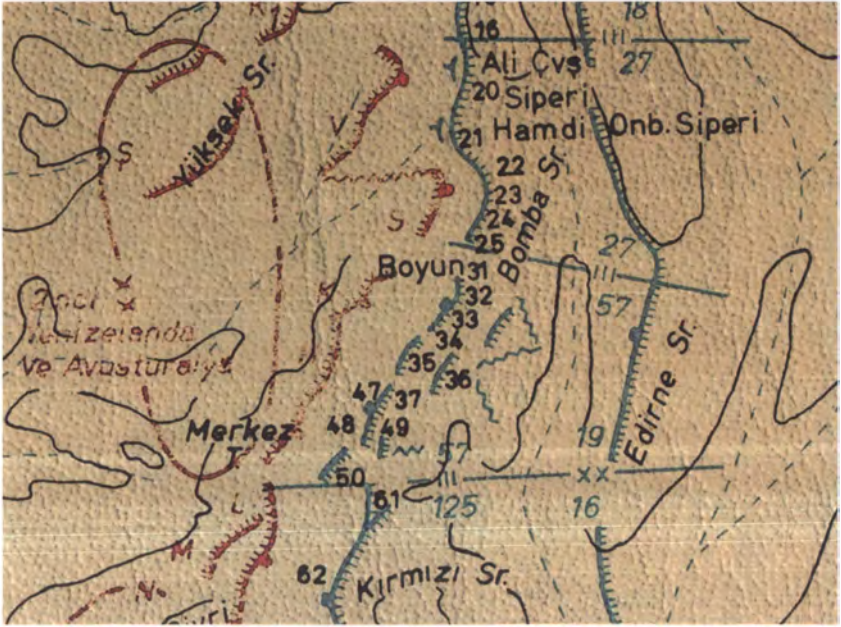
57. Alay 3. Tabur Kumandanı
Yüzbaşı
Ali Hayri

Pusula 5 dakikada yerine ulaştığına göre 57. Alay o sıralarda 27. Alay'a oldukça yakın bir yerde çarpışmaktadır. Hüseyin Avni çarpışmanın ilk günlerini

Hüseyin Avni Bey'in kara savaşlarının ilk günü yazdığı pusula. Taşyanın terlekelerini görmek mümkün üstünde. Bu pusulanın başka bir tarihi özelliği daha var: Arkasında imzası bulunan Ali Hayri, 13 Ağustos 1915'te Hüseyin Avni Bey'in şehit olmasından sonra 57. Alay Kumandanlığı'na tayin edilmiştir (Belge 19).

57. Alay'ın koruduğu 31-50 numaralı siperleri gösteren haritadan detay. Kaynak: Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, C. V: Çanakkale Cephesi, 3. Kitap.

anlattığı raporunda,² ihtiyattaki 3. Tabur'un bir bölümünün taburlar arasında irtibat sağlamak için öğleden sonra 04.40'ta ileri sürüldüğünü yazar. İrtibat sonunda sağlanır, çarpışmalar gece de bir süre devam eder.

57. Alay Arıburnu Cephesi'nde hep ön saflarda çarpışır. Yapılan hücumlarda pek çok kez düşman siperlerine girer. Bu başarıların sonucunda Hüseyin Avni Bey, Haziran başında terfi ederek yarbay olur.

İkinci Emir

1915 yılının Ağustos ayına gelindiğinde, 57. Alay, Bombasırtı'yla Kırmızısrıt arasındaki siperleri korumaktadır.

Avustralyalılar 6 Ağustos akşamı 05.30'da başlattıkları hücumla 47. Alay'ın Kanlısırt'taki siperlerini ele geçirirler. 57. Alay'ın 1. Taburu buraya takviye olarak gönderilir.

3. Kolordu Kumandanı Esat Paşa akşam 06.00 sıralarında Mustafa Kemal'e, "Merkeztepe'ye, mukabil bir taarruz icra ettirerek bu tepeyi zaptetmesi emrini" verir.³ Bunun üzerine Mustafa Kemal küçük bir kâğıda kurşun kalemle aşağıdaki emri yazar:

27. Alay Kumandanlığı'na

Fırka Emri

Fırka Karargâhı'ndan

06 / Ağustos/ 1915 Saat 19.45

Gizli

1- Düşman Kanlısırt'ı işgal etmiştir.

2- Genel durumun lehimize korunması, Tümenimizin bu çarpışmada canını hiçe sayıp, metin hareket etmesiyle mümkündür. Bunun için 57. Alay'ın Merkeztepe'ye saldırıp ele geçirmesi çok önemlidir.

3- Düzen ve önlemlerin buna göre alınması, düşman saldırılarının durdurulması ve geri püskürtülmesi gereklidir.

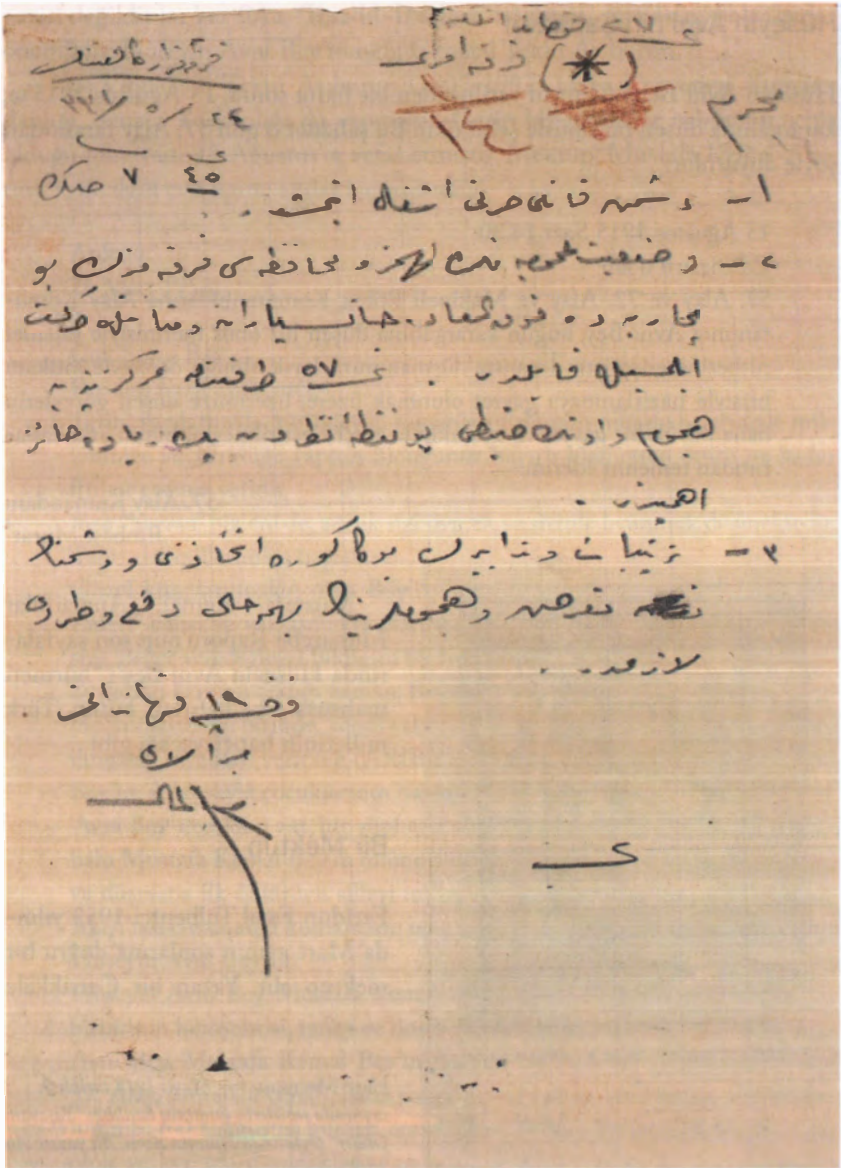
19. Fırka Kumandanı

Albay

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal, "ölmeyi emrettiği" alayın bir saldırı daha yapmasını istemektedir. Fakat durum çıkarmanın ilk gününden çok farklıdır; çarpışmalar yerleşik siperlerde devam etmektedir. Gerekli hazırlıkları yaptırmaya rağmen, bir yandan hazırlıklı bulunan düşmanın aralıksız şiddetli piyade ve topçu ateşini, öte yandan havanın kararmasını göz önüne alarak saldırı emrinde ısrar etmez. Aynı sonuca varan Esat Paşa saldırının durdurulması emrini gönderdiğinde bu kararın daha önce Albay Mustafa Kemal tarafından verilerek uygulandığı haberini alır.

İlk emrinde askerlerine "ölmeyi" emreden Mustafa Kemal, ikincisinde, kolordu kumandanının talimatı üzerine verdiği saldırı emrini durdurmuştur. Gerçek bir kumandanın yaptığı durum değerlendirmesinin bundan güzel bir örneği sanırım zor bulunur.

Mustafa Kemal'in 27. Alay aracılığıyla 57. Alay'a verdiği emir (Belge 20).

Hüseyin Avni'nin Şahadeti

Hüseyin Avni Bey bu emrin verilışinden bir hafta sonra, 13 Ağustos 1915'te, karargâhına düşen bir obüsle şehit olur. Bu şahadet o gün 57. Alay tarafından şöyle duyurulur:

13 Ağustos 1915 Saat 14.30

Edirnesırtı'ndan

57. Alay ve 72. Alay ve Makineli Bölük Komutanlıklarına Alay Komutanımız Avni Bey, bugün karargâhına düşen bir obüs mermisiyle şahadet rütbesine erişmiştir. İmansız düşmanımıza layık olduğu derecede intikam hissiyle hazırlanmaya gayret olunmak üzere, üzerimize düşen görevlerin daha büyük bir gayret ve uyanıklıkla gerçekleştirilmesini bütün arkadaşlarımdan temenni ederim.

57. Alay Kumandanı
Binbaşı Murat⁴

Mustafa Kemal, Anafartalar Muharebe Raporu'nun son sayfalarında Hüseyin Avni Bey'i "hürmeti mahsusa" ile hatırlar, bütün Türk milletinin hatırlayacağı gibi...

Bir Mektup

Feridun Fazıl Tülbentçi 1953 yılında Mart ayının sonlarına doğru bir mektup alır. Yazan bir Çanakkale

Harp Mecmuası'nın Mayıs 1916 tarihli 9. sayısında şehitlerin resminin basıldığı "Yaşayan Ölüler" sayfasında Hüseyin Avni. Alt yazısı: Alay 57 Kumandanı Ali oğlu Hüseyin Avni Bey Tarih-i şahadeti: 31 Temmuz 1331 (13 Ağustos 1915).

gazisi değildir bu kez (bkz. “İbradılı İbrahim” bölümü), ama en az onlar kadar önemlidir: Hüseyin Avni Bey’in oğlu General Tekin Arıburun.

Hava Orgeneral Tekin Arıburun (1905-1993) Hava Kuvvetleri Kuvvetleri Komutanlığı, Senato Başkanlığı da yapmıştır. Garip bir tecelliyle babasının şehit olduğu gün, yani 13 Ağustos’ta vefat etmiştir. Mektup, Mustafa Kemal Atatürk’le de ilgili çok ilginç anılar içermektedir.

Ankara

26 Mart 1953

Çok Sayın Bay

Feridun Fazıl Tülbentçi,

Tarihi yazılarınızla, sürükleyici romanlarınızla tatlı musahabelerinizle milletimize ve Türklüğe yapmış olduğunuz hayırlı hizmetten ötürü ne kadar iftihar etseniz yeridir.

Size “hayran” bizlere de, ancak sizi övmek ve sizinle övünmek düşmektedir. Tanrı sizi milletimize bağışlasın.

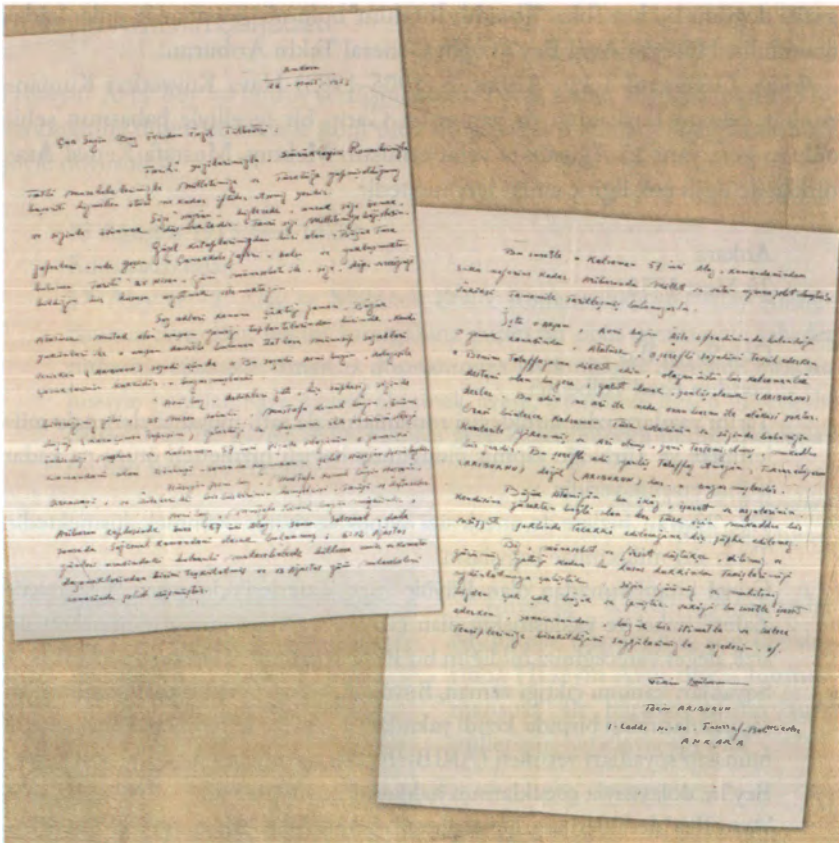
Güzel kitaplarınızdan olan Büyük Türk Zaferleri’nde geçen “Çanakkale Zaferi” bahsi ve yaklaşmakta olan tarihi “25 Nisan” günü münasebeti ile, size, değer vereceğinizi bildiğim bir hususu arz etmek istemekteyim.

Soyadları kanunu çıktığı zaman, Büyük Atatürk mutad olan akşam yemeği toplantılarından birinde, kendi yakınları ile o akşam davetli bulunan zatlara münasip soyadları verirken (ARIBURUN) soyadı için de, “Bu soyadı Avni Bey’in, dolayısıyla çocuklarının hakkıdır” buyurmuşlardı.

‘Avni Bey’ dedikleri zat, hiç şüphesiz sizin de bileceğiniz gibi, 25 Nisan sabahı Mustafa Kemal Bey’in önüne düşüp (Koca Çimen Tepesine) getirdiği ve düşmana ilk öldürücü silleyi indirdiği meşhur ve kahraman 57. Piyade Alayının o zamanki kumandanı olan Binbaşı –sonra da Kaymakam– şehit Hüseyin Avni Bey’dir.

Hüseyin Avni Bey, Mustafa Kemal Bey’in hayranı, arkadaşı ve aileleri de birbirinin hemşehrisi, tanışı ve dostu idiler.

Avni Bey, Mustafa Kemal Bey’in maiyetinde Arıburun cephesinde önce 57. Alay, sonra sol cenah, daha sonra da sağ cenah kumandanı olarak bulunmuş; 6-12 Ağustos günleri arasındaki buhranlı muharebelerde bilhassa emir ve komuta dayanaklarından birini teşkil etmiş ve 13 Ağustos günü muharebeleri esnasında şehit düşmüştür.

Tekin Arıburun'un Feridun Fazıl Tülbentçi'ye mektubu.

Bu suretle “Kahraman 57. Alay, Kumandanından saka neferine kadar Arıburun'da Millet ve vatan uğruna şehit olmuştur!” vakıası tamamen tarihleşmiş bulunuyordu.

İşte o akşam, Avni Bey'in aile efradının da bulunduğu o yemek esnasında Atatürk, o şerefli soyadını tevcih ederken, “Benim telaffuzuma dikkat edin, olağanüstü bir kahramanlık destanı olan bu yere, galat olarak, yanlış olarak (ARIBURNU) derler. Bu adın ne arı ne de onun burnu ile alakası yoktur.

Hava Org. Tekin Arıburun babası Hüseyin Avni Bey'in mezarını bulunduğu dere yatağından bugünkü yerine taşıtıp yaptırmıştır.

Orası binlerce kahraman Türk evladının ve sizin de babanızın kanlarıyla yıkanmış ve Arı olmuş, yani tertemiz olmuş, mukaddes bir yerdir. Bu şerefli adı yanlış telaffuz etmeyin. Tekrar ediyorum, (ARIBURNU) değil (ARIBURUN) dur" buyurmuşlardır.

Büyük Atamızın bu ikaz, işaret ve arzularının kendisine yürekten bağlı olan her Türk için mukaddes bir vasiyet şeklinde telakki edileceğine hiç şüphe edilemez.

Biz, münasebet ve fırsat düştükçe, dilimiz ve gücümüz yettiği kadar bu husus hakkında tanışılarımızı aydınlatmaya çalıştık. Sizin gücünüz ve muhitiniz bizden çok çok büyük ve geniştir. Vakayı bu suretle işaret ederken, sonucunun da büyük bir itimatla ve ailece tensiplerinize bırakıldığını saygılarımızla arzederim ef(endim)

İmza

TEKİN ARIBURUN

1. Cadde No: 30 Tasarruf - Bahçelievler
ANKARA

Kemalyeri'nden çekilmiş; bu fotoğrafta sağda Hüseyin Avni Bey'in mezarı; solda ve ileride Avustralya Lone Pine Anıtı görülüyor.

Savaş zamanında yapılan Osmanlıca haritalarda “Arıburnu” yazar. Harita okuma ve araziye en iyi şekilde kullanma konusunda çok yetenekli olan Mustafa Kemal Atatürk’ün bunu çok iyi bildiği açıktır. Söylediklerine dikkat edilirse, yapmak istediğinin savaştan sonra bu bölgenin adını değiştirmek olduğu açıkça görülmektedir: Savaştan önce verilen “Arıburnu” adı artık “Arıburun” olarak değiştirilmeyi hak etmiştir, demektir Atatürk.

57. Alay'ın Kaderi

Yeniden 57. Alay’a dönecek olursak; 24 Ağustos’ta Binbaşı Ali Hayri 57. Alay Kumandanlığı’na atanır.

30 Kasım 1915’te alınan kararla, 57. Alay’ın sancağına kırmızı ve yeşil kurdeleri altın ve gümüş imtiyaz madalyaları ve harp madalyası takılmasına karar verilir. Arıburnu Çıkarması’nın birinci yıldönümü olan 25 Nisan 1916’da, bu madalyalar törenle Alay sancağına takılır.

57. Alay siperlerinin bulunduğu mevkie yapılan sembolik 57. Alay şehitliğinin abidesi ve Türk Askeri heykeli.

57. Alay Çanakkale'den sonra Galiçya ve Filistin Cephelerinde de savaştı. 1918'in Eylül ayında mevcudunun dörtte üçünü kaybetmiş bir halde İngilizlere esir düştü.

57. Alay'ın kader çizgisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun kader çizgisiydi daha küçük bir ölçekte...

Notlar

1. Ruşen Eşref (Ünaydın), *Çanakkale, Yeni Mecmua*'nın fevkalade nüshası, 1918.
2. Sermet Atacanlı, *Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları*, MB Yayınevi, 2006, s. 408.
3. Org. Yanyalı Esat Bülkat, "Çanakkale Hatıraları", Harp Akademileri Arşivi, s. 690.
4. *57. Piyade Alayı*, Milli Savunma Bakanlığı, 2003, s. 306-307.

Fred Leist, Kanlısirt'tın alınışı tablosundan detay. Avustralya Savaş Müzesi arşivi [ART02931].

Binbaşı Halis

Asker, Mühendis, Aydın

Bu yazıda Binbaşı Halis'i anlatacağım. Zamanın haksızlığına uğramış bir asker ve aydın. Hiçbir zaman ön planda değil. Yaptıklarının önemi ancak belgeler dikkatli bir gözle incelendikten sonra meydana çıkıyor. Hele yapabilecekleri düşünüldüğünde daha bir hayıflanıyor insan.

*Halis Bey (Serdar Halis
Ataksor Arşivi'nden)*

25 Nisan 1915

25 Nisan çıkarması başladığında Yüzbaşı Halis 27. Alay 3. Tabur kumandanıdır. O gece 1. ve 3. taburlar makineli tüfek bölüğüyle birlikte tatbikat yapmışlar, ancak saat 02.00'de Maydos yakınlarındaki zeytinliklerdeki çadırlarına dönmüşlerdir. Birkaç saat sonra top sesleriyle uyanırlar. Alay Kumandanı Şefik Bey Kabatepe telefon merkezini arar ve düşman çıkarmasının başladığını öğrenir. Şefik Bey 1. ve 3. taburu hemen kaldırıp silah başı yaptırır da, beklediği hareket emri ancak 05.45'te gelir.

Taburlar yürüyüş sırasında zayıt vermeden savaş alanına gelirler. Saat 08.30 ile 09.00 arasında muharebeye başlarlar.

3. Tabur Kumandanı Yüzbaşı Halis bu muharebede durumu ön saflarda izlemektedir. Bu taburun 4. Bölük Kumandan Vekili Mucip (Kemalyeri) Bey anlatıyor:

Karşımızdaki düşman “Kanlı sırt” istikâmetine doğru çekiliyor, biz de peşine düştük. Bu suretle iki sırt daha ilerlemiştik. Tabur Kumandanımız avcı hattımızın arasında göründü ve bana “gittikçe sola doğru kayıyorsunuz, cepheniz istikâmetine değil, şu yüksek sırtın biraz daha şimaline doğru ilerleyiniz” dedi. (Bu sırta daha sonra Edirne sırtı ismi verilmiştir).¹

Sadece 20 yaşında bir yedek subay olan Mucip Bey, bölük kumandanı iki yarayla savaş dışı kalınca bütün bölüğün kumandasını alır. Savaşın ilerleyen saatlerinde omuzlarındaki sorumluluk daha da ağırlaşırken tabur kumandanı yine yanında belirir:

Sağımdan solumdan yükselen iniltiler, tüfek sesleri arasında boğuluyor, şehit olanların metanet ve ibadetle hayattan ayrılışları muhitlerine hürmet ve intikam telkin ediyordu. Cephanelerini arkadaşlarına teslim eden yaralılar, geriye doğru akıp gidiyordu.

Muharebenin tesiri artık bizim taraf için de kendisini göstermeye başladı. Dakikalar ilerledikçe mücadele bütün manasıyla dehşet ve ehemmiyet peyda ediyordu. Bu esnada tabur kumandanı Uşaklı Halis Bey geliverdi. Saatlerden beri tahammül edilmeyecek kadar ağır olan yükümün birdenbire üzerimden kalktığını hissediyordum. Derin derin nefes aldım. Henüz 20 yaşında bulunan genç bir zabıt vekili için bundan daha büyük bir imdat kuvveti olamazdı.

Tabur kumandanı bana iltifatlarda bulundu. Ve düşmanın vaziyetini tetkike başladı.

Yüzbaşı Halis içinde bulunduğu durumu düşünmeden görevini yapmaya çalışmaktadır:

Gittikçe sararan yüzünden ve bakışlarındaki kuvveti kaybolan gözlerinden bir mana çıkarmak istiyorum. Fakat bunun için çok düşünmeye ve sebep aramaya lüzum kalmadı. Sol kolunun haki kumansı yavaş yavaş kızarıyor, ve parmaklarının ucuna kan damlaları birikiyordu.

– Yaralanmışsınız dedim.

– Şimdi değil... Sizin bölüğe gelirken yolda oldu, cevabını verdi.²

Halis Bey, yaralandığını askerin fark etmemesi için tedavi olmayı da kabul etmez. Mucip Bey'in üstüne aldığı sorumluluğu kaldırabileceğine kanaat getirdikten sonra yaralarına baktırmak için cephe gerisine yönelir. Son emri, askerlerin kesinlikle geri çekilmemeleridir. Onlar da çekilmezler. Ama, 57. Alay yetişene kadar savaşa katılan 164 askerden 129'u ya şehit olmuş ya da yaralanarak savaş dışı kalmıştır.

27. Alay Kumandanı Şefik Bey de anılarında Mucip Bey'in anlattıklarını kaynak göstererek, "Çok kıymetli ve şeci [cesur, bahadır] olan Tabur Kumandanı Yüzbaşı Halis"³ diye bahseder ondan.

Halis iyileştikten sonra yeniden taburunun başına döner.

4/5 Haziran gecesi 57. Alay'ın siperlerine yapılan hücum bu kitapta anlatıldı (Bkz. "4/5 Haziran Siper Muharebeleri" bölümü). O gün Halis Bey'in kumandasındaki 3. Tabur, 57. Alay'ın neredeyse iki siperinin tamamını kurtarmıştır.

Üstelik siperlerin işgal edildiği 57. Alay Karargâhı'ndan henüz öğrenilmeden girilen bir harekâttır bu. 3. Tabur'un bu başarısı Şefik Bey'e gümüş imtiyaz madalyası kazandırır. Şefik Bey ertesi gün yazdığı bildiride 3. Tabur'un da çaba ve fedakârlığının mükâfatlandırılacağını ummakta olduğunu belirtir.⁴ Bu mükâfatlandırmanın gerçekleştiğine dair bir bilgi bulamadım.

El Bombaları

4/5 Haziran gecesi yapılan çarpışmaların kazanılmasında en önemli etken el bombalarının çok iyi kullanılmasıydı. Nitekim İngiliz ve Avustralya kaynakları da sık sık Türk el bombalarının verdiği zararlardan ve kendi askerlerini el bombası kullanma konusunda eğitmeleri gerektiğinden bahseder. Halis Bey de 22 Haziran 1915'te Alay Kumandanlığı'na yazdığı raporda el bombalarının önemine dikkat çekmektedir:

Yirmiyedinci Alay Kumandanlığına

22/6/1915

Yakın mesafelerde bomba mücadelesi özel bir değer ortaya çıkarmıştır. Bu mesafede piyadenin süngüsünden tamamıyla istifade edebilmesi için her neferin en azından iki bomba ile donatılması gerekmektedir. Ateş ve süngü tesiri yapılmaksızın yalnız bombalarla ele geçirilen sonuç fevkalade memnuniyet vericidir.

Geceleri özel bir özenle yaptırdığımız mazgalları sabahları harap eden, kendisini göstermeksizin özel aletle tüfeğini doğrultup ve ateş eden, hatların yakınlığı gereğince bittabi top ateşlerimizden bir dereceye kadar korunan ve bu kadar makinelî tüfeklerimizden suskunluk ile karşılık gören düşmanın gözünü yıldırmak için akla gelen tek çare; geceleri ve fırsat buldukça gündüzün, yakın ve uzaktan düşman üzerine bolca bomba yağdırmaktır.

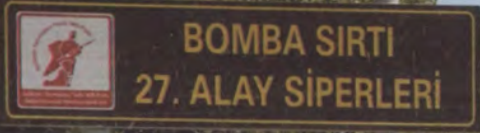
Yazık ki şimdi en büyük ihtiyacımız da onadır. İstenildiği zaman tasarruf tavsiyesiyle verilecek yirmibeş otuz bomba ihtiyacı karşılamaz.

Bölükler bombaların kullanma zamanını ve yerini pek güzel bildiklerinden bombaların kayıtsız ve şartsız bolca verilmesi sağlanmalıdır.

Her gün zayıat cetvellerinde 260 üzerinde gösterilen bomba ihtiyacı üç dört haftadır hâlâ tamamlanamadı. Bir saldırı anında elimizde bomba kalmayacak diye yapılan düşünceler bölük kumandanları için pek rahatsız edici bir durumdur. Düşmanın attığı kırk elli bombaya yalnız birkaç bomba ile karşılık verilirse bunun maneviyata etkisi vardır. Günlük bomba olaylarının bir dereceye kadar önünün alınabilmesi için fazla miktarda bomba sağlanması ve verilmesi hususunda bir an evvel harekete geçilmesini arz ve istirham eylerim.

27. Alay 3. Tabur Kumandan

Vekili Yüzbaşı Halis

*Bombasirtı siperleri... Mermilerin çarpıştığı ve binlerce
şehidin verildiği yer...*

Halis Bey'in istekleri büyük bir olasılıkla karşılanmıştır: 27. Alay'ın korumakta olduğu 22, 23, 24, 25 numaralı siperler, Bombasırtı diye adlandırığımız bölgenin siperleridir. Bean, Bombasırtı'ndan bahsederken "Monash Vadisi'nden geçerken Bombasırtı'ndaki patlamaları gören ve duyan askerler (bunlardan birinin dediği gibi) 'göz ucuyla perili bir eve bakar gibi bakıyorlardı'⁵ der. Mustafa Kemal de bu siperlerden şu şekilde söz etmiştir:

Biz ferdi kahramanlık sahneleriyle meşgul olmuyoruz, dedi. Yalnız size Bombasırtı vak'asını anlatmadan geçemeyeceğim. Mütakabil siperler arasında mesafeniz sekiz metre... Yani ölüm muhakkak, muhakkak... Birinci siperdekiler, hiçbiri kurtulmamacasına kâmilten düşüyor. İkincidekiler onların yerine geçiyor. Fakat ne kadar şayanı gıpta bir itidal ve tevekkülle biliyor musunuz! Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor, hiç ufak bir fütür bile göstermiyor, sarsılmak yok.⁶

57. Alay'ın sembolik şehitliğini ziyaret etmeye giderseniz, bindiğiniz otobüs veya araba, Mustafa Kemal'in anlattığı siperler üzerine park edecektir büyük bir olasılıkla. Siz içinde şehitlerin olmadığı sembolik şehitliğe saygınızı sunmaya, dua etmeye giderken tonlarca çelik ve lastik binlerce Türk askerinin şehit olduğu siperlerin üzerinde, un ufak olmuş şehit kemiklerine ağırlık yapacaktır.

Halis Bey ve Siperler

Başka bir belgede Halis Bey'in 25 numaralı siper için bir not yazdığı görülmektedir. 25 numaralı siper 27. Alay'ın en solda kalan siperi olup, 57. Alay'ın koruduğu 31 numaralı sipere bitişiktir. Mayısta başlayan lağım muharebeleri bu siperin etrafında aylarca sürmüş, her iki taraf da metrelerce tünel kazmıştır. Düşman siperlerinin yakınlığı dolayısıyla siperlerin karşılıklı bombalanması da savaş boyunca, neredeyse aralıksız devam etmiştir. Halis Bey'in arşivinde 25 numaralı siperi söz konusu eden pek çok rapor vardır. Bu belgelere göre, siper defalarca tahrip edilmiş ve defalarca onarılmıştır. Her onarımda siper biraz daha geliştirilmiş ve yeniden tasarlanmıştır. Şefik (Aker) Bey'in 4.7.1915'te yazdığı Alay Emri'nden aktaralım:

1- Yirmibeş numaralı siperin mazgalları harap ve siperin ateş hattı, atış yapılmasına elverişsiz bir duruma gelmiştir. Hele üstü kapalı siperlerden atış yapılması imkânsızdır.

2- Sözü edilen siperde mazgal yaptırmak imkânsızsa, ateş hattının, ateş edecek surette kapalı yerlerde kalaslarla, ateş hattı arasında iki karış bir aralık bırakılmak suretiyle bu geceden hemen iyileştirilmesini ve bu siperlerde yapılacak mazgalların kesik koni şeklinde çit örgülerden ve ateş hattına eğri konulmak suretiyle yapılması münasiptir.⁷

Siperleri iyileştirme çalışmaları devam eder. Düşman siperleri atılan bombalara karşı kafesli tellerin korunması altındadır. Bu durum Türk tarafından da görülmektedir. Halis Bey de bunu gözlemlemiş ve aşağıdaki raporu yazmıştır:

Alay Kumandanlığı'na

3/4.06.1331

[tarih hatalı yazılmış olabilir – H.O.]

25 Numaralı siper hakkında aşağıdaki görüşleri sunmaya mecburum:

1- Bu siperde askerin bombadan etkilenmemesi için açık mahallerde bir iki gözcü, kalanının kapalı yerlerde bekletilmesi gerekmektedir. Bu hal, aradaki mesafenin 30 adım olmasına dayanarak pek sakıncalıdır, çünkü ani bir saldırıda askerin bu yerlerden çıkıp mevzi alarak ateşe başlaması zaman geçirecektir ki tabii olarak felakettir.

2- Yardımcı siperler takviyesiz avcı siperi haline sokulmakla kademeli bir ateş yöneltmesi mümkündür [şimdi bile öyle yapılacaktır]. Bundan dolayı 25 numaranın üstü tamamen kapanarak ateş hattı düzenlenmesinde zarar yoktur. Zira tarafımızdan bir hücum meydana geldiğinde askerin yardımcı siperlerden inip sığraması mümkündür. Özellikle kapalı siperle yardımcı siper şu şekilde yapılırsa: (ŞEKİL) kapalı siper, yardımcı siper.

3- 25 numaranın ateş hattı pek yetersizdir. Siperin üzeri tamamen kapandığı takdirde aradaki ara siperleri de kaldırmakla 20 metre kadar bir uzunluk daha elde edilmiş olur.

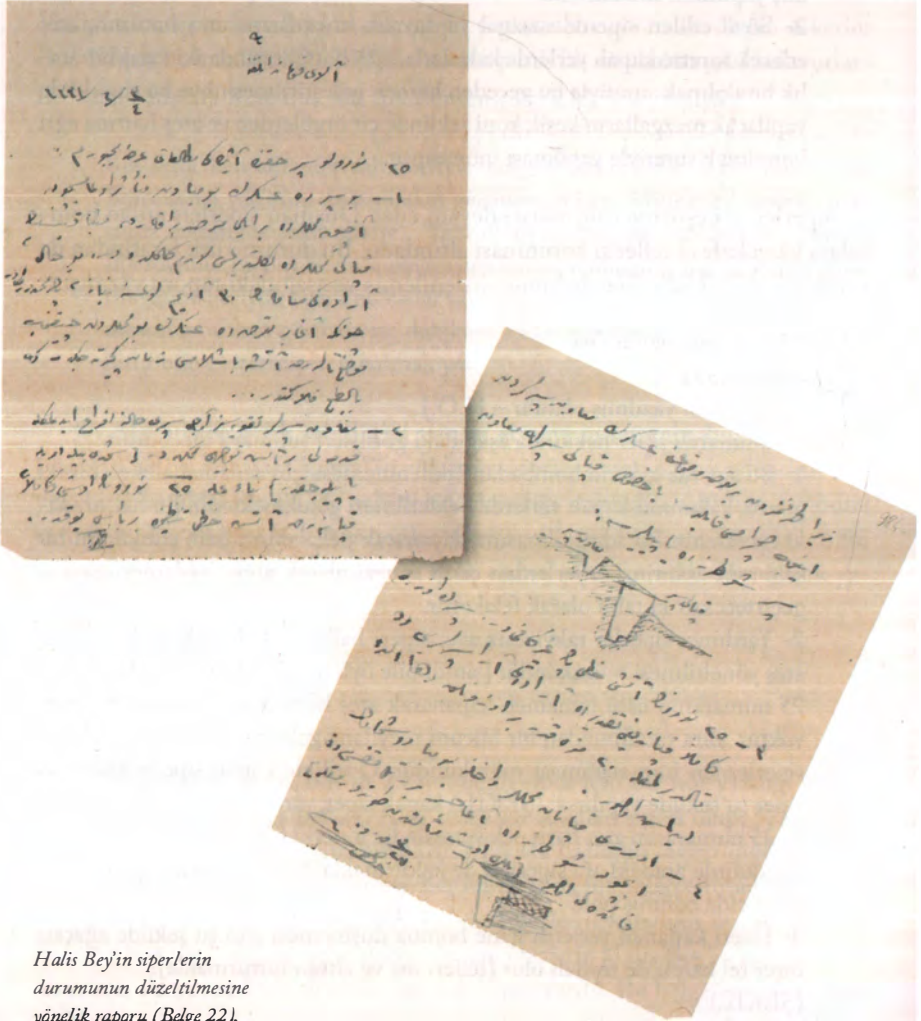
4- Üzeri kapanan yerlerin içine bomba düşmemesi için şu şekilde ağaçsız birer tel kafesi de faydalı olur [telleri üst ve alttan tutturmakla].

(ŞEKİL)

27. Alay 3. Tabur Kumandan

Vekili

(İmza) Halis

Halis Bey'in siperlerin
durumunun düzeltilmesine
yönelik raporu (Belge 22).

Bombasrtı siperlerinin 2007'deki durumu.

Halis Bey'in çizimlerle de desteklediği tasarımının Şefik Bey tarafından da kabul gördüğünü 19. Tümen Kumandanlığı'na sunduğu bir rapordan anlıyoruz.⁸

Fasih Bey günlüğünde, 27. Alay siperlerine komşu olan 125. Alay'ın siperlerine gittiğini ve tel kafeslerle örtülü olduğunu yazar. Bir de siper krokisi verir ki, bu da Halis Bey'in çizimine oldukça benzemektedir.⁹

Bu belge "Alay Kumandanı Şefik Bey"e yazıldığı için tarihinin 9 Ağustos'tan önce olması gerekir. Çünkü Mustafa Kemal, 8-9 Ağustos 1915 gecesi 01.30'da Anafartalar Grubu'nun kumandasını üzerine alırken, Şefik Bey de ondan boşalan 19. Tümen Kumandanlığı'na atanmıştır.

Şefik Bey'den boşalan 27. Alay Kumandanlığı'na ise Halis Bey getirilmiş ve Çanakkale Savaşı bitene kadar bu görevde kalmıştır.

Yaşam Öyküsü

Halis Bey 1876'da Uşak'ta doğdu. Trablusgarp Savaşı'ndan sonra Balkan Savaşı'na da katıldı. Bu savaşta gözünden aldığı bir yara nedeniyle "Kör Halis"

Halis Bey'in tarih kitabı. Soyadı olarak Ataksoy'u almak istediğini bilen oğlu Yılmaz Ataksor kitabın kapağında bu ismi kullanmış.

olarak bilinirdi. Çanakkale Savaşı'na yüzbaşı olarak giren Halis Bey bu savaşı binbaşı ve 27. Alay Kumandanı olarak bitirdi.

Halis Bey İstiklal Savaşı sırasında Diyarbakır, Mardin, Urfa ve Siverek'te Menzil Mıntıka Müfettişliği hizmetinde bulundu. Bu sırada Ziya Gökalp'in çıkardığı *Küçük Mecmua*'da makaleler yayımladı. Bunların bir kısmı Halis Bey'in arşivi tetkik edilip bazı eklemeler yapılarak oğlu Yılmaz Ataksor tarafından yayına hazırlandı ve 1988'de basıldı:

Diyarbakır Tarihinde Komuk Eli.

Kitabın konusu eski Diyarbakır tarihinde Komuklardır. Bu bağlamda, Türklerle Komuklar arasındaki benzerlikler incelenerek milattan binlerce yıl önce Türklerin Anadolu'da var olduğu sonucuna varmak-

tadır Halis Bey. Yine *Küçük Mecmua*'da Diyarbakır Abideleri üzerine dokuz makalesi yayımlandı. Bu makaleler Basri Konyar'ın 1936'da yayımlanan *Diyarbakır Tarihi/ Diyarbakır-Kitâbeler* adlı kitabına da kaynak olacaktı.

Halis Bey İstiklal Savaşı bittikten sonra kendi isteğiyle emekliye ayrılarak, o sırada Kütahya'nın kazası olan Uşak'ta belediyede mühendis olarak çalışmaya başladı. Bu ileri görüşlü aydın-asker-mühendis sayesinde Türkiye'nin ilk asfalt yolu Uşak'ta yapıldı; zamanın Uşak Belediye başkanı Alaattin Tiritoglu anlatıyor:

Fransa'dan döndüğüm yıllarda Uşak'ta yenilikler yapmayı düşünmüş, ilk iş olarak da belediye mühendisinin nasıl bir adam olduğunu sormakla başlamıştım. Kimliğini sorduğum zaman bana "emekli bir asker" dediler. Bir

Halis Bey (1876-1933) yaşamının son yıllarında. (Serdar Halis Ataksor Arşivi'nden)

*Halis (Ataksor) Bey, Çanakkale Savaşı sırasında.
(Serdar Halis Ataksor Arşivi'nden)*

emekli ile iş yapılamayacağı endişesi ile vazifeden affetmeyi düşünerek kendisini çağırttım.

Müşekkel [kalıplı] bir adam, bir teva-
zu ve terbiye örneği içinde karşımda
askerce bekledi. Yer gösterip oturt-
tuktan sonra konuşmanın bir yerinde
“Mühendis Bey Belediyenin önüne
doğru olan yolu Arnavut kaldırımı
yapsak”, dememe kalmadan, o terbi-
yeli adam hiddetlenerek aynen “Reis
bey size teessüf ederim. Siz Avrupa
görmüş insansınız, memleketin her
sokağını asfaltlamak düşüncesinde
olmadıkça başka reislerden farkınız
ne olabilir?” demekten kendini ala-
madı.

Sonraları çok iyi anlaştığımız ve pek
saygı duyduğum bu zatın, gayet güzel
Fransızca bilmesinden benim büyük
istifadelerim oldu. Şark ve Garba ait
neşriyatı ta o zaman takip eden Halis
Bey bir gün karşılıklı yaptığımız bir

konuşma sırasında konunun icabı La Commune de Paris'den [Paris Komü-
nü] söz etti. Ertesi günü kütüphanesinde Fransızca olan bir kitabı getirip
hediye etti; hâlâ kitap bende bir hatıra olarak durmaktadır. Ömrü harplerde
geçmiş bir askerin böyle kültürü nasıl elde ettiğine hâlâ hayret ederim. Se-
neler sonra Kütahya mebusu olarak Meclise girdiğim zaman, Meclis reisi
Nuri Conker'in Halis Bey'i sık sık sorarak “Bizim Halis ne âlemde” de-
diğini ve memleketin o devirde yetişmiş olan güzide evlatlarından birisi
olduğunu söylediğini şimdi dahi hatırlarım.¹⁰

Bu arada Halis Bey'in Alaattin Tiritoglu'na hediye ettiği kitabı Türkçeye
çevirdiğini ekleyelim. Başka bir çevirisi olan Herodot Tarihi de torunu Serdar
Halis Ataksor arşivinde özenle korunmaktadır.

Uşak (1925-1933): Halis Bey Uşak Belediyesi'nde çalıştığı yıllarda (Serdar Halis Ataksor Arşivi'nden)

Halis Bey belediyede gece-gündüz devam eden yoğun ve bazen de elverişsiz çalışma koşulları nedeniyle zatürreeye yakalanmış, 8 Ağustos 1933'te ölmüştür.

Savaşta ve barışta vatan için yaptıklarına baktıkça bu Türk aydınını da hak ettiğince kadar hatırlanmayanlar listesine koymaktan başka bir şey gelmiyor elimden. Hiç değilse torunu tarafından hazırlanmış, incelemenizi önerebileceğim, bir site var: www.ataksor.org.

Notlar

1. Mucip Kemalyeri, *Çanakkale Ruhu Nasıl Doğdu ve Azerbeycan Savaşı*, Baha Matbaası, 1972, s. 39.
2. *A.g.e.*, s. 41.
3. Şefik Aker, *Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay, Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*, 1935, Sayı 99.
4. Binbaşı Halis Bey (Ataksor), *Çanakkale Raporu*, Arma Yayınları, 1975, s. 200.
5. C. E. W. Bean, *The Story of Anzac*, C. II, Angus & Robertson, 1941, s. 91.
6. Ruşen Eşref (Ünaydın), *Çanakkale, Yeni Mecmua'nın fevkalade nüshası*, 1918, s. 137.
7. Binbaşı Halis Bey (Ataksor), *a.g.e.*, s. 217.
8. Necmettin Özçelik Arşivi'nden.
9. *Kanlısırt Günlüğü Mehmet Fasih Bey'in Çanakkale Anıları*, haz. Murat Çulcu, Denizler Kitabevi, 2006, s. 131.
10. Binbaşı Halis Bey (Ataksor), *a.g.e.*, Arma Yayınları, 1975, s. 16 (Önsöz).

Kemalyeri'nden Conkbayırı'na

Bu yazı Org. Fahrettin Altay'ın Anafarta çıkarmaları ve buna bağılı harekâtı anlatan özetini kaynak olarak yazıldı. Fahrettin Altay bu özetini 1935'te hazırlamış. Bir konuşma metni olabilir ama böyle bir konuşmanın yapıp yapılmadığını bilmiyorum. Bu özetini basılı bir kaynakta da görmedim.

Çanakkale Savaşı başladığında Fahrettin Bey, 3. Kolordu Kumandanı Esat Paşa'nın yanında kurmay subayı görevindedir. Mustafa Kemal'le de 1915'in başında, tayin edildiği 19. Tümen Kumandanlığı görevine giderken onunla tanışır:

Mustafa Kemal Bey Gelibolu'dan geçerken bize uğradı; kendisini ilk defa görmüş oluyordum. Enerjik.

Muhatabına itimat telkin eden tok sözlü, sarı saçlı, mavi gözlü, düzgün endamlı genç bir komutan.¹

Kemalyeri

Fahrettin Altay'ın anılarında, iyi bilinen bir olaya da yer veriliyor: 19. Tümen Karargâhı'na "Kemalyeri" isminin verilmesi. Fahrettin Bey anılarında bu karargâhı ziyaretini anlatır.

Yolda makineli tüfek ateşi altında kaldıktan sonra, engebeli arazide kendisine yol gösteren bir erin yardımıyla karargâhı bulur. Mustafa Kemal ve Kurmay Subayı Binbaşı İzzettin (Çalışlar), bir sel yarıntısında ayaklı bir dürbünle

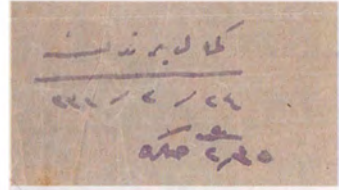
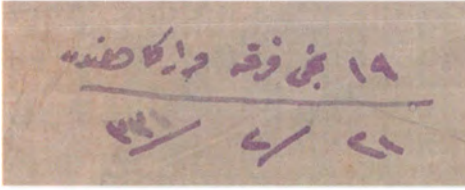
6 Ağustos'ta yapılan çıkartmada İtilaf kuvvetleri Mustafa Kemal'in öngördüğü yerlerden ilerledi.
Kaynak: Kadri Perk, Çanakkale Savaşları Tarihi.

چناق قلعه محاربہ سی قوماندانلرندن

مصطفی کمال پاشا

Çanakkale Muharebesi kumandanlarından Mustafa Kemal Paşa (Yeni Mecmua, 1918).

düşmanı gözetlemektedirler. Kucaklaşıp öpüşürler. Fahrettin Bey gazalarını tebrik edip ihtiyaçlarını sorar. Aralarında geçen konuşmayı Altay'ın anılarından aktaralım:

– Karargâhınız hep burada mı kalacaktır? Buranın ismi nedir?...

Mustafa Kemal biraz düşündü:

– Evet, burada kalacağız. Ama, sel yarıntılarının ismi mi olur?

(Bunları söylerken gülümsüyordu)

– Olur... Olur... Mesela Kemalyeri olur, dedim.

Hoşlandı. Karargâha dönünce Kor. [Kolordu] Komutanının muvafakati alınarak bu isim konuldu.²

Elimde Mustafa Kemal tarafından yazılmış iki belge var; ilkinin tarihi 21.2.331, yani 4 Mayıs 1915 (Belge 5). Belgenin yazıldığı yer “19. Fırka Karargâhı” olarak belirtilmiş. Diğer belgenin tarihi ise 24.2.331, yani 6 Mayıs 1915 (Belge 6). Bu belgenin yazılış yeri, “Kemalyeri”. Bu durumda Kemalyeri adının kullanılmaya 5/6 Mayıs'ta başladığı sonucunu çıkarabiliriz. Mustafa Kemal'in Kurmay Başkanı İzzettin (Çalışlar) Bey'in günlüğünde de Kemalyeri ismi ilk kez 11 Mayıs'ta görülür.³ İzzettin Bey'in günlüğünde ismin verilmesiyle ilgili bir bilgi yok; fakat Esat Paşa da anılarında, bu ismi kendisine Fahrettin Bey'in önerdiğini ve kendisinin de kabul ederek günlük emirle duyuru ve haritalara yazılmasını emrettiğini anlatır.⁴

Sazlıdere Tartışması

Haziran ayı ortalarında Esat Paşa ile Mustafa Kemal arasında Sazlıdere mevkiinin kimin sorumluluğunda olduğu konusunda uzun yazışmalar olur.

Mustafa Kemal bu mevkiin önemi konusunda Esat Paşa'yı ikna edemediği gibi, Paşa da Mustafa Kemal'in ısrarcı tutumundan rahatsız olur. Mustafa Kemal'in kurmay subayı olan İzzettin Bey bu durumu Esat Paşa'nın kurmay subayı olan Fahrettin Bey'in kendisine anlattığını yazar.⁵

Esat Paşa, Mustafa Kemal'i ikna etmek için, kurmay subayıyla birlikte 19. Tümen Karargâhı'na gelir. Beraber Düztepe'ye çıkarlar. Mustafa Kemal buradan hem Sazlıdere'yi hem de onun kuzey ve güneyindeki araziye konuklarına gösterir. Fahrettin Altay, "Buradan ancak çeteler yürüyebilir" der. Esat Paşa Mustafa Kemal'e dönerek sorar:

– Düşman nereden gelecek?

Mustafa Kemal eliyle Arıburnu tarafını ve Suvla'ya kadar bütün sahili göstererek,

– Buradan! der.

– Peki, farz edelim ki oralardan gelsin! Nereden hareket edebilecek?

Mustafa Kemal Arıburnu tarafından başlayarak eliyle Kocaçimen Tepesi'ne doğru bir yarım daire çizer:

– Buradan hareket edecek.

Esat Paşa gülerек omzunu okşar Mustafa Kemal'in ve "Merak etmeyin beyefendi, gelemiz" der. Mustafa Kemal'e söyleyecek pek bir şey kalmaz.

Aradan yaklaşık iki ay geçip, Ağustos ayına gelindiğinde saldırı aynen Mustafa Kemal'in öngördüğü gibi gerçekleşir; düşman Mustafa Kemal'in önemine dikkat çekmek istediği yerlerden hücumla geçer. (bkz. bölüm başındaki harita, s. 316)

Şimdi Fahrettin Altay'ın hazırladığı belgeyi sunalım. Bu belgede iki krodiden bahsedilmektedir. Harita olduğu anlaşılan kroki ne yazık ki elimde değil, fakat yazının içeriği bunlara pek gerek bırakmıyor.

6 Ağustos 1915

Kroki 1

Sabaha karşı

Birkaç gündür İngilizlerin Çanakkale'ye yeni bir ordu getirecekleri söyleniyor, bu kuvvetin nereye çıkacağı muhtelif tahminlere yol açıyor.

Bu sebeple 7. Fırka ve 12. Fırka Gelibolu cihetinde ve 9. Fırka Kayaltepe’de bulunduruluyordu.

Gece sükûnetle geçti, düşmanın Seddülbahir’den Arıburnu’na kuvvet getirdiği hiss olunmadı.

Sabah

Arıburnu iskelesi önünde altı tane boş nakliye vapuru görülerek top ateşiyle uzaklaştırıldı, bunlar gösteriş hücumlarıydı. Hakikatte düşman geceleyin buraya Seddülbahir cihetinden asker nakletmiş, fakat gösteriş yapıyor ihtimalini vererek bizi aldatmak istemiştir.

Öğlen Vakti

Düşman siperleri gerisinde süngü takmış bazı kıtaların siperleri takviye ettiği gözçülerimizden bildirildi. Topçulara ateş hazırlığı ve piyadelere de dikkat emri verildi. İhtiyattaki 5. Fırka’dan 13. Alay 16. Fırka emrine ve 15. Alay da Grup ihtiyatına verildi. Fırka kumandanı Hasan Basri geride hasta yatıyordu.

Akşamüzeri

Cephemize karadan ve denizden şiddetli topçu ateşini müteakip sol cephemizdeki 16. Fırka Kanlısirt siperlerine şiddetli bir hücum vaki oldu. Top ateşlerimize ve şiddetli müdafaaya rağmen düşman siperlere girdi ve hendekler, lağımalar içinde şiddetli bir süngü muharebesi oldu. 47. Alay hemen hemen mahvoldu.

13. Alay cepheyi takviye etti; 15. Alay da 16. Fırka emrine gönderildi. Kayaltepe’de Alman Albay Kannengiesser kumandasındaki 9. Fırka 25. Alay, 64. Alay ve iki batarya Arıburnu’na hareket ettirildi. 26. Alay Kabatepe cenubundaki sahil muhafazasında bırakıldı.

Gece

Kanlısirt’i istirdat [geri almak] için yapılan mukabil hücumlar muvaffak olamadı, çok zayıat verildi. 10. Alay ve 11. Alay’dan mürekkep 4. Fırka’nın Cenup Grubu’ndan Arıburnu’na gönderilmesi için ordudan emir verildi.

Arıburnu’nun şimalinde Mahmuzsirt’taki gözetleme postamıza düşmanın denizden yaptığı bir aldatma ateşini müteakip baskınla burasını aldığı ve Sazlıdere ile Ağılderesi’ne doğru ilerlediği ve mukabelesine teşebbüs olunduğu 14. Alay’dan bildirildi. Bu çetin arazide düşman da yolunu şaşırarak dağıldı.

KEMALYERİ'NDEN CONKBAYIRI'NA

Tarih ve Yer			
Durum ve Hareketler			
1115	1116	1117	1118
1119	1120	1121	1122
1123	1124	1125	1126
1127	1128	1129	1130
1131	1132	1133	1134
1135	1136	1137	1138
1139	1140	1141	1142
1143	1144	1145	1146
1147	1148	1149	1150
1151	1152	1153	1154
1155	1156	1157	1158
1159	1160	1161	1162
1163	1164	1165	1166
1167	1168	1169	1170
1171	1172	1173	1174
1175	1176	1177	1178
1179	1180	1181	1182
1183	1184	1185	1186
1187	1188	1189	1190
1191	1192	1193	1194
1195	1196	1197	1198
1199	1200	1201	1202
1203	1204	1205	1206
1207	1208	1209	1210
1211	1212	1213	1214
1215	1216	1217	1218
1219	1220	1221	1222
1223	1224	1225	1226
1227	1228	1229	1230
1231	1232	1233	1234
1235	1236	1237	1238
1239	1240	1241	1242
1243	1244	1245	1246
1247	1248	1249	1250
1251	1252	1253	1254
1255	1256	1257	1258
1259	1260	1261	1262
1263	1264	1265	1266
1267	1268	1269	1270
1271	1272	1273	1274
1275	1276	1277	1278
1279	1280	1281	1282
1283	1284	1285	1286
1287	1288	1289	1290
1291	1292	1293	1294
1295	1296	1297	1298
1299	1300	1301	1302
1303	1304	1305	1306
1307	1308	1309	1310
1311	1312	1313	1314
1315	1316	1317	1318
1319	1320	1321	1322
1323	1324	1325	1326
1327	1328	1329	1330
1331	1332	1333	1334
1335	1336	1337	1338
1339	1340	1341	1342
1343	1344	1345	1346
1347	1348	1349	1350
1351	1352	1353	1354
1355	1356	1357	1358
1359	1360	1361	1362
1363	1364	1365	1366
1367	1368	1369	1370
1371	1372	1373	1374
1375	1376	1377	1378
1379	1380	1381	1382
1383	1384	1385	1386
1387	1388	1389	1390
1391	1392	1393	1394
1395	1396	1397	1398
1399	1400	1401	1402
1403	1404	1405	1406
1407	1408	1409	1410
1411	1412	1413	1414
1415	1416	1417	1418
1419	1420	1421	1422
1423	1424	1425	1426
1427	1428	1429	1430
1431	1432	1433	1434
1435	1436	1437	1438
1439	1440	1441	1442
1443	1444	1445	1446
1447	1448	1449	1450
1451	1452	1453	1454
1455	1456	1457	1458
1459	1460	1461	1462
1463	1464	1465	1466
1467	1468	1469	1470
1471	1472	1473	1474
1475	1476	1477	1478
1479	1480	1481	1482
1483	1484	1485	1486
1487	1488	1489	1490
1491	1492	1493	1494
1495	1496	1497	1498
1499	1500	1501	1502
1503	1504	1505	1506
1507	1508	1509	1510
1511	1512	1513	1514
1515	1516	1517	1518
1519	1520	1521	1522
1523	1524	1525	1526
1527	1528	1529	1530
1531	1532	1533	1534
1535	1536	1537	1538
1539	1540	1541	1542
1543	1544	1545	1546
1547	1548	1549	1550
1551	1552	1553	1554
1555	1556	1557	1558
1559	1560	1561	1562
1563	1564	1565	1566
1567	1568	1569	1570
1571	1572	1573	1574
1575	1576	1577	1578
1579	1580	1581	1582
1583	1584	1585	1586
1587	1588	1589	1590
1591	1592	1593	1594
1595	1596	1597	1598
1599	1600	1601	1602
1603	1604	1605	1606
1607	1608	1609	1610
1611	1612	1613	1614
1615	1616	1617	1618
1619	1620	1621	1622
1623	1624	1625	1626
1627	1628	1629	1630
1631	1632	1633	1634
1635	1636	1637	1638
1639	1640	1641	1642
1643	1644	1645	1646
1647	1648	1649	1650
1651	1652	1653	1654
1655	1656	1657	1658
1659	1660	1661	1662
1663	1664	1665	1666
1667	1668	1669	1670
1671	1672	1673	1674
1675	1676	1677	1678
1679	1680	1681	1682
1683	1684	1685	1686
1687	1688	1689	1690
1691	1692	1693	1694
1695	1696	1697	1698
1699	1700	1701	1702
1703	1704	1705	1706
1707	1708	1709	1710
1711	1712	1713	1714
1715	1716	1717	1718
1719	1720	1721	1722
1723	1724	1725	1726
1727	1728	1729	1730
1731	1732	1733	1734
1735	1736	1737	1738
1739	1740	1741	1742
1743	1744	1745	1746
1747	1748	1749	1750
1751	1752	1753	1754
1755	1756	1757	1758
1759	1760	1761	1762
1763	1764	1765	1766
1767	1768	1769	1770
1771	1772	1773	1774
1775	1776	1777	1778
1779	1780	1781	1782
1783	1784	1785	1786
1787	1788	1789	1790
1791	1792	1793	1794
1795	1796	1797	1798
1799	1800	1801	1802
1803	1804	1805	1806
1807	1808	1809	1810
1811	1812	1813	1814
1815	1816	1817	1818
1819	1820	1821	1822
1823	1824	1825	1826
1827	1828	1829	1830
1831	1832	1833	1834
1835	1836	1837	1838
1839	1840	1841	1842
1843	1844	1845	1846
1847	1848	1849	1850
1851	1852	1853	1854
1855	1856	1857	1858
1859	1860	1861	1862
1863	1864	1865	1866
1867	1868	1869	1870
1871	1872	1873	1874
1875	1876	1877	1878
1879	1880	1881	1882
1883	1884	1885	1886
1887	1888	1889	1890
1891	1892	1893	1894
1895	1896	1897	1898
1899	1900	1901	1902
1903	1904	1905	1906
1907	1908	1909	1910
1911	1912	1913	1914
1915	1916	1917	1918
1919	1920	1921	1922
1923	1924	1925	1926
1927	1928	1929	1930
1931	1932	1933	1934
1935	1936	1937	1938
1939	1940	1941	1942
1943	1944	1945	1946
1947	1948	1949	1950
1951	1952	1953	1954
1955	1956	1957	1958
1959	1960	1961	1962
1963	1964	1965	1966
1967	1968	1969	1970
1971	1972	1973	1974
1975	1976	1977	1978
1979	1980	1981	1982
1983	1984	1985	1986
1987	1988	1989	1990
1991	1992	1993	1994
1995	1996	1997	1998
1999	2000	2001	2002

Çanakkale Muharebelerinde İngilizlerin Anafartalar Çıkarmaları Esnasında Şimal Grubu = Arıburnu Üçüncü Kolordu Cephemizdeki Harekâtın Hülâsası

7 Ağustos 1915

Kroki 2

Sabaha Karşı

Ağıldere mıntıkasında çetin arazide her iki taraf için de çok çetin gece muharebeleri devam etti. İngilizler karadan Ağılderesi'ne kadar sokuldular.

Kemikli burunları arasında Suvla Limanı'na düşmanın asker çıkardığı ve Anafartalar Müfrezesi'nin mukabeleye giriştiği haber alındı.

9. Fırka Kocaçimen Dağı'na gönderildi. 4. Fırka Arıburnu'na yaklaştı.

Sabah

14. Alay ile 5. Fırka erkân-ı harbi [kurmay subayı] Yüzbaşı Arif 9. Fırka emrine verildi ve bu suretle 5. Fırka silindi. 19. Fırka cephesine düşmanın yaptığı taarruz def edildi. 9. Fırka Kocaçimen'i tutarak vaziyete hâkim oldu. Anafartalar Müfrezesi de bu fırkanın emrine verildi. Tam iş göreceği zamanda fırka kumandanı Kannengiesser Besimtepe'de makineli tüfekle yaralanarak

Kemalyeri'nden Conkbayırı'na bakış.

geriye gönderildi. İşler sarsıldı, 4. Fırka Kumandanı Albay Cemil 9. Fırka Kumandanlığı'na 11. Alay ile birlikte gönderildi ve üç fırka karargâhı birleştirilmiş oldu. 10. Alay, Grup ihtiyatında tutuldu. Gelibolu cihetinde bulunan 7. Fırka ile 12. Fırka'dan mürekkep Albay Feyzi kolordusu Anafartalar'a hareket ettirildi.

Öğle Vakti

Düşmanın Conk (Çanak) Bayırı'na yaptığı taarruz tard edildi [püskürtüldü]; buradaki düşmanın bir fırka tahmin olunduğu ve Kocaçimen Dağı'yla Conkbayırı'nı zaptetmek tehlikesinin bertaraf edildiği 9. Fırka'dan bildirildi.

Suvla Körfezi'nde düşmanın karaya çıkarması devam ediyor, fakat ileriye ciddi bir hareket görülüyordu. Donanma ateşi her tarafa şedit [şiddetli] idi.

Albay Feyzi kolordusu uzun yürüyüşüne devam ediyordu.

Akşamüzeri

4. Fırka'dan Cenup Grubu'nda kalan 12. Alay da fırkasına geldi. Ordudan 12 makineli tüfekten mürekkep bir Alman makineli tüfek taburu da 9. Fırka emrine gönderildi. Arıburnu cephesinde düşman, siperleri önündeki tel örgüleri kaldırarak hücum gösterişleri yapmaya başladı.

Suvla'da karaya çıkan düşmanın Anafartalar'a doğru bazı ileri hareketleri başladıysa da şiddetle mukabeleye uğradı; bilhassa Kireçtepe'deki Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu çok faik [sayıca çok üstün] düşmana karşı burasını muhafaza etti.

Gece

16. Fırka yaptığı mukabil hücumlarla siperlerinden bazılarını istirdat ederek cephesini kısmen ıslah etti. Kocaçimen mıntıkasında Albay Cemil kumandasında toplanan 4. Fırka, 5. Fırka 9. Fırka kıtalarıyla Anafartalar Müfrezesi'nin, Gelibolu'ya gelmekte olan ve Anafartalar Grubu Kumandanı unvanını alan Albay Feyzi kumandasına verildiği ordudan bildirildi. Yalnız iki grubun hududu ayrılmadı.

8 Ağustos 1915

Sabaha Karşı

Conkbayırı'ndaki 14. Alay'dan iki bölüğe düşman baskın yaparak burasını aldı, fakat Besimtepe'deki bataryamızın açığa çıkarak yandan ateş etmesi ilerlemesine mani oldu.

Sabah

Conkbayırı cenubunda bulunan 25. Alay Şahinsirt'tan ilerleyen düşmana karşı mevziini muhafaza etti. Kolordu ihtiyatındaki 10. Alay Düztepe'ye, 19. Fırka'nın sağ cenahını temin için gönderildi. Şimal Grubu Kumandanı General Esat küçük kardeşi Cenup Grubu Kumandanı General Vehip'ten yardım istedi; o da 23. Alay ve 24. Alay'dan mürekkep 8. Fırka'nın gönderileceğini bildirdi.

Öğle Vakti

Conk (Çanak) Bayırı'nda düşman faaliyeti Arıburnu cephesini tehlikeye düşürüyordu. Burası Anafartalar Grubu'na ilhak edildiğinden kâfi malumat gelmiyordu. Grup kumandanı da henüz gelmemişti. Yakın bir tehlikeyi izale [gidermek] için Şimal Grubu erkân-ı harplerinden Yüzbaşı Burhanettin Çanakkale'den yeni gelen 33. Alay 2. Tabur ile Su Yatağı'na gönderildi ve Conkbayırı'ndaki düşmanı atması emri verildi. Düşman burada henüz zayıf olmasına rağmen yaptığı hücum muvaffak olamadı.

Akşamüzeri

Kumandan Cemil Anafartalar'a gitmiş, Conk-bayırı'ndaki kıtalar birbirine karışmış, bugün burası düşmandan alınmazsa gece takviye alır, vaziyet daha vahim olur. Orduya Conkbayırı'ndaki kıtalarla 19. Fırka'dan mürekkep yeni bir kolordu teşkiliyle, kumandanlığına Albay Mustafa Kemal'in tayini teklif edildi, kabul olunmadı. Albay Ali kumandasındaki 8. Fırka vasil oldu. Binbaşı Nuri kumandasındaki 24. Alay ile beraber Su Yatağı'na gönderilerek bu gece behemehal istirdat edilmesi [nasıl olursa olsun geri alınması] emrolundu. Burası her ne kadar Şimal Grubu'ndan ayrılmış idiyse de tehlikeyi izale için böyle bir inisiyatif zaruri idi.

23. Alay, Grup ihtiyatında tutuldu. Ordu, Alman Kaymakamı [yarbay] Pötrih'i 9. Fırka Kumandanlığı'yla Kocaçimen'e gönderdi, fakat kıtaları bu-

lamadı. Albay Feyzi Anafartalar'a gelmiş ise de fırkası pek yorgun ve akşama yakın olduğundan ordudan emredilen taarruzu yarına bırakmayı teklif etti.

Gece

Conkbayırı'ndaki ve Kocaçimen'deki kumanda karışıklığı henüz halledilememişti, buradaki kıtaları ve mıntıkeyi üç fırkaya ayıracak bir baş ortada yok idi. Büyük karargâhlar çok sinirlenmişti. Ordu Kumandanı, Albay Feyzi'yi azlederek yerine Mustafa Kemal'i (Atatürk) Anafartalar Grubu Kumandanlığı'na tayin etti ve hemen Çamlıtekk'e hareketine emir verdi. Derhal hareketle kumandayı deruhte etti [aldı]. 19. Fırka Kumandanlığı'na da Kaymakam Şefik Bey tayin oldu. 8. Fırka Conkbayırı'na yaptığı müteaddit hücumlarda muvaffak olamadı, yalnız ileriye atılan efrattan [askerlerden] düşman hattını aralıklardan geçebilenler arkadaki uçurumlardan aşağıya dökülüyorlar ve Sarıtarla'daki düşmanla süngüleşiyorlar, ölüyorlar, fakat düşman ihtiyatlarının Conkbayırı'na çıkmasına mani oluyorlardı.

9 Ağustos 1915

Sabaha Karşı

Conkbayırı'nda çok zayıat verildi; düşmanı buradan atmak mümkün olmadı. İki taraf da siperlere gömülerek birbirine pek yakın karşı karşıya kaldılar. Anafartalar'da 7. Fırka ve 12. Fırka taarruza hazırlandı.

Sabah

23. Alay 8. Fırka emrine Conkbayırı'na gönderildi ve düşmanın behemehal atılması bir daha emredildi. 26. Alay'dan bir tabur, Grup ihtiyatına getirildi. Cenup Grubu'ndan tekrar yardım istenildi. İki piyade alayıyla bir topçu taburunun gönderileceği bildirildi. Cenup Grubu'nun kıymetli yardımları devam ediyordu.

Anafartalar'da Atatürk'ün taarruzu başladı.

Öğle Vakti

9. Fırka Kumandanı Pötrih henüz kıtalarına tesadüf edemediğini bildirdi. Kıtaların mıntıkasının ayrılması ancak düşman Conkbayırı'ndan atıldıktan sonra mümkün olacağı bildirildi.

*Conkbayırı anıt-kitabelerinden ikisi. Yenilenmiş olan
Ağustos mubarebeleri anısına dikilmiştir.*

MUSTAFA KEMAL PAŞA'YI, 28 NİSAN 1915 SABAH,
CONKBAYIRI'NA DOĞRU İLERLEYEN DÜŞMANA KARŞI,
27 AC. PİYADE ALAYI İLE TAARRUZA BAŞLARKEN,
"BEN SİZE TAARRUZU EMRETTİM.YORUM,
ÖLMEYİ EMRED.YORUM. BİZ ÖLÜNCEYE KADAR GEÇECEK
ZAMAN ZARFINDA VERMİZE BAŞKA KUVVETLER
BAŞKA KOMUTANLAR NAIM OLABİLİR"
EMRİN VERMİŞTİR.
"GÖŞKÜ İLE ŞARHAKAN MERMETÇİLER,
DONANMANIN YOĞUN VE ETKİLİ ATEŞİ ALTINDA
YILMADAN SÜRDÜRDÜKLERİ TAARRUZLARIYLA
DÜŞMANI, CESARETTİPE'YE KADAR GERİ ATMIŞLARDIR.

ARIBURNI'DAKİ DÜŞMAN KUVVETLERİ,
ALDIKLARI TAKTİKELERLE DAHA DA GÜÇLENMİŞ OLARAK,
6 AĞUSTOS 1915 GÜNÜ
CONKBAYIRI'NA DOĞRU YERDEN
TAARRUZA BAŞLAMISLARDIR.
GECE GÜNDÜZ ARALIKSIZ DEVAM EDEN
KANLI MUKARREBELER SONUNDA, İKİ TARAF DA
AĞIR KAYIPLAR VERMİŞ VE
TÜRK ASKERİ, DÜŞMANI
6 AĞUSTOS 1915 AKŞAM
CONKBAYIRI TEPELERİ HATTINA 25 METRE MESAFEDEN
DURDURMAYI BAŞARMIŞTIR.

Anafartalar'daki taarruz muvaffakiyetle ilerledi ve bugünkü tehlike izale edilerek düşman tespit olundu.

Akşamüzeri

Atatürk Anafartalar'dan Conkbayırı'na hareket etti. Ordudan 8. Fırka'nın da Atatürk'ün emri altına girmesi ve Fırka'nın hazırladığı taarruzun onun muvasalatından [ulaşmasından] sonra icrası emri geldi. Gruptan iki saat evvel Atatürk Su Yatağı'na gelerek vaziyeti tetkik etti ve geceleyin hazırlıklarını ikmal ederek yarın sabah umumi bir taarruz kararını verdi. Geceyi Su Yatağı'nda 8. Fırka'da geçirdi.

Gece

Bazı cephelerde siper muharebeleri devam etti. Anafartalar Grubu'nun geri hizmetleri henüz ikmal edilememiş olduğundan Şimal Grubu idare, sıhhiye ve cephe ikmali işlerinde Anafartalar Grubu'na yardımlarda bulundu.

10 Ağustos 1915

Sabaha Karşı

Nisbî bir sükûn; her iki taraf da kendine çekidüzen vererek yarınki fırtınaya hazırlanıyor.

Sabah

Atatürk Conkbayırı'ndaki avcı hattına kadar sokularak hücum işaretini bizzat verdi. Göğüs cebindeki saatini bir kurşun parçaladı. Şiddetli hücum her tarafta başladı; bütün donanmanın şiddetli yan ateşine rağmen piyadelerimiz kahramanca ileriye atılarak Conkbayırı tamamen istirdat edildi ve bayır aşağı dökülebilen düşmana yetişilerek sarp derelerde süngü ile imha edildi.

Öğle Vakti

Şahinsirt da istirdat olunarak düşman yalnız Şahintepe'de tutunabildi.

Akşamüzeri

Arıburnu Cephesi tehlikeden kurtarılmış ve Şahintepe ile Ağıldere'de karşılıklı mevzi muharebesi başlamıştır.

'Mubterem Şehidimiz'. 14. Alay 4. Bölük Mülazımı Hasan Efendi. 10 Ağustos 1915'te Çanakkale'de Conkbayırı'nda şehit olmuştur.

Gece

Atatürk tekrar Anafartalar'a döndü ve burada yeni tedbirlerle düşmanın en son gönderdiği büyük ordusunu hiçbir iş göremeyecek bir hale getirdi ve nihayet İngilizlerle Fransızlar Boğaz'ı tahliye kararını verdiler.

Bu suretle 10 Ağustos 1915 günü tarihi büyük bir zafer günü oldu.

1-10-1935

Orgeneral Fahreddin Altay

Cemil Conk'un İmzalı Kitabı

7 Ağustos'ta 9. Tümen Kumandanı Alman Albay Kannengiesser yaralanınca yerine 4. Tümen Kumandanı Albay Cemil (Conk) gönderildi. Böylece fırka karargâhları da birleşmiş oldu. Cemil Conk (1873-1963), generallikten emekli olduktan sonra, 1959'da Çanakkale Conk Bayırı Savaşları adıyla, anılarını yayımladı. Bende bulunan kitabın ilginç özelliği ise (Korgeneral) Kâzım İnanç'ın kızına, babasını hatırlatarak imzalanmış olması. Kâzım İnanç, Liman von Sanders'in kurmay başkanıydı. Çanakkale savaşlarının en çok alıntılanan konuşmalarından biri Kâzım Bey'le Mustafa Kemal arasında geçmiştir. 8 Ağustos'ta Conkbayırı'nda durum iyice sarpa sararken Liman von Sanders, durumu nasıl değerlendirdiğini sormak için, Mustafa Kemal'i telefon başına çağırır. Konuşmayı Liman Paşa adına Kâzım (İnanç) Bey yapmaktadır. Mustafa Kemal Anafartalar'a çıkmış ve çıkmakta olan düşman kuvvetlerini göz önüne alarak genel tedbirlerle sevk ve idarenin sağlanması ve bir elde toplanması gerektiği görüşünü bildirir. Kâzım Bey'in, "Çare kalmadı mı?" sorusuna da, "Bütün kuvvetlerin kendi emri altına verilmesinden başka çare kalmadığı" yanıtını verir.

Kâzım Bey, daha doğrusu, Liman Paşa sorar:

- Çok gelmez mi?
- Az gelir!⁶

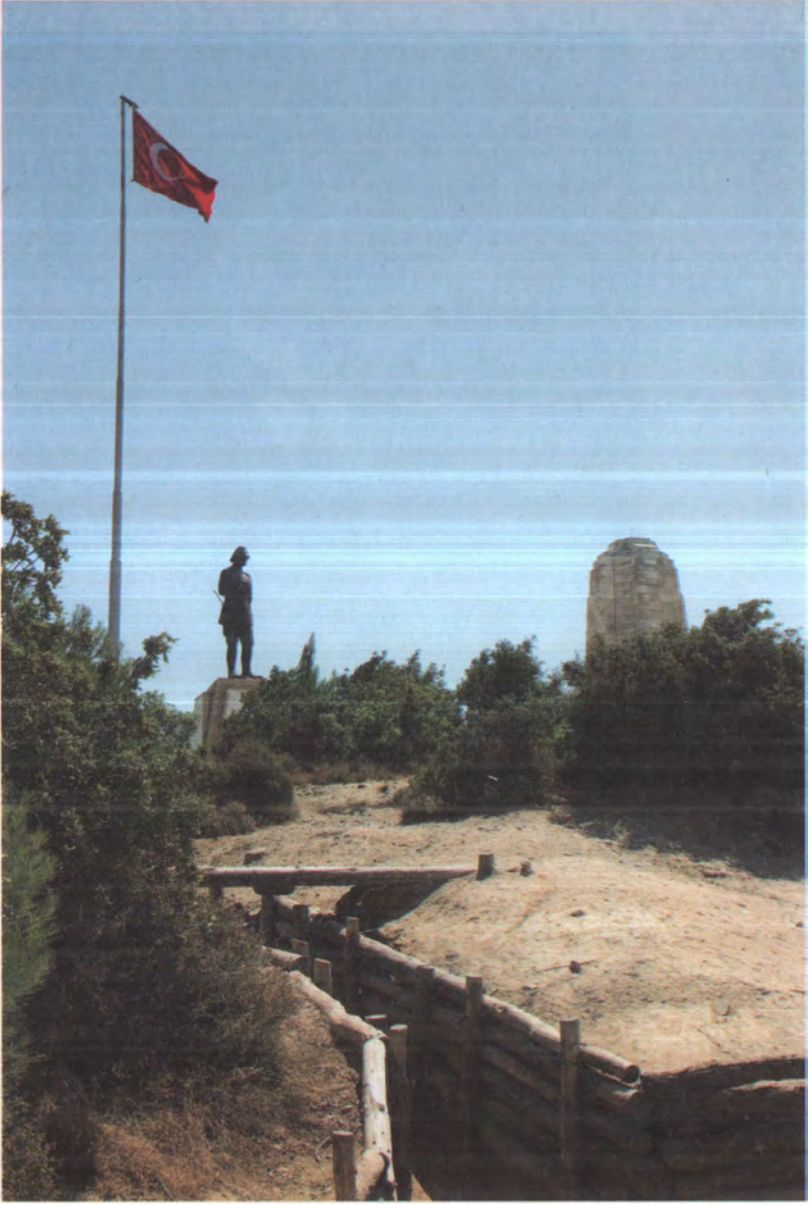
Cemil Conk kitabını Liman von Sanders'in Kurmay Başkanı Kâzım (İnanç) Bey'in kızına babası hakkındaki düşüncelerini de aktardığı uzun bir yazıyla imzalamış:

"Çanakkale muharebelerinde V. Ordu Kurmay Başkanlığı gibi mühim bir vazife'yi, Alman arkadaşları tarafından bile idare edilemeyen Kumandan Liman von Sanders gibi son derece titiz bir şahsiyeti mükemmel bir surette idare ederek başaran zeki, bilgili, kavrayışlı, çalışkan, hassas, mütevazı ve halûk, rahmetli silah arkadaşım Korgeneral Kâzım İnanç'a değerli hizmet ve meziyetlerini hatırlayarak ve tebci ederek, Muhterem Kerimeleri Nirun(?) Yetmen Hanımefendiye saygılarımla 19.8.1959

C. Conk"

Notlar

1. Emekli Orgeneral Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası*, İnsel Yayınları, 1970, s. 82.
2. F. Altay, *a.g.e.*, s. 93.
3. İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, haz. Dr. İsmet Görgülü, İzzeddin Çalışlar, YKY, 1999, s. 97.
4. Orgeneral Yanyalı Esat Bülkat, “Çanakkale Hatıraları”, Harp Akademileri Arşivi, s. 564.
5. İ. Çalışlar, *a.g.e.*, s. 104.
6. Mustafa Kemal (Atatürk), *Anafartalar Muhaberası’na Ait Tarihçe*, yay. Ulug İğdemir, TTK Yayınları, 1990, s. 26.

Conkbayırı'nın zirvesinde Yeni Zelanda Anıtı, Mustafa Kemal Heykeli ve sembolik siperler.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ve imzası.

Mustafa Kemal Olmak

Mustafa Kemal Atatürk deyince ilk uyanan çağrışım, hemen dilimizin ucuna gelen nitelemeler: “Cumhuriyetimizin kurucusu”, “İstiklal Savaşı’nın önderi ve başkumandanı”, “Türkiye’nin kurtarıcısı” olur. Osmanlı sonrasına ilişkin bu özdeşleştirmeler hiç kuşkusuz tarihsel gerçeklikle de uyum içindedir. Ama Mustafa Kemal’in bir de Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde katettiği ve “Mustafa Kemal Paşa” olarak Samsun’a çıktığında çekim merkezi olmasını sağlayan bir yol vardır. Bu yazı söz konusu uzun yolun önemli birkaç kilometre taşını, belgelerle sunmayı amaçlıyor.

Çanakkale Savaşları'nda Mustafa Kemal

Önce bu kitapta can alıcı bir cephesinden insan manzaraları sunmaya çalıştığımız Çanakkale Savaşları'nda Mustafa Kemal'i kısaca inceleyelim. Mustafa Kemal Çanakkale Savaşları'nda iki kez bir başrol oyuncusu olarak olayların seyrini değiştirmiştir. İlkinde, 25 Nisan 1915 tarihinde kumandası altındaki 57. Alay'la birlikte çıkarmanın yapıldığı Arıburnu'nda, 27. Alay'ın yardımına yetişir. Bugünden geriye dönülüp bakıldığında, o korkunç savaşın altüstlüğü içinde bir tümen kumandanının gerekli askeri hamleyi yapmış olması, tüm başarısına karşın, gerçek manasıyla anlaşılamayabilir. Burada akıldan çıkarılmaması gereken en önemli gerçek, Mustafa Kemal'in kumanda ettiği 19. Tümen'in 5. Ordu'nun yedek kuvveti olmasıdır. Dolayısıyla bu kuvvetin başındaki kumandanın bulunduğu mevki değiştirecek kararı kendi başına alması, askeri kariyeri bakımından çok büyük bir risktir. Bu açıdan bakıldığında Mustafa Kemal'in 27. Alay'ın yardımına koşması ve aslında savaşın kaderini değiştirmesi apayrı bir anlama bürünür.

Mustafa Kemal ve İnisiyatif

Fahrettin Altay dışında hemen bütün kaynaklar Mustafa Kemal'in kendi inisiyatifıyla yola çıktığını yazar. Şefik Aker'in yorumu da Mustafa Kemal'in üstlerinden emir almadan yardıma geldiği şeklindedir:

Vaziyetin bu nezaketini Bigalıda kolordu ihtiyatını teşkil eden 19. Tümen komutanı; aldığı malûmat ile takdir etti ve zaman kaybetmemek için Geliboluda bulunan Ko. Komutanından emir beklemeksizin kendi kararıyle, başta kendisi olduğu halde 57. Alayı (3 piyade taburu, 1 makineli tüfek bölüğü, 1 seri dağ bataryası) Kocaçimen dağı istikametinde saat 8 raddelerinde yürüyüşe geçirdi ve Conkbayırına yaklaşan düşmanın sol yanına saat 11 raddelerinde taarruz ettirdi.¹

Liman von Sanders ve Esat Paşa'nın da dahil olduğu pek çok kaynak da Şefik Bey'in yazdıklarına paralel bilgiler verir. "Kanlı Bir Harita" bölümünde

*Ruşen Eşref
(Ünaydın)'ın 1918'de
Mustafa Kemal'le Yeni
Mecmua için yaptığı
söyleşi 1930'da yeni
harflerle kitap olarak
da basıldı.*

belirttiğimiz gibi, Mustafa Kemal'in Ruşen Eşref'le yaptığı söyleşide anlattıkları da, 57. Alay'ı kendi inisiyatifiyle yürüyüşe geçirdiğini doğruluyor.

Askerliği kariyer olarak seçmiş genç bir kumandanın (Mustafa Kemal 1915'te henüz 34 yaşındadır) savaşın ilk gününün bilinmezliği içinde meslek hayatını ne kadar büyük bir tehlikeye attığını anlamak zor değildir. Mustafa Kemal'i 6-7 senede yarbaylıktan başkumandanlığa çıkaran yolu kelimenin tam anlamıyla kendisi, aldığı yerinde ve cesur kararlarla açmıştır.

İkinci Perde

6 Ağustos 1915'te, Anzaklar Arıburnu'nda her cephede saldırıya geçtikten bir gün sonra, İngilizler Suva'ya çıkarma yaparlar (bkz. "Kemalyeri'nden Conkbayırı'na" bölümü). Önce 9. Tümen karşı koyar düşmana, sonra da, Güney

Grubu'ndan gönderilen 4. Tümen yardıma yetişir. Liman von Sanders'in emriyle de, iki tümendenden oluşan 16. Kolordu Saroz Körfezi sahilinden Anafartalar'a doğru yola çıkar. Kolordu Kumandanı Feyzi Bey, uzun yürüyüşten sonra askerin çok yorgun olduğunu ileri sürerek, hemen saldırıya geçilmesine karşı olduğu yolunda görüş bildirir. Bunun üzerine Liman von Sanders Anafartalar bölgesinde toplanan bütün kuvvetlerin kumandasını Mustafa Kemal'e verir. Sanders anılarında gerekçesini şöyle açıklıyor:

İlk askeri başarısını Trablusgarp'ta kazanmış olan Mustafa Kemal Bey, sorumluluk almasını seven, görevine bağlı bir kumandan karakterine sahipti. Kendisi 25 Nisan sabahı, 19. Tümen ile kendi kararıyla muharebeye müdahale ederek düşmanı sahile kadar sürmüş ve bundan sonra üç ay durmaksızın, kırılmaz bir dirençle şiddetli taarruzlara başarıyla karşı koymuştu. Kararlılık ve çalışkanlığına tamamen güvenebilirdim.²

Sanders'in anıları Berlin'de 1920 yılında yayımlandı, dolayısıyla Mustafa Kemal'in İstiklal Savaşı'ndaki zaferinden etkilenerek bu satırları yazdığını kimse ileri süremez. İşin daha ilginç yanı ise, bu anıların Osmanlı Genelkurmayı Askeri Tarih Encümeni tarafından 1921'de İstanbul'da yayımlanmasıydı. Bu çeviriye, Askeri Tarih Encümeni Başkanı Hüseyin Hüsnü Emir imzasıyla, Osmanlı Genelkurmayı'nın kitap hakkındaki görüş ve eleştirilerini içeren bir açıklama eklenmişti. Şöyle diyor Hüseyin Hüsnü:

[Sanders] İlk çıkarma günlerinde düşmanın Arıburnu mıntıkasında, Conkbayırı'ndan sahile atılmasını, 19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey'e (Mustafa Kemal Paşa) ve Seddülbahir mıntıkasında düşmanın durdurulmasını, 26. Alay Kumandanı Binbaşı Kadri Bey'e borçludur.³

Kitabın İstanbul'daki basım yılına dikkatinizi çekmek isterim: 1921. İstiklal Savaşı yılları... O sırada Mustafa Kemal Anadolu'dadır, İstanbul'da bazılarına göre bir isyankâr paşadır ama, Genelkurmay'ın Askeri Tarih Encümeni Başkanı onun hakkında yukarıdaki satırları yazmıştır.

Liman von Sanders

سپتامبر ۱۰ ۱۳۱۵
تاریخ نشر: روزنامه "تصویر و فکر" شماره ۱۰۰۰
تاریخ انتشار: ۱۰ سپتامبر ۱۳۱۵

تصویر و فکر

سپتامبر ۱۰ ۱۳۱۵
تاریخ نشر: روزنامه "تصویر و فکر" شماره ۱۰۰۰
تاریخ انتشار: ۱۰ سپتامبر ۱۳۱۵

شماره	۱۰۰۰
تاریخ انتشار	۱۰ سپتامبر ۱۳۱۵
تاریخ نشر	۱۰ سپتامبر ۱۳۱۵

تاریخ نشر: روزنامه "تصویر و فکر" شماره ۱۰۰۰
تاریخ انتشار: ۱۰ سپتامبر ۱۳۱۵

تاریخ نشر: روزنامه "تصویر و فکر" شماره ۱۰۰۰
تاریخ انتشار: ۱۰ سپتامبر ۱۳۱۵

عزت‌الله در سربازی

عزت‌الله در سربازی

عزت‌الله در سربازی

عزت‌الله در سربازی

عزت‌الله در سربازی

عزت‌الله در سربازی

عزت‌الله در سربازی
عزت‌الله در سربازی
عزت‌الله در سربازی

عزت‌الله در سربازی
عزت‌الله در سربازی
عزت‌الله در سربازی

عزت‌الله در سربازی

عزت‌الله در سربازی
عزت‌الله در سربازی
عزت‌الله در سربازی

عزت‌الله در سربازی

عزت‌الله در سربازی
عزت‌الله در سربازی
عزت‌الله در سربازی

عزت‌الله در سربازی
عزت‌الله در سربازی
عزت‌الله در سربازی

عزت‌الله در سربازی
عزت‌الله در سربازی
عزت‌الله در سربازی

Basında Mustafa Kemal

Birinci Dünya Savaşı başladıktan tam bir yıl sonra *Tasvir-i Efkâr* gazetesi ilk sayfasının ortasında Türk askerinin sembolik bir resmini yayımlar. Aynı sayfada sağda ve solda iki Türk subayının fotoğrafı vardır: Solda 18 Mart deniz zaferinin kumandanı Cevat Paşa; sağda ise, kara savaşlarında ismi öne çıkan bir kumandan, Albay Mustafa Kemal...

Bu resmin alt yazısı şöyledir:

Tasvir-i Efkâr'da Mustafa Kemal'in fotoğrafı ve alt yazısı:

Çanakkale muharebat-ı berriyesinde fevkalade yararlıkları görülen ve emr-i müdafeadaki iktidar ve mahareti ile bihakkin ibraz-ı şan-u şeref eyleyerek boğazları ve makam-ı hilafeti kurtaran kumandanlarımızdan celadet-i fitriyye ve havârik-ı hamaset ile mümtaz
MİRALAY MUSTAFA KEMAL BEY EFENDİ

Çanakkale kara savaşlarında fevkalade yararlıkları görülen ve savunma emrindeki iktidar ve mahareti ile hakkıyla şan ve şeref ile boğazları ve hilafet makamını kurtaran kumandanlarımızdan doğuştan bahadır ve üstün kahramanlık sahibi Albay Mustafa Kemal Beyefendi.

Garip bir tesadüf: Bu gazetenin tarihi 29 Ekim 1915... 8 yıl sonra aynı gün Türkiye Cumhuriyeti kurulacak ve Mustafa Kemal ilk cumhurbaşkanı seçilecektir.

Savaş sırasında basılan *Harp Mecmuası*'nın Aralık 1915 tarihli 2. sayısında bir resmi daha yayımlanır: Mustafa Kemal Anafartalar'ın muzaffer kumandanıdır artık. İnisiyatif kullanma konusundaki istek ve kararlılığı onu bu mevkiye getirmiş ve kumandasındaki kuvvetlerimiz Çanakkale Savaşı'nın sonunu haber veren zaferi kazanmışlardır.

Aynı derginin Ocak 1916 tarihli sayısında Mustafa Kemal'in resmini kapakta görüyoruz. Bu resmin alt yazısında ismi verilmemiştir.

Resimde görülen anıt Çanakkale Savaşları sürerken yapılmıştır. Cevat Abbas (Gürer'in) anlattığına göre anıt Mehmet Arif (Ayıcı Arif) tarafından yaptırılmıştır. Bazı kaynaklar şimdi Kireçtepe'de bulunan anıtın orijinal olduğunu yazarlarsa da bu doğru değildir. Orijinal anıt 50'li yıllarda yıkılmıştır.

*Anafartalar Grubu Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Bey.
(Harp Mecmuası'ndan)*

حزب مجاہدین

صافی-۴

پل-۱

قلمرو تائی ۱۳۳۱

نشان: ۲۰ پاره

مهرج اول ۱۳۳۴

ایران ۱۳۳۴ استانبول مطبعه امیر علی قلی پاشا

اون بش کونده بر چنار عسکر و عمارت بدن بحث ابدر رساله مصوره

مهرج اول ۱۳۳۴

«چنان دلمده» بروج پاره
برگفتد روز برونیا به بر نور شهادت
بزی بو کسنتک ایچون فدای جان ایدن مبارک شهیدل ییغی

Çanakkale'de Kireştepe'de

Büyüklüğüne söz bulunamayan bir levha-i şebahet; Bizi yükseltmek için feda-yı can eden mübarek şehitler yatağı
(Harp Mecmuası'ndan)

Madalya ve Nişanları

Mustafa Kemal Osmanlı ordusunun bir subayı olarak alınabilecek en değerli madalyaları almıştır:

30 Nisan 1915'te, yani Çanakkale kara savaşlarının başlamasından beş gün sonra cephede göğsüne Gümüş İmtiyaz Madalyası takıldı.

Yine Çanakkale'de, 1 Eylül 1915'te Gümüş Liyakat Madalyası'yla taltif edildi.

Daha sonra, Çanakkale Yıldızı da denilen Harp Madalyası'nı, Altın Liyakat Madalyası'nı ve Mareşal üniformalı resimlerinde görülen tek madalya olan Altın İmtiyaz Madalyası'nı da aldı.

Osmanlı devletinden aldığı nişanları sıralamakla yetinelim:

Beşinci, İkinci ve Birinci Rütbeden Mecidi Nişanları; Dördüncü, Üçüncü ve İkinci Rütbeden Osmani Nişanları.

Mustafa Kemal'e İstiklal Savaşı'ndan önce yabancı devletler tarafından verilen nişan ve madalyaları da sıralayalım:

Fransa'dan Şövalye Rütbesinden Légion d'Honneur Nişanı.

Almanya'dan Birinci ve İkinci Rütbeden Demir Salıp (Haç) Nişanları, Birinci Rütbeden Kılıçlı Kron dö Prus Nişanı.

Avusturya-Macaristan'dan İkinci Rütbeden Harp Alametli Liyakat, Üçüncü Rütbeden Muharebe Liyakat Madalyaları.

Anadolu, Kahramanını Beklerken

Çanakkale kahramanı olarak ünlenen Mustafa Kemal'in resmi fes etiketlerinde de görünmeye başlar. O zamanlar yurtdışında yaptırılan feslerin etiketlerinde halk arasında kahraman olarak tanınan askerlerin de resimleri yer almaktadır: Resneli Niyazi, Enver Paşa, *Hamidiye* Kahramanı Rauf Bey gibi. Mustafa Kemal Paşa da bu listedeki kahramanlardandır.

Veliaht Vahdettin 1917'de Almanya ziyaretine çıkarken değerli bir Osmanlı paşası verilir yanına: Mustafa Kemal.

Veliaht tren yolculuğu sırasında paşayı ne kadar takdir ettiğini yüzüne de söyler. Almanya'da kendisine yöneltilen yanıtlanması güç sorularda yine onu yardımcı çağırır. Paşa'nın kıvrak zekâsıyla verdiği yanıtlardan sonra, Alman muhatapları da soru sorarken ve yanıt verirken çok dikkatli olmaları gerektiğini anlarlar.

*Çekoslovakya'da yapılmış bir fesiin etiketi üzerinde
Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın resmi.*

Birkaç yıl sonra bunu bütün dünya da anlayacaktır zaten...

Mustafa Kemal İstiklal Savaşı'nı başlatmak için Anadolu'ya geçerken ünlü bir kahramandır artık.

O yıllarda hazırlanan bir kartta, Mustafa Kemal İstanbul'dan ayrılan Anafarta Kahramanı'dır. Anadolu da onun gelişini beklemektedir.

Mustafa Kemal Anadolu'ya geçtikten sonra sadece işgal kuvvetleriyle mücadele etmedi. Uzun süre iç isyanların bastırılmasıyla uğraşıldı. Düzenli orduya geçiş sırasında da sancılı olaylar yaşandı. Emri altında toplananların da birbirleriyle her zaman anlaştıkları pek söylenemez.

Bütün zorluklara rağmen Mustafa Kemal gereken yer ve zamanda gerekli manevralarla sorunları çözenin yolunu buldu.

Çanakkale Savaşları sırasında Esat Paşa'nın kurmay subayı olan Fahrettin Bey (Altay) 1921'de 12. Kolordu Kumandanı'ydı. İstiklal Savaşı'nın zor günlerinde Mustafa Kemal Paşa'dan bir mektup aldı:

1921'de Viyana'da yapılmış
bir plakett.

İstiklal Savaşı'ndan Bir Mektup

Ankara

6 Haziran 1921

Aziz Kardeşim,

24/5/1921 tarihli mektubunuzu birkaç gün önce aldım. Kalbinizi kıran söylentinin ne olduğunu tahmin ediyorum.

Hakkınızdaki sevgi ve güvenimize zarar getirebilecek hiçbir düşünce ve şüphenin kalbimizde yer etmediğine güvenmelisiniz.

Uygun bir zaman ve fırsatta Ankara'ya gelmenizin sağlanmasını İsmet Paşa Hazretleri'yle görüştük.

Buyurduğunuz gibi, konuşarak yüz yüze dertleşiriz.

Sevgiyle gözlerinizden öperim kardeşim.

Mustafa Kemal

Mektup 1921'de yazılmış, fakat sağ üst köşesinde Fahrettin Altay'ın kendi el yazısıyla düştüğü bir not var:

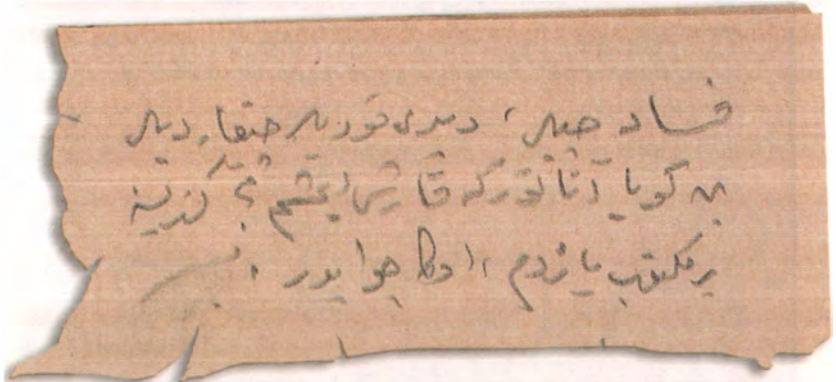
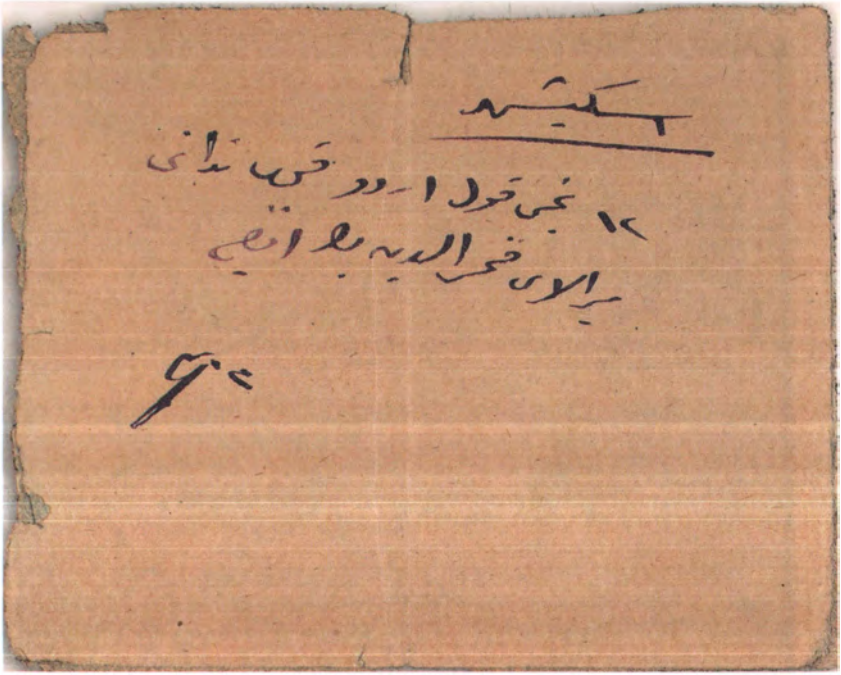
Fesadçılar dedikodu çıkardılar ben güya Atatürk'e karşı imişim. Kendisine bir mektup yazdım, ona cevaptır.

Fahrettin Altay, Mustafa Kemal'den "Atatürk" diye bahsettiğine göre bu not soyadı kanununun uygulanmaya başlandığı 1934'ten sonra yazılmıştır.

Sözü edilen "fesatçılar"ı incelemek bizim konumuzun dışında kalmaktadır. Mektubu Mustafa Kemal'in sorunları nasıl çözdüğüne bir örnek olarak sunmak istedim.

Mustafa Kemal yaşamının sonuna kadar Fahrettin Altay'ı çevresinde tuttuğuna ve dost kaldığına göre, onu rahatsız eden sorunu halletmiştir sonucuna varıyorum.

Başka bir ilginç nokta da, Fahrettin Altay'ın anılarında birkaç mektuba yer vermesine rağmen bu mektuptan bahsetmemesidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın 1921'de Albay Fabrettin (Altay) Bey'e yazdığı mektubun zarfında Mustafa Kemal'in el yazısı ve isminin baş harfleri; "Eskişehir 12. Kolordu Kumandanı Miralay Fabrettin Beyefendiye" (Belge 23). Altta: Fabrettin Altay'ın mektubun sağ üst köşesine yazdığı not.

ملته بیاننامه

بروک واسیل تورک ملتی ؛

اردوئریز ۹ ایلول ۱۳۳۸ سالی ازمیر می وینه ۹ ایلول ۱۳۳۸ ایشامی روسه می مغلقر آ
تخیلیس ایلدیلر . آق دکر عسکرلر بیزک ملقر ترانه لریبه دالنه لانیور . آسیا ایمپراطورلنک
پلانی کیشاخ برده سنک عماریه میدانلریسه نلک جبارلنکه بولان اردو اوماندانی ایله
قوماندا هیئتلری کوللردن بزی تورکا بیوک ملت عیالی . حکمتک اسیر-حرری بولیدور .
دشمنک باش قوماندان قییم ایندیگی جنرال ، تیرغوبیس ، برجوق نیجه دگوهوؤ ماؤ-ماه
عماروندن وهر چارؤ خلاصه نیجره ایندکدن سوکره نهایت میقده کی جنرالار وارکان حربیه
دوماندا ایندیگی اردونک ائنده کالهیان بقایلیده هرش سلیبت ایندی . اکر بونان قوالده
بوگون اسیرلریز آره سنده بولیئورسه بوناجبارلک شماری اساساً یالکیز ملتینک صفالریبه
اشراک اینت اوله یئتمل عماریه میدانلرینک فلاکتلی کوللرنده آنکرک سیرایلرین بشفه برتی
دوشورمهک طبعاتر نندور .

قرب قاریقلرینک چلیک زهرلریبه قایلانده مظم یوللار دوی اراق اطاطرلی طاعلر نده
شایطلری طرفندن ترک اینلس زوالی سوردور ، جنایتلردن ندهش ایده درک دورمش کتله
واغاج دیلر نده قالمش درنکسز یارملرین عبارت قالدی . دشمن اردولرینک مازمه حربیسی
هال لئان اعتباریه طوبراقور مزدهور

دشمنک اسیرلردن یاقه انسان شایمانک بوؤ بیگدن نه در فضیله اولدیق قییم اینت
میکلدور . فقط سلاح وسعیه ایله ملتزه شیر ایدرم که بزم انسان شایمانز درنده اوجی
خنیب لاری اولقی اوزور . اون بیک نفوس ، بالغ المقددور .

بیوک تورک ملتی ا اردولری بیزک قایلین و قدرتی دشمنلرمز ، دهشت دوستلرمز ، امت
دوره نلک برکال ایله نظام ایندی . مات اردولری اون درت کون طرفنده بروک بردشمن
اردوسنی امحا ایندیبر . درت یوز کیلو هنرمک فاصله سز برکته قیبلدیلهر . اطاطرلده کی بیرون
ماتک متولیمیزی استرداد ایلدیلر . بو بروک طفره محصره سنک اترکدر . چونکه ازمیر می
احتراسات سیاه قیچیمسنده ، نادما غمونا که دشمن قیلم این هینلرله ماتک هیچ برناسنی
یوق ایلی . بروه منی استیلا ایندی بونان قوتلری ایله الحق ایمپراطورلک عسکری لشکریلریبه
توحید مال و توحید حرکت ایله کمر فاق اولمشلردی . و نلک خلاصه ماتک وای اولاده می
کندی مهوراتی اوزر نده بلاقید و شرط حاکم اولدی بزی زماندن باشلامش وانجق ماتک وجداندن
طرفال اردولرله نیت و قسقی قیچلره ایرمشدر .

بروک و محیب بروک ملتی ، اطاطرینک خلاصه ملقرنی تبریک ایدرمک سکا زبیردن ،
بروه من . اق دکر اقللردن اردولرینک ساهمنی ده قدیم ایلدیورم .

تورکا بروک ملت بجای دیشی

باش قوماندان

مصطفی کمال

İzmir'in düşman işgalinden kurtarılması üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal imzasıyla yayımlanan "Millete Beyanname" (Belge 24).

Son bir belgemiz daha var. Mustafa Kemal 4 Mayıs 1931’de üçüncü defa cumhurbaşkanı seçildiğinde, Meclis’te yaptığı konuşmanın metni. Mustafa Kemal’in çok büyük bir olasılıkla kendi kaleminden çıkan konuşma ve yemini hiçbir yoruma gerek bırakmıyor:

Muhterem Efendiler,

Beni tekrar Türkiye Cumhurbaşkanı seçmek suretiyle, kendiniz ve büyük milletimiz namına hakkımda gösterdiğiniz güvene teşekkür ederim.

Bu güvenin bana yüklediği sorumluluğun ağırlığının bilincindeyim. Bunun gereklerini yerine getirmede başarının, aziz milletimizin muhabbet ve emniyetine ve yüce kurulumuzun ciddi yardımına bağlı olduğunu samimiyetle arz ederim.

Bu muhabbet ve yardımın benden esirgenmeyeceğine eminim.

Büyük milletimiz için yüksek saadetler ve yüce meclise çalışmasında başarılar dilerim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin muhterem azası,
Cumhurbaşkanı sıfatıyla,

- 1) Cumhuriyetin kanunlarına ve hakimiyeti millîye esaslarına uymaya ve bunları korumaya,
- 2) Türk milletinin mutluluğu için sadıkane ve bütün kuvvetimle çalışmaya,
- 3) Türk devletine yönelecek her tehlikeyi tüm kuvvetimle durdurmaya,
- 4) Türkiye’nin şan ve şerefine korumaya ve yüceltmeye ve üstlendiğim görevin gereklerine kendimi adayacağıma -huzurunuzda- namusum üzerine söz vererek ant içerim.

4.5.1931

Gazi M. Kemal

Muhterem Efendiler

Beni tekrar Türkiye Reisicümhuru intihap etmek suretile , bizzat ve büyük milletimiz namına hakkımda gösterdiğiniz itimada tegekkür ederim .

Bu itimadın bana tahmil ettiği mesuliyetin ağırlığını müdrüküm . Bunun icaplarını ifade muvaffakiyetin , aziz milletimizin muhabbet ve emniyetine ve celil heyetinizin ciddi yardımına vabeste olduğunu samimiyetle arzederim .

Bu muhabbet ve yardımın benden esirgenmiyeceğine eminim .

Büyük milletimiz için yüksek saadetler ve alfi meclise mesaisinde muvaffakiyetler dilerim .

Türkiye Büyük Millet Meclisinin
muhterem azası

Reisicümhur sıfatile 1)Cümhuriyetin kanunlarına ve hakimiyeti milliye esaslarına riayet ve bunları müdafaa 2)Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai 3)Türk devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men 4)Türkiyenin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasrinefs etmekten ayrılmıyacağıma -hazurunuzda- namusum üzerine söz vererek ant içerim .

4-5.931

Gazi M. Kemal

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in 4 Mayıs 1931'de Mecliste yaptığı konuşma.

Notlar

1. Şefik Aker, *Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay, Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*, 1935, Sayı 99, s. 3.
2. Liman von Sanders, *Türkiyede Beş Sene*, çev. Osmanlı Genelkurmayı Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti, yay. haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınları, 2006, s. 112.
3. Liman von Sanders, *a.g.e.*, s. 179.

Anıt Perde Kapanıyor

Bu yazı birkaç kez farklı farklı isimlendirilmiş bir anıtın öyküsü:

19. Tümen Şehitleri Anıtı veya Mehmetçik Anıtı ya da Mehmet Çavuş Anıtı.

Dönemler değişip, farklı isimler birbirini izledikçe anıtın kimin anısına ve niçin dikildiğinin anlatısı da değişmiş, sonunda hepsi birbirine karışmış.

Birinci Dünya Savaşı sırasında yayımlanmış bir albümden: Düşmanın tabliye gecesinde Cesarettepesi'nde attığı lağımın enkazı.

Geri Çekiliş Duyuran Patlama

20 Aralık 1915, İtilaf kuvvetlerinin Arıburnu ve Anafartalar bölgelerinden çekildikleri gündür. Ancak bu geri çekiliş sırasında çok sayıda kayıp verilebileceğini düşünen İtilaf kuvvetlerinin kumanda heyeti, pek çok bölgede Türk siperlerinin altına kadar uzanan lağım lar kazıp tonlarca patlayıcı doldururlar. (Bkz. “Kısa Kısa” bölümü.) Bu lağım lar, ancak çekilme sırasında bir Türk saldırısı gerçekleştirilirse patlatılacaktır. Çekilmeyi fark etmeyen Türklerden böyle bir saldırı gelmeyince, Cesaret tepesi dışında, hiçbir yerde lağım lar patlatılmaz: Cesarettepesi’nde ise, 21 Aralık günü sabaha karşı 03:30’da Anzakların L11 ve L5 adını verdikleri iki tüneldeki lağım lar patlatılır, bunları bir dakika sonra da Arnall Tüneli’ndeki patlama izler.¹

Toplam 3,5 ton patlayıcı kullanılmıştır bu lağım larında. Arıburnu’nda savaşın bittiğini gürültülü bir şekilde duyuran bu olayın Türk tarafındaki yansımalarına bakalım.

Şefik Bey hatıralarında bu patlamayı anlatırken yazımıza konu olan anıtın yapılış nedenini de yazıyor:

Yüksek sırtta muhasımlarımızın Arıburnu ve Anafartalar’dan ricate mecbur olduklarını ilk ihbar eden ve biraz eratımızı şehit eden son bir lağım patlama mevkii olmasına binaen hatıra olarak iki taraf siperlerinin tam ortasında yaptırdığım ve elyevm [halen] ziyaretgâh edildiğini işitmekte bulunduğum abidenin (bu abide yıkılarak yerine muntazam bir abidenin yapıldığını işittim) bulunduğu noktanın takriben altından siperlerimize doğru beşer metre umkî [derinlemesine] fasılalarla on beş metre derinliğine kadar gayet muntazam üç kat lağım tesis ettikleri görülmüştü. Kablolarla raptettikleri bu lağım dehlizlerindeki dinamit yığınlarını iskelede bulundurdıkları elektrikli seri ateşleme aletile gece saat üç raddelerinde patlatmışlar ve bu patlama ile muhasımlarımız geceleyin son kuvvetlerini pek seri ve ani olarak çekmiş olduklarını bize anlatmışlardı. Arıburnu ve Anafartalar’dan düşmanın çekildiği ilk evvel bu hadise ile anlaşılmıştı.²

Görüldüğü gibi o sırada 19. Tümen Kumandanı olan Şefik Bey, bu anıtı son lağım patlamasının anısına yaptırdığını söylemektedir.

Aynı tümende kurmay subay olan Binbaşı Mehmet Lütfi Bey de, anıların da hem patlamadan hem de anıttan söz eder:

X tümen 19 K. Şefik.

1915 aralık
Tarihinde Çanakkale
Savaşlarından Düşmanın
Kaçtığından bir kaç
gün sonra yapılan Hatıra
Sütunu önünde Cezayir vatan-
severlerinden saygın bir ziyaretçi
ile beraber Anı burun yüksek istedi

Mehmet Şefik Bey Anı'ın önünde. Fotoğrafın arkasına yıllar sonra Şefik Bey'in yazdıklarından Anı'ın Cezayirli bir ziyaretçisinin olduğunu öğreniyoruz. İlginç bir nokta da Şefik Bey'in Anı'tan 'Hatıra Sütunu' olarak bahsetmesi.

Düşman dört saniye arayla iki lağım patlatmıştı. Bizim askerlerden hemen 80 kişi kadar yerin dibine gömüldü. Bunları kurtarabilmek için istihkâm ve piyade erleri kazmaya başladı. (...) Hemen on sekizini canlı kurtardık. Derinde kalan 60 nefer, zabitanı ile birlikte şehit oldu. Lağım patlarken tuhaf bir hadise olmuştu. İlk lağım patladığında yere gömülen iki nefer, bir çavuş ve bir zabıt ikinci lağımla havaya atıldı, sağ olarak yere düştüler. Canlarını kurtardılar. Lağımın patladığı yerde şehit düşen bu askerler için bir abide yaptık.³

Mehmet Lütfi Bey de anıtın yapılış nedenini lağıma ve patlamada şehit olan askerlere bağlamaktadır. Türk tarafının çekilmeyi bu lağımın patlamasıyla öğrendiğini de aynı sayfada yer alan şu satırlarla doğrulamaktadır:

Toprak altında kalan diri askerleri kurtarmaya ve askeri tanzimle uğraşırken bir asker ileri, çok ileriye, deniz kıyısına kadar gitmiş, matarasını denizden doldurmuş, bana getirdi içtim; deniz suyu. Artık düşmanın mıntıkamızı tahliye ettiğine şüphem kalmamış idi. Hemen telefonla kolordu karargâhına rapor verildi. Civardaki birliklere vaziyet bildirildi.

Anıtın doğuş hikâyesi bu. 1916'da yapılan, Çanakkale Savaşı'nın olduğu bütün cepheleri gösteren ve 43 paftalık Şevki Paşa Haritası'nın 17 numaralı paftasında da bu anıt işaretlenmiştir.

Savaşın Sonra

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde 1919'un Şubat'ında yarımadaya gelen heyetle (bkz. "Kanlısirt. Tevfik Bey'i Bulmak" bölümü) beraber bulunup Türk tarafının öyküsünü anlatan 57. Alay 1. Tabur Kumandanı Zeki Bey de, düşmanın çekildiğini Cesarettepesi'ndeki patlamayla anladıklarını söyler.⁴

Bu ziyaret sırasında Bean'in çektiği pek çok fotoğrafta söz konusu anıt görülmektedir.

1925'in Mayıs ayında Conkbayırı'ndaki Yeni Zelanda anıtının açılışı yapılır. Bu geziye katılan bir yazar pek de uzakta olmayan Türk anıtını şöyle tarif eder:

(Ziyaretçiler), savaşın med-cezirinin bir o tarafa, bir bu taraftan yana döndüğü o dar kara şeridi üzerinde, Cesarettepesi'nde, kaba bir zafer anıtı bul-

dular. Türkler, gösterişi seven insanlar değildi. Hiçbir şey, üzerinde patlamamış beş mermi bulunan, sadece 4,5 metre yüksekliğindeki bu piramit biçimli beton bloktan daha alçakgönüllü olamazdı. Anıtın yüzeyi pütürlüydü ve dört yüzünde birer keskin nişancı kalkanı vardı. Mağlupların o görkemli ve güzel anıtlarına tuhaf bir çelişki teşkil ediyordu.⁵

Aynı kitabın önsözünde General Sir Ian Hamilton bu anıtın Türkler için ne ifade ettiğini açıklayarak yanıt vermek ihtiyacını hisseder:

Yeni Zelanda'nın, Asya veya Ege'de 70 kilometre öteden görülebilen muhteşem anıtıyla karşılaştırıldığında, bu anıt, hiç şüphesiz çok daha küçük ve sıradandır: Birkaç metre uzunluğundaki beton, birkaç keskin nişancı kalkanı ve beş büyük mermi kovanı... Ama aynı zamanda hem askerliğe yakışan, hem de ruhu Cennetin hurilerine kavuşmak için tam o noktadan yükselen Gazi'ye [şehit demek istiyor -H.O.] layık bir anıttı. Adı Mehmet Çavuş'tu. Yeni Zelanda'nın en iyi kanlarına doymuş Cesarettepesi'nin tam ortasına kazdığı siperine günlerdir tırnaklarıyla yapışmıştı. Sonunda Türklerin geri püskürtüldüğü an geldi. Vücudunu kurşunlar delip geçen Mehmet Çavuş, Azrail'in boğazına sarıldığını hissetti. Can çekişirken, arkasına dönüp uzaklaşan Türk Ordusu'nun bile duyabileceği bir sesle haykıracak gücü kendinde buldu: "Ne mutlu bana ki vatan için şehit oluyorum. Yoldaşlarım, kanımı yerde koymayın!"⁶

Hamilton 1925'te Gelibolu'daki mezarlıkları ve savaş alanlarını ziyarete gelmiştir. Büyük bir olasılıkla yukarıdaki efsanevi öykü bu sırada anlatılmıştır kendisine. Anıtın son lağımın patladığı yeri belirlediğini ve bu patlamayla şehit olan 19. Tümen'in 60 askeri için yapıldığını anlatmaktansa bu öykü tercih edilmiş olabilir. Dikkati çeken nokta da Hamilton'ın anıtı ve onun temsil ettiğini düşündüğü Mehmet Çavuş'u anlatırken kullandığı saygılı üsluptur.

Anıtın değilse de bulunduğu yerin bir "Mehmet Çavuş" ile alakası vardır. Bunu açıklamak için 19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal'in 29 Mayıs 1915'te yazdığı bir emri inceleyeceğiz. Mustafa Kemal bu emrinde siperlerin numaralandırılmasını emretmektedir. Düşman siperleri harflerle, Türk siperleri ise sayılarla gösterilecektir. Her alay bu sayıları kullanarak kendi cephesinin bir krokisini yapacaktır. Fakat emirde bir seçenek daha sunulmuş:

Böyle olmakla beraber önemli bir olaya sahne olmuş siperlere münasip adlar da verilebilir. Misal 'Mehmet Çavuş siperi' gibi⁷.

Savaştan sonra Arıburnu sabili.

1925'de Anıt ve Türk ziyaretçiler (T.J. Pemberton'ın 1926'da yayımlanan Gallipoli To-day adlı kitabından).

Anıt yakınlarındaki bir siperin adı “Mehmet Çavuş Siperi”dir. Bu durumda, anıt onun için yapılmış olmasa bile, burada Mehmet Çavuş’a ilişkin bir anı bulunduğunu düşünebiliriz.

Anıt, yukarıda T. J. Pemberton tarafından tarif edilen şeklini uzun yıllar korur. Çanakkale savaş alanını ziyarete gelenlerin uğrak yerlerinden biri de burasıdır. Şefik Bey’in kitabında Cezayir’den gelen ziyaretçilerle anıtın önünde çektiği bir fotoğrafa da yer verilmiştir. Pemberton’ın kitabında da 1925’te çekilmiş bir fotoğrafta, anıtın çevresindeki Türkler görülmektedir.

General Gouraud’nun Ziyareti

1930’un Haziran ayında General Henri Gouraud (1867-1946) Türkiye’ye gelir. Geliş nedeni Çanakkale’deki Fransız anıtının açılışıdır (9 Haziran 1930).*

Yarımadada savaşan İngilizler, Avustralyalılar, Yeni Zelandalılar gerçekten görkemli anıtlar inşa ederek, savaşta kaybettikleri askerlerini onurlandırmışlardı. General kendi anıtlarının açılışını yaptıktan sonra yazımıza konu olan anıta da gitmiş ve çelenk koymuştur. Türk anıtında yaptığı konuşmada Türklerle karşı hislerini şöyle ifade etmiştir:

* Gouraud Çanakkale Savaşları’na katılmış, 6 hafta Fransız askerlerinin kumandanlığını yapmış, bu sürenin sonunda sağ kolunu kaybederek Yarımada’dan ayrılmıştı.

Bizim kahramanlarımızın anısına saygı amacıyla yaptığımız bu seyahati, kendi ülkeleri için can veren Türk askerlerinin kahramanlığına saygımızı sunmadan bitirmek imkânsız olurdu. Bu toprakların altında barış içinde uyuyan ve fedakârlıkları ile döktükleri kanları kutsallaştıranları dostça selamlıyoruz.⁸

O gün çekilen fotoğrafta anıtın orijinal halinde olduğu görülmektedir.

Bu gezi sırasında General Gouraud'ya Türk Ordusu'nu temsilen Kurmay Yarbay Zeki Bey (Zeki Erkmen, daha sonra Tümgeneral) ve tercüman olarak Kurmay Binbaşı Fasih Bey (Kayabalı, daha sonra Korgeneral, Kanlısirt Günlüğü'nün yazarı) eşlik ederler. Zeki Bey, 32 yıl sonra yazdığı bir makalede anlattığına göre, yanına Türk gazetecileri de alarak, etrafı devedikenleriyle örtülmüş olan anıtın yanına General Gouraud'dan önce gelir.

Fakat anıtın öyküsü Zeki Bey'in kaleminde biraz daha değişmiştir:

... kanlı savaşların hatırası gözümde canlanarak Şehit Mehmetçiğin Mezarı önünde hürmetle eğiliyordum. Fransız heyetinin ziyaret ve takdis edeceği âbide yerine, karşımızda yatan şehidin mezarı topraktan ne kadar sâde ve ne kadar ulvi idi! Mezarın baş tarafında harçla örülmüş ve üzeri sıvanmış 4 köşeden ibaret bir taş sütun ve bunun 4 yüzü üzerinde (Bizim Mehmet Çavuş!) ibaresi tebeşirle yazılmış 4 çelik mazgal levhası görülüyordu. Tevazu içinde muhteşem bir âbide!

Bu manzara karşısında hayret ve heyecan içinde yüzleri renkten renge giren Türk gazetecilerine gözlerim birden ilişti, ve derhal kendimi toparlayarak, dönüp şu sözleri söyledim: "Üzülmeyiniz! Burada henüz bir âbidemiz yok, fakat ondan çok daha kıymetli ve kutsal bir şehidimiz, işte karşımızda yatıyor!" dedim ve kendilerini teskine çalıştım. Bu esnada general ve maiyeti de, ellerinde çelenklerle otomobilden indiler ve yanımıza yaklaştılar. General otomobilden indikten sonra bize hitaben "Où est le monument?" "Âbide nerede?" diye sordu. Kendilerine "Ekselans! Burada henüz bir âbidemiz yok, fakat, harpte şehit olmuş bir Mehmet Çavuş'umuzun, karşınızda mezarı var. Bu mezarın başında gördüğünüz sütun harbin sonunda, burada savaşmış olan Mehmetçikler tarafından, kendi elleriyle vücuda getirilmiştir. Türkiye Hükümeti, ilk imkânda yarımada da birçok âbideler vücuda getirmek kararındadır. Burası da onlardan birinin yeridir" dedim.⁹

1930 Haziran'ında General Gouraud bâlâ orijinal balını koruyan Anıt'ı ziyaret ederken (Sermet Atacanlı'nın Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları adlı kitabından).

Bunun üzerine general ve yanındakiler şapkalarını çıkarırlar, hürmetle eğilirler ve çelenklerini koyarlar.

Kendi askerleri için yapılmış muhteşem anıtları ziyaret eden yabancılar Türk askerlerine saygılarını göstermek için bu küçük anıtı da ziyaret etmekte, bu arada anıtın öyküsü de yavaş yavaş değişmektedir.

"Mehmetçik"ten "Mehmet Çavuş"a

1934'te İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in hazırlayıp verdiği ve tarihte bir savaş hakkında yapılabilecek en güzel konuşmayı (bkz. "Matara. Burdett Philip Nettleton'ı Aramak" bölümü) bu anıtın yanında okur. Ama anıt değişmiştir artık: Boyu aynı kalsa da sıvanmış ve dört tarafında keskin nişancı mazgalları olan anıt yıkılmış, yerine mermer bir sütun konul-

1930-34 yılları arasında çekilmiş bir fotoğrafta Anıt: Resmi adı Mehmet Çavuş Abidesi, fotoğraf: F. İhsan.

muştur. Üç yüzünde -yazım hatalarıyla dolu da olsa- savaşın önemli tarihleri verilmekte; dördüncü yüzünde de yukarıdan aşağı “MEHMETÇİK” yazmaktadır.

Şefik Aker’in, “bu abide yıkılarak yerine muntazam bir abidenin yapıldığını işittim” dediği anıt budur. Orijinal anıtın kaidesi korunmuş ve bu kaidenin üstüne çıkılıp çelenk konulabilmesi için birkaç basamaklı bir merdiven eklenmiştir.

11 Ağustos 1952 tarihinde anıtın ziyaretçileri çok önemli kişilerdir: Çanakkale Savaşı’na katılmış ve çok önemli görevlerde bulunmuş olan Selahattin Adil, Fahrettin Altay, Fahri Belen, ve anıt yapıldığında 19. Tümen Kumandanı olan Şefik Aker. O gün çok heyecanlı buluşmalar yaşanır; 27. Alay’ın gazi askerleri Şefik Bey’i kucaklar, elini öperler. Fahrettin Altay ve Şefik Aker savaş anlatan konuşmalar yaparlar.

1965'te Çanakkale Savaşı'nın 50. Yıldönümü anısına çıkarılan bir posta pulu. Anıt'ın üstündeki yazı yıllar önce "Mehmet Çavuş" a dönüştürülmüştür ama pulda yine de kısa bir süre kullanılmış olan "Mehmetçik" yazısı görülüyor.

O gün çekilen fotoğraflarda bir değişiklik daha çarpıyor gözümüze: MEH-METÇİK yazısının harf şekli değişmemesine rağmen, son hecesi sanki silinmiş, yerine daha küçük harflerle "ÇAVUŞ" yazılmıştır.

Anıt şimdi "Mehmet Çavuş Anıtı" olarak anılıyor.

1952'den bu yana görülen tek değişiklik önündeki merdivenin kaldırılmış olmasıdır. Dikkatle bakıldığında, kenar taşındaki kesik bölümden merdivenin yeri saptanabilmektedir.

İşte Çanakkale Savaşı bittikten birkaç gün sonra yapılan anıtın öyküsü.

Bölge için basılan gezi kitapçıklarına baktığınızda birbirinden farklı daha pek çok hikâye okuyabilirsiniz.

O zamandan kalan hiçbir anıt yok bölgede. Belki bu yazıya konu olan "Anıt"ın tabanını kaplayan taşların altında kalan orijinal bir parça vardır gözlerden ırak...

Anıt artık mermerdir ve adı da Mehmetçik Abidesi olmuştur. Fotoğrafı yine F. İhsan'ın.

Anıt'ın Ağustos 2007'de çekilen fotoğrafı.

Notlar

1. C. E. W. Bean, *The Story of Anzac*, C. II, Angus & Robertson, 1941, s. 895.
2. Şefik Aker, *Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay, Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*, 1935, Sayı 99, s. 87.
3. Mehmet Lütfi Rifai (Yücel), *Hatıralarım*, haz. Arif Suavi Okay, 2006, s. 123.
4. C. E. W. Bean, *Gallipoli Mission*, Australian War Memorial, 1952, s. 250.
5. T. J. Pemberton, *Gallipoli To-day*, Ernest Ben Limited, 1926, s. 37.
6. Pemberton, *a.g.e.*, s. 6.
7. Binbaşı Halis Bey (Ataksor), *Çanakkale Raporu*, Arma Yayınları, 1975, s. 182.
8. Sermet Atacanlı, *Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları*, MB Yayınevi, 2006, s. 255.
9. Zeki Erkmen, "Fransız Generali GURO, Çanakkale Şehitler Âbidelerinde", *Türk Silâhlı Kuvvetleri Malûller Dergisi*, Nisan 1962, Sayı 25, s. 23.

Başka bir Türk anıtı. Kanlısirt'ta Avustralya mezarlığı'na yakın bir yerde bulunan bu anıt bugün mevcut değildir. Avustralya Savaş Müzesi Arşivi [GO1752].

N. Wilkinson'ın çizgileriyle Suvla çıkarması.

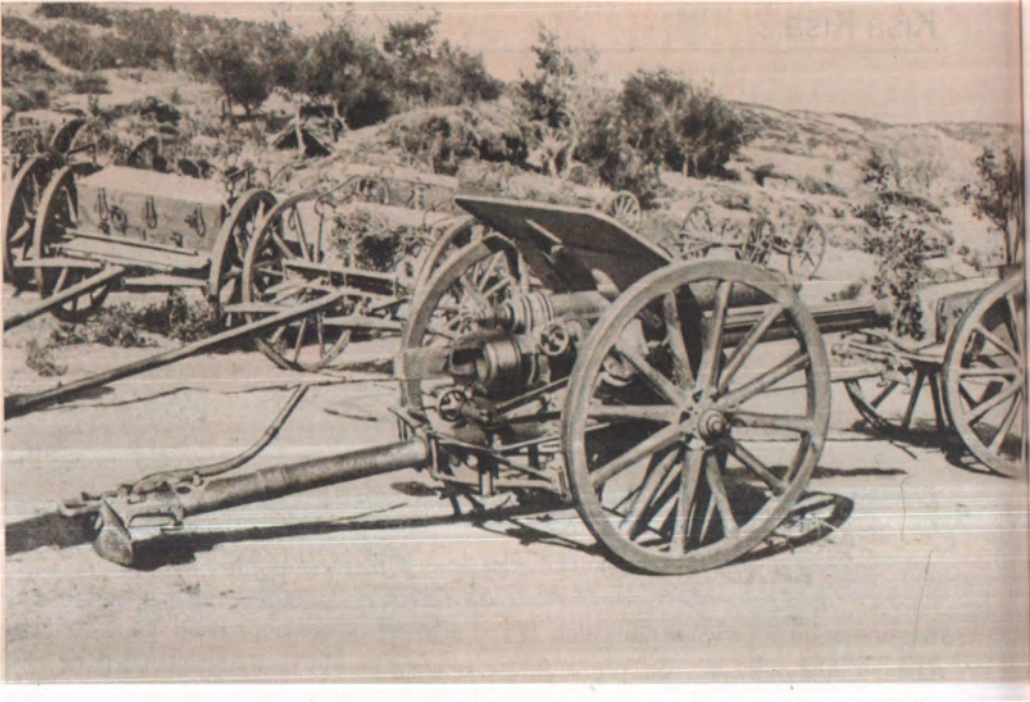
Çıkarma Yeri ile İlgili Tahminler

Liman von Sanders'in İtilaf kuvvetlerinin çıkarmasını Asya kıyılarına ve/veya Gelibolu Yarımadası'nın en dar yeri olan Bolayır yakınlarına beklediği pek çok kaynakta anlatılır. Nitekim bu bölgeler ikişer tümenle korunuyordu. Fakat bu düşüncede olan sadece Sanders değildi. Türk haritalarını kopyalamak ve çoğaltmak ile görevlendirilmiş olan T. E. Lawrence da aynı fikirdeydi. Peter Hart'ın kitabında¹ Suvla'ya yapılacak çıkarmadan önceki heyecanlı bekleyiş anlatılırken, Lawrence'ın sebep olduğu endişeler de vurgulanır:

Görünüşe göre Lawrence doğru taktiğin Asya kıyılarına çıkmak olduğuna karar verdiği için gelen tüm haritalar da bu kıyıların haritalarıydı. Subaylar doğru haritaların gelmesini heyecanla beklerken sabırları tükeniyordu. Sanki bilmem mümkünmüş gibi lanet haritaların ne zaman geleceğini bana soruyorlardı. Her şey tamamen Lawrence'a bağlı olduğu için ben hiçbir şey söylemedim. Nihayet Suvla çıkarmasından sadece birkaç hafta önce geldiler.

Toplar

Çıkarmanın ilk günleri. Müttefik askerleri bazen kendi topları tarafından ateş altına alındıklarından yakınıyorlardı. Kanıt olarak da siperlerine düşen mermilerin parçalarını gösteriyorlardı; bunlar Hintlilerin dağ toplarında kullan-

Arıburnu'nda düşmandan geriye kalan toplar.

dıkları mermilerin aynıydı. Ama bilmedikleri bir şey vardı: Türkler savaştan önce Yeni Zelanda hükümetinden top satın almışlardı. Bu dağ topları da aynı mermileri atıyordu.²

Gelibolu Müfrezesi'nden Yüzbaşı Mustafa Tevfik, Zafer Güler tarafından kitaplaştırılan anılarında, 1451'de imal edilmiş iki havan topunu Azmakdere'den Abdurrahman Bayırı'na kadar çıkarttığını anlatır.

Oldukça engebeli olan arazide bu topların çok etkili olduğunu ve düşmana çok zarar verdiğini de ekler.³ Gelibolu Müfrezesi'nin İngiliz askerleri üzerine havan topu ile yaptığı atışlardan söz ederken, bir de hoş anı nakleder Tevfik Bey:

Buna hiç gülünecek bir şey yokken güldüğümüzü hatırlıyorum. Ben çok gülünce Albay Kannengiesser sordu: “Niye gülüyordun?” Ben de 1451 yılında dökülmüş, İstanbul’u fethetmek için Bizanslılara karşı kullanılmış havan toplarının şimdi de İstanbul’u savunmak için kullanıldığını söylediğimde, inanılmaz şaşırıldığını ve uzun müddet güldüğünü hatırlıyorum ve kendisini ilk defa gülerken görmüşüm.⁴

Alman Albay Kannengiesser

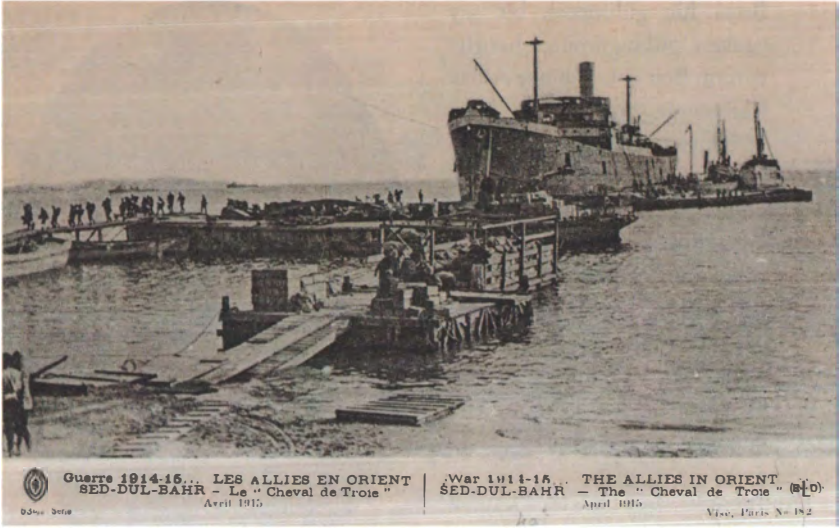
Kannengiesser hayatta kalırsa bunu anılarında yazacağını da söyler Mustafa Tevfik Bey’e...

***River Clyde* ve *Triumph*’un Satılması**

İngilizler 25 Nisan 1915’te *River Clyde* adlı gemiyi Ertuğrul Koyu’nda karaya oturarak asker çıkardılar. Hatta *River Clyde* bu işlevinden dolayı İtilaf kuvvetleri tarafından Truva Atı’na da benzetildi. Gemi Şubat 1919’da yüzdürülerek götürüldü. Birkaç kere el değiştirdikten sonra 1966’da İspanya’da hurda olarak parçalandı.

İngiliz gemisi *Triumph* ise 25 Mayıs 1915’te Arıburnu açıklarında Otto Hersing komutasındaki Alman denizaltısı *U-21* tarafından batırıldı.

Fahrettin Altay’ın anılarında *Triumph*’un battıktan sonraki akıbetine değinen ilginç bir bölüm var. Altay, Baltık Denizi’nden gizlice gelen bir Alman denizaltısının bu gemiyi batırdığını anlattıktan sonra, Esat Paşa’nın denize dökülenlerin rahatça toplanabilmesi için topçularımıza ateş kestirdiğini ve

River Clyde Ertuğrul Koyu'nda. Kartpostalın alt yazısında "Truva Atı" ibaresi göze çarpıyor.

düşmanın da aynı şekilde ateşi kestiğini kaydeder. Parantez içinde bir şey daha eklemiş Fahrettin Altay:

Ne garip tesadüf ki torunum Baskın 53 yıl sonra bu gemiyi hükümetten satın almış, parçalayarak çıkarıp para kazanmıştır.⁵

Plevne Ryan'ın Raporu

Charles Snodgrass Ryan, Plevne Müdafaası sırasında Osmanlılar, Çanakkale Savaşı sırasında da Avustralyalılar için doktor olarak çalıştı. Ryan mükemmeliyetçi bir doktordur. Çanakkale Savaşı sırasındaki tıbbi hizmetler hakkında yaptığı eleştiriler 1919'da A. G. Butler tarafından kâğıda döküldü. Şimdi Avustralya Savaş Müzesi'nde 1DRL/560 numarasıyla kayıtlı bu raporda Ryan, hastane gemilerinin ve tıbbi personelin yetersizliğinden yakınmıştır.

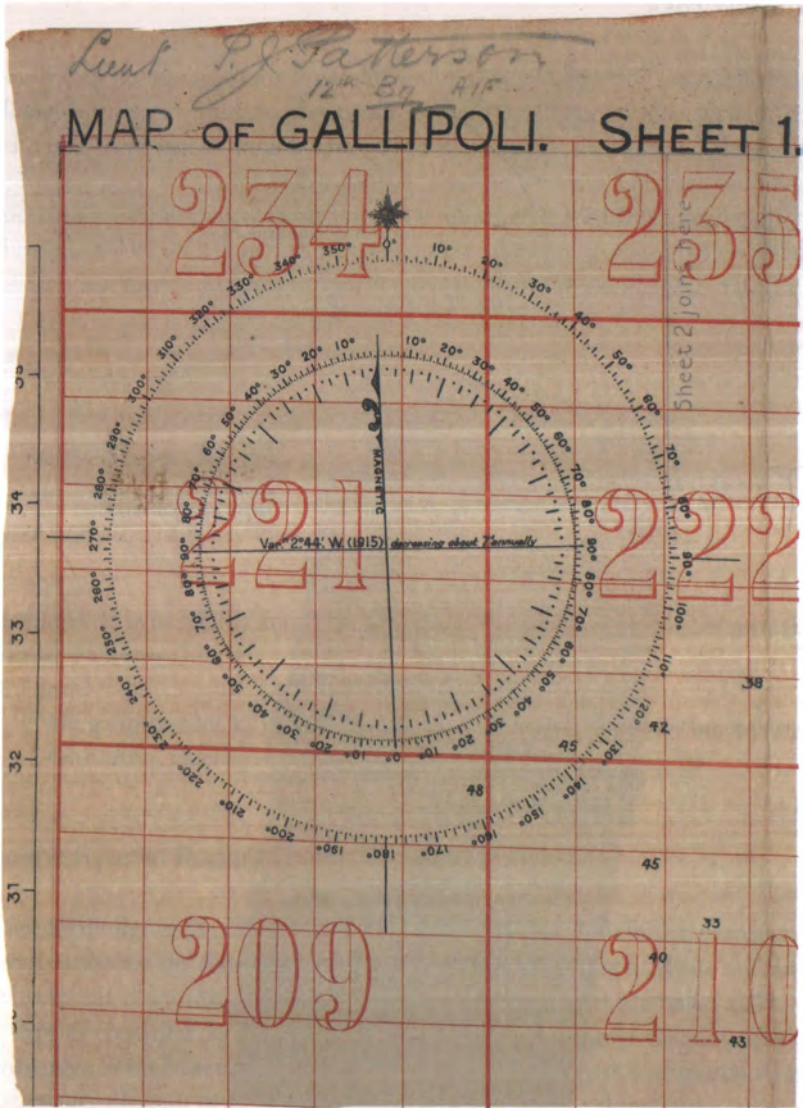
Victoria Cross

Victoria Cross (Victoria Haçı) İngiliz Milletler Topluluğu'nun en değerli askeri madalyasıdır ve yalnızca "düşman karşısında olağanüstü cesaret"i ödüllendirmek üzere verilir. Çanakkale Savaşı'nda dokuz Avustralyalı asker bu madalyayı almıştır.

Madalyanın en ilginç yönlerinden biri yapıldığı madendir. Türklerin, İngilizler ve Fransızlarla müttefik olduğu Kırım Savaşı (1854-1856) sırasında Ruslardan ele geçirilen Çin malı bronz bir toptan yapılır bu madalya.

*Avustralya Savaş Müzesi'nden
alınmıştır
[RELAWM 9_001].*

Çıkarma baritasında manyetik kuzey.

Manyetik Kuzey

Şefik Bey'in anılarında, çıkarmanın başlamasından birkaç saat sonra çatışma bölgesine giden 27. Alay'ın yürüyüşü ayrıntılı olarak anlatılır.⁶ Şefik Bey, yürüyüş sırasında donanmanın üzerlerine ateş açmasından çekinmektedir; üstelik bu ateş için gözlem yapan uçaklar ve balonlar da havadadır ama, korktuğu gerçekleşmez. Şefik Bey anılarında şöyle diyor:

Hem donanmanın hem balonun hem tayyarelerin gözleri önünde bu ovayı tahminen bir saate yakın uzun bir zaman içinde geçtiğimiz halde bizi ateş altına almadıklarını bir hüsnü talih ve bir lütfü İlâhi telâkki ettim. Gariptir ki, o kadar uzun olan yürüyüş kollarımız ancak Kavakderesi'ne girerken gerilerimize donanmanın ateşi başladı. Geçtiğimiz ovayı yaladı, taradı. Fakat hangi hedefe attığını biz anlayamadığımız gibi, muhakkak donanmanın kendisi de bilmiyordu. Çünkü ovada gerimizde bir hedef görünmüyordu.⁷

Şefik Bey haklıydı: Çıkarmada kullanılan haritalar uçaktan çekilen fotoğraflardan da yararlanılmasına rağmen aslında Kırım Savaşı sırasında yapılan Fransız haritalarına dayanılarak kopyalanmıştı. Ve "Manyetik Kuzey" yanlış işaretlenmişti: 2 derecelik bir sapma vardı; dolayısıyla en ince hesaplamalarla atılan top mermileri bile hedefin çok uzağına düşüyordu.

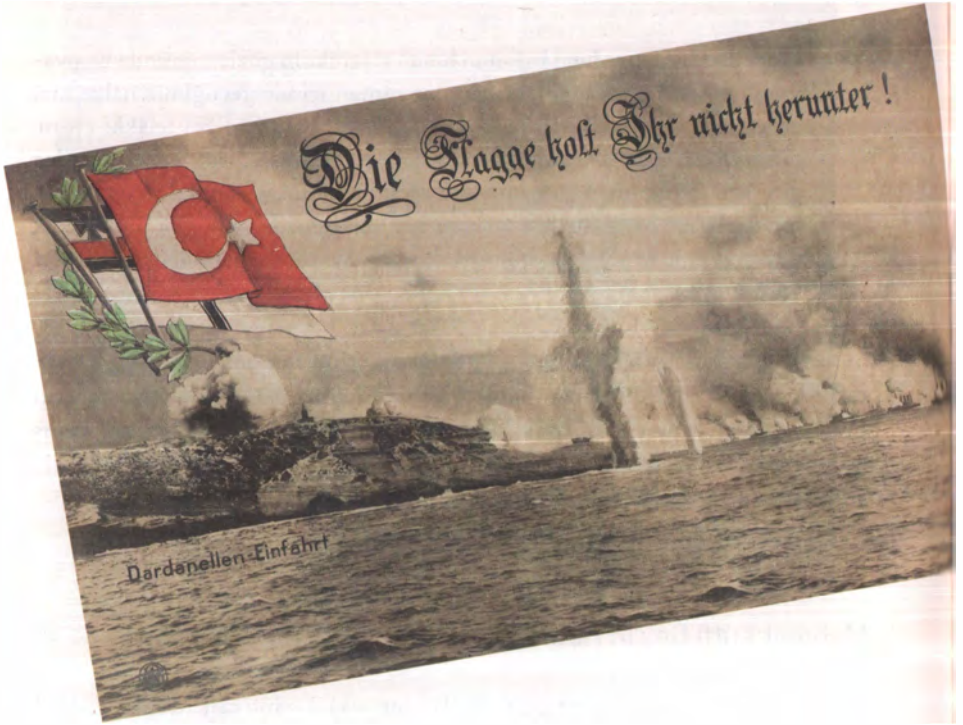
Gerçekten Türkler için "hüsnü talih" idi bu...

Mehmet Lütfi Bey'in Hatıralarından: Değişik Bir Balık Avı

1915'in kış aylarında Tekirdağ'da 19. Tümen teşkil edilirken Mehmet Lütfi Bey de bu tümenin kurmay subaylığına tayin olunur. Daha sonra Mustafa Kemal'in isteği üzerine bu görevini Binbaşı İzzettin (Çalışlar) Bey'e devretmiştir.

18 Mart 1915 tarihinde İtilaf donanması boğazı zorlarken Maydos'tadır (Eceabat). O günün hatıralarından birkaç satır:

Muharebeyi seyredecek boğaza nazır bir yerimiz yoktu. Ben deniz kenarında denize düşen düşman mermilerini görüyordum. Denize düşenler patlayınca minare boyu yüksekliğinde bir su sütunu çıkarıyorlardı. Bu sütundan karaya dökülen sular içinde türlü türlü balıklar bulunuyor, biz de bunları epeyce toplayarak ondan bolca balık yedik.⁸

Bir Alman kartpostalında denizden bombardıman.

Liman von Sanders Üzerine

17 Eylül 1922'de *Los Angeles Times*'de Liman von Sanders'in Mustafa Kemal ve İstiklal Savaşı'yla ilgili görüşlerini içeren bir yazı yayımlanır. Yazının kaynağı Sanders'in iki gün önce, yani İzmir'in kurtuluşundan birkaç gün sonra Berlin'de verdiği demeçtir. Sanders İstanbul'dan Kalküta'ya kadar bütün İslam dünyasında Türklerin onuruna Türk bayrakları asıldığı için sevindiğini söyler. İngilizlerin Ortadoğu politikasını eleştirir. İstanbul, Trakya ve Boğazlar'ın kontrolünü geri alana kadar Mustafa Kemal Paşa ve Türkleri kimsenin durduramayacağına inandığını da ekler. Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Ordusu'nda görev yapan Liman Paşa İstiklal Savaşı'na da kayıtsız kalmamıştır. İsmet İnönü *Milliyet* gazetesinde yayımlanan anılarında, İstiklal Savaşı devam ederken Liman von Sanders'in Anadolu'ya gelip yardım etmek istediğini belirtir. Gerçi bu istek kabul edilmemiştir ama, von Sanders hakkında fikir vermesi açısından önemlidir.

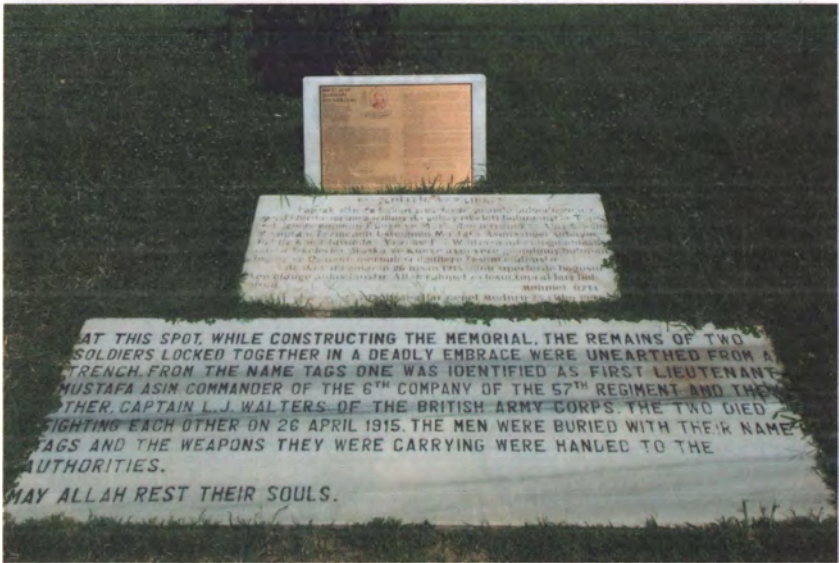

Savaş yıllarında Almanya'da Liman von Sanders'i onurlandırmak için basılmış bir madalyonun iki yüzü.

57. Alay Şehitliğindeki Yazı

Bu sembolik şehitlikte hem İngilizce hem de Türkçe yazılmış bir metin yer alır mermer iki levhanın üstünde. Pek çok kaynakta birbirini süngüleyerek öylece ölmüş askerlerden bahsedilir. Bu levhaların Türkçe olanında Erzincanlı Üsteğmen Mustafa Asım ve Yüzbaşı L. J. Woiters'ın, sembolik şehitlik yapılırken, bu şekilde bulunarak birlikte gömüldükleri yazılıdır. İngilizcesindeyse Yüzbaşı'nın ismi L. J. Walters olmuştur. Fakat İtilaf kuvvetlerinde burada ölen ne L. J. Woiters ne de L. J. Walters adında bir subay vardır.

Son bir not: Bu mermer levhalar 2011'de yapılan yenileme çalışması sırasında kaldırılmıştır.

57. Alay Sembolik Şehitliği'ndeki esrarengiz kitabeler.

Savaş Naraları

Savaş sırasında Türkler “Allah, Allah” veya “Vur, vur” diye bağırarak saldırırken Yeni Zelandalılar “Yumurtalar pişti” (Eggs is cooked) diye bağırıyorlardı. Pek de savaş narasına benzemeyen bu slogan Mısır kaynaklıydı. Çölde eğitimde olan askerler mola verdiğinde yumurta satan Mısırlılar birdenbire ortaya çıkar ve bağırırlardı: “Yumurtalar pişti.”

Aubrey Herbert'in Bir Tespiti

Aubrey Herbert, *Mons, Anzac and Kut* adlı kitabında Türklerle ve Almanlarla yapılan savaşlardaki duygu değişimini karşılaştırır. Fransa'da Almanlara karşı nefret duygusu savaş boyunca artarken, Anzak bölgesinde gün geçtikçe düşmanlarına daha çok saygı duyarlar. Günlük işlerini yapan ve siperlerinden rahatlıkla vurabilecekleri Türklere ateş bile etmezler:

“Onların işi de zor görünüyor, zavallı adamlar. Bize bir zararları yok” derler.

Başka bir asker, “Şu Türkler sanki babalarının çiftliğinde geziniyor gibiler” demesi üzerine, Herbert askere bulundukları yerin Türklerin anavatanı olduğunu hatırlatır. Asker, “Hımm” der, “bunu hiç düşünmemiştim.”

Üç Yunan Adası

Gelibolu Yarımadası ve Kumkale'ye çıkarma yapan İtilaf kuvvetleri üç Yunan adasını üs olarak kullanmaya başladığında, Yunanistan Birinci Dünya Savaşı'na henüz katılmamıştı.

İstanbul İçin Hazırlanan İngiliz Parası

İngilizler, Çanakkale Boğazı'nı geçip İstanbul'u işgal ettiklerinde kullanılmak üzere kendi paralarının üzerine Osmanlıca yazı basarak sürşarjlı paralar hazırlamışlardı.

Bunlar hiç kullanılamadı İstanbul'da. Esat Paşa anılarında Çanakkale'de ölen bazı İngiliz askerlerinin üzerinden bu paralardan çıktığını anlatır.

10 şilînlîk Büyük Britanya Birleşik Krallığı banknotunun üzerine Osmanlıca "60 gümüş kuruş" ve "altmış gümüş kuruş" yazılı sürşarj basılmış.

Padişahın Böbrek Taşı

Cemil Conk Paşa'nın Çanakkale Hatıraları'ndan bir sahne. Haziran sonunda yaralandığı için İstanbul'a sevk edilmektedir. Denizaltı saldırısına karşı önlem olarak gece yolculuk etmeyen vapur bir kasabada konaklar. Gerisini Cemil Conk anlatıyor:

Gece kasaba donandı. Bu yersiz şenliğe hayret ettim ve sebebini sordum. Dediler ki: "Zatı hazreti padişahinin mesanelerinde başarılı bir taş çıkartma ameliyesi yapıldığından üç gün üç gece icrayı sürür [sevinç, bayram] edilmesi Dahiliye Nezareti celilesince emrolundu."⁹

Savaş tüm şiddetiyle devam ediyordu öte yanda...

Şehzadenin Kurşunu

Aralık 1915 tarihli *Harp Mecmuası*'nda yayımlanan bu Mustafa Kemal fotoğrafı iyi bilinir; altında "Anafartalar Grubu Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Bey" yazıyor. Onun hemen üstündeki fotoğrafın da alt yazısını okuyalım:

Şerafeddin Efendi Hazretleri

Çanakkale harp cephesinde düşmana on beş adım siperden muvaffakiyetle kurşun atan ilk küçük şehzade.

کلیوری حرب جبهه شنده ، دشمن سحر لینه ۳۰۰ متر صافلده

باش قوماندان وکیلی اور بلنا :

وقائعه ابرار حوت ایشا

قوبولیلر . قالمقیه انکله
شو ماهدی نقیب ایدرکی ،
تاریخی ریاکارلته نیما . طاهر آ
نه صلیر و کوروکه جا .
اینبوردی . کویا اوچه آوستیا
اله . و سه وسوکره آلتایا اله
فرانسه آراسنده صلح عمومی
تأیین ایبون موسطالک رولی
اجرا ایدیبوردی . حقیقته
ایسه هرایی طرک اتراسارک ،
حفلری کوروکلو ، دی ، بر
طرفدن درسیه ناک بالشارده
صریضانی محافظه اتمده کی
منفعتی اویتور ، دیگر طرفده
فرانسه ک کوچوکره مرحت
خصوصده کی حسانی عرک
اینبوردی . ماهدی شوابکی
حکومتی آلتایا اله عباریه
سوزکامدی . کشیدی
پلاخره اولره ایق ائاق
چوقدن قرا لاشدیرمده کی .
قذر سه و فرانسه عاره
کیریم مادن اول کشیدی ناک

حرب طرلدا اولدی ایلمان
اغلک هم احتیاطلریلر حمده
صلیر و کوروکه جا .
آید نله افکار عامی قازانی
کی : منفعت . محرمی موجب
اولوردی . بیاه غلبه عیاریه
باشلادی ، وانکفریه طرف
کی کورده کی . ایشیدی مساعد
فرصت کابوردی افرسته
طیور راند : آلتایا سوق المیش
الحادیله باجی ایشیدن
کیشلیدی . پتک اوزونه
انکله کویا بلجیفا کی کوچوک
برد لک اسفانله قاری یارین
نچاوزه عمل ایدمیه ک ادی
جاییه قالدی . حقیقت حالده
ایسه کشیدی (دونکرک) له (قاف)
نک آلتایا له ایکیسندن قوروق .

شرف الدین انزلی حشرلری

چانقلده حرب جبهه سادوشته اون ایشی سهرندن و قیقلی قورونون آمان ایلک کوچوک شهزاده

آلتایا طرلر غریقی قوماندانی میر آلی مصطفی کمال بلک

انکیز اوپولری

انکیزلر : تا اونه دنیری نقیب
ایستاکلر : سیاسی ملک . طبری
یکدیگرته قارشی قویبارق کندی
منفعللری تأیین ایتکدن یاراندی .
اسکیق حیرت انکیز . مایلوه
اداره اولونان شو سیاست سا
یمنده دورک انکیزلر اصغری
فداکارلریوز جمله انتظی نیجه له
اصل اولشار و پوکون جهانک
آلنده برته صاحب ایدمیه ،
دنیاک مستلکجه ک مستم بر

دولتی عالی آلتایا :
ایچمه و لولاندیمز او ، و پتک
هان کانه نی ایشال ایدن شو
مدهش عمومی حرب مده انکیزلر
دین ساسق قیضیا نکه ددرلر .
اسدی در حاطر ایدمه معیکم صفکر
لردن : بی بوغا ، به انکیزلر
طرقندن تریب اولونش کیبوی
عمسولات عماره بی : لای
ما قنده . و حقیقت حالده انکیزلر
آمان ضایع و نچرته قاری
عادی عمومی اسطهلره دقات
ایدمکله دن آمان عمومی
انکیزلر یازارلده بیله انکیزلر محسو
لارنه (Mace in Germany)
(آلتایا ده پایلشدن) نمانه
رغما وقایت ایتکده ایدمکله دن
انکیزلر آلتایا ده برینبراینه
آلدرق سوک فرانسزه سوک
درس قالدیه قند ایدمک
ساستی طوخیلر .

عاهه بیادیسی معلوم .
صرب جنایتی تجزیه فرادورین
آوستریا ک خطرلری انکیزلرک
اککته باغ سوردی . انکیزلر
فرست و فرستدیردیرک بوتون
دولتری آلتایا قارشی تحریک

Otopark

Mustafa Kemal'in Ruşen Eşref'le yaptığı söyleşide Türk askerinin kahramanlığına örnek olarak gösterdiği, her metrekaresine binlerce merminin düştüğü ve mermilerin havada çarpıştığı yer şimdi bir otoparktır. 57. Alay'ın sembolik şehitliğini ziyarete gittiğinizde arabanızı oraya park edersiniz.

Avustralya Savaş Müzesi'ndeki Türk Sancakları

Avustralya Savaş Müzesi'nde üç alay sancağı vardır. Bu sancaklar 1916 ve 1918 yıllarında Filistin Cephesi'nde ele geçirilmiştir. İddiaların aksine, Çanakkale Savaşı sırasında hiçbir alay sancağı ellerine geçmemiştir.

Hüseyin Oğlu Mustafa Onbaşı

Ruşen Eşref'in Mustafa Kemal'le yaptığı ve *Yeni Mecmua*'nın özel sayısında yayımlanan söyleşiyi birkaç kere kaynak olarak gösterdik bu kitapta. Yine aynı özel sayıda Çanakkale'de savaşan askerlerle yapılmış başka söyleşiler de var. Bunlardan biri de Hüseyin oğlu Mustafa Onbaşı'yladır. Tam söyleşi biterken sorar Ruşen Eşref:

– Derler ki muharebede bizim askerlerin gözüne yeşil sarıklı askerler görünmüş; siz de gördünüz mü onlardan?

Afyonkarahisar'ın Sandıklı kazasının Kusura karyesinden Mustafa Onbaşı'nın cevabı, Karacaoğlan'dan, Yunus Emre'den, tüm halk ozanlarından esin-tiler taşıyan su gibi duru bir cevaptır:

Avusturyalı Yüzbaşı C. C. Finlay Bombasırtı'nda Türklerin Avustralya siperine attığı bir sigara paketiyle. Paketin üstünde "Zevkle (için) kahraman düşmanımız. Süt gönderin" yazıyor.

– Hayır efendim, biz görmedik. Yalnız kuşlar vardı. Yeşil yeşil. Ateşin arasında gezerlerdi. Sonra zeytin ağaçlarına konarlardı. Başka bir şey görmedik. İşte o zeytin ağaçlarını kurşun, gülle kırmış, yıkmış, dalını budağını karıştırmış. O yeşil kuşlar oraya konarlardı. Kurşun mürşun, Allah tarafından, onlara dokunmuyordu.

Şefik Bey'in Gözüyle Avustralyalılar

Arıburnu'nda Anzaklara karşı koyan ilk Türk alayının komutanı Şefik (Aker) Bey, savaştan 20 yıl sonra yayımlanan anılarının önsözünde çıkarmanın ilk günü karaya çıkan kuvvet için “Avustralyalı ve Newzelandlı hakikaten değerli, cesur 15000 insan” ifadesini kullanıyor.¹⁰ Daha sonraki bir dipnotta da şöyle yazıyor:

8 ay bir zaman bunlar ile burun buruna mücadele halinde yaşamış olduğumuz için kendilerini iyi tanımış idik. Umumî bir bakışla; vücudca sıhhatli, sportmen, uyanık adamlardı. Aralarında uzun boylu, gösterişli, tüvana [güçlü kuvvetli] adamlar çokça göze çarpıyordu, belki hepsi de okur yazar ve mühim bir kısmı da orta tahsil görmüş kimseler idi. Sureti umumiyede muharebede sebatkâr ve vazifeye bağlı idiler. İçlerinde mahir nişancılar az değil idi. Tavir itibariyle kısmı azamı [büyük kısmı] mağrur ve bir kısmı da kurnaz ve açık göz ve bir kısmı mülâyim ve saf görüşlü idiler. 8 ay süren muannidane [azimli, inatçı] savaş neticesinde onların bizim üzerimizde bir takdir hissi bıraktıklarını kendimde sezmekle beraber onların da elimize geçen mektuplarından ve hatıra defterlerinin münderecatından [içeriğinden] ve giderlerken bıraktıkları bazı levhalardan; bize karşı aynı hissi alıp götürmüş olduklarını tahmin ediyorum.

Çanakkale muharebesinden sonra Avustralya kıtaatının bir kısmı Fransa-Almanya cephesine nakledilmişlerdi. Avustralyalıların o cephede emseline faik bir cengâverlik şöhreti kazanmış olduklarını işittik idi.¹¹

Harp zamanında sinemalarda oynatılan Çanakkale filmlerinin ilanları.

Çanakkale ve Sinema

Esat Paşa'nın Kurmay Başkanı Fahrettin (Altay) Eylül 1915 başlarında Harbiye Nezareti müsteşar muavinliğine atanarak İstanbul'a gelir. Oradan Esat Paşa'ya yazdığı 10 Ekim 1915 tarihli bir mektupta, sinemada Çanakkale Savaşı'yla ilgili film seyrettiğini anlatır:

Bu gece sinemaya gitmiş idim, bizim karargâhta alınan şeritleri seyrettim; efendimizi ve kendimi ve diğer rüfekayı [arkadaşları] gördüm. Pek güzel çıkmıştır. Merhum Haydar Bey'i de top başında gördüm. Sinema ne iyi şey; ölüleri diriltiyor! Oraya göndermeye çalışıyorum. Bakalım inşallah muvaffak olurum.

Kâzım Bey'e yazdım: "Muharebe resimlerini gösteren sinemanın buraya gönderilmesi hüsnü tesir hasıl eder ve daha bir çok güzel resimlerin yapılmasına vesile olur" tarzında nezarete yazılırsa münasip olacağını arzettim.¹²

Burada bahsedilen Kâzım Bey, Liman von Sanders'in kurmay subayı Kâzım (İnanç) Bey'dir. Gerçekten de o günlerde İstanbul'da değişik sinemalarda Çanakkale ile ilgili filmler gösterilmiştir. Bunlara ait ilanlar elimizde bulunuyor. Ne yazık ki bu filmlerin günümüze kadar gelebildiklerini sanmıyorum.

Patton'ın Makalesi

İkinci Dünya Savaşı'nın ünlü generali G. S. Patton, 1936'da Çanakkale Müdafaası hakkında 69 sayfalık bir makale yazdı: "The Defense of Gallipoli". Oldukça tarafsız yazılmış bu makale Patton'ın Suvla çıkarması üzerine yaptığı şu yorumla bitiyor:

Sonuç olarak, gerek taarruz gerekse müdafaada kritik mevzilerde seçkin subaylar kullanma gereği

صَفَائَات

در نجی کتاب

کونکے لے

مصر - مطبعة الشباب
1952 ▲ 1953

nā rada yet meṣ a ki tēb

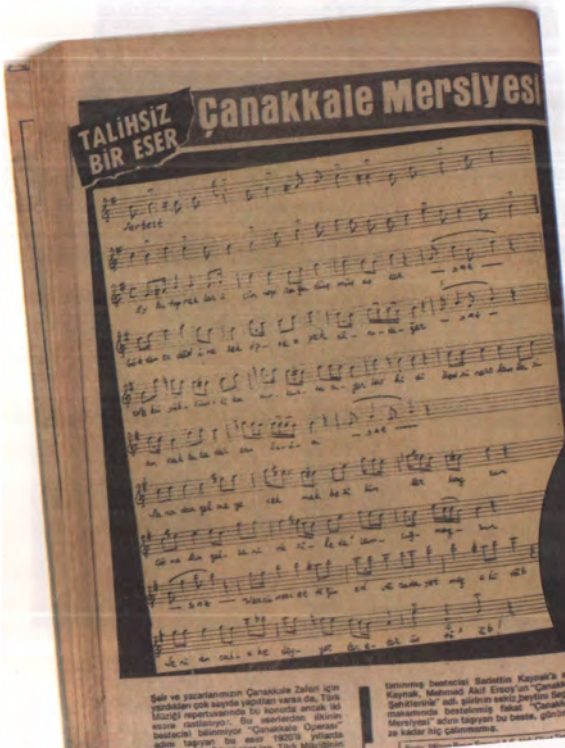
üzerinde ne kadar durulsa azdır. Suvla Körfezi'nde İngiliz ordusunu yenen Türk ordusu değildi – von Sanders, Kemal Paşa ve Binbaşı Willmer; Hamilton'ı, Stopford'u, Hammersley'i ve Sitwell'i mağlup etmişlerdi. İki cephenin kumandanları yer değiştirselerdi, son derece tatsız bir yenilgiyle sonuçlanan bu çıkarma büyük bir zafere dönüşürdü muhtemelen.

Mehmet Akif'in Şiiri, Bedr'in Aslanları

Çanakkale Savaşı üzerine yazılmış en ünlü Türk şiiri Mehmet Akif Ersoy'un "Çanakkale Şehitlerine" başlığıyla yayımlanan şiiridir. Aslında bu şiir *Safahat*'ın altıncı kitabı olan *Âsım*'ın bir bölümüdür.

Âsım dört kişi arasındaki konuşmayı aktaran 2500 mısralı bir eserdir. Konuşanlar Hocaade yani Mehmet Akif, oğlu Emin, Köse İmam ve oğlu Âsım'dır.

Büyük Türk bestekârı Saadetdin Kaynak *Âsım*'ın bu bölümünü "Çanakkale Mersiyesi" adıyla bestelemiştir.

Mehmet Akif Ersoy'un imzaladığı kitabı Safahat. Segâh makamında bestelenen "Çanakkale Mersiyesi". Muganni (şarkıcı) ve bestekâr Hafız Saadetdin Bey ve Mersiyesi'nin notaları. Milliyet gazetesinin "Yakın Tarihimiz" ekinde.

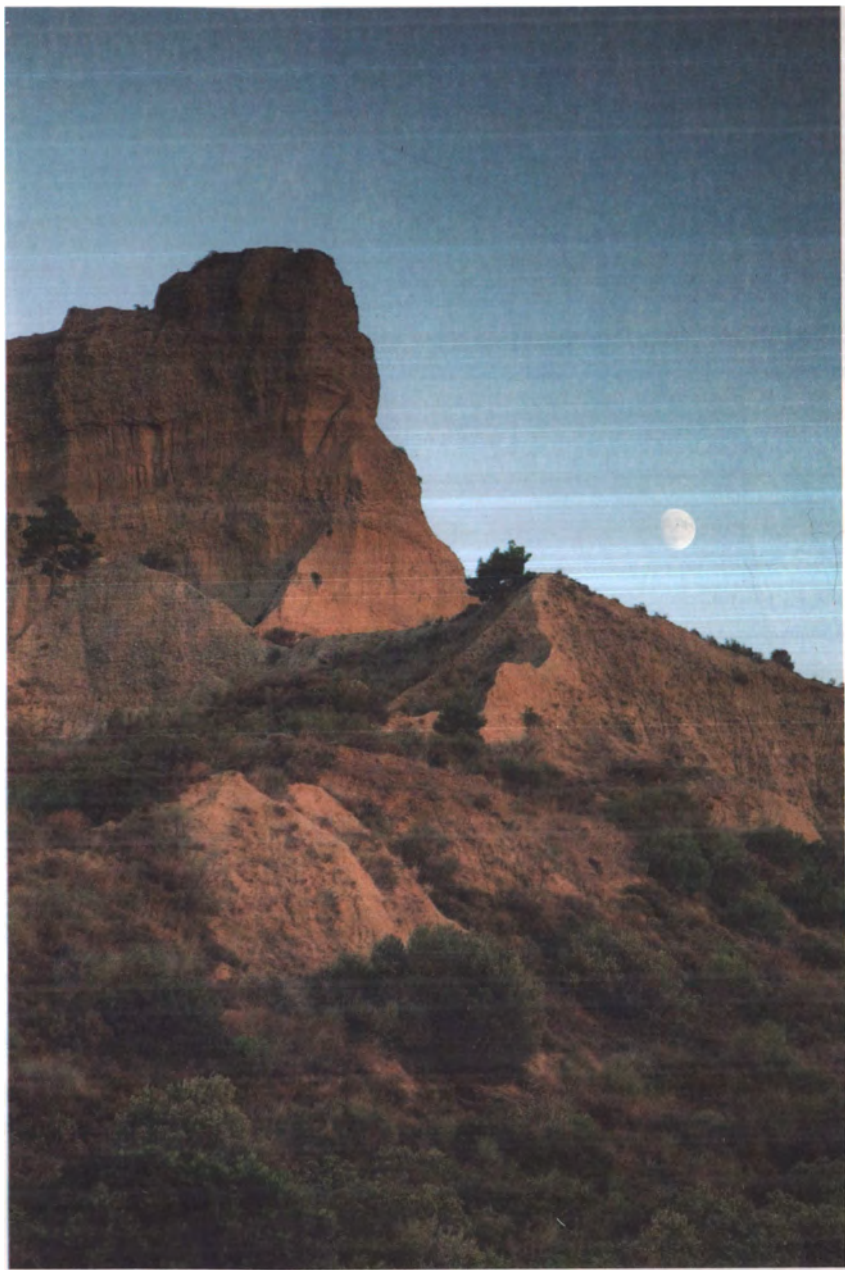

Arka kapak ve içindeki zedelenme hor kullanmanın değil, kan ter içindeki bir askerin göğüs cebinde taşınmanın sonucu olsa gerek.

Eshab-ı Bedir'den, Bedir savaşına katılan Müslümanların listesinden bir bölüm.

Sfenks

Bu eser Columbia şirketi tarafından taş plak yani, 78 devirli plak olarak imal edilmiştir.

Şiirin iki dizesi üzerinde özellikle durmak istiyorum:

Ne büyüsun ki kanın kurtarıyor TEVHİD'i...

BEDR'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi...

Mehmet Akif dizeleriyle tarih içinde bir benzerlik kurarken, biz de unutulmuş bir gelenekten bahsedelim:

Osmanlı askerleri üzerlerinde taşıdıkları Eshab-ı Bedir kitapçıklarının cesaretlerini artıracığına inanırlardı. Bu kitapçıklarda Bedir Savaşı'na katılan Müslümanların isimleri tek tek yazılıydı.

Çoğunlukla el yazması olan bu kitapçıklara bugün sahaflarda nadir de olsa rastlanır.

Ve... Uyuyan Patlayıcılar

Lord Kitchener'in yarımada'yı ziyaretinden sonra kesin karar verilmiştir: İtilaf kuvvetleri çekilecektir. Çekilme sırasında zayıyatı en aza indirmek için her türlü tedbir alınır. Bunlardan biri de oldukça derin kazılan lağımlara patlayıcıların doldurulup hazırlanmasıdır. General Godley'in verdiği emre göre lağımlar ancak Türklerin saldırıya geçmesi durumunda, verilecek emirle patlatılacaktır. Bean'in¹³ verdiği patlayıcı miktarları şöyledir:

Yükseksirt'ta üç tünelde toplam 3,5 ton;

Pope Tepesi'nde 0,25 ton;

Bombasirtı'nda iki tünelde toplam 1 ton;

Boyun'da dört tünelde toplam 3,5 ton;

Kanlısirt'ta iki tünelde toplam 0,5 ton;

Kırmızısirt'ta beş tünelde toplam 6,5 ton.

Bu miktarlar kraliyet tonu olup bizim kullandığımız tona çok yakındır (1 kraliyet tonu = 1,016 metrik ton).

Bu lağımlar, Yüksekirt'ta açılanlar; yani Cesaret-tepesi'nde patlatılanlar dışında, patlatılmamıştır (bkz. "Anıt. Perde Kapanıyor" bölümü).

İtilaf kuvvetlerinin Birinci Dünya Savaşı sonunda yarımadayı işgal ettikleri sırada patlayıcılarla ilgili çalışma yaptığına dair bir bilgi de yok. Dolayısıyla patlayıcıların yerleştirildikleri gibi durma olasılığı çok yüksek.

Kanlısirt'teki Yalnız Ağaç

6-9 Ağustos'ta kanlı çarpışmaların geçtiği yere Türkler "Kanlısirt", Avustralyalılar da "Lone Pine" adını verdiler. En öndeki Türk siperlerinin çam kütükleriyle kapatıldığını anlatmıştık (bkz. "Kanlısirt. Tevfik Bey'i Bulmak" bölümü). Burada savaşan iki Avustralyalı kardeşten biri ölür, diğeri Türk siperlerini

kapatmak için kullanılan çam kütüklerinin birinin dalından kopardığı çam kozalağını gönderir annesine. Bu kozalağın tohumundan yetiştirilen bir ağaç 1934'te Avustralya'dan getirilerek Anıt alanına dikilir törenle. Avustralya'nın pek çok yerinde Kanlısırt'tan giden tohumlardan yetiştirilmiş, neredeyse kutsal sayılan ağaçlar vardır.

Notlar

1. Nigel Steel, Peter Hart, *The Defeat At Gallipoli*, Papermac, 1994, s. 226.
2. C. E. W. Bean, *The Story of Anzac*, C. II, Angus & Robertson, 1941, s. 65.
3. Zafer Güler, *Gelibolu Müfrezesi*, Truva Yayınları, 2007, s.124.
4. Z. Güler, *a.g.e.*, s. 166.
5. Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yayınları, 1970, s.106.
6. Şefik Aker, *Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay, Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*, 1935, Sayı 99, s. 33-37.
7. Ş. Aker, *a.g.e.*, s. 35.
8. Mehmet Lütfi Rifai (Yücel), *Hatıralarım*, haz. Arif Suavi Okay, 2006, s. 97.
9. *Çanakkale Hatıraları*, yay. haz. Metin Martı, Arma Yayınları, 2002, C. II, s.150.
10. Ş. Aker, *a.g.e.*, s. 4.
11. Ş. Aker, *a.g.e.*, s. 6.
12. Orgeneral Yanyalı Esat Bülkat, "Çanakkale Hatıraları", Harp Akademileri Arşivi, s. 743.
13. C. E. W. Bean, *a.g.e.*, s. 879.

Bak, Bu Çanakkale Yadigâridir...

Çanakkale Savaşı'na katılan Türklerden çok azı anılarını kaleme alabilmiştir. Bunun nedeni, eli kalem tutan pek çok subayımızın savaşın sonunu görememesi, görenlerin de daha uzun yıllar cepheden cepheye koşturmaya devam etmesidir. Yazılmış birkaç anıda “Savaş Yadigârı” olarak saklanan, hediye edilen irili ufaklı nesnelerden bahsedilmesi dikkatimi çekti. Bu yazıda onlardan örnekler vereceğim.

Cemil Conk

Savaşa yarbay olarak katılan Cemil (Conk) Bey anılarında, askerleriyle birlikte bindiği *Gülcemal* vapuruyla Çanakkale'ye giderken bir İngiliz denizaltısınca torpillendiklerini anlatır. Güverteye düşen, kendi deyimiyle, “torik” büyüklüğündeki çelik torpil parçasını da bir harp anısı olarak saklar. Çünkü, yine kendi deyimiyle, “Bir asker için harp anısı en değerli şeydir.”¹

Cemil Bey daha sonra savaş sırasında yanı başına düşen şarapnel misketleriyle “dane” parçalarının birkaçını da torpil parçasının yanına koyarak kendi küçük harp müzesini oluşturur.

Zamanın İngiliz Genelkurmay Başkanı Amiral Roger Keyes'in kitabında *Gülcemal*'in savaş sırasında bir İngiliz denizaltısı tarafından batırıldığını okuyunca, bu yanlış düzeltmek için torpil parçasını Deniz Müzesi'ne armağan eder. Zaten *Gülcemal* 1915'te batsaydı, o sırada bir yaşında olan Orhan Veli de,

Hanginiz bilir, benim kadar,
Karpuzdan fener yapmasını;
Sedefli hançerle, üstüne,
Gülcemal resmi çizmesini

şiiirini yazamazdı.

Fahrettin Altay

Harp anılarına önem veren tek asker Cemil Conk değildir. Fahrettin Altay da hatıratında harp anılarından örnekler verir.

24 Mayıs 1915'te ilan edilen bir günlük ateşteste iki tarafın, açık alandaki öölülerini toplarken anı değış tokuşu da yaptıklarını yazar:

Birbirlerinin canlarına kasteden bu iki taraf düşman askerleri arasında az zamanda bir sempati hasıl olmuştu. Elbiselerinden kopardıkları düğmeleri bizim askerlere bir hatıra olarak verdiler, bunun karşılığında da onlardan, kendileri için bir harp anısı istediler. O zamanlar bizim elbiselerin düğmeleri gizli olduğu için bir şeyler araştırmışlar, ufak para gibi hatıralar elden ele geçmişti.²

Fahrettin Altay, yine hatıratında, Çanakkale'de kara harekâtının başladığı ilk günlerden bir yadigârı anlatır:

Queen Elizabeth zırhlısı 38'likleri ile ateşe başladı, bir mermi Maltepe'nin önüne düştü, patlayınca deprem olmuş gibi yer sarsıldı. Öteki mermi tepeli aşarak Bigalı Vadisi'ne düşmüşse de patlamamıştı. Sonra gidip mermiyi görmüş, kamacı ustalarına boşalttırarak yaptığım şekli bakır çemberine kazımış ve bir savaş anısı olarak başkumandana göndermiştim (Bu mermi şimdi Askeri Müze'nin bir köşesini süslemektedir).³

Bu arada Fahrettin Altay'ın Çanakkale Savaşı sırasında 3. Kolordu Kumandanı Esat (Bülkat) Paşa'nın kurmay başkanı olduğunu anımsatalım. Esat Paşa'nın anılarında da bir mermi öyküsü vardır. Belki o da aynı mermiden söz etmektedir:

Gözetlemek üzere erkânı harbiye reisim Fahrettin Bey ile Maltepe Köyü'nün tepesine çıktım. Bu sırada bir düşman zırhlısı Höyük'e ateş etmeye başladı. Siperimize indik. Düşen mermilerin siperlerimizi sarstığını duyuyorduk. Bu esnada, yakınlarımızda bulunan küçük bir koyun sürüsünün yanı başına düşen büyük bir merminin, bir koyuna bile zarar vermediğini gördük. 400 metre kadar uzağımıza düşen 36,5 cm.'lik bir mermi, patlamadı. İçindeki patlayıcı maddelerini boşalttırdım ve harp yadigarı olmak üzere, elde ettiğimiz "İngiliz Seferiye Nizamnamesi" ile beraber başkumandan vekili Enver Paşa'ya gönderdim. Bu mermi şimdi Askeri Müze'dedir.⁴

İzzettin Çalışlar

1915-1917 yılları arasında Mustafa Kemal'in Çanakkale ve Kafkas cephesinde kurmay başkanlığını yapan İzzettin (Çalışlar) Bey de günlüğünde savaş yadigarlarından söz etmektedir. Bunların ilki Hüseyin Avni Bey'in 22 Mayıs'ta hediye ettiği bir düdüktür.⁵

İzzettin Bey, günlüğüne 6 Kasım 1915'te düştüğü notta, Doktor Hilmi'den bir İngiliz revolveri, bir fosforlu saat, bir İngiliz mavzeri aldığını yazmaktadır. Üç gün önce düştüğü notta da savaş meydanından sakladığı bir tüfeği cepheye ziyarette gelen bir milletvekiline armağan ettiğini belirtmiştir.

Mucip Kemalyeri de ilginç bir öykü anlatır.⁶

Haziranın son günlerinde Mucip Efendi yeni üsteğmen olmuştur, 27. Alay 4. Bölük'te görevlidir. Alay Kumandanı Şefik Bey yanına çağırır Mucip Efendi'yi. Harbiye Nezareti Harp Tarihi Encümeni'nden bir heyetin tümen karargâhına geldiğini, kendisiyle birlikte oraya gidip çıkarmanın ilk günü İngiliz kuvvetlerinin nereye kadar ilerledikleri konusunda bilgi vereceklerini söyler. Sonra devam eder:

- Sizde küçük bir İngiliz tabancası varmış! Yanınızda mı?
- Evet efendim, yanımda.
- Göreyim!

Mucip Efendi tabancayı gösterince hoşlandığını belirtir ve bu silahı yanına gittiklerinde Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey'e hediye etmesini ister.

Karargâhta önce heyetin istediği bilgiler verilir. Arıburnu bölgesini çok iyi bilen Şefik Bey İstanbul'dan gelen heyete araziye ve harekâtı anlatır. Toplantı bitip ayağa kalktıklarında Şefik Bey, Mustafa Kemal'e dönerek "Mucip Efendi oğlunuz size muharebe hediyesi takdim etmek istiyor, kabulünü rica ederiz efendim" der. Mucip Efendi ilerler, tabancayı ve daha önceden boşalttığı mermileri Mustafa Kemal'in masasına bırakır. Kapıdan çıkmak üzereyken onun takdir dolu sesiyle döner:

Çocuğum, bu tabancayı aldım, kabul ettim, teşekkür ederim. Fakat siz gençsiniz, bu silah size daha çok yakışacaktır. Kıymetli hatırayı sizde kalmak üzere iade ediyorum.

Mustafa Kemal

Çanakkale Savaşı'nın en önemli yadigârı, şayet bulunabilseydi, kırık bir saat olacaktı. Mustafa Kemal'in Conkbayırı'nda, göğüs cebinde taşıdığı saati sayesinde hayatta kaldığı herkesin bildiği bir öyküdür. Bir şarapnel misketi saati parçalar, fakat Mustafa Kemal'in sol göğsü üzerinde bıraktığı küçük bir izden başka bir zarar vermez. Türkiye Cumhuriyeti için en önemli savaş yadigârlarından biri olabilecek bu saati Mustafa Kemal, Liman von Sanders'e armağan etmiştir. Liman Paşa da kendi aile armasını taşıyan saatini Mustafa Kemal'e vererek bu savaş yadigârına ne denli önem verdiğini ortaya koymuştur. Sanders'in saati Anıtkabir Müzesi'ndedir, ama ne yazık ki Mustafa Kemal'in saati Sanders ailesine sorulmuşsa da bulunamamış, anılar tarihine "kayıp saat" olarak geçmiştir.

Mustafa Kemal'in armağan ettiği başka savaş yadigârları da vardır. Ruşen Eşref'le yaptığı söyleşide anlatıyor:

Bu muharebe cereyan ettiği sırada "Kemalyeri"ne teşrif etmiş bulunan Talat Paşa Hazretleri'yle İsmail Canbulat ve Doktor Nâzım Bey'ler o gün İngilizler'den iğtinam ettiğimiz maddi muharebe hatıralarına da maliktirler. Kiminde kurşun parçalamış bir İngiliz altını, kiminde ufak tefek nişanlar, dürbün parçaları filan vardır.⁷

Bu armağanların verildiği gün olan 5 Haziran 1915'te savaş tüm şiddetiyle devam ettiğinden Mustafa Kemal muharebe meydanındadır. Konuklarla yalnızca telefonla konuşmuştur. Talat Paşa da Mustafa Kemal'i unutmamış, ona Feshane'de dokuttuğu iki adet halı armağan etmiştir. Üzerlerinde Çanakkale haritası bulunan bu iki halı, Mustafa Kemal'in yetiştirdiği merhum Abdürrahim Tunçak'ın oğlu ve kızına miras olarak kalmıştır.

Savaş yadigârı anılarına bir anı da biz ekleyelim:

Bir köy pazarındasınız. Eski püskü tahta tezgâhlarda domatesler, sivri biberler, salatalıklar yan yana. Bir de naylon torba var onların yanında, içi kurşun bilyelerle dolu. Soruyorsunuz:

- Teyzeciğim bunlar nedir?
- Geçen hafta topladım tarladan, savaştan kalma...

İki avuç dolusu kurşun bilyeye bakıyorsunuz: Şarapnel misketleri bunlar, doksan yıl önceki destansı savaşın kalıntıları... Gelibolu yarımadasında ister istemez girdiğiniz tarihin kutsal düş dünyasından elinizde tuttuğunuz kanıtlarla çıkabilmek imkânını sağladığı için, köylü teyzeye teşekkür ederek, değerli yükünüzle köy pazarından ayrılıyorsunuz. İçinizde nedenini bilmediğiniz bir burukluk...

Notlar

1. Cemil Conk, *Çanakkale Hatıraları*, C. II, yay. haz. Metin Martı, Arma Yayınları, 2002, s. 116.
2. Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yayınları, 1970, s. 103.
3. F. Altay, *a.g.e.*, s. 91-92.
4. “Esat Paşa’nın Çanakkale Hatıraları”, *Hayat*, 10 Temmuz 1959.
5. İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, haz. Dr. İsmet Gör-gülü-İzzeddin Çalışlar, YKY, 1999, s. 100.
6. Mucip Kemalyeri, *Çanakkale Ruhu Nasıl Doğdu ve Azerbaycan Savaşı*, Baha Matbaası, 1972, s. 59.
7. Ruşen Eşref, “Mustafa Kemal Paşa ile Mülakat”, *Çanakkale, Yeni Mecmua’nın* fevkalade nüshası, Mayıs 1918, s. 138.

EKLER

Belgeler

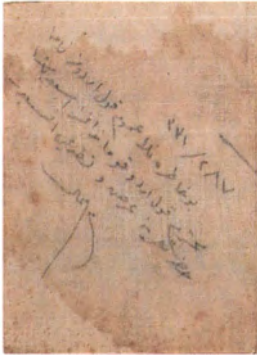

BELGE 1

12 Nisan 1331 tarihinde Gelibolu şibh-i ceziresinin Arı burnuna çıkan düşmanı ilk savlette sahile kadar defeden elli yedinci alay tarafından düşmanın esir zabitanından iğtina edilmiş 1 numaralı haritası olup bir hâtıra-i naçiz olarak muhterem ondokuzuncu Fırkamızın Kumandanına takdim olunur. 16 Nisan 1331

Sağ Cenah Kumandanı ve 57 nci Alay K.

Binbaşı Avni

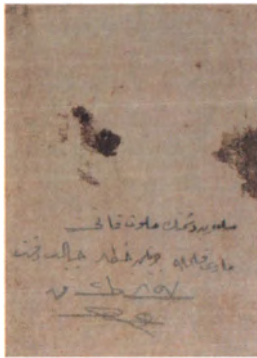

BELGE 2

17-2-331

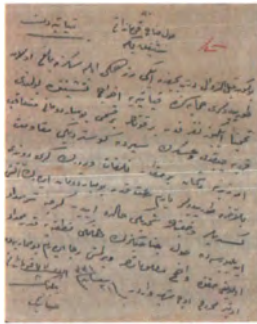
Bu hâtıranın umum Kolordumuz namına muhterem Kolordu kumandanımız Esat Paşa hazretlerine arz ve takdimi ensebdir

M. Kemal

BELGE 3

Melun düşmanın mülevves kanı
mavi kalemle çizilen hatlar calib-i dikkat
57. Alay 2. Tabur Kumandanı
Atâ (imza)

BELGE 4

Sol Cenah Kumandanı
Şefik Beye
Kabatepeden

Bugün kabl-ez-zevâl dört buçukta iki zırhlı ile sekize balığ olan torpidoların himayesinde Kabatepe'ye ihraç teşebbüsünde bulunan tahminen ikiyüz nefer kadar bir kuvvetin bir kısmı bombardımanı müteakib karaya çıktı ve askerin siperde gösterdiği mukavemet üzerine düşman bir miktar telefât vererek geri döndü. Bilahare torpidolar yarım saat kadar bombardıman ederek ateş kestiler, vaziyet şimdiki halde iyidir gerçi tarassudât ediliyorsa da sol cenahınızın hangi noktaya kadar muhadded olduğu hakkında vâzih malûmatın verilmesini rica ederim. Bu muharebede onbir mecruh, üç şehid vardır.

21 Nisan 331

77'inci Alay Kumandanı
Binbaşı Saib(imza)

BELGE 5

19'uncu Fırka Karargâhından

21 / 2 / 331

Fırka Emri

1-Bu sabah Kabatepeye çıkan (200) kişilik bir düşman kuvveti Yetmişyedinci Alay tarafından püskürtülmüştür.

2-Kıtaat dünkü emirle bildirilen vazifelerine devam edecektir.

3-Sağ cenah, karşısında ve dere içinde kalan düşman kuvvetlerini tard edecektir.

4-Bütün cephelerde ve bilhassa sol cenahtan düşman siperlerine seri'an yaklaşıp elde etmek için tarik-i takarrübiye-i hafire inşasına kemal-i keremi ile çalışılacaktır.

5-Yakın keşfe fevkalade ehemmiyetle devam edilerek düşmanın mitralyöz mevziilerini topçu ile tahrip etmek için meydana çıkarmalıdır.

6-Topçu tabur ve batarya kumandanları hedeflerini bir an tarassuddan hâli kalmayarak düşmanın faaliyetini kırmak için gündüzleri münavebe ile düşman mevziilerine ve gerilerine münferid ateşlerle endah edeceklerdir. Düşmanın bir taarruzu hâlinde piyademizin mukavemetini derhal tezyid ve düşmanın ilerlemesini seri'an men etmek için umum tabur ve batarya kumandanları her an vazifeleri başında bulunacaklardır. Vaziyet-i muharebe topçunun seri'an hâl-i faaliyete geçmesini icap ettirdiği takdirde metanet ile hareket ve vaktinde ateş güşad edemeyen batarya kumandanlarını şediden mesul edeceğim.

7-Kabatepe mıntıkasındaki topçu 5'inci Alay 2'inci Tabur 77'inci Alay kumandanı ile Palamutluk sırtında intihab edileceği mevzi'e giderek düşmanın sağ cenahına ve Arıburnuna endah edecektir.

19'uncu Fırka Kumandanı

Kaymakam Mustafa Kemal

Tevzi Listesi:

Sağ, Sol, Merkez ve Kabatepe gruplarına

Topçu kumandanlığına

Sertababate

İdare riyasetine

Kabatepedeki süvari bölüğüne

BELGE 6

Kemalyeri'nden

24 / 2 / 331

Saat 2,35 (Öğleden sonra)

1-Mülazım Saffet Efendi kumandasında tertip edilen yüz kırık kişilik bir fedâi müfrezesi bu gece sol cenahımız karşısında Kanlısirt üzerindeki düşman mevziine hücum edecektir. Bu fedâi müfrezesi kumandanına sûret-i hareketi hakkında bizzât tarafımdan talimât-ı şifahiye verilmiştir. Kendisi müstakilen hareket edecektir. Fedâi müfrezesinin hücumu ber-vech-i âti ihzar ve himaye edilecektir.

a-Topçularımız saat 6(da) öğleden itibaren mezkûr hücum noktasına ateşlerini temerküz ettirerek düşman siperlerinde tahribat icrâ edeceklerdir.

b-Fedâi müfrezesi kendisine irâe olunan düşman mevziine dâhil olur olmaz cephe ve yan taraflara ateş açarak orada yerleşecek ve sol cenah kıtaatı derhal mezkûr müfrezeyi takviye ederek orada yerleşmesini temin edecektir.

c-Mezkûr düşman mevziinde yerleştiği anda istihkâm bölüğü ileri sürülerek düşman siperlerinde tadilat-ı lâzıme icrâ kılınacaktır.

d-Zapt olunacak düşman mevziinde tamamen yerleşmek ve mezkûr mevzie ittisâli bulunmayan düşmanın diğer siperlerini sukut ettirmek için iş bu mevzie sol cenahtan derhal makineli tüfekler yerleştirilecektir.

e-Fedâi hücum kolu ateş etmeksizin sükûnetle hareket emrini aldığından ve fakat düşmanın mezkûr kola ateş açması me'mûl bulunduğundan mezkûr cephelerimizde bulunan kıtaatın hücum esnasında endaht ederek hücum kolumuzu mutazarrır etmemek için icap edenlere tenbihat ve talimât-ı mahsusı verilmelidir. Sol cenah kumandanı fedâi hücum kolunun harekete başladığı andan itibaren bana telefonla her safhasını derhal bildirecektir.

Ondokuzuncu Fırka Kumandanı

Kaymakam M. Kemal (imza)

Tevzi Listesi: [Berây-i ma'lûmat Kolordu Kumandanlığına]

Sağ, Sol, Merkez ve Kabatepe Gruplarına

Topçu Kumandanlıklarına

Süvari 1, 2, 5'inci Bölük Kumandanlıklarına

13'üncü Alay Kumandanlığına

Sertababete

Görülmüştür. 24 / 2

72'nci Alay 1'inci Tabur Kumandanı

(imza)

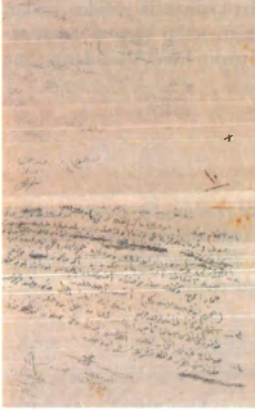
Sol cenah kumandanlığından işbu emrin mündericâtı tefhim edildi ve şifahi talimât-ı lâzıme alınmıştır. 24 Nisan 331

Malumat hâsil olmuştur.

24 / 2 / 331 24 Nisan 331

İstihkâm bölüğü kumandanı

125'inci Alay Kumandanı
Kıdemli Yüzbaşı İsmail Kaymakam Abdürrezzak
Görölmüştür. 24 / 2 / 331
72'nci Alay 1'inci Tabur Kumandanı
Görölmüştür. 24 Nisan
Mürettep Tabur Kumandanı
Yüzbaşı İsmail

BELGE 7

Şifâhen verilen talimat ber-vech-i âtidir.

1- İstihkâm bölüğü, 27'nci Alay Makineli Tüfek takımı, 27'nci Alay, 2'nci Tabur 13'üncü Alay'dan mürettep tabur sol cenah kumandanlık karargâhı nezdinde müheyyâ bulunacaktır. 27'nci Alay 2'nci Tabur dahi burada harekete hazır bulunacaktır Fedâileri takviye ve mevazi-i tevâli ettirecektir.

2- 33, 125, 72 ve 27'nci Alay cephelerinden hücum edilecek düşman siperi istikametine ateş edilmeyecektir. Eğer mezkûr mevzii himaye için düşmanın sair mevziinden ateş güşâd edilirse o vakit o mevaziye (hücum edilecek mevaziye değil) ateş açılacaktır.

3- İstihkâm bölüğü; fedâi tarafından mevzii işgal edilir edilmez derhal mezkûr mevzie fırlayıp müdafaa ve muhafazası esbabını temin edecek ameliyatı icra edecektir.

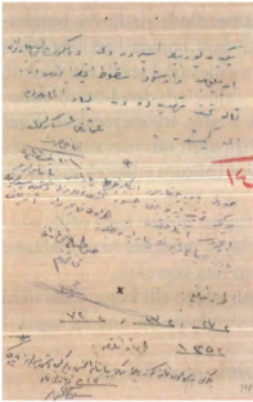
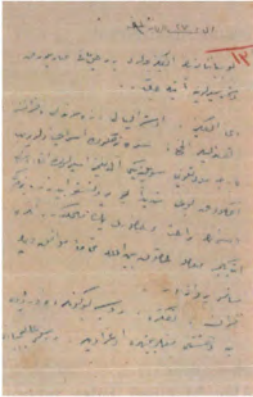
4- Sol cenah grubundan intihab edilen elli küsur fedâi dahi (Saffetin) fedâi müfrezesini takviye ve onunla teşrik-i mesai edecektir.

Mehmet Şefik 72'nci Alay'a tahrîren yazılmıştır.

Sureti alınmıştır.

33'üncü Alay Kumandanı

Binbaşı Vecid

BELGE 8

27'inci Alay Kumandanlığı'na

Bu beyannamenin İngilizceleri birer çomağa sanılarak düşman siperlerine atılacaktır.

Ey İngiliz, Avustralyalı, Zelandalı, Fransız, Hintliler ilh.. Size Türklerin üserâyı öldürüp parçaladıklarının söylendiğini aldığımız esirlerin ifadelerinden anladık. Bunu şediden protesto ederiz. Bizdeki üserânın rahat ve huzuru pek mükemmeldir. Onlara ettiğimiz muamele hukuku beynelmilele tamamen muvafık ve pek misafirperveranedir.

Fransa, İngiltere, Rusya bu günlerde Avrupa'da yine dehşetli mağlubiyetlere uğradılar. Ruslar Galiçya'da yeniden yüzbin esir verdi Dunkirk bombardıman edilip Varşova sukut etmek üzeredir. Kale tahtı tehdittedir. Liav Almanların eline geçmiştir.

Osmanlı Askerleri

Kanlısırt

30 Nisan 331

Sureti balaya çıkarılan İngilizce yazılmış beyannamelerimiz bu gece tertip edilecek cesur keşif kollarımızla düşman siperlerinin içerisine atılacaktır. Her alay kaçır tane attığını yarın sabah raporunda beyan edecektir.

Sol Cenah Kumandanı

Kaymakam

(İmza) Mehmet Şefik

Tarzı tebliğ:

27'nci Alay, 33'üncü Alay, 72'nci Alay, 125'inci Alay Kumandanlık-larına

Yirmiyedinci Alay namına gönderilen sekiz beyanname alınmış ve bu gece düşman siperlerine atılacaktır

27'nci Alay Kumandanı namına

Binbaşı (imza) İsmet

BELGE 9

İngiliz tayyarecilerinin
karibine atmış olduğu beyanname
Olub zat-ı âlilerine takdim
Ediyorum efendim.
27/6/333

MA'SUM OSMANLI ASKERİ NİÇÜN HARB EDİ- YORSUN?

Ey asker! Seni bir lâhza silâhına dayanarak ve başını iki eli-
nin arasına alarak düşünmeğe da'vet ediyoruz. Evet! Düşün
bir az! Niçün harb ediyorsun?

İslâmiyet için. mü? Hayır! Bin kere hayır! Çünkü ekseri-
yet-i İslâm bugün bizimle beraber harb ettiği gibi sülâle-i
Hazret-i Peygamberiden Mekke Emiri Şerif Hüseyin dahi
Cerman ve Mason Cem'iyeti aleyhine harb ile din-i İslâm'ı
müdafaa ediyorlar. Şeyh-ül İslâm Efendi, İttihadcıların
muhalif-i din harekât ve a'mâlinden dolayı isti'faya mecbur
kalıyor.

Yoksa Padişah ve Hanedan-ı âl-i Osman için mü harb edi-
yorsun? Yine hayır! Çünkü sarayın bir köşesinde habs edil-
miş olan padişah Mason Cem'iyetinin dişleri arasında lerze-
nak olduğu halde gözyaşları dökmektedir. Sultan Mehmed
Reşad hakikaten gayet bedbaht bir hükümdar imiş. Abdül-
hamid zamanında hayatını habs içinde ve ölüm tehditleri
altında geçirdiği gibi şimdi de saray-ı hümayunlarında bile
nüfuzu geçmiyor. İttihadcıların en ednâsı kendilerinden zi-
yade kudret sahibidir. Zavallı tacdar, onların muvafakati ol-
maksızın kerimelerinden birini istediğine tervec etmek sala-
hiyetinden bile mahrum bırakılmışdır. Cem'iyete muhalefet
eden veliahd-ı saltanat Yusuf İzzeddin Efendi mazlumen
katl edilmiş ve cem'iyetin harekâtını takbihe cür'et edecek
a'za-yı hanedan-ı saltanat hayatları tehlikede kalmıştır.

O halde ey asker niçün harb ediyorsun? Acaba istiklâl-i
memleket için mü? Hayır, bunun için de değil! Zira senin
memleketinin istiklâline kâd edenler anı bir Alman müs-
temlekesi hâline getirenler, devair-i hükûmeti, nezaretleri,
orduyu velhasıl bütün varlığını Almanların haris ellerine
teslim edenler serhadda olmayub dâhildedir. Evet, memle-
ketini bir Alman tımarına ifrâğ eden, evlâd ü iyâliniz ac ve
sefil olduğu halde mahsulâtınızın cebren gasb edilmesine
göz yuman ancak İttihad ve Terakki Cem'iyet-i mütegal-
libesidir.

Yoksa nihâyet-ül-emir Almanların muzafferiyetine kani' ol-
duğün için mü harb ediyorsun? Farz-ı muhâl olarak bu ka-
naatin doğru olsa! Memleketin için ne büyük bir musibet?
Ne acı bir felâket? İşte o vakit sen, hükûmetin ve padişahın
bir Alman harâc-güzârı hâline geleceksiniz ve varlığınız or-

tadan kalkacaktır. Fakat emin ol. Bugün i'tilâf hükûmetleri gerek asker ve gerek mühimmat ve menabî-i servette Almanlara kat kat faikdirler. İki buçuk seneden beri kiblegâh-ı enzarı "Paris'e" müteveccih olan Almanlar, bugün İngiliz ve Fransız ordularının tazyik-i şedidi altında veche-i istikametlerini me'yusen "Berlin'e" çevirmeğe mecbur kaldılar. "Amerika" hükûmeti Almanlarla kat'-ı münasebet ettiği gibi "Çin" hükûmetinin dahi Amerika'yı imtisal ettiği dün (yani Mart'ın 14'ünde) resmen bildirildi, Almanlar Osmanlı ittifakını Türkiye'nin saadet ve tealisi için değil fakat düşdükleri girdabdan kurtulmak için aramışlardır. Vakayî-i âhire bunu vâzihan göstermektedir: Van, Trabzon, Erzin-can, elinizden gitdi. Yegâne kal'anız "Erzurum" sukut etmiş burclarında Rus bandıraları temevvüc etmekde, Basra'ya yeni(iki?) buçuk sene el-veda' etdiniz. Şimdi ise "Kütü'l-amare"de ordunuz inhizama uğrayarak binlerce esir, silâh ve yüzlerce top terk etmiştir. Kütü'l-amare inhizamından on-beş gün sonra yani Mart'ın 11.inci günü Bağdad şehri de sukut etmiştir. Bugün Bağdad'ın işgaliyle kât'a-i İrakiye'nin kısm-ı a'zamını elde etmiş olan İngiliz ordusu şimale doğru ilerlemekte ve hezimetden hazimete uğrayan Osmanlı ordusunu Musul'a doğru bi-amânâne ta'kib etmektedir. Mısır'a karşı hareket eden ordunuza gelince: (İçinizden birçoklarının gözleriyle gördüğü vechle) açlık ve susuzluktan kısm-ı a'zamı kum deryalarında telef ve binlerce esir ve ganim-i harbiye bırakarak Kudüs'e doğru çekilmiş ve Arieş'i istirdad eden İngiliz ordusuna, Filistin kapıları güşad edilmiştir. İran'a dâhil olan ordunuz dahi Hemedan ve Kirmanşah'da perişanlığa duçar olarak eyalât-ı mezkûreden tard ile münhezimen ve makhûren Ruslar tarafından hudud dâhilinde ta'kib edilmektedir.

Memleketin her tarafından tehdid edildiği şu buhranlı hengâmede müttefikiniz bulunan Almanlar imdada yetişecekleri yerde kendi varlıklarını kurtarmak için Türk fırkalarını Dobruca, Tuna, Galiçya ve Riga cebhelerine sevk etmekde ve neslinizi kökünden sökmek ve sizi mahv ü ifnâ etmek için "İttihad ve Terakki" fırkasını istediği gibi alet etmektedir. O halde niçün harb ediyorsun? Yoksa servet ve evlâd ü ıyâlini muhafaza için mü? Hayır! Yine bin kere hayır! Zira bâlâda arz edilen hadesatdan istintac edileceği vechle, sen harb etdikce evlâd ü ıyâlinin sefaleti artacak ve en nihâyet şiddet felâkete dayanamayarak dünya yüzünden uful edecektir. Ve sen ey ma'sum asker! Bu sahne-i mucîye bi-hiss kalarak o dinsizlerin kara gözleri için el'an kanını dökmekte devam edecek misin? Mason Cem'iyetinin ve "Volf" ajansının yalanları el'an seni aldatacak mı? Ey asker! Gel bulunduğun bu hâl-i perişaniye bir nihâyet ver, Alman tahakkümünden kurtul, bizim ağuşumuza iltica et. Sana yedimizde bulunan binlerce arkadaşlarınıza vaki' olduğu gibi nevâzişle muamele edilecektir. Bu nasihat bir düşman na-

sihâti değil, bir dost nasihatidir. Bu hareketinle hem harbin bir an evvel hitamına, hem de evlâd ü ıyâline çabuk kavuşmağa sebep olacaksın. Senin hayatın Almanlardan ziyade gözyaşlarıyla avdetini beklemekte olan sevgili ailen için elbette daha muazzez ve daha kıymetdardır.

BELGE 10

FETVA-YI ŞERİFE

“İslâmiyet aleyhine tehâcûm-ü a’dâ vâkî’ ve memalik-i İslâmiyenin gasb ve garâtı ve nüfus-ı İslâmiyenin sebî ve esir edilmeleri mütahakkık olunca Padişah-ı İslâm Hazretleri nefir-i âmm suretiyle cihadı emr etdikde “İnfırû hifafen ve sikalen ve cahidu bi emvalikûm ve enfûsikûm” ayet-i celilesi hükm-i münifince kâffe-i Müslimin üzerine cihad farz olub genç ve ihtiyar piyade ve süvari olarak bil-cümle aktârdaki Müsliminin malen ve bedenlen cihada müsâraat eylemeleri farz-ı ayn olur mu?

El-cevap: Olur.

Bu surette el-yevm Makam-ı Hilâfet-i İslâmiye ve Memalik-i Mahruse-i Şahaneye sefâin-i harbiyye ve asâkir-i berriyesile hücum etmek suretiyle Hilâfet-i İslâmiye’ye adû ve neûzübillâh teâlâ nur-u âli-i İslâmiye’nin itfâ ve imhasına sâi bulundukları mütahakkık olan Rusya ve İngiltere ve Fransa ile onlara mûin ve zahîr olan hükûmetlerin taht-ı idarelerinde bulunan kâffe-i Müslimin’in dahi mezkûr hükûmetlerin aleyhine i’lân-ı cihad ederek bi-l-fi’l’gazaya müsâraat eylemeleri farz olur mu?

El-cevap: Olur.

Bu surette maksudun husulü cemî’ Müsliminin cihada müsâraat etmelerine mütevakıf iken bazıları neûzübillâh teâlâ tehallüf etseler tehallüfleri ma’siye-i azime olup gazab-ı ilâhiye ve bu ma’siyet-i şenianın cezasına müstehak olurlar mı?

El-cevap: Olurlar.

Bu surette Hükûmet-i İslâmiye ile muharebe eden hükûmât-ı mezbure ahali-i İslâmiye’nin kendilerini katl ve hatta cemî’ ailelerini mahv ile ikrah ve icbar edilmiş olsalar bile Hükûmet-i İslâmiye asakiri ile muharebe etmeleri şer’an hârâm-ı kat’î ile hârâm olup katl olmalarıyla nâr-ı

cahime müstehak olurlar mı?

El-cevap: Olurlar.

Bu surette harb-i hâzırda İngiltere ve Fransa ve Rusya ve Sırbıya ve Karadağ hükümetleriyle zâhirlerinin taht-ı idarelerinde olan Müslümanların Hükümet-i Seniyye-i İslâmiyye'ye mûin bulunan Almanya ve Avusturya aleyhine harp etmeleri Hilâfet-i İslâmiyenin mazarratını mucib olacağından ism-i azim olmakla azâb-ı ilâhiye müstehak olurlar mı?

El-cevap: Olurlar.

Ketebehû el-fakîr ileyh teâlâ

Hayri bin Avni el-Ürgübi

ufiye an-hümâ.

MÜDAFAA-İ MİLLİYE CEM'İYETİ

BELGE 11

MA'SUM OSMANLI ASKERİ NİÇÜN HARB EDİYORSUN?

Ey asker! Seni bir lâhza silâhına dayanarak ve başını iki elinin arasına alarak düşünmeğe da'vet ediyoruz. Evet! Düşün bir az! Niçün harb ediyorsun? Belki İslâmiyetin, bizim veya müttetiklerimiz tarafından tehdid edildiğini zan ederek anın müdafaası için bize karşı harb ediyorsun? Bu sahih midir? Hayır! Bin kere hayır! Bu hataya düşüyorsanız Allah sizleri afv etsün. Bu babda size birkaç delil arz edeceğiz. Bunları evvelâ dinleyiniz ve sonra bizzât muhakeme ediniz. Samimiyetimizi Allah bilir. Biz ehl-i İslâma karşı harb etmiyoruz. İslâmiyet ne bizden ne de müttetiklerimiz tarafından tehdid edilmektedir. Hâl-i hâzırda bizimle birlikte bi-l-ihtiyâr düşmanlarımıza karşı harb eden yüzbinlerce Müslümanın bize karşı sadakati bu babda en muknî' bir delildir. Milyonlara balığ olan Müslüman arkadaşlarımızın kâffesi vazaif-i diniyyelerinin ifasında hürriyet-i kâmileye malik oldukları gibi bizim tarafa iltihak ile İslâmiyeti müdafaa etmekte olduklarına mutmaindirlir. Bunlar, İslâmiyeti tehdid edenlerin biz değil elân Almanlar ve onların müttetikleri olduğunu iyice bilirler. Almanlar ve hatta bizzât İttihadcılar tarafından yazılan birçok vesaik ve beyannameler bu vak'ayı te'yid etmiştir. Sülâle-i Hazret-i Peygamberiden Mekke Emiri ve Hicaz Meliki Şerif Hüseyin'in bizimle beraber düşmanlarımız aleyhine kıyam ile anları kâfir diye tel'in etmesi İslâma karşı hiçbir su-i niyetimiz olmadığına

en belîğ bir bürhândır. Hafid-i Peygamberi, İslâmiyet ve İslâmiyetin bani ve müessisi olan Peygamber namına kıyam ederek anın müdafaası için bütün Müslümanları müsellehan kendisine iltihaka da'vet etmiştir. Eğer kendileri İttihadcıların Allahsızlığına, onların peygamberan huzzaratına küfriyatına kesb-i itminân etmemiş olsalardı onların aleyhine kıyama teşebbüs etmezlerdi. Bunun aksini iddia edenler ya işgal veya tezvil edilmişlerdir. Cinsiyetleri ma'lûm olmayub cahil gençlerden mürekkeb bir çeteden ibaret olan ve din ve memleketlerini Alman altununa mukabil satan ve Almanların iradeleri üzerine bilâ sebep bize ve müttetiklerimiz hücum eden İttihad ve Terakki Cem'iyetinin âmâl ve harekâtını protesto ederek isti'faya mecbur kalan Şeyh-ül-İslâm - O hakiki Müslümanın - hareketi mesrûd etmemizi te'yide kâfidir.

Yoksa padişah ve hanedân-ı âl-i Osman için mü harb ediyorsun? O halde şübhesiz İttihadcıların, Sultan Reşad'ı kendi saray-ı hümayunları dâhilinde bile bütün kuvvet ve nüfuzdan mahrum bıraktıklarını bilmiyor olmalısın. Zavalı tacdar İttihadcılarının muvafakati olmaksızın kerimelerinden birini istediğine tezvic etmek salâhiyetinden bile mahrum bırakılmışdır. Hakikaten Sultan Mehmed Reşad gayet bedbaht bir hükümdar imiş. Abdülhamid devrinde hayatını habs içinde ölüm tehditleri altında geçirdiği gibi şimdi de hiçbir nüfuza malik değildir; İttihadcılarının en ednâsı kendisinden ziyade kudret sahibidir. Eğer kendisinde Mekke Emiri'nin ef'ali derecesinde icraatda bulunacak kadar kudret bulunsaydı 1241 senesinde Sultan Mahmud-ı Sâninin yenîçerilere yaptığını şimdi İttihadcılara tatbik etmekte kat'iyyen tereddüd etmezdi.

Almanlar İttihadcılara nüfuzlarını yürütmekle bütün saltanat-ı Osmaniyye tahakküm etmişlerdir. Tabii bunun isbata lüzumu yoktur. Zira bizzât gördünüz ve her gün görmekdesiniz. Her nezaretin, her şu'benin ve hususiyile Harbiye Nezareti'nin amirleri Almanlardır.

Yoksa vatanın ve ailenin menfaati için mü harb ettiğini zan ediyorsun? Vay sâf-derûnlar vay! Siz onların kâmilen imhası için harb ediyorsunuz da haberiniz yok. Almanlar açlıktan kırıldıklarından memleketinizi her nev'i erzâkdan mahrum bırakarak kendi ahalisinin iâsesi için çocuklarını, zevcelerinizi ve ihtiyarlarınızı açlıktan ölüme mahkûm ediyorlar. Akraba ve taallûkatınızdan birçokları müdhiş sâri emrâzın kurbanı olmuşlardır. Harb devam etdikçe onların hâli fenalaşacak ve nihâyet siz de açlıktan mahv olacaksınız. O halde hangi maksada binaen bu sefaletle katlanıyorsunuz; hangi gayeye mebni bize karşı harb ediyorsunuz? Harbin bizim ve müttetiklerimizin lehinde neticeleneceği vazihen der-piş edilmektedir. İşte bu sebepten Almanya sulh akdini teklif etti fakat biz redd ettik. Çünkü biz pekiyi biliyoruz ki Almanya'nın kendi düşmanlarını vakitsiz bir sulha muvafakata ilzam ve ikna'a çalışması hâsseten kendi cinayetlerinin

netâicinden kaçmak maksadına mübtenîdir.

Şu son aylar zarfında cereyan eden vakayî'i, yani Mısır'a karşı taarruzun akametini, bi-l-âhire hududdan öteye ric'at etmeğe mecbur olub kıt'atımız tarafından takib edilmenizi, arkadaşlarınızdan binlercesinin esir düşmesini ve birçoğunun da mahv edilmesini hep kendi gözlerinizle gördünüz. Bu kanların boş yere heder edilmesine ziyadesiyle teessüf ederiz. Bir taraftan Hicaz Meliki (Hakk, Allah kendisiyle beraber olduğundan), muzafferâne ilerlemekde ve Medineyi doğrudan tehdid etmekde, diğer taraftan bizim kıt'atımız, Gazze ve Birr-i seb'a'yı işgal etmiş olarak el-yevm kemâl-i muzafferiyetle diyar-ı Filistinde ilerlemektedirler.

Baharda Irak'da Kut-ül amareyi istirdâd ile binlerce esir elde etdik ve ba'dehû firar eden Türk ordusunu ta'kib ederek Bağdad önünde bir hezimet-i kahkariyeye uğratdık ve nihâyet Mart'ın 11'inde kavm-i Arab'ın kadimden beri tac-ı iftiharî olan bu tarihi şehre Arab ümerâsıyla birlikde dâhil olduk. Bu muzafferiyetden sonra Türk ordusunu ta'kibe devam ederek Bağdad'ın 100 kilometre şimalinde Samara şehrini de zabt etdik.

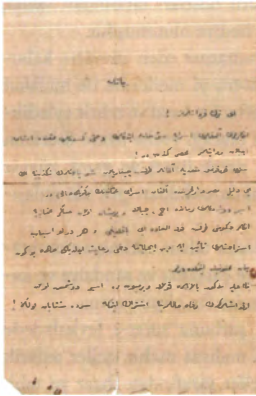
Sonbaharda harekât-ı askeriyemize tekrar başlayarak Ramadiye'deki Türk kuvve-i askeriyeyi ihata ve mahv ve dört bin kadar da esir elde etdik. Bi-l-âhire Samara'nın şimalinde vaki'Tekrit'te mevcut bulunan iki fırkalık bir kuvve-i askeriyeye hücumla anı kâmilten münhezim ederek Musul'a doğru geri atdık. İlâveten yüzlerce esir ve külliyyetli malzeme elde ettiğimizi de unutmayalım.

Şimdiki halde heman bütün dünya Almanya'nın mezalimine karşı akd ittifaq etmiştir. Yeniden birçok hükûmât Almanya'ya karşı i'lân-ı harb ve sair müteaddid devletler dahi bu medeniyet süprüntüsüyle münasebât-ı siyasiye ve ticariyelerini kat'etmişlerdir. Bu kabilden küre-i arzın sath-ı garbisinde, Cemahir-i Müttefika-i Amerika, Brezilya, Küba, Panama, San Salvador hükûmetleri Almanya'ya i'lân-ı harb etmişlerdir. Aksa-yı şerif'de bulunan Çin ve Siyam hükûmât-ı muazzaması, fitraten sulhperver oldukları halde adüvv-i sulh olan Almanya'ya karşı i'lân-ı harb etmeğe mecbur olmuşlardır, Honduras, Uruguay, Nikaragua, Kostarika ve Bolivya ve Liberya hükûmetleri Almanya ile münasebât-ı siyasiyelerini kat'etmişlerse de sahne-i harbdan uzak bulundukları için bi-l-fiil harbe dahil olmamışlardır.

Biz İngilizler, Osmanlı ordusunun Almanlar tarafından aldatılan İttihadcılar tarafından zorla harbe sevk edildiğine ve bize karşı bilâ ihtiyar harb etdiğine kani'iz. İşbu hitabemizi okuyunca sizin de bizim kanaatimize iştirak etmeğe başlayacağınız şübheden vârestedir. Şahsen size karşı harb etmiyoruz. Ancak vatanınızı harabezâra çeviren ve anı sefalete boğan Almanlarla İttihadcıları memleketinizden ihrac için harb ediyoruz. Yumruğumuz daima anlara müteveccih olacaktır. Onların akibeti yaklaşmıştır. İmdi bizim nasi-

hatimizi dinleyiniz. Bu nasihat bir düşman nasihati değil bir dost nasihatidir. Şu hâl-i sefilâneye nihâyet veriniz. Kâfi derecede kuvve-i idrakiyeye malik iseniz bunu kolayca icra edebilirsiniz. Geliniz bize teslim olunuz. Size beraberimizde bulunan ve muhtelif cebhelerde mütemadiyen bize iltihak eden binlerce arkadaşlarınıza vaki' olduğu gibi kemâl-i nevâzişle muamele edeceğiz. Bizim hüsn muamelemizi kimse inkâr edemez. Bu hareketinizle hem zaten neticesi muayyen olan harbin hitama gelmesine ve hem de evlâd ü ryalinize bir an evvel kavuşmağa sebep olacaksınız. Sizin hayatınız, Almanlardan ziyade gözyaşlarıyla avdetinizi beklemekte olan sevgili aileleriniz için elbette daha muazzez ve daha kıymetdardır. İşte size demek arzu ettiğimiz şeyler bundan ibaretdir. Eminiz ki hususât-ı mesrudeyi kemâl-i dikkatle nazar-ı ehemmiyete alacaksınız. Mütebakisini kendi muhakemenize tevdi' ederiz.

Allah sizi Hakk yoluna sevk eyleye âmin.

BELGE 12

BEYANNAME

Ey Türk Kardeşlarımız!

İngilizlerin aldıkları üserâya su-i muamele etdikleri ve hatta kesdikleri hakkında işaa edilen rivayetler mahz-ı kizbdır. Sizi korkutmak maksadıyla Almanlar tarafından çıkarılan şu yalanların tezkibine en iyi delil Mısır dar-ül harbinde alınan üserâ-yı Osmaniyyenin bu günkü hâlidir. Esir düşükleri zamanda aç, çıplak ve perişan olan asakir-i Osmaniyyeye. İngiliz hükûmeti tarafından fevkalade iyi bakıldığı ve her dürlü esbab-ı istirahatları te'min ile din icabatına dahi riayet edildiği halde bugün beyan-ı memnuniyet etmektedirler. Binâen aleyh mezkûr yalanlara kulak vermeyüb de esir düşmüş olan arkadaşlarınızın refah hallerine iştirak etmeğe siz de şitâbân olunuz!

BELGE 13

1) Osmanlı üserâsı Kahire'den birkaç mil uzak Nil kenarında (Miadi) nam mahalde gayet muntazam ve müferrih bir bahçede ikamet ediyorlar.

Üserâ-yı merkume fevk-al-âde rahat olub ikamet eyledikleri kâr-gîr daire gayet havadardır ve elektrik ile tenvir edilmiş ve hıfzıssıhhaya muvafık bulunmuş olduğu gibi her biri için ayrı ayrı yataklar da tahsis edilmiştir.

Üserânın te'min işlerine fevk-al-gaye dikkat ve itina olunmakta ve cümlesine yegân yegân tabak derununda yemekler verilmekte olduğu gibi her gün sigaralar, sabun, sair havâyic-i zaruriyyeleri dahi i'ta ve tevzii edilmektedir.

Sultan Hazretleri başmabeyincisi vasıtasıyla üserâyâ sigaralar, şekerlemeler, atıyyeler ihsan ve ırsal ve tevziıyla üserâ-yı merkumeyi taltif ve tatyib buyurmuşlardır.

Üserâ-yı merkume âdet-i milliyeleri vecdle sazlar ve sazenderler tedarik ve tertib ederek zamanı hoş geçirmek için 9, 10'uncu resimlerde gösterildiği üzere her gün eğlenmektedirler.

2) Üserâ-yı merkumeye Mısırlı dostları tarafından sazlar, satranç ve sair oyun takımları hediye olunmuştur.

Üserâyı ziyaret için her gün müracaat eden züvvârın kabulüne müsaade edilmekte ve üserâ-yı merkume ile mülâkat eyleyen işbu züvvârın vizite defterine kayd ve tahrir eyledikleri hâtıradan dahi münfehim olacağı veche üzere üserânın gördüğü muameleden dolayı gerek üserâ ve gerek züvvâr mûmâ-ileyhin memnun olmakda oldukları pek alâ anlaşıyor.

Üserâ-yı zabitan için ayrı daireler tahsis edilmiş ve mumaileyhe karyolar ve battaniye ve çarşaf lar ve sandalye ve kape ve masalar ve levazım-ı saire i'ta olunmuştur.

Üserâ-yı merkumenin ekl ü şurbuna suret-i fevkalade i'tina edilmekte olub bunlara mahsus mahir işçiler tedarik olunarak taamları mezkûr işçiler tarafından ihzar ve tabh olunmakta bulunmuştur.

Üserâ-yı merkumeye yevmiye dört, dörtbuçuk şilin i'ta olunmaktadır.

Üserânın ikamet etmekte oldukları bahçe derununda güşad etdirilen hususi dükkânda her nev'i meyve tatlılar vesaire ihzar ve ehven fiatla fûruht etdirilmektedir.

Üserâ-yı zabitan ve neferat ile muhafazalarına me'mur olanlar beyninde fevkalade muhabbet ve samimiyet mevcuddur.

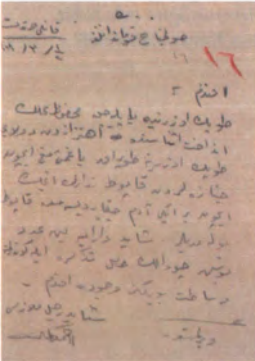
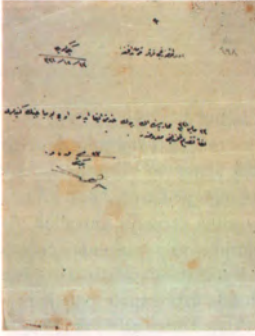
BELGE 14

Arıburnu

23/3/1331

Yirmiyedinci Alay Kumandanlığına

Mayısın 22/23 gecesi Ba'de-z-zevâl saat onbirde düşman bütün cephede şiddetli bir ateş açmış ve Elliyedinci Alay cephesinde bomba ile açmış olduğu gedikten 31 ve 32 numaralı siperleri işgal ile hatt-ı asliyi yarmaya muvaffak olmuştur. Elliyedinci Alay cephesinin sol cenahında cereyan eden vukuata vâkıf değil isem de düşmanın taarruzu üzerine 31 numaralı siperin sağ cenahında üstü kapalı mahale iltica eden altı neferden [57'nci Alay 3'üncü taburdan] başka kimse görülmemiş ve düşman bu cihetten taburumuzun sol cenahını ateş altına almıştır. Aynı zamanda ufak bir kuvvet 21, 22, 23 ve 24 numaralı siperler arasındaki dereden yürümek istemişse de 23, 24 numaralı siperlerden atılan bombalarla buradaki düşman defedilmiştir. Aradan epeyce bir zaman geçtiği halde Elliyedinci Alayca hatt-ı aslinin yarıldığına inanılmamış ve ortalık ağarmaya başlarken hakikat-i hâlin bu merkezde olduğu güç hal ile anlaşılabilmiştir. 25 numaralı siperimizde kuvvet ve cephe muhafaza edilmek şartıyla ihtiyat bölükleriyle düşmanın şimale doğru sarkmasına karşı tedâbir-i lâzıme ittihaz olunmuş ve bir taraftan 31 numaralı siper iki bölük kuvvet ile ve kemali şiddetle ceste ceste istirdâd edilmiştir. Saat yedide siperler kâmilten düşmandan tathir edilmiş ve evvelce ait bulunduğu Elliyedinci Alaya teslim olunarak askerimiz oradan alınmıştır. Düşman siperleri zapta muvaffak olduğu zaman [57'nci Alay 3'üncü taburdan] lağım deliklerinden birinde kum torbaları tıkararak hapsedtiği üç nefer kurtarılmıştır. Bu muharebede 12 şehit ile 68 mecruh verdik. Bir silah ile bir kasatura zayıdır. 32 tüfek ile 12 kasatura sakatlanmış ve 105 sandık cephaneye ile 250 adet bomba sarf edilmiştir. Düşmanın maktul ve mecruhları miktarını tayin eyleyemediğim mâruzdur. Yirmiyedinci Alay 3'üncü Tabur Kumandan Vekili Yüzbaşı Halis

BELGE 15

Ondokuzuncu Fırka Kumandanlığı'na
Yeniköy'den
13/12/331

23 Mayıs 331 muharebesinde en büyük hizmeti ifa eden
üç bombacının künyeleri leffen takdim kılıldığı ma'rûzudur.

27'nci Alay Kumandan Vekili

Binbaşı (İmza) Halis

Ber-hayât

27'nci Alay 10'uncu Bölük çavuşu

İskilip kazasının Lape karyesinden

Hatipoğulları'ndan Kadir oğlu Süleyman

Tevellüdü: 308

Duhulü: 15 Temmuz 328

Nasbı: 1 Haziran 331

Ber-hayât

27'nci Alay 10'uncu Bölük çavuşu

Gediz kazasının Arapşah karyesinden

Mestan oğlu Hasan

Tevellüdü: 309

Duhulü: 23 Kânun-i evvel 328

Nasbı: 1 Ağustos 331

Ber-hayât

27'nci Alay 10'uncu Bölük çavuşu

Biga kazasının Selvi karyesinden

Ahmet oğlu Mustafa

Tevellüdü: 301

Duhulü: 25 Temmuz 330

BELGE 16

Sol Cenah Kumandanlığı'na

Kanlısırt

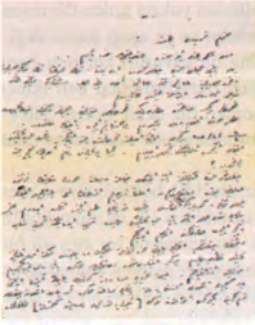
(1/2) /3/ 1331

Efendim;

Topun üzerine yapılacak mahfuz mahallin endâht esnasın-
da ihtizazdan dolayı topun üzerine toprak yağmasını men
için cenazelerden kaput tedarik etmek için bir iki adam çı-
kardıysam da kaput bulamadılar. Şayet var ise beş adet boş
çuvalın hamili tezkere ile gönderilmesine vesâdet buyurma-
nız mercûdur efendim.

Şnayderi Cebel Mülâzımı

(Şefik Aker'in notu) Verilmiştir.

BELGE 17

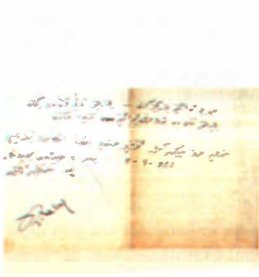
Muhterem Feridun Bey!

Evvela eski yazı ile söze başlayacağımдан özür dilerim. Ben Birinci Cihan Harbi'ne Çanakkale'de Arıburnu, Kanlısirt'in kanlı süngü muharebelerine ve Gazze Muharebeleri'ne 16. Fırka 47. Alay Birinci Tabur Dördüncü Bölüğü Üçüncü Takımı zabiti olarak iştirak etmiş gazilerdenim. Kahramanlar Geçiyor saatinde hazırladığınız kahramanlık menkıbelerini heyecanla ve kendimi hayale kaptırarak mutlak surette ağlayarak dinlerim bu adeta benim için bir ihtiyaç hâlidir.

2/3 - 4- 953 gecesı Üçüncü Alay'ın kahramanlığından bahsettiniz bunları harp tarihinden iktibas etmekte olduğunuzu tahmin ediyorum. Acaba bu tarihte bizim alaydan hiç bahis yok mudur?

Çanakkale Harbi'nde askerlerimizin ibraz ettikleri şecaat ve besalet her türlü sitayişin fevkinde olduğu bütün devletlerce de malumdur. Esasen ne bileyim o zamanın nesli yaratılış itibariyle çok kuvvetli, gürbüz, gözü pek insanlardı. Bunları şu birkaç satırım içinde ifade edemem ancak, birkaç misali arz etmekle beraber harp tarihimizdeki tensip edeceğiniz kısımlarını münasip bir gece için hazırlamanızı istirham edeceğim.

Düşmanın Çanakkale'ye ihraç yaptığı sıra Firkamız Makriköy'de bulunuyordu. Harekat emri aldığımız tarihi hatırlıyorum.çünkü ihtiyarlamakta ve hafızamı her gün biraz daha kaybetmekteyim. Sözlrimi uzatmayacağım. İlk Saroz körfezine yapılan aşırma endahtı ile Gelibolu iskelesi üzerinden yedik. Birkaç saat sonra Akbaş iskelesine çıkarıldık. Kumköyü'nde iki gün istirahatın sonra [Gelibolu'ya kadar cebri yürüyüşle gelmiştik] Anafartalara İsmailiye tepesine bölüğümüzle topçu muhafızı olarak geldik bu tepeden bakılınca denizin bizim İstanbul limanından farkı yoktu harp gemileri sayılamayacak kadar kesif idi buradaki topçu ateşlerimiz bunlar üzerinde matlup tesiri gösterememişti çünkü toparımız sahra bataryası idi. Buradan Arıburnu'na geldik ve 5/6 Salı gecesı bütün cepheleden yaptığımız 100,000 kişilik taarruza iştirak ettim. Esasen bu taarruzu Esat Paşa'nın yevmi emirlerinden hissediyorduk. İlk şehidimiz Alay yaverimiz Mülazımı Evvel Hulusi Bey oldu. Açıktan gelen alay kumandanımız mümtaz binbaşı Tefvîk Bey'i takibe gelen Hulusi Bey'e tam isabet vakii olmuştu bu şehidimiz yardımına koşan askerlere beni bırakın ileri bakın hitabında bulunmuş ve derhal hatmi enfas eylemişti.Şimdi isimlerini söyleyemeyeceğim bir gece iki neferimiz düşman siperlerine yaklaşıyor ve tel örgüsünün demir kazığına bağladıkları urganın bir ucunu bizim sipere kadar getiriyorlar sabaha karşı bir yissa sadasıyla yapıştıkları ipi çekerek demir kazığı söküyorlar. Yine bir gün birinci hattın çıkıyoruz Mersinli Süley-

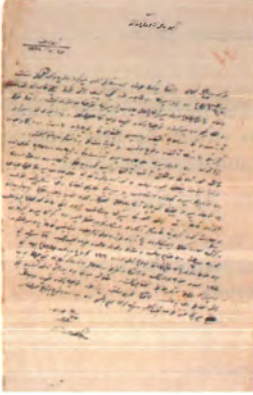
man isminde bir nefer yarı belinden yukarı açıktā düşmana endahat ediyordu eteğinden çektim ve in aşağı haydi değişiyoruz dedim cevaben korkma bu gâvurun kurşunu beni öldürmez diyordu buna rağmen indirdim fakat ben ikinci ara siperini dolaşmadan arkamdan bir nefer yetiştī Süleyman gitti dedi ne oldu diye sordum alınā tam isabet vakii olduğunu söyledi.

Müteakip günlerde (Temmuz ayı idi) bölüğümüze Cafer Bey namında bir yüzbaşı tayin edilmiş idi düşman bütün vesaitini üzerimize tevcih etti. Bu fevkalade bir ateş idi bir saat kadar devam etti. Karşısında canlı mahluk kalmadığına hükmederek tertiplediği veçhile bütün kademeleriyle taarruza geçti kademeler tahta perde gibi çöküyor arkasından bir başkası çıkıyor böylece durmadan düşman ilerlemeye çalışıyordu. Hiç bırakır mı Mehmet şair Mehmet Akif'in dediği gibi kimi Hindu kimi yamyam kimi bilmem ne bela mütemadiyen çıkıyor devriliyordu. Ne yazık ki bu sıralarda askerin elindeki tüfekler kızdı. Ahşap kısmı ile demir kısmı arasından yağlar cızırdıyor ve mekanizmalar dönmüyordu. Tüfegin soğuması lazımdı bundan istifade ile düşman yürüdü geldi harp artık boğaz boğaza oluyordu ben bu sıralarda vuruldum Silifkeli Osman Çavuş'un sırtında sargı mahalline geldim tabur mevcudumuz 33'e inmiş subay yok bölümümüzün ikinci tabur kumandanı Arap Muhammed Ali ve ikinci bölükten küçük zabıt Tarsuslu Zahid tecehhüz etmişlerdi bu Muhammed Ali de bu sıralarda şehit olmuş düşman iki siperimizi aldı fakat daha ileri gelemiyordu boğuşmayı sargı mahallinde seyrediyordum. Mahşer mi hakikat mahşerdi. Geceyi ağır sargı mahallinde geçirdim sabahleyin Alay kumandanımız Tefvîk Bey geldi baştan aşağı şarapnel kurşunuyla yaralanmıştı o da buradan daha aşağı inemedi. Şimdi bu alaydan iki kişiyiz birimiz İstanbul'da albaylıktan emekli Mehmet Ali Orgül ben ise hakimlikten emekliyim. Sözlerim uzadı başınızı ağrıttım af buyurun tabur kumandanımıza Şair Memduh derlerdi bu da Gazze'de şehit oldu. Gazze'den bahsetmeyeceğim ancak Ebulmansur sırtlarında yaptığımız harbi müteakip tabur kumandanım çağırıyor bir şiir yazmış aman şuna derhal bir beste yap dedi onu da şuracıkta arz edeceğim maahaza kumandanımız Çanakkale Harbi hakkında ve Kanal Harekâtı hakkında güzel şiirler yazmıştır.

Ey İngiliz karşında Onaltıncı Fırka var
Düşün Arıburnu'nu sonra harbe ver karar
Er isen çık meydana karı isen et firar
Yol açık meydan açık kıl birinde ihtiyar
İyi bil ey İngiliz yüzeceğiz gönünü
Yazacağız tarihe Gazze'nin bu gününü
Yapacağız Kanal'da Türk oğlu ile İngiliz kızının düğünü
Sözlerime son verirken tekrar i'zâz eder hürmetlerimle terdifin istirhamının kabulünü dilerim

5-4-953

Bursa: Hacılar Mahallesi Yeniöl Sokak
Numara 6
Rıza Tefvik Işkın

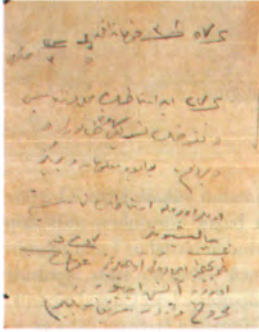
BELGE 18

Yirmiyedinci Alay Kumandanlığına
Arıburnu
25/5/1331

Temmuzun 24/25 gecesi düşmanın yüksek sırtta Onseki-zinci Alay siperlerine vukuu bulan hücumunu müteakip saat 4,30 (evvel) de (Rı) siperinden bir tabur kadar tahmin edilen düşman kuvveti Üçüncü Tabur'un tahtı işgalinde bulunan [20], [21] numaralı siperlerle [Ali Çavuş] siperine taarruza mübâşeret etmiştir. Düşmanın taarruzu daha geceden siperlerimize tevcih olunan top mermiyâtından husule gelen ve (Rı) siperi ile siperlerimiz arasındaki sahayı kesif bir sis tabakası gibi kaplayan barut dumanının vücuda getirdiği maske altında vukuu bulmuş ve gayet şiddetli bir ateşle karşılanmıştır.

Evvel-emirde 20 numaralı siperle Ali Çavuş siperi arasındaki zaviyevî sahaya taarruz eden düşman oradaki müthiş ateş altında bir iş göremeyeceğini anlayarak derhal derenin zaviye-i semtiyesine çekilmeye mecbur olmuş ve oradan yine kuvve-i külliye ile Ali Çavuş siperinin sol cenahıyla 21 numaralı sipere tecavüze başlamış ve verdiği külli-yetli telefâta rağmen sekiz on düşman neferi 21 numaralı siperimiz yakınında kendilerini atabildikleri mahfuz bir mahalden mütemadiyen yağdırdıkları bombalar sayesinde efradı kâmilten şehit olmak suretiyle siperin boşalmış olan iki mangalık mahalline girebilmiş ve muavenet için geriye taşlar atarak işaretler vermişler ise de gerek sipere girenlerden ve gerekse muavenete gelmek isteyenlerden pek azı firara muvaffak olabılıp mütebâkisi kamilen yere serilmiştir. Muharebe saat 7 de hitam bulmuş ve şiddetli bir mücadele hâlinde cereyan eylemiş olup 51 şehit ile biri zabıt namzedi [ki takım kumandanı idi] olmak üzere 166 mecruh verilmiş ve [360] bomba ile 132 sandık cephane sarf olunmuş ve düşmanın bıraktığı silahlar ve kazma küreklerle iki çuval bomba ve siperlerin vaziyetini müşir bir harita igtinam olunmuştur. Maktulün miyanında biri yüzbaşı olmak üzere iki düşman zabiti defnedilmiştir. Düşmanın tardını müteakip siperlerimize tevcih olunan top mermiyâtı siperlerimizi kısmen tahrip etmiş olduğu ve şehitlerin mühim bir kısmı

da buradan vukuu bulduğu maruzdur
3/27 Kumandan Vekili
Binbaşı (İmza) Halis

BELGE 19

57'inci Alay Üçüncü Tabur Kumandanlığına
Dakika 5 Saat 3 sonra

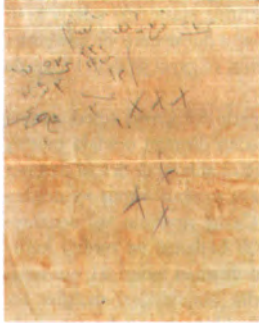
27'nci Alay ile irtibatın mümkün mertebe tesisini ve taar-
ruzun teşviki emrini taburlara verdim. Bu alaya malûmat
veriniz. Onlar da bizimle irtibatın tesisine çalışsınlar.

57'nci Alay Kumandanı

Avni

Not

Topçumuz ilerideki avcılarımız üzerine ateş açıyor,
mecruh var mıdır, seri'an söyleyiniz.

ARKA SAYFA:

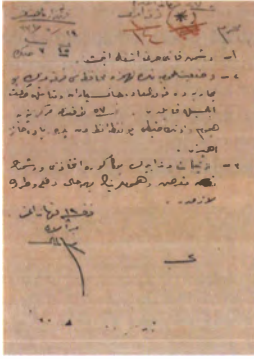
27'nci Alay Kumandanlığı'na takdim.

12 Nisan 331

Saat 3 Dak 10 sonra

57'nci Alay 3'üncü Tabur Kumandanı

Yüzbaşı Ali Hayri

BELGE 20

27'nci Alay Kumandanlığına

Fırka Emri

Fırka Karargâhından

24 / 5 / 1331

Saat 7,45 (sonra)

Mahrem

1-Düşman Kanlısırt'ı işgal etmiştir.

2-Vaziyet-i umumiyenin lehimize muhafazası fırkamızın bu muharebede fevkalade cân-sipârâne ve metanetle hareket etmesiyle kabilidir. 57'inci Alay tarafından Merkeztepe'ye hücum ve onun zaptı bu nokta-i nazardan pek ziyade haiz-i ehemmiyettir.

3-Tertibat ve tedabirin buna göre ittihazını ve düşmanın taarruz ve hücumlarının def' ve tardı lâzımdır.

19'uncu Fırka Kumandanı

Miralay

(İmza) Mustafa Kemal

BELGE 21

Yirmiyedinci Alay Kumandanlığına

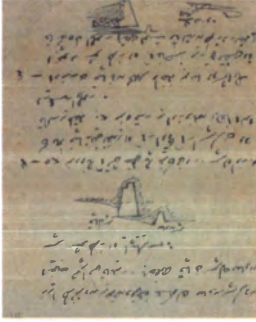
9/4/1331

Yakın mesafatta bomba mücadelesi kıymet-i mahsusa peydâ etmiştir. Bu mesafede piyadenin süngüsünden tamamıyla müstefid olabilmesi için her neferin lâ-akall iki bomba ile techizi lâzım gelmektedir. Ateş ve süngü tesiri yapılmaksızın yalnız bombalarla istihsal olunan netice fevkalade memnuniyet bahıştır. Geceleri bir itinayı mahsusa ile yaptığımız mazgalları sabahları tahrip eden, kendisini göstermeksizin alet-i mahsusa ile tüfeğini tevcih ve endâht eyleyen, hatların yakınlığı hasebiyle bi-t-tab' top ateşlerimizden bir dereceye kadar masûn kalan ve bu kadar makineli tüfeklerimizden sükut ile mukabele gören düşmanın gözünü yıldırmak için vârid-i hâtur olan yegâne çare geceleri ve fırsat buldukça gündüzün yakın ve uzaktan düşman üzerine bolca bomba yağdırmaktır. Maa-t-teessüf şimdi en büyük ihtiyacımız da onadır. Talep vukuunda tasarruf tavsiyesiyle verilecek yirmi-beş otuz bomba maksadı temin etmez. Bölükler bombaların mahal ve zaman sarfını pek güzel takdir etmekte olduklarından bombaların bilâ-kayd ü şart bolca it'ası temin olunmalıdır. Her gün zayıat cetvellerinde 260 üzerinde gösterilen bomba ihtiyacı üç dört haftadır el'an ikmal edilemedi. Bir taarruz vukuunda elimizde bomba kalmayacak diye

yapılan düşünceler bölük kumandanları için pek mü'icdir. Düşmanın attığı kırk elli bombaya yalnız birkaç bomba ile mukabele edilirse bunun ma'neviyyata tesiri vardır. Yevmi bomba vukuatının bir dereceye kadar önü alınabilmek için külliyetli bomba tedarik ve i'tâsı esbabına bir an evvel teves-sül buyrulmasını arz ve istirham eylerim.

27'nci Alay 3'üncü Tabur Kumandan Vekili

Yüzbaşı Halis

BELGE 22

Alay Kumandanlığına

(3/4) / 6 / 1331

25 Numaralı siper hakkında atideki mütalaatı arza mecburum:

1- Bu siperde askerin bombadan müteessir olmaması için açık mahallerde bir iki müterassid, mütebakisinin kapalı mahallerde bekletilmesi lazım gelmektedir. Bu hal, aradaki mesafenin 30 adım olmasına binâen pek mahzurludur çünkü ani bir taarruzda askerin bu mahallerden çıkıp mevzi alarak ateşe başlaması zaman geçirecektir ki bi-t-tab'i felakettir.

2- Muavin siperler takviyesiz avcı siperi hâline ifrâğ edilmekle kademeli bir ateş-tevcihi mümkündür [şimdi bile öyle yapılacaktır] binaenaleyh 25 numaranın üstü kâmilten kapanarak ateş hattı tanziminde bir beis yoktur, Zahrına zira tarafımızdan bir hücum vukuunda askerin muavin siperlerden inip sıçraması kabıldır. Bâ-husûs kapalı siperle muavin siper şu tarzda yapılırsa:

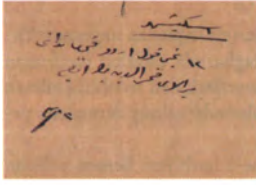
(ŞEKİL) kapalı siper, muavin siper

3- 25 numaranın ateş hattı pek gayri kâfidir. Siperin üzeri kâmilten kapandığı takdirde aradaki ara siperleri de kaldırmakla 20 metre kadar bir uzunluk daha elde edilmiş olur.

4- Üzeri kapanan mahaller dâhiline bomba düşmemek için şu tarzda ağaçsız birer tel kafesi de faydalı olur [telleri üst ve alttan tutturmakla].

27'nci Alay 3'üncü Tabur Kumandan Vekili

(İmza) Halis

BELGE 23

Zarfta: Eskişehir

12nci Kolordu Kumandanı Miralay Fahrettin Beyefendiye
Ankara

6 Haziran 37

Aziz Kardeşim,

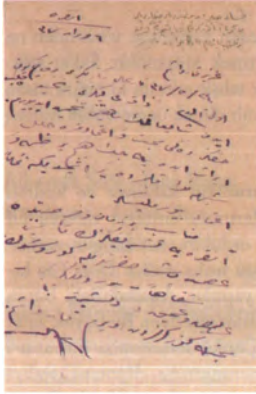
24/5/37 mektubunuzu birkaç gün
evvel aldım. Zat-ı âlinizi rencide-i kalp
eden şayanın mahiyetini tahmin ediyorum.
Hakkınızdaki muhabbet ve itimadımıza halel
iras edebilecek hiçbir zan ve
şüphenin kalbimizde yer etmediğine tamamen
itimat buyurmalsınız.

Münasip bir zaman ve fırsatta
Ankara'ya teşrifinizin teminini
İsmet Paşa hazretleriyle görüştük.

Şifahen -buyurduğunuz gibi-
arız ve amik dertleşiriz!

Muhabbetle gözlerinizden öperim kardeşim.

M. Kemal

BELGE 24

Millete Beyanname

Büyük ve Asil Türk Milleti;

Ordularımız 9 Eylül 1338 (1922) sabahı İzmir'imizi ve yine
9 Eylül 1338 (1922) akşamı Bursa'mızı muzafferen tahlis
ettiler. Akdeniz, askerlerimizin zafer teraneleriyle dalgala-
nıyor.

Asya İmparatorluğuna yeltenen küstah bir düşmanın, mu-
harebe meydanlarına gelmek cesaretinde bulunan Ordu
Kumandanları ile kumanda heyetleri günlerden beri Türki-
ye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin esir-i harbi bulunu-
yorlar. Düşmanın Başkomutan tayin ettiği General "Triko-
pis" bir çok gece ve gündüz meyasâne muharebattan ve her
çare-i halâsı tecrübe ettikten sonra, nihâyet maiyetindeki
generaller ve erkân-ı harbiye ve kumanda ettiği ordunun
elinde kalabilen bakayası ile arzı teslimiyet eyledi.

Eğer Yunan Kralı da bugün eserlerimiz arasında bulunmu-
yorsa bu tacirdarların şıarı esasen yalnız milletlerinin sefa-
larına iştirak etmek olduğundan muharebe meydanlarının
felaketli günlerinde onların, saraylarından başka bir şey dü-

şünmemek tabiatlarındandır.

Garp fabrikalarının çelik zırhlarıyla kaplanan muazzam Yunan orduları artık Anadolu dağlarında zabıtları tarafından terk edilmiş zavallı sürüler, cinayetlerinden tedehhüş ederek kudurmuş kitleler ve ağaç diplerinde kalmış dermansız yaralılarından ibaret kaldı.

Düşman ordularının malzeme-i harbiyesi hemen sülûsan itibarıyla topraklarımızdadır.

Düşmanın esirlerden başka insan zayıatının yüzbinden ne kadar fazla olduğunu tayin etmek müşküldür. Fakat salâhiyet-i resmiye ile milletimize tebşir ederim ki bizim insan zayıatımız dörtte üçü hafif yaralı olmak üzere onbin nüfusa balığ olmaktadır.

Büyük Türk Milleti! Ordularımızın kabiliyet ve kudreti düşmanlarımıza dehşet, dostlarımıza emniyet verecek bir kemal ile tezahür etti. Millet orduları on dört gün zarfında büyük bir düşman ordusunu imha ettiler. Dört yüz kilometrelik fasılasız bir takip yaptılar. Anadolu'daki bütün memalik-i müstevliyemizi istirdat eylediler. Bu büyük zafer münhasıran senin eserindir. Çünkü İzmir'imizi ihtirasat-ı siyasiye neticesinde adetâ memnunane düşmana teslim eden heyetlerle milletin hiçbir münasebeti yok idi. Bursa'mızı istilâ eden Yunan kuvvetleri ise ancak İmparatorluğun askeri teşkilâtı ile tevhid-i âmal ve tevhid-i harekât ederek muvaffak olmuşlardır. Vatanın halâsı, milletin rey ve iradesi kendi mukadderatı üzerinde bila kayd-ü şart hakim olduğu zamandan başlamış ve ancak milletin vicdanından doğan ordularla müspet ve kati neticelere ermiştir.

Büyük ve necip Türk Milleti! Anadolu'nun halâsı zaferini tebrik ederken sana İzmir'den, Bursa'dan, Akdeniz ufuklarından ordularının selâmını da takdim ediyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal.

Yer Adları Listesi

Albayrak Sırtı - Pine Ridge

Ağilderesi - Aghyl Dere

Arıburnu - Bee Point

Balıkçı Damları - Fisherman's Hut

Besim Sırtı (ya da Besimtepe) - Q Hills

Bombasırtı - Quinn's Post

Bomba Tepe - Hill 60

Boyun - Courtney's Post

Cesarettepesi - Russell's Top including the
Nek

Conkbayırı - Chunuk Bair

Çakaldere - Clarke Valley

Çataldere - valley behind Mortar Ridge

Cemal Dere - Owen's Gully

Düztepe - Battleship Hill

Edirne Sırtı - Mortar Ridge

Gedikdere - Wire Gully

Gülnardere - Wanliss Gully

Haintepe - Plugge's Plateau

Kabatepe - Gaba Tepe

Kanlısırt - Lone Pine

Karadere - Cooe Gully

Karayörük Dere - Legge Valley

Kars Deresi - Valley of Despair

Kavaktepe - Anderson Knoll

Keltepe - Bolton's Hill

Kemalyeri - Scrubby Knoll

Kesikdere - Mule Valley

Kıkrık Dere - Victoria Gully

Kılıçbayırı - Baby 700

Kırmızısırt - Johnston's Jolly

Kocaçimentepe - Hill 971

Korkudere - Shrapnel Valley

Küçük Arıburnu - Hell Spit

Merkeztepe - German Officers' Trench

Sarıbayır - cliffs to the north of the Sphinx

Sazlıdere - Sazlı Dere

Süngü Bayırı - Harris Ridge

Su Yatağı - south eastern spur of Chunuk Bair

Şahin Sırtı - Rhododendron Ridge

Şehitler Tepesi - The Pimple

Topçular Sırtı - Third or Gun Ridge

Yeşil Tarla - The Wheatfield

Yeşillik - M'Cay's Hill

Dizin

A

Abdülhamid II 168, 175, 204, 205, 417, 421
Adil, Selahattin 367
Ağaoğlu, Ahmet 209
Ağıldere, İbrahim Hayrettin 77-95, 261, 291
Ahmet Kemal (teğmen) 218, 219
Aker, Mehmet Şefik 54, 58, 81, 83, 85, 86, 92,
93, 97, 98, 99, 101, 114, 117, 118, 120,
164, 183-200, 218, 219, 223, 226, 231,
234, 269, 277, 301, 303, 306, 309,
325, 336, 358, 359, 364, 367, 379,
389, 403, 404, 412, 415, 416, 426
Akingüç, Gürsel 253
Alaaddin (57. Alay yaveri) 188
Algıe, Colvin 192
Ali (albay) 324
Ali Hayri (yüzbaşı, binbaşı) 284, 285, 296, 430
Altay, Fahrettin 54, 315-331, 336, 347, 348-
350, 367, 375-376, 391, 402
Arıburun, Tekin 290-293
Arikoğlu, Damar 121, 122
Arif (yüzbaşı) 322
Ataksor, Halis 118, 187, 189, 190, 192, 193,
194, 195, 274, 275, 276, 277, 299-313,
370, 425, 426, 431, 432
Ataksor, Serdar Halis 90, 195, 299, 311, 312,
313
Ataksor, Yılmaz 310
Atatürk, Mustafa Kemal 51, 54-57, 59, 65, 66,
68, 69, 71, 72, 85-89, 86, 99, 105, 106,
107, 112, 117, 120-121, 124, 185, 198,
229, 231, 269, 279-296, 306, 309,
315-319, 330, 333, 335-353, 361, 381,
384, 403, 404-405, 413, 431, 434
Atâ (yüzbaşı) 69, 70, 412
Atsız, Nihal 91

B

Bean, C. E. W. 56, 62, 74, 81, 103, 104, 148,
167, 185, 228, 234, 248, 249-252, 255,
262, 277, 306, 360, 397
Beech, William (çavuş) 196, 197
Belen, Fahri 367
Bell, George 102
Birdwood, Sir William (general) 134, 150
Birkbeck, Gilbert (yüzbaşı) 166
Bolayır, Ali Ekrem 205
Brooke, Rupert 203
Buchan, John 156
Bullen, John 72
Burhanettin (yüzbaşı) 324
Burt (yüzbaşı) 53
Butler, A. G. 376
Butler, Sam 151, 153
Bülkat, Esat 51, 54, 57, 59, 60, 62-65, 68, 69,
71, 72, 74, 148, 212, 234, 262, 263,
287, 288, 315, 318-319, 324, 336, 347,
375, 383, 391, 402

C, Ç

Canbulat, İsmail 404
Casey (Lord) 136-139, 140
Cemal Paşa 39, 235, 239
Cemil (binbaşı) 195
Cevat Paşa bkz. Çobanlı, Cevat
Cevdet (27. Alay yaveri) 195
Cevdet (mülâzım-ı evvel) 90, 195
Churchill, Winston 203
Clarke (albay) 53
Conk, Cemil 267, 323, 324, 330, 331, 384,
401, 402
Conker, Nuri 312
Cribb (yüzbaşı) 98

Curran, Tom 81
Çalışlar, İzzettin 71, 72, 113, 151, 272-274,
315, 318, 379, 403
Çallı İbrahim 209
Çizel, Hayri 280
Çobanlı, Cevat 45, 198, 341

D

Demedhem (binbaşı) 151
Demirci Mehmet Efe 91, 93, 198
Demirel, Ali 196-197
Dereli, Mustafa (Ahmet oğlu, çavuş) 194-195
Dolan, Bryn 265, 274

E

Elliott (binbaşı) 53
Enver Paşa 39, 40, 149, 160, 204, 344, 403
Erkmen, Zeki 365
Erozan, Celâl Sahir 209
Ersoy, Mehmet Akif 393-397
Esat Paşa bkz. Bülkat, Esat
Evans, Peter (tuğgeneral) 72

F

Faik (yüzbaşı) 79, 90, 195
Fasih Bey bkz. Kayabalı, Mehmet Fasih
Faysal (sonra Irak kralı) 235-238, 239
Feyzi Bey 323, 325, 338
Finlay, C. C. (yüzbaşı) 388
FitzHerbert, Margaret 149, 155

G

Gazi Osman Paşa 130, 131, 132, 137, 139,
140
George V 238
Gezgin, Hakkı Süha 209
Glasgow, T. W. (binbaşı) 267, 269
Godley (general) 397
Gouraud, Henri (general) 364, 365, 366
Gökalt, Ziya 310
Gökçen Efe 198
Gönensay, Hıfzı Tevfik 209
Gövsal, İbrahim Alâettin 209, 212
Güler, Zafer 374
Gürer, Cevat Abbas 342

H

Hafız Saadetdin Bey bkz. Kaynak, Saadetdin
Halil Paşa bkz. Kut, Halil
Halil Sami (albay) 56, 85
Halis Bey bkz. Ataksor, Halis
Hamdi (yüzbaşı) 195

Hamilton, Sir Ian (general) 150, 152, 223, 361,
393
Hammersley 393
Hart, Peter 373
Hasan Basri 320
Hasan Çavuş (Mestan oğlu) 194, 195
Hasan Efendi (mülâzım) 329
Hasköy, Tevfik 166
Hawley (albay) 53
Haydar Bey 391
Herbert, Aubrey 108, 135-136, 146, 147-156,
159, 383
Hersing, Otto 375
Hıfzı Tevfik bkz. Gönensay, Hıfzı Tevfik
Hilmi (doktor) 403
Hulusi Bey (mülâzım-ı evvel, 47. Alay yaveri)
427
Hüseyin (baştabip) 151
Hüseyin Avni Bey 51, 54, 57, 66, 68, 72, 86,
187, 279-296, 403
Hüseyin (Mekke Şerifi) 167, 174, 235, 238,
417, 420
Hüseyin Hüsnü Emir 338

I, İ, J

İlgar, İhsan 62, 63, 64, 65, 71
İşkın, Rıza Tevfik 245-246, 248, 259, 260, 261,
429
İbradılı İbrahim, İbrahim Efendi bkz. Ağıldere,
İbrahim Hayrettin
İnaç, Kâzım 330, 331, 391
İncesu, Sokrat 262
İngiliz Kemal 221, 222
İnönü, İsmet 348, 381, 433
İsmet (binbaşı) 164, 416
İsmet Paşa bkz. İnönü, İsmet
İşcen, Yetkin 211, 272
İşli, Emin Nedret 91
İzzeddin (miralay) bkz. Çalışlar, İzzettin
İzzettin Bey bkz. Çalışlar, İzzettin
Jorgenson (teğmen) 53

K

Kadri (binbaşı) 338
Kanık, Orhan Veli 401-402
Kannengiesser (albay) 320, 322, 330, 375
Karatay, Baha Vefa 139, 140, 141
Kaya, Şükrü 366
Kayabalı, Mehmet Fasih 261, 309, 365
Kaymaz, Süleyman (Kadir oğlu, çavuş) 194
Kaynak, Saadetdin 393
Kâzım Bey bkz. İnaç, Kâzım
Kemal (yarbay) 247

Kemalyeri, Mucip 300-301, 403-404
Keyes, Roger (amiral) 401
Kitchener (Lord) 397
Konyar, Basri 310
Koryürek, Enis Behiç 209
Kozanoğlu, Abdullah Ziya 91
Krausz, Wilhelm Victor 59, 87
Kum, Burhan 126
Kut, Halil 154-155
Kürşat, Adil 91

L

Lambert, George 248
Lawrence, T. E. 7, 154, 221-239, 373
Leane, Raymond Lionel (yüzbaşı) 97, 101-105
Leist, Fred 245, 298

M

Mackenzie, Compton 150
Mahmud II 175, 421
Margett, Ivor (teğmen) 53-54, 56-57
McDonald, Ronald (yüzbaşı) 74
Mehdi (mülâzım) 90
Mehmed V Reşad 49, 168, 175, 417, 421
Mehmet Arif (Ayıcı Arif) 342
Mehmet Çavuş 355, 361-365, 366, 367, 368
Mehmet Lütfi (binbaşı) 358-360, 379-380
Mehmet Nâzım (yüzbaşı) 151, 154
Mehmet Şefik bkz. Aker, Mehmet Şefik
Mucip bkz. Kemalyeri, Mucip
Muhammed Ali (Arap) 246, 428
Muharrem (mülâzım) 79, 90
Muhittin 209
Murat (binbaşı) 290
Mustafa (mülâzım) 90
Mustafa (yüzbaşı) 193
Mustafa Ertuğrul 199
Mustafa Hayri Efendi (Ürgüplü, Şeyhülislam) 168, 170, 171, 175, 417, 421
Mustafa Kemal bkz. Atatürk, Mustafa Kemal
Mustafa Onbaşı (Hüseyin oğlu) 387
Mustafa Tevfik (yüzbaşı) 374-375

N

Namık Kemal 202-212
Nâzım Bey (doktor) 404
Nazmi Ziya 209
Nettleton, Burdett Philip (teğmen) 231, 264-277, 366
Nicholas, Tressilian (yüzbaşı) 229
Niyazi Bey (Resneli) 204, 344
Northcott (yüzbaşı) 53

O, Ö

Oglander (general) 267
Ohri, Kemal 153
Orbay, Rauf 344
Orgül, Mehmet Ali 259, 261, 427
Orhan Gazi 211
Orhon, Orhan Seyfi 209
Osman Çavuş (Silifkeli) 246, 428
O'Toole, Peter 222
Ömer Seyfettin 209
Öztuna, Yılmaz 64

P

Patterson, Penistan James (teğmen) 50-75, 234
Patton, G. S. (general) 391-392
Pemberton, T. J. 364
Plevne Ryan bkz. Ryan, Charles Snodgrass
Pozantı, Refika 123
Pozantı, Saffet 111-125
Pozantı, Suphi 122-125
Pötrih (yarbay) 324-325

R

Rafferty (teğmen) 53
Reid (binbaşı) 267, 269
Reid, Mourdant Leslie (teğmen) 65
Room (teğmen) 53
Ruşen Eşref bkz. Ünaydın, Ruşen Eşref
Ryan, Charles Snodgrass 126-144, 153, 376
Ryan, Ethel Marian (Leydi Casey) 140

S, Ş

Saadet (mülâzım) 90
Saffet (üsteğmen) bkz. Pozantı, Saffet
Saip (binbaşı) 97-101, 108, 151
Sanders, Liman von 47, 54, 60, 150, 211, 217, 330, 331, 336, 338, 339, 373, 381, 391, 393, 404
Sandes, John 133
Schoen, Walter von 215
Scobie, R. (albaya) 250-252
Seden, Osman 221, 222
Selâhaddin (zabit vekili) 90
Selâhattin Bey 209
Seyfioğlu, Ali Rıza 141-142
Silas, Ellis 200
Sitwell 393
Skeen (yarbay) 151
Soydemir, Ahmet Zeki 70, 248-250, 360
Stanley, Peter 166, 187
Stopford 393

Süleyman (mülâzım) 90
Süleyman Paşa 208-211
Şair Eşref 205
Şefik Bey bkz. Aker, Mehmet Şefik
Şerafeddin Efendi (şehzade) 385
Şevki Paşa (Haritası) 253-256, 360

T

Tahir (bahriyeli) 151
Talat Paşa 39, 149, 155-156, 160, 170, 404, 405
Tanrıöver, Hamdullah Suphi 209
Taşkent, Kâzım 63
Tevfik Bey 241-263, 360, 398, 427, 428
Tevfik Fikret 205, 209
Tiritoğlu, Alaattin 310, 312
Townshend (general) 154
Tunçak, Abdürrahim 405
Tülbentçi, Feridun Fazıl 91, 261, 290, 291, 292, 427

U, Ü

Uluç, Hincal 91
Ünaydın, Ruşen Eşref 56, 85, 279, 336-337, 386-389, 404

V, W

Vahdettin 344
Vehip Paşa 324
Walden, Margot Howard de 155
Wilkinson, N. 81, 141, 372
Willmer (binbaşı) 393

Y

Yalman, Ahmet Emin 136-137, 138, 139, 141
Yekta 209
Yetmen, Nirun (?) 331
Yıldız, Cemalettin 194
Yöntem, Ali Canip 209
Yörük Ali Efe 198
Yurdakul, Mehmet Emin 209
Yusuf İzzeddin Efendi 168, 170, 172, 417
Yusuf Razi 209

Z

Zahid (Tarsuslu) 246, 428
Zeki (kurmay yarbay) bkz. Erkmen, Zeki
Zeki (yüzbaşı, binbaşı) bkz. Soydemir, Ahmet Zeki
Ziya (tabip) 151
Ziya (teğmen, tercüman) 151
Ziya (zabit vekili) 90

ARIBURNU 1915

ÇANAKKALE SAVAŞI'NDAN BELGESEL ÖYKÜLER

HALUK ORAL

“Çanakkale’de savaşıyan taraflar için siperin gerisi yoktu. Bir tarafta deniz, öbür tarafta yalçın sırt; siper tam bir kapandı. Ölümün her an kol gezdiği bu siperler, destanlaşan insan öykülerinin de mekânı olmuştu. Artık padişahı adına değil bilfiil kendi toprağı, yurdu uğruna savaşıyan Osmanlı neferi için her siper vatandı. Anzak askeri ise, Büyük Britanya İmparatorluğu’nu sorgulamaya başlamış, o siperlerde yazdığı kahramanlık destanıyla uzak diyarlarda kimliğini oluşturmaya yönelmişti. Çanakkale’de savaşıyanlar ortak bir kaderi paylaşmıştı. Sekiz, on, yirmi metre uzaklıktaki karşılıklı siperlerde sürdürülen ölüm-kalım kavgası içinde birbirlerine saygı duymayı öğrenmişler; bu kader ortaklığı savaştan sonra kurulan dostluk ilişkilerinin de temellerini atmıştı.

Haluk Oral’ın yaklaşık 20 yıllık tutkusunun, adeta iğneyle kuyu kazarcasına derlediğı belge, obje ve hatıratların bir ürünü olan bu kitap, klasik bir tarih çalışması veya bir harp tarihi incelemesi değil. Odak noktasında Çanakkale Savaşı’nın can alıcı bölümlerinden birini oluşturan ‘Arıburnu Savaşları’ndan ‘insan manzaraları’ yer alıyor. Yazar, daracık bir sahil şeridinde ölüm ile hayat arasına çekilen o incecik çizgide iki tarafta şekillenen insan öykülerinin izlerini sürüyor.”

Ali Berktaş

EVEREST

www.everestyayinlari.com

[f/everestyayinlari](https://www.facebook.com/everestyayinlari)

[t/everestkitap](https://www.instagram.com/everestkitap)

[@everestyayinlari](https://www.instagram.com/everestyayinlari)

